КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

ВИПУСК 100

(ЧАСТИНА І)

КИЇВ – 2011

Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць.
Випуск 100. Частина І (у двох частинах).
К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут міжнародних відносин, 2011. – 271 с.

У збірнику розміщені наукові статті за результатами міжнародної конференції «Україна на шляху інтеграції до ЄС: сучасний стан та подальші перспективи», яка відбулася 20 травня 2011 року в Інституті міжнародних відносин у рамках Дня Європи за підтримки Міністерства закордонних справ України та Міжнародного Фонду «Європейський Розвиток».

Редакційна колегія:

Копійка В.В.,	д-р політ. наук, проф. (головний редактор);
Вергун В. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Дайнеко В. В.,	канд. філол. наук, проф.;
Денисов В. Н.,	д-р юрид. наук, проф.;
Довгерт А. С.,	д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПрН України;
Кисіль В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Коппель О. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Крижанівський В. П.,	д-р істор. наук, проф.;
Крушинський В. Ю.,	д-р політ. наук, проф.;
Макаренко Є. А.,	д-р політ. наук, проф.;
Манжола В. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Матвієнко В. М.,	д-р істор. наук, проф.;
Муравйов В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Пахомов Ю. М.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Перепелиця Г. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Пирожков С. І.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Пузанов І. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Рижков М. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Рогач О. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Скороход Ю. С.,	д-р політ. наук, проф.;
Філіпенко А. С.,	д-р екон. наук, проф.;
Фурса С. Я.,	д-р юрид. наук, проф.;
Шемшученко Ю. С.,	д-р юрид. наук, проф., академік НАН України;
Циганов С. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Шнирков О. І.,	д-р.екон. наук, проф. (заст. головного редактора).

Відповідальний редактор: **Римська Т.Ю.**

Адреса редакційної колегії: 04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1,
Інститут міжнародних відносин; тел. 481-44-14.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних та інших відомостей.

© Інститут міжнародних відносин, 2011.

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ К.І.ГРИЩЕНКА

Шановні учасники Конференції!
Дорогі друзі!

Цього року Україна вдев'яте відзначає День Європи.

З формальної точки зору, для нас це свято залишається відносно молодим.

Проте, воно досить швидко знайшло своє місце у серцях українців.

День Європи символізує вибір України на користь повернення до свого історичного коріння та спільного європейського дому.

Нинішній рік може стати у цьому сенсі вирішальним.

Це – рік стратегічних можливостей як для України, так і для ЄС.

І не лише тому, що в ЄС головують Угорщина та Польща, для яких європейська інтеграція України є живим політичним інтересом.

Йдеться насамперед про те, що ми нарешті наблизилися до конкретних рішень у справді стратегічних питаннях:

- завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію,
- створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі;
- реалізація Плану дій із візової лібералізації.

Це особливо важливо у світлі того, що ЄС переглядає свою політику сусідства та розробляє фінансову перспективу на 2014-2020 роки.

Тобто прийняті рішення можуть не лише відображати політичну волю, але й спиратися на відповідний політичний план і фінансування.

Просування по кожному з цих напрямів визначатиме розвиток відносин між Україною та ЄС на найближчі 5-7 років.

І саме від них залежатиме успішність євроінтеграційного курсу України у довгостроковій перспективі.

Звичайно, міжнародний контекст наших відносин непростий.

Нові стратегічні можливості збіглись у часі з новими викликами, що постають перед Європою і світом в цілому.

ЄС переходить до нового інституційного ладу.

Він долає наслідки фінансової кризи.

Він знаходиться у пошуку нового діалогу із своїми сусідами у Північній Африці.

Безперечно, це вимагає підвищеної уваги Брюсселя та інших європейських столиць.

Але зміна акцентів міжнародного порядку денного не зменшила обертів нашої європейської інтеграції.

Це усвідомлює як Київ, так і Брюссель.

Мої колеги з ЄС можуть підтвердити: співробітництво з Україною в минулому році було предметом щоденної роботи для європейських інституцій та держав-членів ЄС.

Ми збережемо цю динаміку.

Шановні друзі,

Україна чітко бачить своє місце у європейській системі координат.

Наша стратегічна мета – набуття членства в Європейському Союзі.

Ключовим етапом на цьому шляху є укладення **Угоди про асоціацію.**

Сьогодні ми вийшли на фінішну пряму.

Наша спільна мета – завершити переговори цього року.

Від парафування нас відділяє лише кілька принципових питань.

Ключове з них – європейська перспектива України.

Переговорний процес – це «дорога з двостороннім рухом».

Ми беремо на себе ті самі зобов'язання, що і країни-кандидати.

Сподіваюся, що і підхід ЄС до України теж буде відповідним.

Поглиблена та всеохоплююча ЗВТ – це шлях інтеграції економіки України до спільного ринку ЄС.

Це також та планка найвищих європейських стандартів, до якої має бути приведена українська економіка.

Глибоко переконаний, що ЗВТ між Україною та ЄС є вигідним як для Києва, так і для всіх без винятку європейських столиць.

Україна – це величезний ринок, це природні ресурси, це високоосвічене населення.

Такі переваги приваблюють європейського інвестора та бізнесмена.

Ну, а чим приваблює Україну Європейський Союз говорити, мабуть, не треба.

Себто існує подвійна і навіть потрійна зацікавленість.

Україні потрібний Євросоюз.

Євросоюзу потрібна демократична та стабільна Україна.

А якщо вдуматися, то така Україна потрібна і світу.

На тлі можливої світової продовольчої кризи не можна нехтувати найпотужнішими у світі аграрними ресурсами.

На тлі зростаючого дефіциту енергоносіїв не можна нехтувати найпотужнішим у світі транзитером цих енергоносіїв.

Не можна нехтувати промисловими, науковими, освітніми ресурсами.

А отже – не можна нехтувати Україною.

Україна – це геополітична цінність.

Важливо, щоб це усвідомлювали, по-перше, ми самі, українці.

А по-друге, це мають усвідомлювати наші партнери.

Мені приємно, що і перше, і друге усвідомлення зміцнюється.

Особливо мене тішить, що наш діалог з Європейським Союзом все більше ведеться мовою конкретики.

Ми говоримо про Зону вільної торгівлі, яка створить «комфортні» - передбачувані та прозорі умови для діяльності європейських компаній.

Ми шукаємо компроміси.

Не компроміси заради компромісів, а компроміси заради майбутнього.

Вони того варті.

Економічні зв'язки з третіми країнами та іншими інтеграційними об'єднаннями ми також будемо вибудовувати крізь призму ЗВТ з ЄС.

Ми говоримо у дуже конкретній площині про свободу пересування українців у Європі.

Для мільйонів українців запровадження безвізового режиму з ЄС стало б найкращим свідченням переваг європейської інтеграції.

Безвізовий діалог з ЄС – це те, що важливе для кожного з нас: бізнесменів, студентів, науковців, просто туристів та громадян.

Тому це важливо для держави.

Наприкінці минулого року на Саміті Україна – ЄС ми отримали відповідний План дій.

За своїм змістом цей документ ідентичний «дорожнім картам» для країн Західних Балкан.

Схвалений Президентом Національний план передбачає системну, копітку та послідовну роботу із реалізації Плану дій.

Першу «законодавчу» фазу фактично виконано.

Кінцеві результати залежать лише від нас.

Ми можемо констатувати значний прогрес у наближенні України до ЄС і в інших важливих сферах.

У сфері європейської політики безпеки – участь України в операції «Аталанта» та формуванні бойової тактичної групи ЄС «HELBROC».

У сфері секторального співробітництва – приєднання до Європейського енергетичного співтовариства та отримання доступу до програм ЄС.

Шановні друзі!

Ключ до євроінтеграції України – в її європеїзації.

Тобто в системних реформах за європейським зразком.

Сьогодні курс на євроінтеграцію підкріплений конкретними результатами у впровадженні **системних реформ.**

Ці реформи дозволять нам досягти критеріїв членства.

В основі успішного європейського просування України останніх років лежить усвідомлення двох простих істин.

По-перше, європейська інтеграція – це завдання, передусім, внутрішнього розвитку держави.

По-друге, головне у здійсненні реформ – це не лише прийняття законів, а їхня подальша належна імплементація.

Ми розуміємо це – і тому маємо на сьогодні найкращі темпи діалогу з ЄС серед сусідів Євросоюзу на пострадянському просторі.

Багато в чому ми маємо взірцевий діалог і знижати темп не збираємося.

Докладаємо максимальних зусиль, щоб черговий Саміт Україна – ЄС, який відбудеться в Києві у грудні, став не просто успішним, а історичним.

Він має закласти підвалини для подальшої якісної еволюції наших відносин.

Еволюції від партнерства та співробітництва через асоціацію і економічну інтеграцію до майбутнього членства.

Дякую за увагу!

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ, ПЕРШОГО ЗАСТУПНИКА ГОЛОВИ КОМІТЕТУ З ПИТАНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В.М.ВЕЧЕРКА

Уважаемые участники и гости международной конференции «Украина на пути интеграции в ЕС: современное состояние и дальнейшие перспективы»! В первую очередь хочу выразить признательность организаторам – Министерству иностранных дел Украины и Институту международных отношений за подготовку сегодняшней конференции. А также поблагодарить всех присутствующих участников и гостей за интерес к теме внешнеполитических устремлений Украины, и евроинтеграции в частности.

Сегодня, вопрос европейского выбора Украины - перешел в практическую плоскость и имеет три измерения. Первое - политическое - это Соглашение об ассоциации. Второе - экономическое - это Соглашение о зоне свободной торговли, которое является наиболее сложным, так как в этом вопросе нужно защищать национальные интересы. И третье – социальная составляющая, безвизовый режим, которого ожидает большинство граждан Украины, поскольку этот вопрос наиболее ассиметричен в том смысле, что украинцам, для того чтобы получить разрешение на выезд в страны ЕС, нужно собрать множество документов, отстоять в большой очереди в посольстве, заплатить при этом немалые деньги, в то время как граждане ЕС имеют право на свободный въезд в Украину.

Ожидается, что эти три направления заложат прочный фундамент для построения качественно нового, углубленного формата отношений между Украиной и Евросоюзом. Ведь институциональные рамки нашего сотрудничества нуждаются в постоянном обновлении, исходя из усиления политической ассоциации и экономической интеграции Украины и ЕС. Мы должны сообща искать новые форматы сотрудничества, которые будут соответствовать современным вызовам международной кооперации и будут максимально отвечать запросам общественности, как в ЕС, так и в Украине.

В этом контексте слова Бениты Ферреро-Вальднер о необходимости развития программ адресного финансирования интеграционных проектов через общественные организации, сказанные ею еще в 2008 году, остаются актуальными по сей день. То есть финансовая помощь Евросоюза не должна ограничиваться межправительственными программами. Ведь такой формат слишком кулуарен. Необходимо вернуться к практике 2003-2007 годов, когда неправительственные организации могли также претендовать на финансирование своих инициатив, направленных на достижение общих целей в приближении Украины к Копенгагенским критериям. Мы должны развивать проекты межсекторального сотрудничества, участниками которых будут как чиновники, так и представители общественности.

Ярким примером таких возможных проектов является и сегодняшняя конференция, подготовленная Киевским институтом международных отношений, под патронатом Министерства иностранных дел и при поддержке Международного фонда «Европейское развитие».

Уверен, что формат сегодняшнего мероприятия позволит сформировать общую платформу для совместного поиска оптимальных решений, которые будут способствовать евроинтеграции Украины в качественном и во временном аспекте. Ведь совместное обсуждение актуальных вопросов внешней политики государства, как представителями

власти, так и экспертами, которые представляют неправительственные организации и научные центры, - является неотъемлемой частью процесса дальнейших государственных преобразований, способствующих реализации внутренних реформ, развитию гражданского общества и становлению Украины как демократического государства.

Хочу заметить, что Фонд «Европейское развитие» постоянно уделяет внимание вопросам содействия реализации проектов, направленных на повышение уровня социально-экономического развития и утверждения демократических ценностей в Украине. Только в этом, 2011 году, при поддержке Фонда были проведены круглые столы на тему «Перспективы бренда «Украина» в контексте евроинтеграции» и «Соглашение об Ассоциации с ЕС в 2011 году – мечта или реальность?», было подготовлено ряд публикаций по этой тематике, а также оказано адресную финансовую помощь нуждающимся в ней. Реализация ряда проектов продолжится во втором полугодии 2011 года, а также в 2012. И я надеюсь, что и Министерство иностранных дел, и профильные Комитеты Верховной Рады вместе с представителями научной элиты примут в них активное участие.

Но, возвращаясь к сегодняшней конференции - замечу, что программой предусмотрен насыщенный порядок дня. Предстоит обсуждение актуальных вопросов сотрудничества Украины и ЕС в политической и экономической сфере. Я уверен, что сегодня мы услышим множество достойных мнений, о перспективах развития отношений Украины с Евросоюзом, которые станут фундаментом для дальнейшего формирования общегосударственной политики в этой сфере. Я желаю всем участникам продуктивных дискуссий, нашему государству же пожелаю здоровой амбициозности и целеустремленности. Ведь нам есть, что предложить Европе, и поэтому вопрос членства Украины в ЕС должен стать логическим продолжением нашего сотрудничества!

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ГОЛОВИ ПРАВЛІННЯ МІЖНАРОДНОГО ФОНДУ «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РОЗВИТОК» В.С.ЛУК'ЯНОВА

Шановні учасники та гості міжнародної конференції «Україна на шляху інтеграції до ЄС: сучасний стан та подальші перспективи»!

В першу чергу хочу зазначити декілька нюансів щодо СТАНУ економічних відносин України з ЄС. Потрібно визнати, що за останній рік українською стороною було здійснено ряд конкретних кроків для інтенсифікації діалогу з ЄС у цій сфері. Зокрема, був підвищений статус переговорного процесу з підготовки Угоди про політичну асоціацію, збільшена частота зустрічей українських чиновників з європейськими колегами, встановлені чіткі терміни завершення основних етапів переговорів.

І власне, переговорний процес щодо створення зони вільної торгівлі та лібералізації візового режиму для громадян Українина даному етапі став одним з найактуальніших питань співпраці України-ЄС, що стоять на порядку денному.

Останній раунд переговорів підготовки угоди про створення ЗВТ з ЄС у цілому продемонстрував позитивну динаміку. Сторони досягли принципових домовленостей у таких сферах, як сприяння торгівлі та співробітництво у митній сфері, захист прав інтелектуальної власності, конкуренція: антимонопольне законодавство та державна допомога.

Одночасно існує ряд питань, що відносяться до так званої «сфери особливого інтересу сторін», по яких досягти компромісу не так легко. Зокрема, це тарифна лібералізація торгівлі товарами, торговельні аспекти енергетичної співпраці, взаємний захист географічних зазначень, торгівля послугами, формування тарифів для українських кондитерських та аграрних підприємств на території Євросоюзу та інші.

Основним принципом, яким керується українська сторона на переговорах з Євросоюзом про створення ЗВТ - є максимальне забезпечення інтересів українського бізнесу з точки зору реальних перспектив доступу на ринки ЄС. Так чи інакше - але відносини з ЄС в економічній сфері розвиваються, і для них характерна практична складова оцінки ефективності.

В той же час експерти ставлять на перевагу темі економічної співпраці з ЄС, питання перспективи співпраці з Російською Федерацією та країнами СНД. У зв'язку з чим мабуть варто визнати, що партнерство України і Російської Федерації справді має стратегічне значення для всього регіону. І на сьогоднішній день рівень взаємозалежності наших економік надзвичайно високий. Російською Федерацією приносить істотні дивіденди не лише їм, але і всьому регіону. Тому необхідність збільшення міждержавної взаємодії в цьому напрямку є очевидною.

Крім того, говорячи про значення для України партнерства з Росією і країнами Митного союзу, потрібно врахувати, що поглиблення співпраці з РФ дає нам додатковий фінансовий ресурс. За попередніми прогнозами в рамках співпраці з Митним союзом експорт українських товарів зросте від 5 до 9 млрд. дол. США в рік. І протягом 10 років Україна зможе отримати близько 100 млрд. дол. США до держбюджету. Це - чималий ресурс, якого гостро потребує наша держава.

Загалом, оцінюючи реальний стан справ, можна зробити висновок, що питання ПЕРСПЕКТИВИ розвитку економічних відносин України як з ЄС (ЗВТ), так і с Митним союзом має кілька складових, кожна з яких вимагає особливої уваги.

Перше, це внутрішня складова питання. Незважаючи на те, що питання співпраці з Євросоюзом і СНД відносяться до сфери зовнішньої політики держави, в пошуках оптимальних моделей кооперацій з партнерами потрібно враховувати й фактори внутрішньодержавного розвитку. І я зауважу, що для України питання євроінтеграції - це питання підвищення внутрішньої конкурентоспроможності економіки, прозорості держрегулювання, функціонування демократичних інститутів. Іншими словами - це внутрішні реформи, які, з одного боку, потрібні нам самим, з іншого - вони є ключем до дверей ЄС.

Другим важливим моментом є політичний контекст цього питання. І хоча я особисто не прихильник того, щоб загострювати на ньому увагу, потрібно визнати сам факт його наявності. Попри те, що ми вже підписали угоди про зону вільної торгівлі між Україною та Європейською асоціацією вільної торгівлі, до складу якої входить Швейцарія, Норвегія, Ісландія та Ліхтенштейн, на завершальному етапі перебуває підготовка до підписання договорів про зону вільної торгівлі між Канадою, Ізраїлем та Сінгапуром - увага громадськості прикута виключно до питань співробітництва України з ЄС та Митним союзом, як до взаємовиключних векторах розвитку. Мабуть, хочемо ми того чи ні, але ці питання політично заангажовані у багатьох аспектах, і в процесі прийняття рішень це потрібно врахувати.

І що стосується третьої складової – до неї слід віднести юридичні нюанси, відступ від яких може призвести не тільки до втрати довіри зарубіжних партнерів, але і до фінансових втрат. Наприклад, потрібно врахувати, що для вступу в будь-яке торгове об'єднання Україна повинна дотримуватися взятих на себе зобов'язань у рамках СОТ, або провести переговори про їх зміну з 152 країнами-членами Світової організації торгівлі.

Тобто спектр питань більш ніж широкий, проте я хочу акцентувати увагу присутніх на іншій, фундаментальній проблемі. Перш ніж давати відповіді на питання зовнішньополітичних стратегій, потрібно визначити стратегію внутрішню, в тому числі економічну. Нажаль, Україна зустрічає 20-ту річницю своєї незалежності без відповідей на основні питання державного становлення - такі як визначення моделі економічного розвитку, пріоритетів у соціальній сфері, культурного самопозиціонування тощо.

Без відповідей на ці питання наша країна просто не відбудеться як така, і будь-які реформаторські кроки і прагнення визначити зовнішні вектори розвитку будуть мати виключно декоративний характер. Тому ми повинні в першу чергу знайти відповідь на ці питання. Так як після отримання відповідей на них, питання зовнішніх стратегій позбавляться політичного контексту, і стануть логічним продовженням внутрішніх національних стратегій сильної і по істині незалежної держави.

Дякую за увагу.

ВИСТУП ЗАСТУПНИКА МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ П.А.КЛІМКІНА

Шановні гості,
Пані та панове,

Поточний рік у відносинах між Україною та ЄС є, без перебільшення, роком стратегічних можливостей. Серед найбільш важливих хотів би окреслити:

- очікуване завершення переговорів щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, включаючи створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі;
- забезпечення успішної реалізації першої «законодавчої» фази Плану дій із візової лібералізації і перехід до другої «імплементаційної» фази;
- здійснення Європейським Союзом стратегічного перегляду Європейської політики сусідства;
- головування Республіки Польща в ЄС у другій половині 2011 року, яка є активним партнером України і довела готовність сприяти Україні у просуванні її інтересів у відносинах з ЄС.

Досягнення позитивних результатів за кожним напрямом обумовить успішність євроінтеграційного курсу України в довгостроковій перспективі.

Наші стратегічні можливості у відносинах з ЄС співпали в часі з новими викликами, що постають перед Європою і світом в цілому.

Йдеться про перехід ЄС до нового інституційного ладу, запровадженого Лісабонським договором, подолання наслідків фінансової кризи, а також резонансні події у регіоні південного сусідства ЄС, які вимагають підвищеної уваги Брюсселя та європейських столиць.

Україна чітко визначила власне місце у загальноєвропейській системі координат.

Наша стратегічна мета – набуття членства в Європейському Союзі. Це передбачає повномасштабну економічну інтеграцію до ЄС, отримання доступу до внутрішнього ринку Союзу, системну адаптацію національного законодавства до норм та стандартів ЄС.

Етапною подією на цьому шляху має стати укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

На останньому Саміті Україна-ЄС у листопаді 2010 року в Брюсселі лідери України та ЄС задекларували спільну мету щодо завершення переговорів щодо цієї Угоди у 2011 році.

Досягнутий на сьогоднішній день прогрес в рамках переговорного процесу, і це підтвердять мої колеги з ЄС, дозволяє з оптимізмом дивитися у майбутнє.

Ми разом пройшли довгий і складний шлях чотирирічного переговорного процесу. Багато проблем подолано в дусі конструктивного компромісу.

Від остаточної крапки у цьому процесі нас віддаляє кілька важливих питань.

Передусім, йдеться про ключове питання стратегічного значення – закріплення в Угоді перспективи членства України в ЄС.

Досвід європейської інтеграції нових країн-членів свідчить, наскільки важливою була і залишається наявність такої перспективи для країн-кандидатів для проведення системних політичних та соціально-економічних реформ.

В рамках Угоди про асоціацію українська сторона вже бере на себе масив зобов'язань, який за своїм змістом відповідає зобов'язанням країн-кандидатів на членство в ЄС. Від-

так, відсутність кінцевої мети двосторонніх відносин – перспективи членства України в ЄС – може стати стримуючим фактором ефективної реалізації Угоди.

Проте, основний масив проблемних питань переговорного процесу сьогодні лежить в площині створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі.

Ми виходимо з того, що майбутня ЗВТ має забезпечити поступову економічну інтеграцію України до ЄС на основі чотирьох ринкових свобод: свободи руху товарів, капіталу, послуг та частково робочої сили.

Очевидно, що створення ЗВТ між Україною та ЄС є вигідним для всіх без винятку європейських столиць. Україна – це великий ринок у 46 млн. осіб, потужні природні ресурси, високоосвічене населення - все це приваблює європейського інвестора та бізнесмена.

Ми прагнемо зробити так, щоб ЗВТ була так само вигідною для України, для вітчизняних виробників та споживачів.

Останнім часом питання функціонування майбутньої ЗВТ активно обговорюється у контексті її можливого впливу на економічні відносини між Україною та Росією. Паралельно постає питання щодо доцільності приєднання України до Митного союзу як альтернативи ЗВТ.

Хочу наголосити, що керівництво держави недвозначно обрало створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС в якості пріоритету.

Увесь інший спектр економічних зв'язків України із третіми країнами, в тому числі й Росією, має вибудовуватися крізь призму ЗВТ з ЄС.

Цей вибір підтримала і Верховна Рада, яка на своєму вчорашньому засіданні ухвалила постанову відповідного змісту.

Ми можемо констатувати значний прогрес у наближенні України до ЄС і в інших важливих сферах.

У сфері європейської політики безпеки - участь України в операції «Аталанта» та формуванні бойової тактичної групи ЄС «HELBROC».

У сфері секторального співробітництва - приєднання до Європейського енергетичного співтовариства та отримання доступу до програм ЄС.

Динамічно розвивається й регіональний контекст співробітництва між Україною та ЄС. Я маю на увазі Європейську політику сусідства та Східне партнерство.

За місяць Європейська Комісія планує представити Комунікацію про стратегічний перегляд Європейської політики сусідства.

Ми сподіваємося, що у пропозиціях Європейської Комісії щодо оновленої Європейської політики сусідства будуть надані вичерпні відповіді на такі стратегічно важливі питання для України, як:

- надання країнам «Східного партнерства» європейської перспективи;
- збільшення обсягів та підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, що надаються Європейським Союзом на підтримку реформ в країнах-партнерах.

Ці амбітні рішення необхідно розвинути в ході підготовки до Саміту «Східного партнерства», який відбудеться наприкінці вересня 2011 року у Варшаві.

Для нас важливо, щоб ця ініціатива з дискусійного клубу перетворилася у практичний проект з максимальною доданою вартістю.

Шановні пані та панове,

Запорукою успіху України у наближенні до ЄС стало усвідомлення владою двох простих істин. По-перше, що європейська інтеграція – це, передусім, завдання внутрішнього

розвитку держави. По-друге, головне у здійсненні реформ – не прийняття законів, а їхня належна імплементація.

Правильний та ефективний підхід до реалізації курсу на інтеграцію в ЄС дозволив Україні досягти відчутних результатів у відносинах з ЄС та зберегти за собою лідируючі позиції в імплементації ініціативи ЄС «Східне партнерство».

За всіма ключовими темами Україна залишається взірцем для решти країн-партнерів.

Нашим завданням залишається зберігати досягнуту високу динаміку відносин для забезпечення подальшої еволюції відносин між Україною та ЄС від партнерства та співробітництва до політичної асоціації та всеохоплюючої економічної інтеграції.

Дякую за увагу.

Копійка В.В.*

СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ВИЯВ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЕВОЛЮЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття присвячена основним проблемам заснування та розвитку ініціативи Східного партнерства Європейського Союзу. Її втіленню в якості складової регіональної політики ЄС. Розглянуто основні протиріччя і недоліки, які були закладені в структуру ініціативи при заснуванні і їх вплив на сучасну динаміку відносин ЄС з державами регіону. Місце даної ініціативи в структурі зовнішньополітичних ініціатив ЄС і вплив головування Польщі в ЄС на перспективи просування ініціативи в умовах політичної напруженості на Південному напрямку від ЄС і економічної кризи.

Ключові слова: Східне партнерство, Політика сусідства, Головування Польщі в ЄС, громадське суспільство, саміт європейського партнерства.

The article is dedicated to the main issues related to establishment and development of the European Neighborhood partnership initiative, its implementation as a part of EU regional policy. Review of the main contradictions and shortcomings embedded in the structure of the ENPI during its development and their impact on the current dynamics of EU relations with the states in the region. Place of the ENPI in the structure of the foreign policy initiatives of the EU and impact of the economic crisis and Poland's presidency on perspectives of the promotion of the Initiative in the context of political tensions in the Southern direction of the EU.

Key words: East Partnership, Neighborhood Policy Polish governance, civil society

Статья посвящена основным проблемам основания и развития инициативы Восточного партнерства Европейского Союза. Ее воплощению в качестве составной региональной политики ЕС. Рассмотрены основные противоречия и недостатки, которые были заложены в структуру инициативы при основании и их влияние на современную динамику отношений ЕС с государствами региона. Место данной инициативы в структуре внешнеполитических инициатив ЕС и влияние руководства Польши в ЕС на перспективы продвижения инициативы в условиях политической напряженности на Южном направлении от ЕС и экономического кризиса.

Ключевые слова: Восточное партнерство, Политика соседства, Председательство Польши в ЕС, общественное общество, саммит европейского партнерства.

* доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Копійка В.В., 2011

За два роки, які пройшли з моменту започаткування Східного партнерства, дана ініціатива Європейського Союзу зазнала значних еволюційних змін. Фактично. Паралельно із реалізацією пілотних програм відбувався процес остаточного визначення держав-членів і представників європейської номенклатури із розумінням стратегії розвитку відносин з сусідами ЄС з числа країн Східної Європи і Кавказу.

Перші ж дії в рамках Східного партнерства продемонстрували розбіжності між цілями які декларував Європейський Союз, започатковуючи дану програму, змісту, яким її наповнювали держави-засновниці і очікуваннями з боку об'єктів даної політики. Можна констатувати повне неспівпадіння між цими елементами. Що і стало основою суперечливого ставлення і неоднозначних оцінок ефективності реалізації програми, які неодноразово озвучувались офіційними представниками учасників і науковцями із зацікавлених країн.

Очікування країн Східної Європи стосовно цього проекту, хоча і варіювались в залежності від місця європейської інтеграції в їхній зовнішній політиці, але були зосереджені переважно у політичній і геополітичній площині, тоді як підхід Європейського Союзу, попри відмінності у позиціях окремих держав-членів, був спрямований, головним чином, на здійснення функціональних завдань зі стабілізації східноєвропейського простору. На базі цих розбіжностей формувалась структура, засоби реалізації і завдання Східного Партнерства.

Перш за все варто звернути увагу на складові ситуації в якій Європейський Союз прийшов до проголошення і початку реалізації Східного партнерства:

Існувала необхідність у демонстрації політичної волі і бачення геополітичної потреби в розвитку відносин в напрямку створення окремої складової в рамках Політики сусідства Європейського Союзу.

Основою співпраці ЄС із сусідніми державами виступала Політка сусідства, яка не робила розмежування між східноєвропейськими, середземноморськими і північно-африканськими сусідами Європейського Союзу, принаймні за формальними ознаками. Такий підхід з боку ЄС не влаштовував держави, яких стосувався і не давав окремим державам-членам інтенсифікувати наближення до Європи. Потреба в сегментації політики сусідства, через створення окремих програм або ініціатив, за територіальною ознакою, із можливістю подальшої інтенсифікації відносин з цими окремими регіонами була очевидною.

Першим кроком в цьому напрямку стало створення так званого середземноморського Союзу на основі бачення Ніколя Саркозі Ролі Франції у зближенні держав Північної Африки із ЄС. Другим кроком стало проголошення Чорноморської синергії. В таких умовах неохопленим тенденцією до сегментації залишався Східноєвропейський регіон.

Ініціатива Польщі і Швеції щодо створення Східного партнерства в даній ситуації була не новою, кардинальною ініціативою – проривом в політиці ЄС щодо сусідніх держав, а спробою скористатись загальною тенденцією для досягнення власних цілей з пошуку власного місця і спеціалізації в рамках розширеного ЄС.

Фактичне завершення внутрішньо-європейських дискусій стосовно того яким саме шляхом розвивати відносини із східним прикордонням призвело до потреби реформування Політики сусідства, надання їх більш ефективного характеру і чітких контурів взаємодії. Разом з тим дискусії щодо її оптимальних форм та засобів тривали. При цьому, мова йшла не про відмову від ЄПС, а про вдосконалення її структури і доповнення її такими компонентами, які б уможливлювали реалізацію ключової ідеї у відповідності до нових реалій, пов'язаних з еволюцією самого Європейського Союзу та політичних процесів на європейському континенті [3].

В ході цих дискусій виокремились два базові підходи до реалізації східної політики ЄС — німецький та польський. Німецький підхід ґрунтується на більш широкому охопленні східної політики ЄС, яка має включати політику щодо Росії в якості центрального компоненту і бути спрямована на становлення кооперативного порядку у Великій Європі [4, p.12].

Натомість польський підхід сфокусований на країнах Східної Європи і орієнтований на їх наближення до Євросоюзу в тій мірі, яка б дозволяла уникнути їх повернення до сфери впливу Росії.

Конкуренція цих підходів доповнюється загальним характером дискусії з даного питання в європейському співтоваристві, а також впливом Європейської Комісії, для якої діючий механізм Європейської політики сусідства видається цілком оптимальним з огляду на ключову роль, яку відіграє ЄК у процесі її реалізації [5, p.21].

Польський підхід зрештою був покладений в основу Східного партнерства. Процес узгодження позиції всіх членів ЄС із планом Польщі та Швеції призвів до того, що його початковий зміст було поступово розмито, зроблено більш загальним і менш ефективним. А відповідно і менш цікавим для реципієнтів. Найбільш важлива складова - визнання перспективи членства східноєвропейських держав в ЄС — була виключена з проекту, а рівень співробітництва в практичних сферах не був чітко визначений. У підсумку, головними інноваціями Східного партнерства стали, по-перше, переведення всіх шести держав Східної Європи в єдиний формат Угоди про асоціацію зі створенням поглибленої зони вільної торгівлі; по-друге, запровадження спільних багатосторонніх механізмів співпраці секторального рівня.

Започаткування Політики сусідства, фактично, означало відмову європейського Союзу розглядати перспективи членства зацікавлених держав регіону. Що, в умовах перебування в полі інтересів і впливу РФ, сприяло віддаленню від Європи. Можна вважати, що перегляд Політики сусідства, через започаткування Східного партнерства, означав бажання виправити дану ситуацію і дати сигнал державам регіону про можливість гіпотетичного членства у разі повернення у сферу європейської політики та інтенсифікації роботи по наближенню до норм і правил існування ЄС.

Цікавою ілюстрацією слабкої віри в ефективність даного Східного партнерства, в тій формі, в якій його започатковували, самих членів ЄС стало те, що лідери багатьох центральноєвропейських держав, в тому числі і Польщі, були відсутні на установчому саміті в Празі у травні 2009 року.

Реакція країн, яким була адресована дана ініціатива, також виявилась поміркованою, оскільки Східне партнерство лише в обмежений спосіб відповідало їхнім євроінтеграційним пріоритетам. Для цих країн, враховуючи їхнє переважне геополітичне сприйняття європейської інтеграції [6, p. 106], важливо було отримати реальні перспективи, форми та інструменти наближення до ЄС, тоді як Східне партнерство лише анонсувало можливість наближення у майбутньому, дещо конкретизуючи, на відміну від ЄПС, його формальний механізм, але не розкривало його практичного змісту і не надавало країнам Східної Європи безпосередніх очевидних політичних переваг, яких вони прагнули у відносинах з ЄС. Властива для ЄПС асиметрія зобов'язань, за якої на країни-адресати накладався значний обсяг зобов'язань щодо внутрішнього реформування, тоді як зобов'язання Євросоюзу щодо надання посилених форм наближення у відповідь на здійснення реформ не були чітко зафіксовані, була збережена у Східному партнерстві. ЄС продовжує висувати високі нормативні вимоги, пропонуючи у відповідь недостатньо прогресивні форми залучення до інтеграційних процесів.

Слід також відзначити, що з самого початку виявились розбіжності у розумінні сутності Східного партнерства. Якщо для ЄС воно означає всю сукупність відносин з країнами Східної Європи як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні, то в самих цих країнах Східне партнерство розуміється скоріше як багатосторонній механізм в доповнення до двосторонніх форматів та інструментів співпраці. З цієї причини йому надається, як правило, вторинне значення, похідне від власне безпосередніх двосторонніх відносин з ЄС.

У своїй остаточній версії, оприлюдненій в Декларації Празького саміту, Східне партнерство постало як комплексна програма, з підвищеним у порівнянні з ЄПС, ступенем амбіцій і завдань, але без чіткої політичної платформи і на основі принципів, закладених у ЄПС. До того ж, його функціональне наповнення не було чітко окреслено. На етапі створення Східне партнерство являло собою своєрідне джерело ресурсного та інституційного потенціалу, формальні та інституційні рамки, в яких в подальшому можуть реалізовуватися конкретні практичні проекти, що представляють спільний інтерес для всіх його учасників. Головні напрямки діалогу, відображені у чотирьох тематичних платформах (демократія, належне урядування та стабільність; економічна інтеграція та конвергенція з секторальними політиками ЄС; енергетична безпека; та міжлюдські контакти), відповідали скоріше завданням політики Євросоюзу у Східній Європі, ніж пріоритетам країн даного простору та актуальним для нього проблемам і протиріччям. Тобто Східне партнерство «успадкувало» всі ключові недоліки та прогалини ЄПС, але завдяки підвищеному рівню амбітності дисбаланс між політичними перспективами, рівнем залучення ресурсів і обсягом співпраці ще більше посилився. Стимулюючи більш далекосяжні очікування в східноєвропейських країнах, Східне партнерство разом з тим не містило вагомих політичних і практичних інструментів для їх задоволення.

Проект «Східного Партнерства» Європейська Рада схвалила 19–20 березня 2009-го в додатках до висновків головування під назвою «Декларації про Східне Партнерство» [2]. На основі цієї декларації ЄС проводив необхідні консультації зі своїми східними партнерами з метою підготовки спільної декларації про «Східне Партнерство». Формально програму «Східного Партнерства» започатковано на саміті в Празі 7 травня 2009 року, до початку якого Європейська Комісія подала правила її функціонування.

До розробки цього документа ЄС спонукало збільшення числа держав, з якими Союз тепер мав спільний кордон. Крім цього факту важливим було подальше втягнення сусідніх держав в орбіту європейського економічного і ціннісного простору із гарантією їх розвитку демократичним шляхом, що задовольняв би ЄС. Це намагалися було визначено ще в 2002-му. Тоді йшлося про перегляд угод про партнерство та співробітництво, зокрема з Україною та Молдовою [2].

Логічним продовженням цього процесу стало започаткування Європейської політики сусідства. Її концепцію викладено у зверненні Європейської Комісії «Ширша Європа – сусідство: нові рамки відносин з нашими східними та південними сусідами» в березні 2003 року [1]. ЄК засвідчила, що формування відносин з сусідами – один із пріоритетів зовнішньої політики розширеного ЄС. При цьому європейське сусідство охоплювало регіон уздовж кордонів ЄС, водночас пролунало застереження: політика сусідства не поширюється на питання потенційного членства. Вона передбачає розвиток із сусідніми країнами привілейованих відносин, побудованих на взаємному визнанні спільних цінностей, верховенства права, належного управління, дотримання прав людини, принципів ринкової економіки та сталого розвитку.

У Декларації наголошується: сприяння стабільності, розвитку економіки й органів управління східних сусідів ЄС є стратегічно важливим. Тому Євросоюз і зацікавлений у тісніших відносинах з цими державами.

Фактично ці формулювання означали спробу продовжити практику, закладену ще в Політиці сусідства, коли ЄС не маючи можливості розробити, а головне погодити з усіма членами чітку позицію з певного питання, намагається запропонувати концепцію із загальних принципів, яка не містить розуміння чіткого набору інструментів, використання яких для вирішення такого ж чіткого набору завдань, дозволить досягнути результатів, які ставлять перед собою держави Східної Європи.

Перетворення ініціативи Польщі і Швеції на наступний розпливчатий інструмент, основне завдання якого одночасно намагатись утримати держави Східної Європи в сфері впливу ЄС і не допустити конкретної перспективи приєднання, стало очевидним ще в Празі, коли були сформульовані цілі і завдання СП.

Основні цілі Східного Партнерства - це сприяння встановленню політичної асоціації країн, створення поглиблених і всеохоплюючих зон вільної торгівлі між державами партнерами і ЄС, прогресуюча лібералізація візового режиму, спрямована на встановлення безвізового режиму та побудова структур багатосторонньої співпраці між державами-партнерами у чотирьох тематичних площинах.

Різниця між амбітними планами, які пов’язувались із Східним партнерством його ініціаторами і реальними можливостями ЄС наповнити його фінансуванням і політичною волею здійснювати постійний і цілеспрямований вплив на держави «шістки» СП призвела до того, що фактично, протягом перших двох років свого існування, реалізація Східного партнерства зводилась до незначних за обсягом фінансування і вузькоспеціалізованих проектів.

В рамках багатосторонніх заходів розпочався проект інтегрованого управління кордонами (Integrated Border Management) за надані кошти у розмірі 50 млн. євро. Тривають роботи над підготовкою програми з підтримки малого і середнього бізнесу (57 млн. євро на період 2010-2013 рр.). Першим кроком у реалізації цієї програми був проект Іст-Інвест (East-Invest) на суму 7 млн. євро, метою якого було покращання інвестиційного клімату в державах, охоплених партнерством, та створення мережі бізнес-контактів між ЄС і його східними сусідами. Почато ініціативу "Запобігання природним та техногенним катастрофам" (6 млн. євро). Планується також впровадження програми обміну інформацією на тему охорони навколишнього середовища - Environment Governance (1,8 млн. євро) та культурної програми Східного Партнерства (12 млн. євро). Восени 2009 року розпочато Ініціативу щодо збільшення енергетичної продуктивності і захисту навколишнього середовища у Східній Європі, розраховану на бюджет у 1,5 млрд. євро.

З огляду на зобов'язання, прийняті на засновницькому саміті Східного Партнерства у Празі, Європейський Інвестиційний Банк (ЕВІ) створив інструмент фінансування проектів в рамках Східного Партнерства (Eastern Partners Facility, 1,5 млрд. євро). Фінансування призначатиметься на інвестиції у країнах-партнерах програми Східного Партнерства та становитиме доповнення до існуючого зовнішнього мандату ЕВІ з інвестування в регіоні Східної Європи (3,7 млрд. євро) [7].

Спільна Декларація відкриває можливості для участі у Східному Партнерстві різного виду суб'єктів. Наголошується, що крім урядових установ, учасниками програми можуть бути парламенти, міжнародні організації, органи самоврядування, фінансові установи та суб'єкти діяльності у сфері громадянського суспільства та приватного сектора. Шляхом конкретних дій, проектів і тематичних зустрічей до Партнерства можуть приєднуватися також треті держави - в індивідуальному порядку - якщо їхня участь буде спричинятися до досягнення цілей Східного Партнерства.

Низка міжнародних організацій скористалася такою формою запрошення до співпраці. В рамках програм Східного Партнерства Рада Європи провела заходи щодо залу-

чення до ініціативи з боротьби з корупцією та заходи щодо підвищення ефективності роботи систем судочинства. ОБСЄ планує почати співробітництво у рамках покращання стандартів із захисту прав людини. ЄБРР і ОЕСР є учасниками програм підтримки малого і середнього бізнесу у східних країнах - партнерах Східного Партнерства. Планується залучення і інших міжнародних установ та третіх країн до тих ініціатив, де їхня участь може допомогти досягненню цілей і завдань Східного Партнерства.

Великий інтерес до Східного Партнерства виявили неурядові організації з Євросоюзу і країн-партнерів. У грудні 2009 року у Брюсселі відбулося перше засідання Форуму громадянського суспільства Східного Партнерства, в якому узяло участь близько 200 неурядових організацій. На Форумі було створено Керівний Комітет для координації дій неурядових організацій з ЄС і країн-партнерів. Робота Форуму має активізувати взаємодію між суспільствами та посилити громадянський вимір діяльності Східного Партнерства. Чергові зустрічі Форуму відбулись восени 2010 року в Берліні і восени 2011 року під час польського головування в Раді ЄС.

У двосторонньому вимірі Східного Партнерства - у взаєминах Європейського Союзу з окремими країнами-партнерами - здійснюються заходи, спрямовані на підписання угод про асоціацію та встановлення поглиблених і всеохоплюючих зон вільної торгівлі. Нині добігають кінця праці над угодою про асоціацію ЄС-Україна, розпочався переговорний процес над подібною угодою з Молдовою, а також Вірменією, Азербайджаном і Грузією.

Здійснюються кроки, метою яких є поступова лібералізація візового режиму і запровадження безвізового режиму включно. На найбільш прогресивному етапі цієї співпраці з ЄС, до певного моменту пов'язаного із внутрішньополітичною ситуацією, перебувала Україна. Слідом за Україною випереджаючими темпами рухається Молдова, яка у червні 2010 року також почала переговорний процес. У 2009 р. закінчилися переговори про спрощення візових процедур між Євросоюзом і Грузією (такі угоди вже діють у стосунках ЄС з Україною і Молдовою). Одночасно тривають інтенсивні переговори щодо розробки форм співпраці в цій сфері з Вірменією і Азербайджаном.

Практичною підтримкою для країн-партнерів програми Східне Партнерство мало стати опрацювання і запровадження Всеохоплюючих програм інституційної розвитку, покликаних посилювати в партнерських країнах ті установи, що є важливими з точки зору ефективної реалізації угод про асоціацію та угод про вільну торгівлю. На ці програми призначено 173 млн. євро, а свою допомогу в їх запровадженні надаватимуть деякі з країн ЄС, в тому числі Польща. У травні 2010 р. Молдова - перша країна з шістьох партнерів ЄС у Східному Партнерстві - підписала з Європейською Комісією порозуміння, згідно з яким можливий є початок програми СІВ (для Молдови бюджет цієї програми складає 40 млн. євро) [8].

У Празі було задекларовано, що всі шість держав є «стратегічно важливими» для ЄС, не зважаючи на внутрішні проблеми та «наріжні камені», які історично склались у взаєминах поміж ними. Тоді ж ухвалено рішення, що на проекти у рамках «Східного партнерства» ЄС виділив всього 600 млн. Євро на період 2010 – 2013 рр. [9]. Важливим інструментом для здійснення проектів згідно принципів європейської демократії було створення Форуму громадськості (Civil Society Forum): адже, за логікою та принципами європейського життя, саме громада має контролювати діяльність органів влади, розповсюджувати демократичні стандарти у суспільство та владу, виступати у разі потреби критиком або спільником влади у процесі розробки та впровадження глибоких реформ у державі. Більша частина фінансування Програми була спрямована на розвиток саме цієї складової європейського демократичного поступу шістки східних держав.

Сподівання на ефективність розвитку громадянського суспільства в державах реципієнтах було досить примарними. Сподіватись на бурхливий розвиток за декілька років того, що кволо зароджувалось протягом двох десятиліть, а тим більше сподіватись на підтримку цього процесу владними структурами, було б занадто обнадійливо.

Єврокомісар Штефан Фюлле після візиту до Києва у лютому цього року у розмові з чеськими та угорськими журналістами зазначив: «Європейське партнерство» вимагає від тих, хто використовує його фінансові та технічні потужності, забезпечувати прозорість виконання проектів, звітувати за кожен євро цент і бути готовим продемонструвати результати проекту [10].

Події, що мали місце цього року ще більше заплутали ситуацію у Східній Європі. Зміна влади в Україні призвела до посилення авторитарних тенденцій у політикумі та суспільстві. Недемократичні президентські вибори в Білорусі наприкінці грудня 2010-го та репресії, які розгорнув після них проти опозиції режим Аляксандра Лукашенка, поклали край відлизі у відносинах Білорусі та ЄС. Депутати Європейського парламенту навіть закликали заморозити або й узагалі припинити членство країни у Східному партнерстві. Вкотре загострилися відносини між Азербайджаном та Вірменією. З учасників ініціативи прогрес демонстрували лише Молдова та Грузія.

Торік 13 грудня на другій зустрічі міністрів закордонних справ країн СП, що відбувалася за участю представників ЄС, у Брюсселі підбили перші підсумки роботи ініціативи, зокрема стосовно переговорів щодо угоди про Асоціацію з Україною, а також із Азербайджаном, Вірменією і Грузією, та роботи над покращенням мобільності громадян країн-учасниць завдяки угодам із ЄС про полегшення візового режиму та реадмісію. Відзначили також співпрацю неурядових організацій країн-учасниць у рамках Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. Важко сказати, що ці здобутки викликають захоплення у Брюсселі чи в шести східноєвропейських столицях.

Утім, ще 2009-го польський міністр закордонних справ Радослав Сікорський заявляв, що ефективність СП стане очевидною лише у 2015–2016 роках, коли вищезгадані угоди почнуть давати перші результати. Тому 2011-й важливий для Східного партнерства не лише з політичного, а й із більш приземленого, фінансового боку. У Європейському Союзі добігає кінця бюджетний період 2007–2013-го, і саме цього року у Брюсселі розпочинається робота над наступним семирічним бюджетом ЄС на 2014–2020-й. Поки що СП фінансується з фонду Інструменту європейського сусідства і партнерства.

Керівництво СП намагається розширити фінансування ініціативи. Особливо це розширення має стосуватися тих учасниць, які ведуть переговори про створення поглибленої зони вільної торгівлі з ЄС (тобто України). Проте Євросоюз підійшов до розгляду нових бюджетів ослабленим глобальною фінансово-економічною кризою та жорсткою кризою в єврозоні. Європейці тепер рахують гроші значно уважніше, тож, якщо Східне партнерство цього року не виправдає покладених на нього сподівань, цілком імовірно, що його фінансування можуть не лише не збільшити, а й скоротити. До цього ж може призвести й неефективне використання європейських коштів у країнах – учасницях СП.

Перспектива існування і успішності СП залежить від бажання, пов'язаного із політичною реакцією ЄС на події в країнах-учасницях та економічною можливістю, яка витікає із кризових явищ в економіці і монетарній політиці ЄС, не просто збільшити фінансування ініціативи, а зробити його достатнім для всеохоплюючого співробітництва, як це було заплановано і задекларовано в амбітних планах творців ініціативи в 2009р.

За такого розвитку подій виникає небезпека загальної маргіналізації ініціативи. Її повне згортання малоймовірне, проте Східне партнерство може перетворитися на одне з

міжнародних зібрань, що оживають лише на час самітів голів держав-учасниць. Євросоюз завжди може піти шляхом розвитку й поглиблення двосторонніх відносини з тими країнами, які виявляють готовність до співпраці та поділяють його основні цінності: демократію, повагу до прав людини, вільного ринку тощо. Серед пострадянської шістки східних партнерів цим простим критеріям нині найбільше відповідає, на жаль, уже не Україна, а невеличка Молдова [8]. Не можна скидати з шальок терезів і російський чинник, Москва намагається кулуарно протидіяти укладанню угоди про Асоціацію, перетягуючи Україну ближче до себе.

Цього року головувати в ЄС випало новачкам Угорщині та Польщі, тож, здавалося, для Східного партнерства все складатиметься якнайкраще. В лютому було прийнято рішення про перенесення саміту Східного партнерства. За офіційною версією, Угорщина побоювалася того, що на той самий період, 26–27 травня, був запланований і саміт G20 у французькому місті Довілі, що міг понизити ранг будапештського. Тут варто пригадати, що світові лідери не надто поспішали навіть на інавгураційний саміт СП у Празі. Має право на життя думка, що справжньою причиною зміни місця проведення зустрічі було те, що Угорщина, яка переживає глибоку економічну кризу, через звільнення держслужбовців була просто неспроможна якісно провести такий масштабний захід. Але більш реалістичним є варіант використання саміту для демонстрації занепокоєння і невдоволення з боку ЄС ситуацією в окремих державах-учасницях ініціативи і бажання дочекатись більш сприятливого дипломатичного і політичного клімату.

Тепер, після революційного вибуху в арабських країнах, експерти вважають, що перенесення було справді вдалим рішенням: оскільки події на Півночі Африки значно змінили вектор уваги Євросоюзу і відтіснили Східну Європу і її проблеми на другий план. До того ж факт головування в ЄС Польщі, яка спільно зі Швецією була ініціатором створення Східного партнерства і не має таких серйозних фінансових проблем давав можливість сподіватись на проведення саміту з більш позитивним результатом і на більш високому представницькому півні. Фактично саме Польща несла на собі основний тягар підтримки ініціативи на плаву: крім саміту було заплановано проведення Форуму громадянського суспільства країн Східного партнерства у Познані в листопаді, зустрічі міністрів закордонних справ у Варшаві в грудні, зустрічі голів митних та статистичних служб, а ще міністерські зустрічі, присвячені освіті, культурі, економіці, візовим питанням тощо.

Якщо попередні твердження можна важчати оптимістичним поглядом на події, то песимістичний варіант матиме менш привабливий вигляд, але разом з тим, буде більш наближений до реальності і прагматизму, яким керуються обидві сторони, вирішуючи питання участі в ініціативі Східного партнерства і її подальшого розвитку.

У 2004 році, коли відбулася Помаранчева революція, Україна була в центрі уваги всього світу, у тому числі й провідних політиків Євросоюзу, котрі підтримали зміни та мирну боротьбу з режимом. Сьогодні ж подібна ситуація спостерігається і щодо арабської «Весни народів». У такому міжнародному контексті у Польщі було мало шансів запропонувати й реалізувати якийсь особливий зовнішньополітичний проект паралельно з подіями в середземноморському регіоні. Під час головування вона не провадила самостійної політики, а тільки будувала її на базі спільного консенсусу разом із високим представником Євросоюзу Кетрін Ештон, яка де-факто керує зовнішньою політикою ЄС.

Зрештою, нинішній польський уряд дивиться на Україну зовсім під іншим кутом, ніж було за Квасневського, а в Києві біля керма вже нова влада, пріоритети якої кардинально відрізняються від тих, які мали її попередники. Тому стосовно українського питання не варто сподіватися на щось більше, ніж завершення переговорів щодо угоди про асоціацію

України з ЄС і то тільки за найкращого і найсприятливішого варіанта розвитку подій. Крім того, фактично документ втратив своє значення, оскільки в ньому навіть не буде зазначено про можливість членства в Євросоюзі, що означає перспективу відсування цієї ідеї у нескінченність.

Отже, за нинішньої ситуації головування в Раді ЄС не є місцем для форсування чиїхось інтересів, але, поза сумнівом, варто звернути увагу на питання, важливі для кожної конкретної держави. Представники польського політичного бомонду постійно наголошують, що їхня країна має зробити все можливе, щоби перетворитися на справжнього лідера в регіоні. За цим стоїть, зокрема, завдання розповісти іншим членам Євросоюзу про те, які насправді проблеми мають держави Східної Європи, чого вони очікують і потребують. Утім, щоб це сталося, польська влада повинна перестати прикрашати ситуацію.

Також в інтересах Польщі, щоб діалог Євросоюзу з Україною був чесний: якщо всі усвідомлюватимуть, що в угоді про асоціацію не прописана перспектива членства, то чому про це ніхто не скаже відкрито? Тільки в останні місяці перемовин міністр закордонних справ Радослав Сікорський визнав, що згаданого пункту не буде. Якщо такою є «чесна» європейська розмова, то немає чому дивуватися, що результатом подібних дій є невпевненість партнерів у готовності ЄС іти до кінця і відстоювати інтереси своєї сфери впливу після того як вона розшириться на Схід і тиск з боку РФ стане ще більш активним.

Не можна забувати, що відповідальність за ці переговори передусім лежить на українських можновладцях на чолі з Віктором Януковичем. Особливо в першій половині 2010 року Київ вдавав, ніби йому байдужа справжня інтеграція з Євросоюзом. Нині, попри певне коригування курсу закордонної політики, ми і далі спостерігаємо вибірковий підхід до стандартів ЄС. Зрештою, й самі представники Партії регіонів кажуть, що їх цікавить передовсім економічна співпраця, але ніхто з них не визнає погіршення ситуації з демократичними свободами в Україні. Із таким підходом нічого й говорити про повну інтеграцію з Євросоюзом.

Утім, насамперед від Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Молдови та України залежить майбутнє Східного партнерства. Особлива відповідальність при цьому лягає на Україну, від якої на час створення ініціативи Брюссель очікував лідерства у цій групі. Передбачалося, що українсько-європейські відносини стануть моделлю для інших, а Київ ділитиметься досвідом євроінтеграції з рештою колишніх пострадянських республік. Чи Україні під силу таке завдання, покажуть робота над угодою про Асоціацію та поглиблену зону вільної торгівлі, яку заплановано укласти цього року, і виконання плану дій щодо встановлення безвізового режиму між нашою державою та ЄС. Виходить, що Східне партнерство наразі нікому не потрібне, а його перспективи вельми сумнівні.

Слід відзначити, що за своїми структурними параметрами Східне партнерство покликане виконувати дві ключові функції — забезпечувати міцну «прив'язку» країн Східної Європи до ЄС та слугувати майданчиком для становлення кооперативних зв'язків між ЄС та Росією щодо регулювання процесів у даному просторі. Причому, фокусування зусиль на одній з цих функцій за рахунок іншої неминуче призводитиме до кризових явищ, або до втрати значимості цього проекту. У своєму нинішньому вигляді Східне партнерство не наділене оптимальними механізмами для виконання вказаних функцій. Причинами цього є, по-перше, постійна обмеженість нормативного підходу Євросоюзу, по-друге, недостатній рівень залучення ЄС до вирішення актуальних для Східної Європи проблем, і по-третє, брак чіткої кореляції в східній політиці Євросоюзу між такими її напрямками як Східне партнерство і відносини з Росією.

Література

1. Communication From the Commission to the Council and the European Parliament Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. (Brussels, 11.3.2003 COM(2003) 104 final). – http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf
2. Presidency Conclusions of the Brussels European Council. (19/20 March 2009). – http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/106809.pdf#page=12
3. Perepelytsia H. New Eastern Partnership Instruments and Opportunities for Participating Countries // International Review. — July 2009. — № 2 (10). — P. 42
4. Ochmann C. Die Zukunft der Östlichen Partnerschaft aus deutscher Sicht // Bertelsmann Stiftung, Mai 2010. — 12 p. http://www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SIDFE209EB3-8DF2B811/bst/xcms_bst_dms_31394_31395_2.pdf
5. Mocanu O. The Eastern Partnership — a Premise for an Enhanced EU-Eastern Neighbours Cooperation Relationship // Romanian Journal of European Affairs. — 2009. — Vol. 9, No. 4. — P. 51
6. Wolczuk K. Ukraine and its relations with the EU in the context of the European Neighbourhood Policy // Ukraine: Quo Vadis? (edited by Sabine Fischer) // EU Institute for Security Studies Chaillot Papers. — February 2008. — No. 108. — P. 106.
7. За даними посольства Республики Польща в Україні http://www.kijow.polemb.net
8. Радіо свобода // інтерв'ю з міністром закордонних справ Республіки Молдова 17.05.2011 http://www.radiosvoboda.org/
9. Східне партнерство // Урядовий портал http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=224168250
10. ВВС // інтерв'ю Єврокомісара з розширення та європейської політики сусідства Штефана Фюле «Східне партнерство - ЄС змінює тактику» 04.03.2011 http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2011/03/110304_eu_partners_oh.shtml

Шнирков О.І.*

ТРИЛЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Фундаментальною рисою змісту нової генерації регіональних торговельних угод на початку XXI ст. є посилення їх комплексного характеру. Якщо класичні угоди про зону вільної торгівлі концентрувалися на врегулюванні 5-7 основних проблем, пов'язаних з традиційним міжнародним рухом товарів, то сучасні поглиблені зони охоплюють до 40 різних сфер міждержавного співробітництва – від конкурентної політики, інтелектуальної власності до політичного діалогу, соціальних питань, державного управління. Таким чином, ці угоди перетворюються в комплексні регіональні структури не лише суто економічного спрямування. З цієї точки зору важливим є питання гомогенності економічних, соціальних, політичних, правових структур країн, що інтегруються.

Для України з її високою залежністю від ринків Європейського Союзу та країн СНД, низькими показниками міжнародної конкурентоздатності в економічній, соціальній, політичній та правовій сферах нагальним є інтенсифікація простих та розвинених форм участі в регіональних інтеграційних процесах. Співвідношення різних форм економічної інтеграції України з основними партнерами може мати характер взаємодоповнення, пріоритетності або взаємовиключення. Вступ України до Митного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном виключає на даному етапі створення зони вільної торгівлі з ЄС. Вступ України до ЄС (гіпотетичний на сучасному етапі) унеможливлює створення поглибленої зони вільної торгівлі з країнами СНД. Відсутність угод про традиційну або поглиблену зону вільної торгівлі з ЄС та/або країнами СНД відштовхує Україну на периферію сучасних світових інтеграційних процесів.

Політичний консенсус щодо створення зони вільної торгівлі з ЄС, досягнутий між гілками української влади у 2006-2007 рр., фактично унеможливлює участь України у митних союзах ЄЕП та ЄврАзЕС. Ця позиції також підтримується й Президентом України Януковичем В.Ф. У своєму виступі у Верховній Раді України у квітні 2011 р. він підтвердив формулу «3+1» для формату співробітництва України з Митним союзом Росії, Казахстану, Білоруссю [12].

У цьому зв'язку зауважимо, що на даному етапі для України найбільш ефективною моделлю міжнародного інтеграційного розвитку є стратегія переходу до режиму вільної торгівлі з ЄС (більше 500 млн. населення) та максимальне збереження (за певних умов, поглиблення) цього режиму з Митним союзом (більше 170 млн. населення) за формулами «27+1» та «3+1». Доступ до двох потужних європейського та євразійського ринків може стати унікальною інтеграційною моделлю для Європи: жодна інша європейська економіка таких можливостей не має. Подібний підхід має ще більші перспективи, якщо буде сформований Євразійський союз за ініціативою Росії.

Поглиблені зони вільної торгівлі з ЄС та країнами СНД можуть створити унікальну для європейських інтеграційних процесів архітектуру, коли саме та лише економіка Ук-

* доктор економічних наук, професор, заступник директора Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Шнирков О.І., 2011

раїни матиме доступ у формі вільної торгівлі до ємних ринків ЄС та країн СНД одночасно. Розвиток України протягом певного часу поза межами розвинених форм інтеграції, які передбачають передачу частини національного суверенітету на наднаціональний рівень та розвиток спільної економічної політики, дасть можливість національному капіталу до того ж більш ефективно адаптуватися до регіональної та глобальної конкуренції.

Входження України до Митного союзу гарантує отримання значного економічного ефекту в короткотерміновій перспективі за рахунок більш низьких цін на енергоносії, створення ЗВТ із ЄС створює передумови та можливість виникнення значно більших економічних ефектів від модернізації української економіки у середньо- та довгостроковій перспективах. Реалізація економічних ефектів від ЗВТ із ЄС залежить від здатності української економіки (виробників, споживачів, уряду) адаптуватися до нових умов конкуренції на міжнародних ринках.

Хоча в існуючих моделях розрахунку ефектів від створення ЗВТ перевага надається визначенню ефектів насамперед за рахунок скасування мит, отже, короткострокові ефекти, не враховуються повною мірою зміни еластичності попиту та пропозиції після створення зони вільної торгівлі, залишається відкритим питання про кореляцію різних факторів економічного зростання тощо, вони в своїй сукупності показують загальний характер ефектів від лібералізації торгівлі.

Проте один з основних потенційних наслідків вільної торгівлі між ЄС та Україною - це сигнал для інвесторів, який, у поєднанні з поглибленням економічних та політичних реформ в Україні, може привести до значних структурних зрушень у вітчизняній економіці, стати основою внутрішньогалузевої та внутрішньоукладної технологічної моделі інтеграції українських виробників і споживачів до Єдиного внутрішнього ринку Співтовариства.

Трилема розвитку європейських інтеграційних моделей для України розв'язується за допомогою алгоритму «перше краще», «друге краще», «третє краще». Різниця у стратегічному виборі України полягає не лише в економічних ефектах, які національна економіка може отримати від інтеграції до Європейського Союзу або Євразійського союзу. Мова йде про різний соціально-економічний, правовий, політичний зміст та ефективність моделей розвитку двох союзів. З цієї точки зору модель ЄС є більш привабливою та конкурентною.

Тодоров І.Я.*

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Євроінтеграційний вектор залишається провідним в зовнішній політиці України. Створюється враження, що нарешті від декларування намірів Україна та ЄС перейшли до конкретних кроків в напрямку їхньої реалізації, де інтереси сторін виявляються не завжди ідентичними. Європейський Союз вітав проведення прозорих і демократичних президентських виборів в Україні у січні-лютому 2010 року, висловлюючи сподівання на те, що нова влада продовжить курс на європейську інтеграцію. Показово, що Високий представник Європейського Союзу з питань зовнішньої політика баронеса К.Ештон прибула на інавгурацію Президента В.Януковича замість наради з міністрами оборони країн ЄС. Перший закордонний візит новообраний президент зробив саме до Єврокомісії. Втім, при цьому Брюссель очікував на більш конкретні кроки з боку Києва, які б свідчили про реальну готовність втілювати задекларовані системні перетворення. Президент В.Янукович в привітанні до Дня Європи зазначив, що ми все робимо для того, щоб в найближчому майбутньому Європа та Україна були нероздільними. Стратегічне партнерство України і ЄС неухильно переростає у взаємну інтеграцію. В.Янукович наголосив, що 2011 рік принесе нам нові досягнення на європейському шляху [1].

Метою запропонованої статті є огляд зовнішньополітичних та внутрішньополітичних кроків України спрямованих на реалізацію євроінтеграційного курсу протягом 2010 – початку 2011 рр. Здійснення означеної мети обумовили виконання наступних завдань:

- розгляд основних напрямів української політики європейської інтеграції в контексті просування до Угод про асоціацію та зону вільної торгівлі і виконання плану дій щодо лібералізації візового режиму;
- виявлення впливів внутрішніх чинників на євроінтеграційну політику;

Реалізація визначених мети та завдань здійснювалася за допомогою головним чином офіційних документів [2] та матеріалів експертних опитувань [3].

Відносини України з ЄС в останній час мали б спиратися передусім на виконанні Порядку денного асоціації Україна – ЄС. Порядок денний асоціації (ПДА) розроблений з метою забезпечення підготовки до реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС ще до завершення переговорів, підписання та набрання нею чинності. ПДА було ухвалено стороною ЄС під час засідання міністерської Ради ЄС 26 жовтня 2009 року. Втім, спостерігається певне нехтування ПДА останнім часом.

Переговори щодо Угоди про асоціацію (УА) між Україною та ЄС. Ключовим питанням порядку денного відносин Україна – ЄС залишається переговорний процес стосовно укладення Угоди про асоціацію на заміну чинної Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом (УПС). Невід'ємною складовою майбутньої УА стануть положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ). Порівняно з УПС, Угода про асоціацію є якісно новим, поглибленим фор-

* доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Донецького національного університету

© Тодоров І.Я., 2011

матом відносин між Україною та ЄС. Україна та ЄС ведуть переговори про укладення УА, починаючи з березня 2007 року. За структурою майбутня УА складатиметься з таких шести розділів: «Преамбула, загальні цілі та принципи», «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, конвергенція у сфері зовнішньої і безпекової політики», «Юстиція, свобода та безпека», «Економічне та секторальне співробітництво, розвиток людського потенціалу», «Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі» та «Загальні, інституційні і прикінцеві положення».

Переговорний процес щодо створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС. Розділ про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ) є невід'ємною складовою майбутньої Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Офіційні переговори щодо створення ЗВТ розпочалися 18 лютого 2008 р. Передумовою цього було приєднання України до Світової організації торгівлі (СОТ). Положення про ЗВТ визначатимуть правову базу для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, частково робочої сили між Україною та ЄС, а також для регуляторного наближення, спрямованого на поступове входження економіки України до спільного ринку ЄС. На сьогодні можна констатувати, що положення про створення ЗВТ є найбільш складною частиною переговорного процесу з укладення майбутньої Угоди про асоціацію. Це пов'язано з тим, що всеохоплююча ЗВТ передбачатиме лібералізацію торгівлі не лише товарами (включаючи продукцію сільськогосподарського виробництва та іншу чутливу продукцію), але й лібералізацію торгівлі послугами, вільний рух капіталу, а також поступову конвергенцію з ЄС у регуляторних та інших сферах. При цьому, наповнення майбутньої ЗВТ має спрямовуватися на досягнення максимально глибокої економічної інтеграції, до якої будуть готові сторони і яка не матиме аналогів з попередньої практики Євросоюзу [4]. Таким чином, йдеться про ЗВТ, яка матиме не преференційний, а інтеграційний характер. Результатом її створення має стати взаємовигідне відкриття відповідних ринків за умови відповідності національної продукції специфічним вимогам ЄС. Тому, головним завданням України у цьому контексті буде здійснення комплексу реформ, спрямованих на приведення українського законодавства у відповідних сферах та галузях економіки у відповідність до норм ЄС. З метою прискорення переговорного процесу у міжраундовий період проводяться відео-конференції, під час яких здійснюється експертне обговорення окремих проектів розділів.

Підписання Плану дій щодо лібералізації візового режиму з Євросоюзом. План дій з лібералізації візового режиму, наданий Європейським Союзом Україні на саміті в Брюсселі 22 листопада 2010 року. Цей документ наразі не є публічним (з незрозумілих причин), його не оприлюднили на офіційних сайтах Єврокомісії та українського уряду. Це унеможливлює здійснення громадського моніторингу його виконання. Основні блоки Плану дій: безпека документів, включно із видачею біометричних закордонних паспортів; нелегальна міграція, включно із питаннями реадмісії; громадський порядок та безпека; зовнішні відносини та фундаментальні права. Кожен з зазначених блоків містить зобов'язання юридичного та політичного характеру, а також критерії імплементації [5].

На старті безвізового діалогу Україна − ЄС (який Брюссель, на відміну від української практики, непохитно називає «візовим діалогом») його планували назвати не інакше як «Дорожньою картою» запровадження безвізового режиму, аналогічною до тих, які виконували держави Західних Балкан. Зовсім інша ситуація з Планом дій для України. Перелік завдань для нашої держави приблизно на 90% відповідає балканським варіантам документу. Проте навіть зразково проведена Києвом робота лише дозволить винести питання безвізового режиму між Україною і ЄС на обговорення в європейських інституціях та окремих державах-членах [6].

Зрештою, формально План дій спрямовує Україну до лібералізації візового режиму, а не запровадження безвізового, що може трактуватися при прийнятті остаточного рішення неоднозначно. Додаткова складність − це двоетапність документу. Після виконання першого підготовчого етапу, що передбачає створення в Україні необхідних законодавчої та технічної баз безвізового режиму, лише ЄС прийматиме рішення про можливість для України розпочати другий імплементаційний етап − впровадження прийнятого законодавства і практичне виконання поставлених завдань у сфері безпеки документів, управління кордонами і міграцією, боротьби з організованою злочинністю і торгівлею людьми тощо.

Перший віце-прем'єр, міністр економічного розвитку і торгівлі України А.Клюєв серед першочергових пріоритетів з виконання Національного плану з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, затвердженого президентом України 22 квітня 2011 року назвав необхідність ухвалення нормативно-правової бази, прискорення впровадження дієвого механізму управління міграцією відповідно до стандартів ЄС, необхідність налагодження системи захисту персональних даних відповідно до вимог Євросоюзу, створення ефективної системи інтегрованого управління кордонами, створення системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України та початок випуску відповідних виїзних документів з електронним носієм біометричної інформації [7].

Принципове значення в контексті контраверсійних заяв керівників ЄС та Росії навесні 2011 р. було прийняття Верховною Радою 19 травня Постанови «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан і перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом». В ній, зокрема йшлося про необхідність активізувати діяльність щодо прийняття законів, спрямованих на адаптацію законодавства України з законодавством ЄС та нормами і принципами СОТ, запровадити механізм парламентського контролю, що унеможливить прийняття законодавчих актів, які за предметом правового регулювання відносяться до пріоритетних сфер адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Цією ж Постановою Кабінету Міністрів України рекомендовано продовжити активну роботу щодо створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, а також щодо укладення та подальшої імплементації нового Договору про створення зони вільної торгівлі в рамках СНД на принципах і умовах Світової організації торгівлі. Верховна Рада України з метою забезпечення ефективної координації діяльності органів влади у сфері європейської інтеграції вказала на необхідність розробити пропозиції щодо створення Державної ради з питань європейської інтеграції [8].

Ще одним вітчизняним нормативним документом сформульовані поточні завдання щодо європейської інтеграції. В Річній національній програмі співробітництва Україна — НАТО на 2011 рік, затвердженій указом Президента України в квітні 2011 р. окремий параграф присвячений відносинам з ЄС (1.3.2. Інтеграція в Європейський Союз). У контексті реалізації стратегічного курсу України на набуття членства в ЄС буде продовжено переговори щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що включатиме створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Розвиватиметься співробітництво з ЄС в сфері зовнішньої політики та політики безпеки, у торговельно-економічній сфері, у сфері юстиції, а також щодо інтеграції енергетичного сектору України в загальноєвропейський. Серед середньострокових цілей, зокрема, визначені: забезпечити виконання Порядку денного асоціації Україна — ЄС; сприяти розвитку двостороннього і багатостороннього співробітництва в рамках ініціативи ЄС «Східне партнерство» з метою включення до неї проектів; розвивати співробітництво у рамках Меморандуму між Ук-

раїною та Європейським Союзом про взаєморозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі від 1 грудня 2005 року; забезпечити поступальний діалог між Україною та ЄС з метою запровадження Європейським Союзом у середньостроковій перспективі безвізового режиму для громадян України. Пріоритетні завдання на поточний рік: вжити в установленому порядку заходів з укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що включатиме створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі; продовжити виконання Порядку денного асоціації Україна — ЄС; продовжити виконання Програми всеохоплюючої інституційної розбудови в рамках ініціативи ЄС «Східне партнерство»; забезпечити виконання плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України; забезпечити виконання на належному рівні Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб, ратифікованої Законом України від 15 січня 2008 року № 116-VI, продовжити підготовку до укладення імплементаційних протоколів з державами — членами ЄС для реалізації положень названої Угоди; забезпечити виконання на належному рівні Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз, ратифікованої Законом України від 15 січня 2008 року № 117-VI, продовжити участь України у роботі Спільного візового комітету Україна — ЄС з метою проведення моніторингу виконання Угоди та опрацювати питання внесення до неї змін (щодо розширення переліку категорій громадян України, які підпадають під візове спрощення, та поетапного скасування візових зборів для всіх категорій громадян України); продовжити співробітництво з Місією Європейської Комісії з надання допомоги у питаннях кордону в Україні та Республіці Молдова (EUBAM); продовжити співробітництво з ЄС у сфері зовнішньої та безпекової політики, зокрема, в рамках Європейської політики безпеки і оборони; забезпечити здійснення заходів, передбачених Робочим планом співробітництва Збройних Сил України і Секретаріату Ради ЄС (у рамках Європейської політики безпеки і оборони); опрацювати питання щодо можливості розширення формату воєнно-політичного діалогу між Україною та ЄС (зокрема, щодо участі Міністра оборони України у неформальних засіданнях на рівні міністрів оборони держав — членів ЄС); продовжити виконання Державної цільової програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2008–2011 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 року № 974; залучати авіаційні транспортні засоби до перевезення вантажів та особового складу збройних сил держав — членів ЄС, які беруть участь у миротворчих місіях і операціях ЄС; забезпечити належну підготовку визначених підрозділів Збройних Сил України для участі у багатонаціональних бойових тактичних групах ЄС; опрацювати питання щодо розширення участі України у морській операції ЄС «EU NAVFOR ATALANTA» [9].

Україна використовуватиме інструменти Європейської політики сусідства та «Східного партнерства», що сприятимуть реалізації її курсу на європейську інтеграцію. Оприлюднена 25 травня 2011 р. спільна Комунікація Європейської Комісії та Високого представника ЄС у закордонних справах та політиці безпеки свідчить, що ЄС готовий розвивати відносини з країнами «Східного партнерства» на основі принципів політичної асоціації та економічної інтеграції. В українському зовнішньополітичному відомстві виходять з того, що положення Комунікації будуть розвинуті і поглиблені у ході підготовки до саміту «Східного партнерства» у Варшаві 29-30 вересня 2011 р. [10]

Водночас, варто не забувати, що в Європейському Союзі відзначають погіршення ситуації в Україні з дотриманням демократичних стандартів. Про це йшлося у доповіді щодо поступу країн Європейської політики сусідства у 2010 році. В Україні спостерігається по-

гіршення ситуації з засадничими свободами – наприклад, зі свободою медіа та зібрань, а також із демократичними стандартами. В ЄС також відзначають, що поступ у реалізації політичної та конституційної реформ є повільним та спорадичним. В Євросоюзі наголошують, що на тлі стабільнішої політичної ситуації та вжитих заходів щодо стабілізації в економіці українська влада могла б за наявності належної мотивації та волі просувати реформи, які мають особливе значення для ЄС. Йдеться, зокрема, про конституційну реформу, судову реформу, реформу виборчого права та державного управління. Водночас в ЄС відзначають, що прийнятий у січні 2011 року закон про доступ до публічної інформації став значним кроком вперед до забезпечення прозорості влади. Також у доповіді нагадується, що в торгівлі між Євросоюзом та Україною відновилося зростання, однак її обсяги не досягли рівня 2008 року. У Євросоюзі також відзначають, що переговори про створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі з ЄС просуваються у задовільному темпі.

Експерте опитування незалежної дослідницької організації «Центр миру, конверсії і зовнішньої політики України» засвідчило, що відносини Україна-Європейський Союз були відзначені такою якісною характеристикою, як маргіналізація України. Традиційно абсолютна більшість опитаних експертів підтримують актуальність вступу України до Європейського Союзу. Серед чинників, що на сьогоднішній день найбільше перешкоджають реалізації євроінтеграційних прагнень України, на перше місце вийшла корупція та організована злочинність (54,8%). На другому місці - нездатність лідерів держави визначати та втілювати на практиці стратегічні пріоритети (52,4%). Третю сходинку зайняв вплив російського чинника та повільні економічні реформи (50%). Зросла негативна оцінка такого чинника, як небажання на практиці правлячої еліти інтегруватися (42,8%), що і вивело його на 4-те місце. Реставрація окремих елементів радянської системи управління, характерна для діючої влади, практично удвічі збільшила результат такого чинника, як спадщина радянської системи мислення та суспільної організації (14% у 2009 році проти 26,2% у 2010). Збережено тенденцію зростання негативного рейтингу такого чинника, як порушення прав людини (9, 5% у 2010 році,6% у 2009, 0 – у 2008).

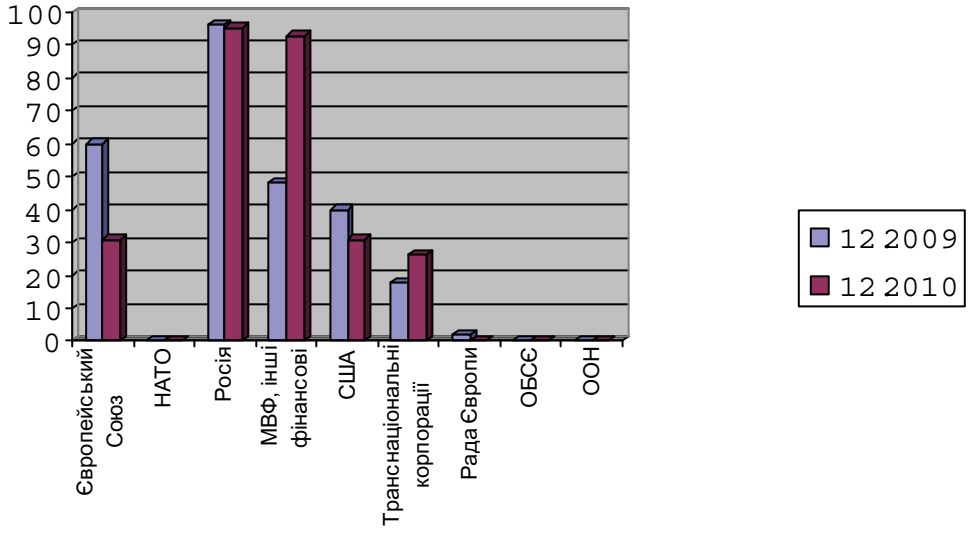

Погляди експертів на те, які зовнішньополітичні партнери України є пріоритетними для неї, залишаються незмінними. Як і рік тому, лідерська четвірка не змінила свого складу – ЄС, НАТО, США та Росія зберігають свої позиції. Водночас роль кожного з вищеназваних акторів (за виключенням Росії, яка покращила свій результат майже на 20%), порівняно з результатами минулорічного опитування, продовжує зменшуватися.

Отже, підсумовуючи взаємини України з Європейським Союзом в останні півтора роки варто визначити дві основні тенденції: готовність європейської спільноти та української влади піти на певні поступки в окремих практичних сферах та підвищення уваги до розвитку внутрішньополітичній ситуації в Україні, зокрема – стану демократії. Все це відбувається на тлі загострення традиційної геополітичної суперечки щодо вектору подальшого розвитку нашої держави.

Посилання

1. Звернення Президента України з нагоди Дня Європи. Інтернет-представництво Президента України. - Режим доступу: http://www.president.gov.ua
2. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua; Інтернет-представництво Президента України. - Режим доступу: http://www.president.gov.ua; Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. - Режим доступу: http://www.km.gov.ua.Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. – Режим доступу: http: //www.mfa.gov.ua та інш.
3. Результати опитувань експертів, проведених у грудні 2009 р. та грудні 2010 р. за стандартною методикою серед чотирьох груп осіб, причетних до аналізу, планування, експертизи зовнішньої та безпекової політики України та прийняття політичних рішень (працівники органів державної влади й державних аналітичних структур, військова еліта, фахівці неурядових організацій, журналісти). До кожного опитування було залучено близько 50 осіб. Керівник проекту – О.Потєхін, зібрання та обробка даних – Н.Пархоменко.
4. Офіційний сайт Представництва України при Європейському Союзі. – Режим доступу: http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/publication/content/
5. Action Plan on Visa Liberalization, EU-Ukraine Visa Dialog. Сайт громадської організації «Європа без бар'єрів». Режим доступу: www.novisa.org.ua.
6. Терешко С. Саміт Україна-ЄС: прагматизм, розрухунок і цінності // Відносини Ук раїна-ЄС: у вимірі року. International review. 2010. - № 4. – С. 30-31. 7.
7. Клюєв: Більшу частину плану щодо лібералізації візового режиму з ЄС Київ повинен виконати у поточному році. Сайт Інтерфакс-Україна. Режим доступу: http://news.finance.ua/ua/~/1/2011/05/18/
8. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан і перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом». Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/publish/article/news_art_id=25
9. Річна національна програма співробітництва Україна — НАТО на 2011рік. Інтернет-представництво Президента України. - Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/13449.html
10. Коментар МЗС України з нагоди оприлюднення спільної Комунікації Європейської Комісії та Високого представника ЄС у закордонних справах та політиці безпеки «Нова відповідь сусідству, що змінюється». Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. – Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/59925.htm.

Філіпенко А.С.*

ПЕРЕДУМОВИ І ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Теоретичні концепції і моделі узагальнюють реальну практику міжнародних інтеграційних процесів, яка насправді є значно багатшою і складнішою як за своїм внутрішнім змістом, так і за формами прояву та механізмами регулювання і управління. Теоретично можливими і практично здійсненними можуть бути принаймні сім головних типів міжнародної економічної інтеграції:

- преференційна зона;
- частковий митний союз;
- зона вільної торгівлі;
- митний союз;
- спільний ринок;
- економічний союз;
- повний економічний союз [1, с.22].

Зона вільної торгівлі – це угода між країнами про усунення будь-яких тарифів та кількісних обмежень. Водночас, кожна країна-учасниця угоди зберігає свої власні тарифи та інші засоби регулювання щодо до третіх країн. Основою даної угоди є правила походження товару.

Ці правила запобігають спотворенню торгівлі. Тобто вони виключають імпорт з третіх країн на митну територію країни А (яка має відносно нижчий тариф, ніж партнер – країна В) для того, щоб реекспортувати товари в країну В.

На сучасному етапі існують як загальні, так і специфічні передумови і фактори для підписання Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. Серед найголовніших загальних факторів: інтернаціоналізація та глобалізація економіки, спільний геоекономічний простір, розвиток глобального вартісного ланцюга, а також глобальних мережевих систем у сферах виробництва, інновацій та ін. Специфічними факторами можна назвати завершення в Україні важливого етапу ринкової трансформації та визнання її як країни з ринковою економікою з боку світового співтовариства; членство нашої країни в провідних міжнародних економічних і фінансових організаціях: МВФ, Світовому банку, СОТ, ЄБРР. Відкритий характер економіки та досвід співпраці з ЄС у межах Програми партнерства і співробітництва, Ширша Європа: сусідство, Східне партнерство створили достатні економічні та інституційні передумови для переходу до якісно нового етапу взаємної співпраці – підписання Угоди про асоціацію, невід»ємною складовою якої є посилена зона вільної торгівлі.

Зауважимо, що йдеться не просто про зону вільної торгівлі, а про складову угоди про асоціацію між Україною та ЄС як передумови реального наближення України до європейських структур та наступного вступу до ЄС за прикладом інших країн Центрально-Східної та Південно-Східної Європи.

* доктор економічних наук, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Філіпенко А.С., 2011

Якою ж є соціально-економічна ситуація в Україні напередодні підписання Угоди про зону вільної торгівлі? Після різкого падіння ВВП у 2009 році більш ніж на 15 % внаслідок світової фінансової кризи та внутрішньої незбалансованості економіки у 2010 відновлено економічне зростання (4,2%). Прогнозоване економічне зростання на 2011 рік становить 4,6%, на 2012 рік - 5,3% [2, с.13]. За 6 місяців 2011 року обсяг промислового виробництва збільшився на 8,7%, а сільськогосподарського – на 3, 2%. Від»ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило в першій половині 2011 року 4625,9 млн. дол. США.

Економічний та інтелектуальний потенціал України дає підстави для розвитку оптимістичного сценарію щодо підписання та реалізації майбутньої угоди про зону вільної торгівлі. По-перше, країна має порівняльні, конкурентні та виявлені переваги в низці галузей економіки, зокрема, в ракетно-космічному та військово-промисловому комплексах, у літако- та суднобудуванні, в аграрному секторі, в електрозварювальному виробництві, в транзитних перевезеннях (коефіцієнт транзитності є одним з найбільших у Європі і становить 3,75). По-друге, за рівнем розвитку освіти, зокрема, вищої Україна знаходиться на 16 щаблі, а за рівнем загальної освіченості населення входить до перших десяти країн світу. По-третє, природні багатства, вигідне географічне положення сприятимуть взаємовигідній торгівлі з країнами ЄС та поглибленню інтеграційних процесів. Так, за оцінкою Національної академії наук національне багатство України становить 3099, 98 млрд. дол. США, в тому числі мінерально-сировинні та паливно-енергетичні ресурси - 813, 76 млрд. дол. США, земельні ресурси – 792, 5 млрд. дол. США [3, с.104-105, 112]. Такими є головні соціально-економічні параметри напередодні підписання угоди між Україною та ЄС.

Як відомо, переговори з Угоди про асоціацію та посилену зону вільної торгівлі між Україною та ЄС розпочалися у лютому 2008 року. З самого початку було наголошено про те, що це є не стандартна (типова) угода, а всеохоплююча, посилена ЗВТ або «ЗВТ +», що є складовою угоди про асоціацію та важливою сходинкою наближення України до ЄС. Вона включає в себе 15 сфер зі співробітництва в галузі торгівлі та пов'язаних з нею заходів.

Метою створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС є формування спільного економічного простору України та ЄС у рамках поступової економічної інтеграції до єдиного європейського ринку шляхом поетапної реалізації чотирьох свобод – вільного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Угода про ЗВТ є органічним продовженням попередніх угод між Україною та ЄС, ґрунтується на досвіді реалізації спільних програм і проектів, враховує здійснену адаптацію торговельного режиму України до вимог і стандартів СОТ та передбачає:

- повну лібералізацію торгівлі товарами, зокрема промисловою продукцією, у т.ч. енергоносіями, сільськогосподарськими товарами, продуктами рибальства тощо, тобто вільний і безперешкодний доступ на відповідні ринки;

- зменшення нетарифних обмежень в Україні у торгівлі промисловими товарами шляхом гармонізації та/або взаємного визнання оцінки відповідності технічним стандартам ЄС;

- зменшення нетарифних обмежень у торгівлі сільськогосподарською продукцією у рамках співробітництва у сфері санітарних та фітосанітарних заходів;

- значну лібералізацію ринків послуг;

- забезпечення ефективного регулювання щодо заохочення та захисту прямих іноземних інвестицій;

- свободу заснування компаній;
- запровадження заходів, спрямованих на поступове забезпечення вільного руху капіталу та здійснення платежів;
- забезпечення прозорості та передбачуваності регулювання внутрішнього ринку України згідно з європейськими та міжнародними стандартами;
- наближення внутрішньої політики України, зокрема у сфері конкуренції, корпоративного управління, захисту прав інтелектуальної власності, державних закупівель тощо, до загальноприйнятних правил міжнародної та європейської практики;
- забезпечення двостороннього митного співробітництва, зокрема спрощення митних процедур та підвищення ефективності діяльності митних органів в контексті сприяння торгівлі;
- застосування ефективного механізму врегулювання суперечок.

Запровадження режиму вільної торгівлі відбуватиметься в рамках всеохоплюючої та поглибленої зони вільної торгівлі у форматі «ЗВТ+» з акцентом на регуляторному співробітництві.

Зважаючи на те, що невід'ємною частиною поглибленої ЗВТ буде поступове приведення українського законодавства та практики у відповідність до норм та положень ЄС, особливого значення набуває процес імплементації міжнародних та європейських стандартів та інструментів у відповідних сферах співпраці.

Важливим етапом, що прискорив процес підготовки проекту угоди про зону вільної торгівлі, стало приєднання України до СОТ та приведення її торговельного режиму до вимог і стандартів цієї провідної міжнародної організації в галузі світової торгівлі. В даний час в Україні застосовуються три основних види ввізних мит: преференційні - щодо товарів, які ввозяться з країн, що є частиною митних союзів чи спеціальних митних зон спільно з Україною, а також за наявності спеціального пільгового митного режиму, визначеного міжнародними договорами та угодами, учасником яких є Україна; пільгові ставки імпортних мит, які застосовуються до товарів, що походять з країн чи економічних союзів, на які розповсюджується режим найбільшого сприяння в Україні; повні ввізні тарифи, визначені угодою з СОТ на решту товарів. Згідно з Розкладом тарифів для України, ставки ввізного мита були приведені до зв'язаних рівнів. Перехідні періоди встановлені для 320 тарифних ліній (близько 3% загальної товарної номенклатури України). До них належать окремі види продукції машинобудування (транспортні засоби), метали, полімерні матеріали, меблі, окремі сорти м'яса, риби, насіння, алкогольних напоїв. Після завершення перехідного періоду (2013 р.) середньозважена ставка митного тарифу становитиме 5,1%, у тому числі для сільськогосподарських продуктів 10,1%, для промислових товарів 4,8% [4, с.46]. Нульові ставки ввізних мит встановлюються для 10% тарифних ліній сільськогосподарської продукції та на понад третину тарифних ліній промислової продукції. Змінені також ставки експортного (вивізного) мита, обумовлюються кількісні обмеження, субсидії, технічні норми і стандарти, санітарні та фітосанітарні заходи. У відповідність до вимог СОТ приводяться інвестиційний режим, торговельні аспекти права інтелектуальної власності, торгівля послугами та державні закупівлі. Зазначені домовленості в рамках СОТ та досвід попередньої співпраці України з ЄС створюють достатні передумови для завершення переговорного процесу та підписання Угоди про Зону вільної торгівлі.

Посткризова ситуація в зовнішньоекономічному комплексі України залишається складною. В цілому ж, зовнішня торгівля України на відміну від інших сфер економіки розвивалася стабільно протягом останніх двох десятиліть, динамічне зростання якої пе-

реривалося світовими фінансовими кризами 1997-1998 рр. та 2008-2009рр. Так. У 2009 р. експорт товарів та послуг скоротився на 37, 4%, а імпорт – на 45%, в тому числі з країнами ЄС – відповідно на 45,8% та 44,6%, що засвідчує глибоку зовнішню залежність економіки від світових ринків. Головними ринками для України є країни СНД (приблизно 39% товарообороту) та Європейський Союз (29%). У структурі експорту товари займають близько 80%, а послуги відповідно – 20%.

Таблиця 1.
Структура зовнішньої торгівлі товарами (1996-2009)

	Експорт				Імпорт			
	1996	**2000**	**2005**	**2009**	**1996**	**2000**	**2005**	**2009**
Загальний обсяг млрд. дол. США % від загального обсягу	14.4	14.6	34.2	39.7	17.6	14	36.1	45.4
Харчові продукти та живі тварини	14.8	5.6	9	15.2	6.1	4.6	5.3	8.2
Напої та тютюнові вироби	1.3	0.7	1.4	1.6	1.4	1.3	1.3	1.4
Нехарчова сировина	9.1	12.7	7.2	9.6	4.7	5.5	4	2.8
Мінеральне паливо	4.5	5.6	9.8	5.4	47.8	43	29.6	34.5
Олії тваринного та рослинного походження	1.3	1.6	1.7	4.5	0.2	0.3	0.5	0.8
Продукція хімічної промисловості	12.7	9	9	6.3	6.7	8.6	11.7	11.7
Товари промислового виробництва	36.9	45.1	43.6	36.1	11.5	12.8	14.8	13.7
Машини та транспортне обладнання	14.6	12.9	13.8	16.6	17.1	17.6	26.5	18.5
Змішані промислові товари	3.6	4.5	3.7	4	3.7	3.5	5.5	5.8
Інші товари	1.2	2.4	0.8	0.7	0.9	2.7	1	2.6

Джерело: [4, с.260; 5, с.41].

Як видно з таблиці, в експорті України переважають товари промислового виробництва, машини та транспортне обладнання, продукція рослинництва та тваринництва, вироби хімічної промисловості, сировина. Майже третину імпорту становить мінеральне паливо, близьким до паритетного є обмін машинами та транспортним обладнанням, змішаними промисловими товарами. Водночас асиметричною є торгівля товарами промислового виробництва, продукцією хімічної промисловості та ін. В експорті до країн ЄС більше половини (58,4%) припадає на низькотехнологічну продукцію (мінеральна сировина, хімія, металургія). Сільгосппродукція та продукція харчової промисловості становить 17,6%, продукція машинобудування – 11,7%. Провідними статтями українського імпорту з ЄС є продукція машинобудування (42,1%), хімічна продукція (21,3%), сільгосппродукція та продукція харчової промисловості (8,9%). Низькотехнологічна продукція в імпорті з ЄС становить 35,1% у порівнянні з 76,6% в імпорті з країн СНД [6, с.302-303].

Як уже зазначалося, після набуття угодою чинності, митні збори обнуляться щодо понад 93% промислової та 80% сільськогосподарської та харчової продукції України; для решти товарів українського експорту до ЄС будуть встановлені пільгові тарифи, зокрема, для певної кількості свинини, м'яса птиці, зерна та ін. Для решти товарів, що є чутливими для обох сторін, встановлюється перехідний період від 2 до 10 років для поступо-

вої повної відміни чи зниження митних тарифів. Дискусійними залишаються питання доступу на енергетичний ринок ЄС (хоча Україна стала членом Європейського енергетичного співтовариства), транспортні перевезення, використання українськими виробниками географічних назв у горілчано-лікерній продукції, що вимагатиме досить тривалого перехідного періоду для здійснення ребрендингу в тому числі, як наголошують українські товаровиробники, за фінансового сприяння з боку ЄС тощо. Українську сторону не влаштовують розміри квот на експорт зерна, продукції тваринництва та птахівництва.

Є певні концептуальні розбіжності в підходах щодо механізмів регулювання торговельних відносин як у процесі підготовки угоди, так і після її прийняття.

Розрахунки, здійснені незалежними міжнародними центрами напередодні переговорів про зону вільної торгівлі вказують на позитивний для України ефект, який полягатиме у доступі до ринку ЄС, який у 13 разів більший від внутрішнього ринку України, що зумовить зростання загального добробуту приблизно від 2,5 до 7% та підвищення заробітної платні – на 4% [7, с.9]. Це не дуже вражаючі показники, що пояснюється, по-перше, тим, що вже в даний час, тобто після вступу України до СОТ, митні тарифи у торгівлі з ЄС є досить низькими. По-друге, розрахунки включають переважно статичні ефекти, пов'язані зі створенням чи відхиленням торгівлі (trade creation чи trade diversion), зміною умов торгівлі, з розподілом доходів, зі зниженням цін внаслідок посилення конкуренції. Динамічні ефекти будуть проявлятися внаслідок підвищення ефективності виробництва в цілому, структурних змін, впровадження техніко-технологічних та інституційних інновацій, прискорення економічного зростання, збільшення зайнятості тощо. Зона вільної торгівлі, перехід до європейських стандартів ведення бізнесу мають підвищити рівень довіри іноземних інвесторів та стимулювати притік іноземних інвестицій. З іншого боку, українські підприємства повинні грати за європейськими правилами, бути готовими до зовнішньої конкуренції, підвищувати техніко-технологічний та якісний рівень своїх виробів.

Серед загальних проблем, які гальмуватимуть процес повномасштабного запровадження зони вільної торгівлі та отримання позитивних результатів для обох сторін є такі. З боку України: асиметрична, розбалансована, недореформована економіка, яка без докорінної модернізації не має майбутнього. Головна вада нинішньої української економіки – інституційна неспроможність, яка проявляється на всіх рівнях економічної системи. З боку ЄС: відсутність єдиної економічної та соціальної політики, монетарної та фіскальної політики; одностороннє фінансування європейської соціальної моделі, зростання державного боргу; високий рівень безробіття, особливо серед молоді; розгалужений адміністративний (бюрократичний) тягар як у багатьох країнах так і в Європейській комісії; нестабільність єврозони, що ставить під загрозу перспективи євроінтеграції.

У таких непростих умовах підписання угоди про асоціацію включно з зоною вільної торгівлі з Україною, незважаючи на складнощі в самій Україні, могло б надати певного імпульсу євро інтеграційній стратегії, принаймні в рамках програм «Ширша Європа-сусідство» та «Східне партнерство», а в перспективі зміцнити потенціал ЄС за рахунок вагомого внеску України.

Література

1. Jovanovic M.N. The Economics of International Integration. – Cheltenham, 2006.
2. Макроекономічний прогноз України:квартальний випуск №8 (48), серпень, 2011 року.
3. Національне багатство України. –К., 2005.

4. Статистичний щорічник України за 2009 рік. – К., 2010.
5. Вплив торговельної політики на людський розвиток. – Київ, 2011, С. 41.
6. Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку. - К., 2009.
7. Оцінка витрат та вигод від укладання Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС.- К., 2010.

***Манжола В.А.,*[*] *Андрущенко С.В.,*[**] *Денисенко К.Ю.*[***]

УКРАЇНА У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Статтю присвячено дослідженню геополітичних кордонів Європи. Розглянуто місце України у європейському геополітичному середовищі.

Ключові слова: Україна, Європа, ЄС, простір, держава, кордони, інтеграція.

Статья посвящена исследованию геополитических границ Европы. Рассмотрено место Украины в европейском геополитической среде.

Ключевые слова: Украина, Европа, ЕС, пространство, государство, границы, интеграция.

The article deals with the geopolitical boundaries of Europe. The place of Ukraine in the European geopolitical was defined.

Keywords: Ukraine, Europe, EU, space, state, borders, integration.

1.Механізм формування сучасних геополітичних кордонів Європи.

Дослідження геополітичних кордонів в Європі займає важливе місце у сучасному європейському політичному та науковому дискурсі. Принципово нова геополітична ситуація на євразійському континенті на зламі XX-XXI століть спричинила докорінну зміну ролі, масштабів та характеру кордонів в Європі. Відтак, цілком логічно, що ключова роль у дослідженні нової системи міжнародних відносин на континенті належить новому європейському кордону. З огляду на цей фактор, комплексні дослідження кордонів стали предметом наукового аналізу багатьох дослідників.

Метою даної роботи є дослідити особливості підходів до проблеми формування геополітичних кордонів сучасної Європи. В роботі вирішується низка завдань:

- окреслити основні теоретичні підходи до геополітичних кордонів в сучасному світі;
- визначити особливості місця і ролі України в сучасному геополітичному середовищі в Європі;
- обґрунтувати концепцію Великої Європи як геополітичного макрорегіону.

Розглядаючи питання кордонів, французький дослідник М. Фуше, відзначає, що будь-який кордон є «штучним» в тому сенсі, що він відображає співвідношення конкретних

[*] доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

[**] кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

[***] кандидат політичних наук, молодший науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Манжола В.А., Андрущенко С.В., Денисенко К.Ю., 2011

сил на даний момент. Кордони не є тільки міждержавним явищем; в середині самої держави пролягає величезна кількість кордонів між регіонами, соціальними і культурними групами. Фуше зазначає, що не існує вічних кордонів – вони встановлюються, переносяться і уточнюються, виходячи як з історичних передумов, так і балансу сил в регіоні.

Ключ до вирішення проблеми був знайдений в розподілі поняття «кордон» на дві складові: front та frontier. На думку М. Фуше, «кордони є елементарні просторові структури, які мають лінійну форму, а їх функція зводиться до позначення порушень геополітичної безперервності в трьох площинах: реальній, символічній та уявній. Реальний розподіл простору можна визначити поняттям front. Воно позначає більш-менш чітко позначену лінію між двома і більше територіями, відокремлює «наше» від «чужого». Що стосується символічного або уявного поділу простору, то тут більше підходить поняття frontier. На відміну від front, воно передбачає наявність прикордонної зони без чіткої розподіляючої лінії [1].

Досліджуючи проблему кордонів в Європі М. Фуше справедливо зазначає, що ніде у світі за останні 20 років не створювалося стільки нових державних кордонів, як саме в Європі (особливо в Східній та на Балканах). Це створило повністю нову конфігурацію європейських міждержавних зв'язків, і, звичайно, такий процес не обійшов й Україну, адже вона — не ізольований від іншого світу острів. Колись бездержавні народи, які завжди перебували на периферії потужних імперій, сьогодні відчули себе повноцінними націями (периферій вже немає!) зі своїми стабільними й безпечними кордонами. Початок цьому процесу, поклало, безумовно, падіння Берлінського муру [2].

Яскравим прикладом імовірних глибоких геополітичних змін у сучасній Європі,що, звичайно, не може не вплинути й на безпеку системи кордонів є, як вважає Мішель Фуше, перетворення Росії, яка була організована як імперія («або як територіальна цілісність») і тепер, можливо, вступає в новий етап — будівництва постімперської національної держави. М. Фуше вважає, що дискусії навколо питання кордонів ЄС набувають неабиякого значення тому, що у європейському суспільстві склалася думка про втрату контролю над процесом розширення. Незважаючи на такий стан речей, зазначає дослідник, територіальне розширення продовжує залишатися однією з характерних рис Європейського Союзу. На думку багатьох європейських дослідників розширення - це засіб для стабілізації та демократизації периферії Союзу. Вступ до Союзу для нових держав означає збереження нещодавно отриманого та нестабільного суверенітету. В свою чергу держави – члени ЄС переконані, що їх безпека буде краще підтримана, коли сусіди у свою чергу стають членами ЄС. Прикладів багато: Франція побажала укласти союз з Німеччиною у 1950 році з метою забезпечення своєї безпеки, Німеччина підтримала польську кандидатуру, Польща бажає побачити вступ України до ЄС. Європа сьогодні, вважає М. Фуше, переживає феномен парадоксальної інтеграції. З однієї сторони, спостерігається ствердження європейськими народами своєї унікальності, а з іншого, - афішується пошук неможливої єдності. Цей парадокс є свідченням того, що європейці перейшли від геополітики закритих суспільств, організованих за принципом «друг/ворог», до геополітики відкритих суспільств, що базується на взаємозалежності держав. Отже, національні інтереси європейців виявилися поділеними, але нація лишилася фундаментальною політичною і культурною рамкою й підставою громадянства.

Європейське будівництво на сьогодні детерміноване переважно національним інтересом. Відповідно майбутнє Європи по – різному вимальовується різними державами Європи. Дослідник виокремлює два підходи до вирішення проблеми «будівництва Європи: 1) геоекономічний, що робить акцент на економічній могутності європейських держав;

2) геополітичний, де увага зосереджується на відносинах Європи та США. Перевага нинішньої Європи полягає в тому, що вона існує в якості своєрідної геополітичної лабораторії, яка займається винайденням нової політичної конфігурації сил у сучасному світі. Якщо США діють як єдиний центр, що посилюється коаліціями та альянсами, то Європа знаходиться на шляху створення першої багатодержавної системи, що ґрунтується на добровільному союзі держав-націй, а тому саме їй належить досвід формування справді багатополярного світу. Єдність Європи існує не як монолітна цілісність, а як співвідношення комплексів та частин різних масштабів. Їх спільний досвід неможливо виразити однією формулою, а тому неможливо й недоцільно встановлювати зараз кордони ЄС, контури якого будуть сформовані з часом [3].

Розмірковуючи про геополітичні контури нової об'єднаної Європи, переконаний М. Фуше, необхідно задуматися про оновлення європейського проекту, і не тільки в тому, що стосується його економічних та соціальних цілей. За останні 50 років до континентального виміру додався глобальний, та діючи у ньому фактори також впливають на життя європейців. Цікавою у цьому контексті є думка, яка полягає в тому що необхідно змінити уявлення про «дві Європи». Європи, як довготривалої соціоісторичної категорії, та Європи, зведеної до Європейського Союзу, тобто добровільного об'єднання демократичних держав, здатного чітко визначати власні кордони, в тому числі тимчасові – на одне – два десятиліття. Необхідна стабілізація кордонів, проведення більш ефективної стратегії зближення з сусідніми державами, зокрема шляхом послаблення візового режиму та надання можливості отримати освіту за кордоном. В цьому питанні, переконаний дослідник, час зламати кордон між членами та не членами ЄС.

Досліджуючи проблему кордонів в Європі, М. Фуше цілком справедливо відзначає: «Кордони, які існують в межах європейського простору - міграції населення, мережі, енергія, безпека - не збігаються з постійно визначеними геополітичними кордонами, оскільки Європа це не статичне географічне поняття, кордони якої зручно чіткі, а історичний процес, пристосовується до мінливого географічного простору». При цьому, на думку Фуше, варто відмовитися від надмірної картезіанської догми «все або нічого». «Головне, це не пошук останніх кордонів Європи, а взаємне співробітництво: прийняття кордонів, сусідських угод, а також практики інтеграції, - відзначає вчений, - більше уваги варто приділяти процесам зближення, ніж гіпотетичним останнім кордонам».

Таким чином, М. Фуше пропонує чітко визначити кордони Союзу, їх місце на континенті та в середземноморських регіонах, переосмислити та чітко сформулювати довгострокові цілі європейського співтовариства, в тому світовому контексті, з яким ми, нажаль, повинні рахуватися сьогодні. Якщо це здійсниться, зазначає науковець, то європейці, зокрема французи, знову відчують себе політичними суб'єктами спільного геополітичного проекту [4].

Розглядаючи питання геополітичних кордонів Європи, українська дослідниця Є. Кіш зазначає, що геополітична роль і геополітичне значення кордону в Європі поступово змінюється за умов процесу інтеграції, включно і процесу євроатлантичної інтеграції [5]. Більш рельєфно це простежується у зміні домінування тих чи інших функцій кордону, в даному випадку - у домінуванні функцій контактного характеру кордонів, їх «прозорості» всередині Європи, і посиленням бар'єрної функції кордонів на нових східних межах Євросоюзу. Втім, геополітична роль кордону у певному просторі, де проживають конкретні люди, народи, які мають і розвивають певні відносини між собою, має неперевершене значення саме тоді, коли ці контакти як живі зв'язки, котрі мають давні щоденні традиції, можуть бути порушені.

На сьогодні в контексті східного розширення ЄС протягом 2004-2007 років, за умов нової геополітичної ситуації на континенті, євроатлантична інтеграція держав Центральної Європи - сусідів «першого порядку» України, Євросоюз створює на досить тривалий проміжок часу новий кордон - як лінеарний простір, так і новий status quo більш вищого ґатунку, як «досить міцний» символ нової геополітичної ситуації на східних теренах Європи.

Російський політолог Д. Тренін вважає, що у XXI ст. ЄС та його геополітичні кордони мають представляти багатоповерхову конструкцію. За таких умов, у середньотерміновій та багатотерміновій перспективі на континенті очевидно будуть існувати:

- тісна європейська федерація - міцне ядро Євросоюзу
- Євросоюз у складі 27-30 держав
- Велика або Широка Європа, що включатиме Євросоюз плюс групу країн, у тому числі Росію, які тією чи іншою мірою будуть асоційовані з ЄС [6].

На нашу думку, актуальність дослідження геополітичних контурів Європи визначається необхідністю з'ясувати місце України у європейському геополітичному середовищі, оскільки із новітнім розширенням Євросоюзу протягом 2004-2007 років, Україна вже безпосередньо межує з ЄС, що не тільки вплинуло на взаємні відносини, але і визначило низку проблемних прикордонних питань.

2. Україна в європейському геополітичному середовищі.

Місце України в сучасному європейському геополітичному середовищі зумовлене формуванням силового поля, сфери впливу ЄС, механізмами якого є процеси розширення та стратегії сусідства. Розширення ЄС спрямовано передусім на оформлення європейського простору, заснованого на культурно – цивілізаційних цінностях та параметрах політичного та економічного розвитку. Сфери впливу ЄС не обмежуються зовнішніми кордонами Союзу. Після масштабного розширення 2004 – 2007 рр. запроваджується стратегія сусідства з метою створення через механізми партнерства та співпраці безпечного та передбачуваного оточення, орієнтованого на європейський простір, у південному та східному напрямках. Головний принцип концепції добросусідства – привілейовані відносини партнерства між ЄС та країнами сусідами через запровадження диференційованих моделей співпраці [7].

Сьогодні мова йде про формування регіональних систем — європейської та євразійської, двох складових сучасної геополітичної структури світу, що прагнуть до концептуалізації ідеї контролю над оточуючим їх простором. З геополітичного погляду утворення регіональних систем є формою організації геополітичного простору. Так, сусідами першого порядку України виступають впливові регіональні актори — Російська Федерація та Європейський Союз. Ці актори відрізняються структурно — Росія як держава і ЄС як угруповання держав. Україна є рубіжною країною як для європейського простору в особі ЄС, так і для євразійського простору в особі Росії. Фактично мова йде про належність України до так званої міжсистемної периферії, що підпадає під вплив інтересів обох геополітичних суб'єктів. Такий геополітичний простір уже тривалий час зумовлює балансування зовнішньополітичних векторів України: стратегічний курс на інтеграцію до ЄС із паралельним розвитком відносин стратегічного партнерства з Росією. Стратегії ЄС та РФ щодо зовнішнього оточення збігаються — це створення підконтрольної прикордонної зони (зовнішньої периферії, близького зарубіжжя), центральним елементом якої виступає Україна. І в термінах європейської, і в термінах євразійської геополітичної системи йдеться про оформлення сфери впливу, на що й спрямована політика відносно сусідніх регіонів: ЄС прагне створити безпечне оточення, «спільну зону процвітання та

добробуту», надаючи державам статус спеціальних сусідів та партнерів, а Росія має на меті реінтеграцію на пострадянському просторі, встановлення повного економічного, політичного та військового домінування над ним.

Зважаючи на системний вплив США на розбудову європейського геополітичного простору, місце України у ньому визначають відносини ЄС — Росія — США — Україна.

У даній геополітичній геометрії характеризуються відносини України з трьома партнерами визначаються не її позицією чи намірами, а рівнем геополітичного суперництва або співробітництва та здатністю цих суб'єктів виробити дієві механізми подолання суперечностей, що виникають між США, ЄС, Росією. Стратегії, що розробляються кожною зі складових трикутника США — ЄС — Росія, спрямовані на послаблення позицій однієї із сторін через зближення з іншою складовою. У даному контексті важливо виявити специфічні сфери перетину інтересів США, ЄС та Росії в практичній площині щодо геополітичного району, складовою якого є Україна. Такими сферами є: стратегічна безпека, економічна та енергетична співпраця й регіональне співробітництво. Питання полягає в тому, чи здатні сьогодні ці важливі для України актори перейти до реалізації стратегічного співробітництва, що має привести до формування стратегії взаємодії в периферійних регіонах [8].

У сфері стратегічної безпеки визначальними є параметри геостратегій цих сторін щодо простору між євроатлантичною/європейською та євразійською геостратегічними сферами.

Процес оформлення геостратегічних сфер європейської, євроатлантичної, євразійської передбачає зіткнення інтересів щодо держав пострадянського простору в контексті забезпечення геоекономічних та геополітичних переваг у регіоні.

Очевидною є дія однієї із закономірностей традиційної геополітики - боротьби морських та континентальних сил через запровадження стратегії оточення конкурента (Росії для США та ЄС) поясом підконтрольних держав для здійснення тиску в інтересах встановлення повного контролю над євразійським континентальним простором із потенціалом впливу на інших акторів, що претендують на статус світових держав, Індії та Китаю.

Так, щодо України, то як США, так і ЄС висловлюють заінтересованість у здійсненні успішних економічних та політичних реформ, розбудові в Україні демократичного суспільства, що забезпечуватиме збереження її у сфері впливу як європейського, так і євроатлантичного. Однак інтереси сторін та стратегії щодо їх реалізації різняться. Для Європейського Союзу Україна важлива як передбачуваний та підконтрольний сусідній простір і ЄС не готовий у найближчій перспективі обговорювати питання вступу України до Союзу, що передовсім зумовлено процесами всередині ЄС після масштабного розширення 2004—2007 рр. США ж зацікавлені в прийнятті України до ЄС й остаточному розмежуванні сфер впливу з Росією.

Власне, процеси розширення як ЄС, так і НАТО є вагомими чинниками у сфері інтересів стратегічної безпеки ЄС, США та Росії. Україна виступає об'єктом у політиці цих суб'єктів щодо зовнішнього оточення: сусід на східній периферії для ЄС, східний фланг «зони відповідальності» для НАТО, центральна складова реінтеграційних проектів пострадянського простору для Росії. Розширення ЄС та НАТО є взаємопов'язаними процесами. Водночас у цих процесах можна визначити певні конфліктні моменти. Євросоюз бачить у розширенні засіб закріплення зони свого впливу на континенті. США розглядають розширення ЄС та НАТО в контексті збереження своєї присутності на Європейському континенті в політичному та військово-стратегічному плані. Формується двокомпонентна тенденція: з одного боку, окремі країни Європи, як, скажімо, Франція, вбачають у розши-

ренні ЄС на схід потенціал до посилення американського впливу всередині Союзу. Адже США, лобіюючи інтереси низки центральноєвропейських та пострадянських країн щодо вступу в Євросоюз, у такий спосіб перетворюють їх на своїх нових союзників у Європі. З цією метою запроваджується стратегія входження в ЄС через НАТО: членство в НАТО розглядається як одна з головних передумов вступу до ЄС. За такого варіанту країнам надаються гарантії безпеки та забезпечується остаточний вихід зі сфери впливу Росії. Членство в НАТО США використовують як важливий елемент підтримки євроінтеграційних прагнень країн кандидатів на вступ [9].

З іншого боку, але в контексті першої складової цієї тенденції, можна говорити про той факт, що розширення ЄС за рахунок держав з невідповідними європейським стандартам параметрами економічного та політичного розвитку виступає для США засобом послаблення, принаймні на деякий час, західноєвропейського центру тяжіння в сучасній геополітичній грі і продовженням повноважень НАТО у сфері забезпечення стабільності і безпеки в Європі.

В інтересах США не допустити посилення впливу Росії на держави, що залишаються поза межами процесу європейської інтеграції. За таких умов зростають можливості збільшення ваги самої Європи як самостійного центру сили: балансуючи між євроатлантистською та європейською геополітичними парадигмами, ЄС прагне розбудувати безконфліктну схему взаємин з Росією, з одного боку, та зі США, з іншого.

Сприйняття Російською Федерацією процесів розширення ЄС та НАТО зазнало певної еволюції: з усвідомленням того, що інтеграція з ЄС вимагає більшої відповідності цінностям і критеріям європейської системи й передбачає більший рівень інтегрованості в цю систему, ніж у випадку членства в НАТО, що сприймається Росією як наближення військово-стратегічної загрози до кордонів Росії, пом'якшується відчуття вразливості Росії від подальшого поглиблення європейського інтеграційного процесу, актуалізується європейсько-російський діалог. Приєднання України до Євросоюзу посилить вплив Союзу на процеси в пострадянському просторі, що суперечить інтересам Росії [10].

Тож українсько-російські відносини для ЄС виступають важливим чинником стратегії на східному векторі: ЄС зацікавлений у стабільних відносинах між Україною і Росією, однак аж ніяк не у зближенні їх за рахунок відносин з ЄС. Росія для ЄС з огляду на вагу самого суб'єкта є ключовим партнером у формуванні стабільного середовища на східних кордонах. Уже відомо, що тенденція зближення інтересів Росії з ЄС або зі США призводить до активізації механізмів «м'якої ізоляції» України, що є наслідком різких коливань у зовнішньополітичній стратегії останньої від одного пріоритетного напряму до іншого. Саме тому Україні потрібна врівноважена стратегія відносин з цими сторонами, а не гра на суперечностях між ними.

В економічній взаємодії і ЄС, і Росія вбачають механізми реалізації геоекономічних інтересів, а також можливий інструмент зміцнення своїх позицій як незалежних від США центрів світової політики. США розглядають економічну присутність як додаток до політичного контролю над важливими для них регіонами та країнами. Тому проекти економічної інтеграції на євразійському просторі впливають на інтереси США опосередковано, тоді як для європейських інтересів ідеться про безпосередній вплив на потенціал їхньої реалізації [11].

На сучасному етапі економічний діалог ЄС — Росія спрямований на формування загальноєвропейської зони вільної торгівлі. Він був започаткований у жовтні 1999 р., а на саміті ЄС — Росія 10 травня 2005 р. вже узгоджено конкретні механізми реалізації цієї мети — прийнято Дорожні карти з формування чотирьох спільних просторів: економічного, у

сфері свободи, безпеки та юстиції, зовнішньої безпеки, а також досліджень, освіти та культури. Щодо економічної співпраці інтереси сторін дещо різняться. Так, ЄС робить акцент на спільних цінностях співробітництва в усіх сферах, Росія ж — на питаннях оцінки прямих прибутків та втрат від розширення ЄС. Характерно, що на цьому етапі в риториці європейських та російських політичних діячів наголошується увага на формуванні «просторів ЄС та Росії» та необхідності вироблення правил поведінки на цих просторах.

Щодо поглиблення економічної співпраці України з ЄС, то після 2004 р. через посилення дестабілізаційних тенденцій у середині країни це питання не стоїть на порядку денному. Крім того, Україна досі не визначилася з вектором економічної інтеграції — європейської чи євразійської. Свого часу (15 травня 2002 р.) озвучувалася ідея створення Євросоюзом з Україною Спільного політичною й економічного європейською простору, але формулювалася вона доволі нечітко. Така концепція кореспондувалася із діалогом ЄС та Росії щодо формування Єдиного європейського економічного простору. Формат відносин, передбачений концепцією нового сусідства, нагадує статус відносин з учасниками Європейського економічного простору (ЄЕП) у складі Норвегії, Ірландії та Ліхтенштейну, з тією різницею, що такий формат відносин з Євросоюзом ці країни обирали самі, а у випадку країн-сусідів формат пропонується Союзом. Основними принципами цього формату відносин є: адаптація до acquis у частині, що стосується функціонування внутрішнього ринку; країна — учасниця внутрішнього ринку має бути готова до спільної політики у сфері конкуренції та формування механізмів контролю за її дотриманням: перевага багатостороннього формату у відносинах у рамках Європейського економічного простору.

Однак для України перспектива участі в угодах на зразок Європейського економічного простору не є реальною принаймні в короткостроковій перспективі через такі причини: затягування процесу адаптації законодавства до норм і принципів ЄС; низькі темпи економічно-торговельної та інвестиційної інтеграції України з ЄС: незадовільну поточну структуру торгівлі ЄС та України; неготовність до конкуренції з європейськими виробниками товарів та послуг.

Питання входження України до Єдиного європейського економічного простору має ув'язуватися з іншим напрямом формування єдиного економічного простору — між РФ, Україною, Білоруссю та Казахстаном (Договір ЄЕП, вересень 2003 р.). У цьому контексті зауважимо, що в цілому Європейський Союз не має заперечень щодо формування зон вільної торгівлі й готовий сприяти регіональній інтеграції на своїх периферіях.

Безумовно, реалізація ідеї спільного європейського економічного простору на засадах інтеграції з Європейським Союзом могла б утворити принципову основу для розвитку інтеграційних процесів між окремими пострадянськими державами, які є сусідами ЄС. Для України це означало б якісно нову перспективу — практичну можливість зняття геополітичної й геоекономічної дилеми напряму інтеграції завдяки здійсненню єдиного інтеграційного курсу на формування спільного економічного та політичного простору [12].

Єдиним реальним позитивним виходом із ситуації різноспрямованих економічних інтеграцій міг би бути взаємопов'язаний, синхронізований, скоординований розвиток інтеграційного процесу в обох напрямках з формуванням справді спільного економічного простору на засадах європейських acquis (наголосимо — саме на засадах стандартів Європейського Союзу). Таким чином, для України дилема європейська економічна інтеграція чи євразійська не є питаним вибору, це питання співпраці на можливих для України рівнях, що відповідають її національним інтересам та можливостям щодо їх реалізації.

Каталізатором геополітичної гри на європейському й пострадянському просторах є її енергетична складова. Як уже зазначалося, енергетична дипломатія перетворилася на важ-

ливу складову зовнішньої політики країн, особливо на євразійському просторі. Причому Україна, зважаючи на її потужний транзитний потенціал, перебуває в центрі геополітичної гри навколо енергетичної безпеки. Місце і роль України в даній геополітичній грі визначаються, по-перше, її транзитним потенціалом РФ — Україна — Європа, по-друге, транзитним потенціалом Каспійський регіон — Україна — Європа/США. Участь України в цих проектах має на меті не лише отримання прибутків від геоекономічних переваг, а й вирішення проблем власної енергетичної безпеки з огляду на залежність від РФ як основного джерела енергопостачання (75—80% потреб України в нафті, 20—25% — у природному газі).

Енергетичне співробітництво суттєво впливає на відносини в трикутнику ЄС — Україна — Росія. Адже ЄС с найбільшим споживачем російського природного газу (67% у 2000 р., після розширення збільшення залежності до 73%;, Росія — провідним постачальником енергоресурсу, Україна ж виступає головним транзитером газу з Росії до ЄС (з Росії до ЄС через територію України транспортується 93,7% газу, і лише 3,2% — через Білорусь).

Участь Євросоюзу в енергетичному співробітництві має на меті забезпечення достатньої кількості енергоресурсів з акцептом на зростання споживання природного газу в енергетичному балансі ЄС і диверсифікацію джерел енергопостачання, зокрема з каспійських джерел та Північної Африки. Енергетична стратегія ЄС на 2000—2020 рр. ставить завдання зменшити залежність від одного джерела транспортування газу з Росії, крім того, в газових проектах ЄС участь України не передбачається [13].

Одночасно активно розвивається енергетичний діалог ЄС — Росія в контексті розбудови нових газо - і нафтопроводів у обхід території України (фактично йдеться про п'ять додаткових трубопроводів) з метою усунення української монополії на транзит російського газу в середньостроковій перспективі.

Незважаючи на популярну в українській політологічній думні тезу про довгостроковість таких перспектив через той факт, що для реалізації даних проектів Росія потребує додаткових інвестицій у газовидобувну галузь, тоді як європейські інвестиції стримуються через політичні міркування, обхідна стратегія вдало реалізовується на практиці. Для прикладу згадаймо запровадження чергової нитки Балтійської трубопровідної системи з Росії до країн Європи у вересні 2005 р.

Більшість газових проектів ЄС не зачіпають інтересів України, але будівництво Росією газопроводів поза територією України може спричинити негативні наслідки для нашої країни (зменшення транзиту через українську ГТС на дві третини). Аналіз даної ситуації дає підстави стверджувати, що розробка «обхідної стратегії» для України є наслідком політичних міркувань.

Щодо проектів транспортування нафти та газу з каспійських родовищ до Європи і США, то боротьба навколо них набуває стратегічного значення в контексті забезпечення економіко-політичного контролю над регіоном для ЄС, США, Росії. Україна є причетною до цієї геополітичної гри у зв'язку з проектом розбудови Євразійського нафтотранспортного коридору (ЄАНТК), складовою якого на території України є збудований нафтопровід Одеса — Броди із проектами добудови його територією Польщі Полоцьк — Гданськ, що актуалізує питання регіональної співпраці в чорноморсько-каспійському напрямку.

Зазначимо, що введені в дію нафтопроводи Баку — Супса, Баку — Тбілісі — Джейхан, південнокавказька газопровідна система Баку — Тбілісі — Ерзерум, Баку — Новоросійськ, а також проект Набуккського газопроводу, що поєднуватиме каспійсько-центральноазійсько-іранські газопроводи з турецькою газопровідною систе-

мою в напрямку Румунії, Угорщини й Австрії, є свідченням реалізації обхідної щодо України стратегії транспортування енергоносіїв з каспійських родовищ. Більше того, інші спроби диверсифікації джерел енергопостачання з Центральної Азії (Туркменістану, зокрема) також позначені транзитною залежністю від території Росії, що ставить проблему оплати українською стороною як енергопалива, так і транзиту. Щодо нафтопроводу Одеса — Броди, то заповнення його каспійською нафтою ускладнюється, передусім через наявність уже розгалуженої мережі її постачання та пошук партнерів у заповненні системи в європейському напрямку. До того ж добудова польською стороною даного нафтопроводу здійснюється досить інерційно, що зумовлено і позицією ЄС щодо цього транспортного енергетичного проекту. Транспортні коридори з каспійських родовищ складаються з двох частин: безпосередньо від джерел видобутку енергосировини до Чорного моря і далі — до Європи або через територію України, або чорноморськими протоками й Середземним морем [14].

Незважаючи на перевантаженість проток і обмеженість Туреччиною вантажоперевезень, сьогодні за умов значно менших обсягів видобутку нафти та газу в Каспійському регіоні США та ЄС видають перевагу підконтрольним просторам для формування транспортних коридорів, тобто в обхід території України. Привабливість українського варіанта зменшують непостійність зовнішньополітичних орієнтирів та низький інвестиційний потенціал України.

Гра навколо маршрутів транспортування газу та нафти з регіону Центральної Азії у форматі США – Росія – ЄС набуває рис стратегічної боротьби, в основі якої лежать геополітичні міркування.

Енергетична стратегія Російської Федерації є вагомим чинником забезпечення геополітичної присутності на пострадянському просторі. Це суперечить інтересам як ЄС, так і США особливо у світлі загострення відносин США — Росія щодо розгортання елементів протиракетної системи на теренах Польщі, Чехії та планів розгортання окремих її складових в Україні та Грузії, а також з огляду на інтенсифікацію процесів приєднання останніх двох до НАТО та формування нової стратегії США щодо Чорноморського регіону.

Запровадження протягом 2007 р. чотиривимірної енергетичної стратегії Росії також суперечить проектам ЄС з розбудови розширеного європейського геополітичного й геоекономічного простору, що сягає регіону Центральної Азії. Це є особливо актуальним у контексті інкорпорації енергетичної складової в загальний контекст зовнішньої політики Євросоюзу як геополітичного суб'єкта. За підрахунками європейських експертів, Центральна Азія може забезпечити до 10% енергопалива для потреб країн ЄС. Запроваджена російська енергетична стратегія на сучасному етапі матиме важливі геополітичні наслідки для європейського геополітичного та євроатлантичного геостратегічного просторів.

По-перше, розбудова трансбалканського нафтопроводу Бургас—Александрополіс продемонструвала перемогу енергетичної політики Росії, оскільки два союзники США в Європі — Болгарія й Греція — віддали перевагу економічним інтересам у сфері енергетичної безпеки у форматі проекту з РФ. Як наслідок Росія позиціонує себе як головного постачальника нафти до країн Південно-Східної Європи, в такий спосіб унеможливлюючи швидке розгортання стратегії США на створення поясу країн по периметру Чорноморського регіону для ізоляції Росії. Цей проект цілком може перетворитися на основний маршрут постачання каспійської нафти до країн Західної Європи, оскільки поєднання цього нафтопроводу з мережею Каспійського нафтопровідного консорціуму приведе до ускладнення наповнення нафтопроводу Баку — Тбілісі — Джейхан як основного маршруту транспортування нафти з каспійських родовищ. Даний нафтопровід відтягує обсяги

казахської нафти, необхідні для заповнення нафтопроводу Одеса — Броди із продовженням до Польщі.

Відтак, енергетичне питання виступає ще одним засобом тиску на Україну в геополітичній геометрії США — Росія — ЄС — Україна [15].

І хоча Україна виступає рубіжною державою як для європейського простору, так і для євразійського та належить до міжсистемної периферії, що зазнає впливу інтересів декількох потужних геополітичних суб'єктів, її геополітичне розташування перетворює державу на своєрідний геополітичний центр, який завдяки своєму географічному положенню виконує комунікаційні функції між двома геополітичними комплексами і має потенціал контролю. Для України в такому розкладі сил використання переваг власного геополітичного положення в інтересах ефективної реалізації національних інтересів можливе на засадах рівнонаближеності, у виконанні функції комунікаційного вузла між провідними регіональними акторами.

Україна виступає основним комунікаційним каналом між європейським та євразійським геополітичними просторами, а відповідно і ключовою ланкою для їх об'єднання в єдиний панєвропейський простір.

У такій конфігурації Україна може виконувати унікальну функцію консолідуючого фактора панєвропейського простору: єдність останнього залежить від відсутності конфронтації між провідними центрами (ЄС та Росією), а конкуренція за вплив на Україну є предметом їхнього геополітичного протистояння. Відповідно, лише свідомий вибір Україною напряму політики, яка буде уникати односторонньої орієнтації на один із центрів позбавить цю конфігурацію потенційної конфронтаційності.

3. Мегарегіон «Велика Європа» у зовнішній політиці України.

Імперативом європейської політики України залишається пошук оптимального співвідношення між стратегічним курсом на євроінтеграцію та необхідністю підтримувати комплексні відносини стратегічного партнерства з Росією в контексті посилення загальноєвропейських об'єднавчих тенденцій.

У цьому контексті, концепція Великої Європи є системоформуючим ланцюгом, природною об'єднуючою ланкою, яка покликана визначити місце України у Європейському геополітичному просторі [16].

Поняття Велика Європа безперечно с відносним та умовним. Ми використовуємо його лише на противагу різноманітним проектам «малої Європи» «атлантичної Європи», «євразійської Європи», нової Європи, як таких, що позиціонують Україну на периферії значних і визначальних для неї геополітичних й інтеграційних процесів і містять значний ризик закріплення України як буфера, санітарного кордону, плацдарму, авангарду, форпосту тощо.

Проект Великої Європи базується на панєвропейських традиціях політичної думки та політичної практики. Він ураховує існування декількох європейських центрів політичного й економічного тяжіння як. наприклад, Євросоюзу та Росії, які попри наявні розбіжності в інтересах та цілях демонструють зростаючу кооперативність у розбудові загальноєвропейських економічних, політичних, правових, освітянських просторів та в позиціюванні Європи в сучасному світі.

Проект Великої Європи базується також на розумінні того, що вона складається не тільки із двох головних ядер, центрів тяжіння та європейської периферії, але і включає позаєвропейських акторів, насамперед США, що впливають на процеси в європейському регіоні у глобальному вимірі через трансформації глобальної міжнародної системи й безпосередньо у регіональному, використовуючи існуючий потенціал для спрямування процесів на європейському континенті в бажаному для себе напрямі [17].

Концепція Великої Європи включає в себе геополітичну формулу трикутника ЄС - Україна - Росія. Формула геополітичного трикутника ЄС - Україна - Росія базується на реальному існуванні окремих вимірів співпраці та партнерства між ЄС та Україною, Україною і Росією, ЄС та Росією. Комунікаційна функція України в межах такого проекту полягає у сприянні розбудови багатосторонньої взаємодії в межах трикутника ЄС - Україна - Росія.

По-перше, формування такого трикутника стратегічної взаємодії створює можливість замкнути процеси розбудови панєвропейського економічного, політичного, правового, енергетичного, транспортного, інформаційного, культурного та освітянського просторів, а також зміцнити механізми безпеки і стабільності на європейському континенті.

По-друге, формула геополітичного трикутника стратегічної взаємодії дозволяє запобігти або мінімізувати ризики можливого поглиблення співпраці між ЄС та Росією на стратегічно чутливих для України напрямах без урахування або всупереч національним інтересам України.

По-третє, формула трикутника дозволяє Україні артикулювати власне бачення процесів і механізмів об'єднання Європи, сприяє формуванню цілісної, послідовної та передбачуваної європейської політики, яка органічно поєднує євроінтеграційний курс України та курс на підтримання стратегічного партнерства з Росією, сприяє зближенню європейського і євразійського просторів Великої Європи.

По-четверте, формула трикутника є прийнятним форматом діалогу України з Росією та ЄС, вона зміцнює переговорні можливості України, збільшує простір для політичного маневрування.

Формула трикутника Україна - ЄС - Росія дозволяє інтегрувати російський та західний вектори української зовнішньої політики в єдину цілісну стратегічну лінію України щодо європейського континенту.

Україні життєво важливо не допустити нового розколу Європи, європейсько-євразійського протистояння, що загрожує або втратою незалежності, або перетворенню України на плацдарм протиборства як європейських, так і позаєвропейських центрів сили.

Таким чином, парадигма Великої Європи повертає Україні природне місце в центрі загальноєвропейських процесів і проблематики єдності європейського континенту, запобігає її маргіналізації або перетворенню на об'єкт політики світових центрів сили та дозволяє розраховувати на підвищення ролі та впливу України в європейській та світовій політиці.

Посилання

1. Foucher, Michel «Fronts et frontiires : un tour du monde gйopolitique». Paris. Fayard. 1988. reed 1991 P. 22-49
2. Сюндюков І. Європейськість без розмежувань. Газета «День» № №225, середа, 8 грудня 2010
3. Programme Quelle prйsidence franзaise pour quelle Europe?. IFRI 8 novembre 2007.
4. Фуше М. Европейская республика: исторические и географические контуры. - М.: 1999. - С. 75
5. Кіш Є. Теоретико-методологічні засади дослідження геополітичної ролі нових кордонів ЄС // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: політологія, соціологія, філософія. - Випуск 4. Ужгород, 2006. - С. 166-174
6. Россия и основные институты безопасности в Европе: вступая в XXI век / Под ред. Д. Тренина; Моск. Центр Карнеги. - М.: S&P, июнь 2000. - 279 с.

7. Эмерсон М. Слон и медведь : Европейский Союз, Россия и их ближайшее зарубежье / М. Эмерсон. - Б. м. : CEPS, 2001. - 74 с.
8. Андрущенко (Гринько) С.В. Україна в сучасному геополітичному середовищі. - К.: Логос, 2005. – С. 161
9. Ukraine, Europe and the United States. Towards a new Euro-Atlantic security architecture/ ed/ by J. Jones, O. Kokoshinsky, P. Wittschorek. Baden-Baden, 2000. - P. 125
10. ЄС- Україна – Росія. Матеріали міжнародної наукової конференції// Актуальні проблеми МВ. Вип.62. Ч.1
11. Розширена Європа – Сусідні країни: Нова структура відносин зі східними та південними сусідами ЄС. Представництво Європейської комісії в Україні, Молдові та Бєлорусі, 2004.
12. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний та прекладний аспекти/ За ред. Ф. М. Рудича. – К., 2002, С. 32-37
13. Geopolitics at the end of the Twentieth Century: The changing world political map/ ed. by Nurit Kliot, David Newman. – L., 2000, P. 118
14. 14.Newman I.B. The geopolitics of Delineating «Russia» and «Europe»: The creation of «other» in European and Russian tradition// Geopolitics in Post-Wall Europe: Territory and Identity/ Ed. by O. Tunander, P. Baev, V. Einagel. – Thousand Oaks, 1997. P. 145 – 168
15. Jonsson C., Tagil S., Tornqvist G. Organizing European Space. – L., 2000. P. 45
16. Эмерсон М. Институционализация Большой Европы. CEPS Policy Brief. – 2003. – No. 42 P. 1-7
17. Эмерсон М. Формирование политических рамок Большой Европы// Современная Европа. – 2004. – Вып. 3 – Июль – Сентябрь. С. 90

Макаренко Є.А.*

СУПЕРЕЧНОСТІ ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ЄС

Проаналізовано перспективи і суперечності становлення нової архітектури європейської безпеки, визначено роль і функції наднаціональних інститутів ЄС щодо спільної безпекової та оборонної політики, з'ясовано характер співробітництва України та ЄС в контексті нових викликів та загроз для європейської безпеки в XXI ст.

Ключові слова: спільна політика безпеки та оборони, Лісабонський договір, Європейський Союз, Угода про асоціацію, Україна.

Проанализированы перспективы и противоречия становления новой архитектуры европейской безопасности, определены роль и функции наднациональных институтов ЕС по общей политике безопасности и обороны, выяснен характер сотрудничества Украины и ЕС в контексте новых вызовов и угроз для европейской безопасности в XXI в.

Ключевые слова: общая политика безопасности и обороны, Лиссабонский договор, Европейский Союз, Соглашение об ассоциации, Украина.

Perspectives and controversies of the new European security architecture, the role and functions of the supranational institutions of the EU Common Security and Defence Policy, defines the nature of EU-Ukraine cooperation in the context of new challenges and threats to European security in the XXI century.

Key words: common security and defense policy, the Lisbon Treaty, European Union Association Agreement, Ukraine.

Розширення ЄС спричинило нові лінії політичного, економічного та державного розподілу в європейському регіоні, зумовило виокремлення в стратегії європейської інтеграції та в структурі ЄС мети спільної зовнішньої і безпекової політики, розуміння якої визначається інституціональною складністю Європейського Союзу, що тривалий час функціонував у декількох форматах – форматі спільного ринку, форматі міжнародних організацій та форматі міждержавного союзу. Практика міжнародних відносин ЄС засвідчила прагнення наднаціональної організації до таких форм взаємодії, які зумовлюють уникнення силових методів реалізації національних інтересів окремих європейських держав, проте розбіжності в політичних підходах до безпекових проблем та зовнішньополітичних уподобань стратегічного партнерства європейських країн спричиняють нестабільність системи європейської безпеки. Саме безпекові інтереси та відносини між державами в широкому європейському просторі більше стосуються підтримання регіо-

* доктор політичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

© Макаренко Є.А., 2011

нальної стабільності та запобігання конфліктів, ніж свідчать про наявність спільних позицій та підходів до формування нової архітектури європейського порядку, участь у якому також беруть міжрегіональні інституції та неєвропейські актори міжнародних відносин..

Наукова тема формування спільної європейської політики безпеки та оборони, враховуючи наявність численних конфліктних чинників у світі і регіоні, закономірно знайшла відображення у теоретичних і прикладних дослідженнях зарубіжних та вітчизняних фахівців: концептуальні підходи до основних проблем європейської безпеки представлено у працях Зб. Бжезинского, Б. Бьюзена, О. Вевера, Т. де Вільде, Дж. Гау, Дж. Гудбі, К. Дойча, Ш. Кея, Дж. Кеннана, Р. Купера, С. Лінна-Джонса, Н. Майєрса, Дж. Ная, Д. Сиджанські, А. Страуса, Т. Уїлборна, С. Уолта, Р. Ульмана, Л. Фрідмана, Р. Холбрука;проблема стратегічного планування спільної європейської політики безпеки та оборони розглядалася у фундаментальній праці А. Дюмулена, Р.Матьє і Г.Сарлє; співвідносність процесів розширення ЄС та становлення політики у сфері безпеки аналізувалися в публікаціях Ж. Делора. фахівців з питань безпеки Центру Р. Шумана, Інституту стратегічних досліджень ЄС, Центру «Наша Європа», Інституту безпекових студій Європи, Міжнародного інституту досліджень миру тощо.

Європейська безпекова проблематика в сучасній українській політичній науці представлена науковим доробком таких вітчизняних фахівців, як Є. Камінський, М. Ожеван, Б. Парахонський, О. Литвиненко, А. Кудряченко, В. Копійка, В. Манжола, О. Бодрук, А. Ліпкан, С. Федонюк, Л. Чекаленко, В. Головченко, Г. Перепелиця, О. Кравченко, Т. Авакян, О. Семенюк, І. Жовква та ін., характерною рисою якого стало обґрунтування загальної необхідності інтеграції України в європейську систему безпеки, виходячи з об'єктивних обставин та особливостей розвитку української держави і забезпечення національних інтересів у міжнародному середовищі.

Більшість науковців підкреслюють необхідність встановлення тісних контактів між Україною та ЄС в політичній, економічній, соціальній, правовій, гуманітарній і безпековій сферах як чинника прискорення внутрішніх трансформацій, зміцнення незалежності та суверенітету держави, оскільки позаблоковий статус і заміна перспективи європейської інтеграції Угодою про асоціацію і зону вільної торгівлі здебільшого розглядається як «ігнорування можливостями долучення до більш ефективної моделі політичного устрою, економічного менеджменту та системи безпеки», що відзначено в Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється», підготовленому Національним інститутом стратегічних досліджень при Президентові України (2010 р.).

На основі аналізу європейських безпекових процесів у дослідженнях українських науковців були сформовані уявлення, які істотно вплинули на формування концептуального бачення відносин України з ЄС, зокрема, на рівні державних владних структур, у формі політичних концепцій та стратегій інтеграції в європейсько-євроатлантичний простір. Як зазначається у дослідженнях, останнім часом помітно посилюється прагматичний підхід до співпраці України з ЄС, що передбачає врахування різних чинників у формуванні зовнішньополітичного курсу держави, які не передбачаються ні Європейською політикою сусідства, ні програмою Східного партнерства. Переговори щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і перспектива її укладення створили нову ситуацію, яка безперечно позначилася на багатьох аспектах відносин обох акторів міждержавної взаємодії. Ці обставини визначають потребу детальнішої оцінки наукових уявлень, присутніх в дослідженнях з проблем європейської інтеграції, що здійснювалися представниками основних шкіл української політичної науки часів незалежності.

Європейський Союз до підписання Лісабонського договору(2009 р.) керувався у міжнародних відносинах стратегією спільної зовнішньої та безпекової політики 2003 р., ба-

зовими засадами якої було визначено подальший процес європейського інтеграційного будівництва, а стратегічними пріоритетами у здійсненні такої зовнішньої та безпекової політики в межах компетенції ЄС визнавалося ефективне забезпечення передусім національних інтересів держав-членів наднаціональної організації. Основними групами таких інтересів в євроінтеграційному процесі вважалися стратегічні та геополітичні інтереси, пов'язані з національною безпекою; економічні інтереси, пов'язані з інтегруванням економіки у світове господарство; регіональні, субрегіональні, локальні інтереси, пов'язані з забезпеченням різноманітних специфічних потреб внутрішнього розвитку ЄС, і Європейський Союз активно використовував успішний досвід інтеграції як основний ресурс політики розширення. Цю ефективну складову спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС визнавали й потужним важелем демократичних перетворень у пострадянських та постсоціалістичних країнах, оскільки для країн європейського континенту - не членів ЄС проект «європеїзації» у форматі політики сусідства передбачав трансформацію національної політики та процесів вироблення політичних рішень відповідно до сучасних європейських цінностей, правил і стандартів, узгоджених країнами ЄС.

У цьому контексті ідея «Ширшої Європи» тлумачилася як «ідеалістична», оскільки загрози для безпеки всередині європейського простору істотно скоротилися, а європейська інтеграційна ідеологія набула сталого характеру. Водночас ця політика мала й «реалістичний» підтекст, тому що передбачалося посилити загальну ефективність політики ЄС як у контексті впливу на прилеглі регіони, так і щодо втілення інституціональних можливостей розширеного ЄС, у тому числі в галузі зовнішніх зносин. Уявлення про зовнішню безпеку та завдання ЄС в регіональному європейському просторі було впроваджено в концепції «Ширша Європа», яку було покладено в основу європейської політики сусідства. Визначаючи змістовні складові та рушійні важелі спочатку ідеї, а згодом і концепції «Ширшої Європи», керівник брюссельського Центру досліджень європейської політики М. Емерсон тлумачив її як політику «європеїзації». За його твердженням, політичні практики та інструменти, призначені для регулювання відносин ЄС з зовнішнім оточенням, мають ґрунтуватися на трьох основних чинниках: юридичних і інституціональних зобов'язаннях, що випливають із норм і правил ЄС; об'єктивних змінах в економічних структурах та інтересах країн у результаті інтеграції з Європою; суб'єктивних чинниках - трансформації вірувань, очікувань та ідентичності.

Чинність Лісабонського договору (2009р.) визначила тенденції прискорення інституціональної консолідації ЄС, який поступово перетворюється на більш керовану міждержавну структуру, що набуває чіткої внутрішньої та зовнішньої суб'єктності і перетворює цей союз на впливове інтегроване об'єднання, водночас залишаючи його членам істотний простір для ухвалення автономних рішень у сфері безпеки і зовнішньої політики. Договір про Європейський Союз не тільки заснував механізм формування зовнішньої та безпекової політики, але й сформулював основні цілі євроінтеграційної політики: захист основних цінностей, інтересів та незалежності Європейського Союзу; посилення безпеки ЄС та його країн-членів у всіх формах; сприяння міжнародному співробітництву; розвиток та посилення демократії; повага прав людини та основних свобод.

Для забезпечення визначених цілей в рамках зовнішньополітичної діяльності ЄС було задіяно механізми, які передбачають узгодження та обмін інформацією з питань, які викликають спільний інтерес; вироблення «спільної позиції» зі сприйняття та аналізу тих чи інших міжнародних подій, узгодження позицій національних урядів з європейською політичною поведінкою щодо визначення цілей та пріоритетів ЄС відносно третіх країн застосування Європейським Союзом збройних сил як автономно, так і у колективних

операціях в рамках НАТО чи ОБСЄ у випадку, коли дипломатичні інструменти виявляються недостатніми для забезпечення безпеки ЄС та країн-членів.

Відповідно, Європейською Радою ЄС у Лісабоні (1992 р.) та у Брюсселі (1993 р.) були чітко визначені основні принципи та умови, які можуть бути використані для спільних дій та сил швидкого реагування ЄС: територіальна близькість регіону до зони конфлікту; наявність стратегічних інтересів в регіоні чи певній країні; загрози інтересам ЄС у сфері безпеки. Зокрема, ці принципи стосуються регіонів, де ЄС заявила про намір підтримувати глобальний мирний процес, передусім, це - Центральна та Східна Європа, колишня Югославія, Росія, Середземномор'я та країни Магрибу, Близький і Середній Схід, Південна Африка. Проблема ролі ЄС в європейській архітектурі безпеки також зумовлюється станом спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС і європейської політики оборони; ставленням країн-членів ЄС до зазначених політичних стратегій; здатністю ЄС після розширення запропонувати чітку політику сусідства з прикордонними країнами з огляду на те, що сучасна архітектура європейської безпеки еволюціонує під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників сучасної міжнародної системи. Так, у середині XX століття Європа як член трансатлантичного Альянсу не потребувала додаткових механізмів у сфері безпеки, оскільки, з одного боку, існувала американська «ядерна парасоля» та збройні сили НАТО, які були, є й надалі залишатимуться ключовим інструментом підтримання безпеки в європейському регіоні у випадку прямої військової загрози або агресії ззовні, з другого боку, значну роль по підтриманню миру і стабільності в світі і в європейському регіоні відігравали Організація Об'єднаних Націй та Організація з питань безпеки та співробітництва в Європі. Згодом відбулося розмежування функцій та конкретизація форм і методів взаємодії між провідними міжнародними організаціями, до сфери дії яких належать питання безпеки і стабільності на багатьох рівнях. Проявом цієї тенденції стала практична спроба прикладного розмежування функцій НАТО та ЄС на Балканах: на НАТО покладалися суто воєнні та воєнно-політичні аспекти субрегіональної безпеки, а на ЄС –поліцейські і гуманітарно-політичні функції. У подальшому політичне та економічне зміцнення ЄС зумовило формування суто європейського воєнно-політичного потенціалу, дистанціювання останнього від НАТО та прискорений розвиток спільної європейської політики безпеки і оборони.

У новій ситуації європейського будівництва країнам-членам ЄС необхідно вирішувати якісно нові складні завдання, пов'язані з реалізацією міжнародного статусу в новій світовій політичній та безпековій системі, забезпеченням власного захисту від внутрішніх й зовнішніх загроз в умовах непередбачуваності міжнародних процесів, а також з переосмисленням ролі традиційних безпекових інституцій Європи, зокрема, союзницьких відносин зі США, які зазнають глибоких змін в контексті ухвалення стратегії спільної європейської політики безпеки і оборони, яка здатна охопити одночасно усі рівні безпеки – від базового до найвищого, а також працювати на межі повноважень міжнародних безпекових інституцій.

Суперечності щодо спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС виявилися під час іракської кризи (2003-2006рр.), коли уряди Франції та Великої Британії не підтримали участь ЄС в миротворчих операціях на Близькому Сході; під час референдумів по ратифікації Конституції ЄС, оскільки з 25 країн-членів ЄС її ратифікували тільки 15; під час узгодження положень про спільну політику безпеки, які ухвалені консенсусом, а не на постійній міжнародно-правовій основі. Консенсус зі спільної політики безпеки залишається єдиним засобом ухвалення рішень з безпеки на рівні ЄС, який визначає принципи і основні напрями стратегії, спільні дії, і водночас спричинює суперечності у позиціях і підходах країн-членів ЄС до конкретних регіональних і глобальних ситуацій.

У межах своєї компетенції ЄС сприяє створенню сил швидкого (оперативного) реагування для протидії новим викликам і загрозам, серед яких, зокрема, тероризм, розповсюдження високотехнологічних озброєнь та засобів масового ураження, регіональні конфлікти, державна неспроможність, організована злочинність. Стратегічно для протидії новим загрозам формулюється і використання комплексу політичних, економічних, дипломатичних та військових засобів, серед яких виокремлюються безпекові проблеми, що стосуються територій майбутніх миротворчих операцій, враховуючи різноспрямовані національні інтереси - країни-члени ЄС брали участь у миротворчих операціях у Конго, Афганістані, Тиморі, Македонії, Боснії та Герцеговині, Іраку, Косовому, Лівії тощо; розподіл функцій миротворчості між ЄС та НАТО в межах Програми кризового реагування, стратегії Берлін +, Петерсберзьких завдань; подвійний характер інститутів та доктрини спільної безпеки і оборони; самостійність безпекової політики ЄС щодо політики США за положеннями євроатлантичного співробітництва; узгодження та затвердження інституційних засад спільної безпекової політики; боротьба з тероризмом; концепція спільної політики безпеки для кризового реагування і координації у сфері оборони .Політика безпеки європейського регіону в рамках ЄС зумовлена й зміною географічних кордонів співтовариства, сусідством з регіонами нестабільності на Близькому Сході і пострадянському просторі, а також в Середземномор'ї, тому у стратегії безпеки ЄС безперечна роль належить США, імперативу формування відносин з РФ з огляду на енергетичну залежність Європи від Росії, а також партнерству в рамках міжнародної системи підтримання миру і стабільності.

До політики спільної безпеки ЄС відносять і стратегію інформаційної безпеки, яка також зумовлює пошук спільних рішень щодо протидії інформаційним та комунікаційним загрозам, визначає пріоритетами діяльності безпекових інституцій вироблення загальної стратегії європейської інформаційної безпеки, протидії кібервійнам, інформаційному тероризму та кіберзлочинності.

План дій ЄС у сфері інформаційної безпеки стосується реалізації загальної стратегії, тобто стратегічного аналізу і планування щодо протидії інформаційним загрозам в контексті співробітництва з Радою Безпеки ООН; зміцнення стратегічного партнерства щодо протидії інформаційним загрозам з такими країнами, як США, Росія, Японія, Китай, Канада та Індія; вдосконалення нормативної бази ЄС з інформаційної безпеки, зокрема, прийняття конвенцій, директив, рекомендацій та резолюцій про європейську інформаційну безпеку та конфіденційність електронних комунікацій; визначення та оцінки інформаційних загроз для критично важливих сфер життєдіяльності європейського співтовариства; розробки засад європейської та національної політики інформаційної безпеки і зростання ролі ЄС у забезпеченні регіональної інформаційної безпеки .

Безпекові проблеми у відносинах України з ЄС набули вагомого значення, оскільки Україна опинилась в ситуації розподільчої лінії по західному кордону держави, що зумовлює врахування євроінтеграційних процесів, а саме, нової ролі ЄС у системі європейської безпеки, стану спільної зовнішньої та безпекової європейської політики; ставлення нових країн-членів ЄС до європейської політики безпеки, функціональність ЄС у її здійсненні, стратегії європейської політики сусідства, для забезпечення національних інтересів держави. Спільна безпекова стратегія ЄС щодо України задекларувала принципи співпраці щодо забезпеченні стабільності та безпеки на європейському континенті в контексті розширення ЄС. Проте конкретні цілі та заходи передбачалося сформулювати в відповідних робочих планах, які мали ґрунтуватися на визначених принципах та підходах, що охоплювали: визнання України сферою спільних важливих інтересів країн - членів ЄС; а

відносин між Україною та ЄС стратегічним та унікальним партнерством; визнання того, що спільний інтерес країн - членів ЄС полягає у зміцненні в Європі безпеки, підтримання Україну на шляху до утвердження громадянського демократичного суспільства, самодостатнього економічного і соціального зростання. Для України є важливим наповнити конкретним змістом співробітництво у сфері безпеки, враховуючи основні засади стратегії збереження стабільності у регіоні, в тому числі й такі проблеми, як національні автономії в багатонаціональній державі, співвідношення демократії і стабільності в перехідних країн. За цих обставин спостерігається змістовне та процедурне ускладнення загального контексту безпекових відносин між Україною та ЄС, оскільки теперішній етап співробітництва включає низку напрямів, які стосуються двосторонніх переговорів про укладення Угоди про асоціацію, зокрема, взаємодію в проведенні миротворчих, поліцейських та моніторингових місій, які регулюються угодами про потенційну можливість залучення України до операцій сил швидкого реагування ЄС. Відповідно набуває безпосередньої ваги визначення характеру безпекових зобов'язань України у відносинах з ЄС на перспективу, а також змісту проблематики безпеки в окремих секторах двостороннього співробітництва, таких, як політичний діалог, економічні відносини та безпека розвитку, енергетична безпека, внутрішня безпека, забезпечення громадянських свобод, протидія організованій злочинності та корупції. До укладення та ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС взаємодія у безпековій сфері регулюється проміжним двостороннім документом «Порядок денний асоціації Україна - ЄС» (2009 р.), в якому серед інших аспектів підкреслюється «посилення конвергенції з регіональних та міжнародних питань, запобігання конфліктам та врегулювання кризових ситуацій», а пріоритетними цілями безпекового співробітництва між Україною та ЄС визнається розширення формату військово-політичного діалогу, допомога у фаховій підготовці українських військових, проведення спільних військових навчань і участь у миротворчих операціях тощо.

Український контекст співробітництва з ЄС у сфері інформаційної безпеки зумовлений процесами європейської інтеграції, суперечностями різновекторних національних інтересів європейських держав у системі регіональної безпеки, відсутністю ефективного захисту від негативних зовнішніх інформаційних впливів. Відтак, у співробітництві України з ЄС інформаційна складова набуває більшої ваги і водночас стає одним з елементів забезпечення національної безпеки, оскільки використання інформаційних технологій визначає структуру і якість озброєнь, необхідний рівень їх достатності, ефективність дій збройних сил, спроможність ідентифікувати науково-технологічні загрози, здійснювати моніторинг і прогнозування їх наслідків для миру і стабільності в європейському регіоні.

Стратегією відносин визначено необхідність подолання інформаційної асиметрії, запобігання конфліктам в європейському регіоні із застосуванням інформаційних озброєнь, забезпечення основних прав і свобод людини в інформаційному суспільстві, протидію спрямованим інформаційним впливам на моральні цінності національних спільнот. середовища держави та її інформаційних ресурсів, неможливості функціонування важливих державних, виробничих, фінансових, наукових і загальнокультурних систем і, як наслідок, до втрати національного інформаційного суверенітету. Таким чином, аналіз проблем інформаційної безпеки свідчить, що на міжнародному рівні до найбільш загальних відносяться проблеми захисту інформаційних ресурсів, розробки стратегії інформаційної безпеки, забезпечення безпеки глобальних, регіональних та локальних інформаційних і телекомунікаційних систем, а також боротьби з негативними інформаційними впливами.

У Європейській конвенції про кіберзлочинність виокремлено впливи, серед яких критичними вважаються: порушення штатного режиму функціонування важливих інформа-

ційних і телекомунікаційних систем; випадкові або навмисні дії, що призводять до порушення конфіденційності, цілісності і доступності інформації; розпалювання інформаційного протистояння, тобто розповсюдження комп'ютерних «вірусів», упровадження радіоелектронних пристроїв перехоплення і дешифрування інформації, радіоелектронний вплив на лінії зв'язку, під'єднання національних комп'ютерних мереж до глобальної мережі без використання відповідних заходів захисту, оскільки такі мережі стають досяжними для хакерських чи інших дій ворожих і злочинних угруповань. Враховуючи високу суспільну небезпеку вказаних неправомірних дій і зважаючи на важливість ефективного функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем, у Кримінальному кодексі України визначено злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин, комп'ютерних систем і мереж і передбачено відповідні покарання за вчинення таких злочинів.

та універсального доступу до інформаційних продуктів та послуг. Метою національної політики інформаційної безпеки України є створення умов для побудови розвиненого інформаційного суспільства як органічного сегмента європейського інформаційного середовища, забезпечення пріоритетного розвитку інформаційних ресурсів та інфраструктури, захисту національних морально-етичних і культурних цінностей, забезпечення конституційних прав на свободу слова та вільний доступ до інформації.

Для цього необхідно модернізувати національну інформаційну інфраструктуру, створивши або запозичивши відповідні інформаційні технології у міжнародного/європейського співтовариства; гарантувати конституційні права громадян, суспільства та держави на інформацію з врахуванням фундаментальних принципів міжнародного права та норм міжнародної інформаційної безпеки; розв'язати існуючі проблеми становлення та розвитку національних інформаційних ресурсів за міжнародними технічними стандартами, у стислі терміни розвинути принципово нові напрями інформаційної діяльності відповідно до інновацій інформаційного розвитку.

Основним напрямом національної політики інформаційної безпеки визнано підвищення інтелектуального рівня вітчизняної інформаційної індустрії, досягнення її конкурентоспроможності на світовому та вітчизняному інформаційному ринках, оскільки лише конкурентоспроможна інформаційна індустрія може гарантувати реалізацію національних інтересів в інформаційній сфері, оскільки жодні державно-адміністративні заходи протидії «інформаційній експансії» та забезпечення «інформаційного суверенітету» в добу глобалізації не можуть бути ефективними без рушійної модернізації. Водночас, доцільно зауважити, що головні рушійні сили становлення й розвитку інформаційного суспільства і забезпечення інформаційної безпеки є не стільки національними, скільки інтернаціональними за своїм походженням і характером.

Для цього держава має забезпечити становлення та розвиток інформаційного суспільства на засадах ефективного регулювання й стимулювання інформаційного обміну, заохочення позитивних мотивацій щодо виробництва та споживання національного інформаційного продукту та надання широкого спектру інформаційних послуг; становлення єдиних принципів регулювання в інформаційному нормативно-законодавчому полі, обов'язкових для усіх, хто більшою або меншою мірою причетний до діяльності в національному інформаційному просторі; визначення нормативних засад і меж діяльності зарубіжних та міжнародних (транскордонних) суб'єктів у національному інформаційному просторі України; захист інтересів України у світовому інформаційному просторі, у міжнародних інформаційних та безпекових відносинах; захист інформаційних ресурсів (електронних мереж, банків і баз даних тощо) від несанкціонованого доступу або руйна-

ції, розробку й впровадження відповідних засобів захисту; створення системи інформаційної безпеки суспільства, особи й держави у повному розумінні цього концепту. Оскільки у сфері інформаційної безпеки, окрім позитивних, склалися й негативні тенденції, які посилюють загрози національним інтересам України, найважливішою проблемою інформаційної безпеки України є формування її стратегії та визначення пріоритетів, щоб забезпечити прискорені темпи адаптації українського суспільства та держави до реалій європейської інтеграції і європейської системи інформаційної безпеки.

Про це свідчить й розробка та ухвалення Доктрини інформаційної безпеки України (2009 р.), в якій визначено основні засади інформаційної безпеки держави в контексті міжнародного співробітництва, визначено принципи інформаційної безпеки України, типологію інформаційних загроз для всіх сфер життєдіяльності суспільства, напрями державної політики у сфері інформаційної безпеки України. Політичним аспектом доктрини є визначення життєво важливих інтересів в інформаційній сфері України, які складають три групи: права і свободи людини, тобто, забезпечення конституційних прав на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, недопущення несанкціонованого втручання у зміст, процеси обробки, передачі та використання персональних даних, захист від негативного інформаційно-психологічного впливу; інтереси суспільства, тобто, збереження і примноження духовних, культурних і моральних цінностей українського народу; забезпечення суспільно-політичної стабільності, міжетнічної та міжконфесійної злагоди; формування і розвиток демократичних інститутів громадянського суспільства; інтереси держави, тобто недопущення інформаційної залежності, інформаційної блокади України, інформаційної експансії з боку інших держав та міжнародних структур; ефективна взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства при формуванні, реалізації та коригуванні державної політики в інформаційній сфері; побудова та розвиток інформаційного суспільства; забезпечення економічного та науково-технологічного розвитку України; формування позитивного іміджу України; інтеграція України у світовий інформаційний простір.

На сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами інформаційній безпеці України визнаються: у зовнішньополітичній сфері- поширення у світовому інформаційному просторі викривленої, недостовірної та упередженої інформації, що завдає шкоди національним інтересам України; прояви комп'ютерної злочинності, комп'ютерного тероризму, що загрожують сталому та безпечному функціонуванню національних інформаційно-телекомунікаційних систем; зовнішні негативні інформаційні впливи на суспільну свідомість через засоби масової інформації, а також мережу Інтернет; у сфері державної безпеки - негативні інформаційні впливи, спрямовані на підрив конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів України; використання засобів масової інформації, а також мережі Інтернет для пропаганди сепаратизму за етнічною, мовною, релігійною та іншими ознаками; несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів органів державної влади; розголошення інформації, яка становить державну та іншу передбачену законодавством таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави; у воєнній сфері - порушення встановленого регламенту збирання, обробки, зберігання і передачі інформації з обмеженим доступом в органах військового управління та у сфері оборонно-промислового комплексу України; несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів і незаконне збирання та використання інформації з питань оборони; перехоплення інформації в телекомунікаційних мережах, інформаційно-психологічний вплив на населення України, у тому числі на особовий склад військових формувань, з метою послаблення їх готовності до оборони

держави та погіршення іміджу військової служби; у внутрішньополітичній сфері - недостатня розвиненість інститутів громадянського суспільства, недосконаліть партійно-політичної системи, непрозорість політичної та громадської діяльності, що створює передумови для обмеження свободи слова, маніпулювання суспільною свідомістю; негативні інформаційні впливи на індивідуальну та суспільну свідомість; поширення викривленої, недостовірної та упередженої інформації; у соціальній та гуманітарній сферах - недотримання прав людини на одержання інформації, необхідної для захисту соціально-економічних прав; поширення в засобах масової інформації невластивих українській культурній традиції цінностей; послаблення суспільно-політичної, міжетнічної та міжконфесійної єдності суспільства тощо; у науково-технологічній сфері - відтік за кордон наукових кадрів та суб'єктів права інтелектуальної власності; недостатній захист від несанкціонованого доступу до інформації внаслідок використання іноземних інформаційних технологій та техніки; неконтрольована експансія сучасних інформаційних технологій, що створює передумови технологічної залежності України.

Європейський аспект стратегії зумовлює забезпечення національної безпеки України в разі повноправного її партнерства з державами-членами ЄС та НАТО; інтеграцію в європейські інформаційно-телекомунікаційні системи та організації на засадах рівноправності, економічної доцільності та збереження інформаційного суверенітету; гарантування своєчасного виявлення зовнішніх загроз національному інформаційному суверенітету та їх нейтралізацію; гармонізацію законодавства України з питань інформаційної безпеки з європейськими нормами і стандартами; розвиток науково-технічного співробітництва в сфері забезпечення захисту інформації.

У таких умовах пріоритетним завданням зміцнення зовнішньої безпеки України у відносинах з ЄС стає поточний аналіз тенденцій та міжнародної ситуації в широкому європейському просторі, відносини в якому безпосередньо визначають шляхи реалізації цілей зовнішньої політики України та її національних інтересів, оскільки європейські партнери України в стратегічному контексті більше керуються суб'єктивним баченням реалізації своїх інтересів щодо України, базуючись на відносному пріоритеті Російської Федерації, від позиції якої залежить військово-політична стабільність у Європі, а також енергетична стабільність на європейському континенті. Для діючих і потенційних пріоритетних партнерів України в Європейському Союзі суттєвим чинником зближення виступає передбачуваність внутрішньої і міжнародної політики української держави.

Література

1. Асиметрія міжнародних відносин / Під ред. Г.М. Перепелиці, О.М. Субтельного. – К.: Стилос, 2005. – 555 с.
2. Гуменюк А.Г. «Східне партнерство»: додана вартість для України чи тупцювання в передпокої Європейського Союзу? / А.Г. Гуменюк // Мат-лы междунар. науч. конф. «Ялтинская система» и современный мировой порядок: проблемы глобальной и региональной безопасности / Ялта, 17-21 ферв. 2010 г.
3. Гуцало М. Європейська політика безпеки у сфері протидії тероризму / М. Гуцало // Політичний менеджмент. – 2010. – №1. – С. 147–154.
4. Європейська політика сусідства не відповідає стратегічній меті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unian.net/ukr/news/ news-312885.html
5. Європейська політика безпеки та оборони (довідка). [Електроний документ]. – Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/index.php?lang=ua&part= euintegration&sub=evrop_polit

6. Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / [Пер. Г.Друзенко та С.Друзенко. За заг. ред. Г.Друзенка]. – К. : К.І.С., 2010. – 536 с.
7. Литвиненко О. Європейська безпека: можливий шлях послабити виклики і загрози / О. Литвиненко, В. Горбулін // Дзеркало тижня. – 2009. – № 43. – С. 7
8. Полтораков О.Ю. Безпека держави та безпека суспільства: специфіка політичного взаємовпливу в національному та європейському контекстах: монографія / О.Ю. Полтораков – К.: Видавництво «LAT & K», 2009. – 300 с.
9. Резолюція Європейського Парламенту щодо України. Документ 994_a37, редакція від 25.11.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_a37.
10. Стратегічна концепція оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору, прийнята главами держав та урядів у Лісабоні 19 листопада 2010 р. (Неофіційний переклад) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nato.int/cps/uk/SID-1EF4FB13-EAB6DA59/natolive/official_texts_68580.htm.
11. 14-й Саміт Україна-ЄС (Брюссель, 22 листопада 2010). 4-й Спільний Звіт про прогрес у переговорах щодо Угоди про Асоціацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/ publication/content/48816.htm.
12. Європейська інтеграція/ С.В.Федоняк та ін. – Луцьк: Волин.нац.у-нт.ім. Лесі Українки, 2011.- 760 ст.
13. Ashton calls for the EU's soft power to be smart power too [Електронний ресурс] // New Europe. - Режим доступу: http://www.neurope.eu/articles/99120. php.
14. Основные направления внешней политики ЕС глазами нового руководителя европейской дипломатии [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.rodon.org/polit-100127110521.
15. Internal security strategy for The European Union «Towards a European Security Model» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: register.consilium.europa.eu/pdf/en/10/st05/st05842-re02.en10.pdf.
16. Семенюк О. Нова архітектура європейської безпеки: тенденції, виклики, перспективи [Електронний ресурс] / Олександр Семенюк. - Режим доступу: http://cs.cirs.kiev.ua/uk/news/commentary/102-2010-01-20-15-13-26.html.

Рижков М.М.,[*] Піскорська Г.А.[**]

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИКОРИСТАННЯ НЕСИЛОВИХ ВПЛИВІВ

В статье анализируются обновленные стратегии внешней политики и политики безопасности Украины , которые определили приоритеты международной деятельности. Ими являются: суверенитет и независимость, стратегическое партнерство с ключевыми акторами мировой политики на Востоке и на Западе, конструктивная роль в регионе и поддержка международного имиджа государства.

Ключевые слова: стратегические цели, национальные интересы, национальная безопасность, партнерство.

У статті аналізуються оновлені стратегії зовнішньої політики і політики безпеки України, що визначили пріоритети міжнародної діяльності. Ними є: суверенітет і незалежність,стратегічне партнерство з ключовими акторами світової політики на Сході і Заході, конструктивна роль в регіоні і підтримка міжнародного іміджу держави.

Ключові слова: стратегічні цілі, національні інтереси, національна безпека, партнерство

The article deals with the analysis of renewed strategies of Ukraine's foreign and security policy where priorities of international activities are determined. These priorities include sovereignty and independence, strategic partnership with key world political actors both in the East and West, constructive role in the region and support of the state's international image.

Key words: strategic aims, national interests, national security, partnership.

В умовах становлення нового світового порядку Україна має визначити нові підходи до формування зовнішньої політики. Здійснювати це, потрібно з урахуванням потенціалу несилових впливів, ефективного використання інструментів «м'якої сили» у міжнародних відносинах зі стратегічними партнерами.

Компромісна політика як політика міжнародних впливів України, за умови визнання її стратегічним пріоритетом, може стати оптимальним засобом формування світоглядних позицій транзитивної держави. Може бути також політичним інструментом збереження і вдосконалення ціннісно-моральних імперативів українського суспільства та чинником реалізації державних стратегій зовнішньої політики у напрямку входження рівноправним партнером до Європейського Союзу.

[*] доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

[**] кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Рижков М.М., Піскорська Г.А., 2011

Концептуальні підходи до феномену «м'якої сили» в геополітичному вимірі характеризуються визнанням вагомості «м'якого домінування» на противагу застосуванню «жорстких» засобів впливу на міжнародні відносини. Еволюція наукової думки і міжнародна політична практика використання «м'якої сили» вплинули на відповідне формування політологічної термінології. У роботі використано термінологію, яка зафіксована в науковій літературі, аналітичних розробках, документах міжнародних організацій, стратегіях зовнішньої і внутрішньої політики, практичній політичній діяльності провідних акторів міжнародних відносин. Серед них слід виокремити такі поняття:

• «м'яка сила» («soft power»), за Дж.Наєм, тлумачиться як зовнішня політика держави, спрямована на досягнення бажаних результатів внаслідок заохочення до співробітництва. Характеризується трьома основними складовими. По-перше, культурою, яка розуміється як сукупність значимих для суспільства цінностей. По-друге, політичною ідеологією, по-третє, зовнішньою політикою, тобто дипломатією в широкому сенсі слова. Вона формується через механізми узгодження зовнішньополітичних акцій та залучення до співпраці більш широкого характеру на базі спільних цінностей [1-5].

• «жорстка сила» («hard power») розглядається як здатність держави досягти поставленої мети шляхом впливу на інших акторів міжнародних відносин через примус і нав'язування власних інтересів за допомогою економічної та військової сили.

• «публічна дипломатія» тлумачиться як форма зовнішньополітичної діяльності, пов'язаної з представництвом інтересів держави або різних державних об'єднань. Реалізується через відповідні легітимні інституції, що виражають суверенну волю нації у межах наданих їм повноважень.

• «культурна дипломатія» визначається як складова зовнішньої політики і водночас як інструмент «м'якого впливу» для забезпечення національно-культурних інтересів на міжнародній арені.

• «іміджева дипломатія» розуміється як діяльність, спрямована на репутаційне позиціонування національних інтересів та пріоритетів зовнішньої політики, а також формування бажаної громадської думки. Іміджева дипломатія виступає фактором впливу на прийняття рішень у сфері зовнішньої політики [6-8].

Концепція «м'якої сили» вперше на науково-теоретичному рівні була сформульована американським політологом, професором Гарвардського університету, представником теорії інституціонального лібералізму Дж.Наєм. Їх було представлено в контексті розробки зовнішньополітичної стратегії США з підтримки позитивного іміджу держави в міжнародних відносинах і просування найбільш значимих досягнень американської культури і соціальної політики. Головне призначення «м'якої сили» США вбачається розробнику стратегії у відносинах з європейськими країнами. На думку політолога, саме Європа, незважаючи на відставання у військовій і економічній сфері, виступає серйозним конкурентом США в «боротьбі за уми і серця» світової спільноти. Культурна привабливість Європи та європейців і уявлення про надійність та економічну стабільність ЄС створюють непогане підгрунтя для реалізації політики «м'якої сили». «М'який вплив» політичних цінностей, орієнтація європейських політиків на співпрацю при вирішенні міжнародних проблем, акцент на несилових засобах вирішення конфліктів істотно вирізняють характеристики «м'якої сили» ЄС в міжнародному співтоваристві, підкреслює Дж.Най [4].

Україна як транзитивна держава, може обстоювати власні інтереси з урахуванням потенціалу «м'якої сили» через політику демократизації і реформування. Київ може розвивати регіональне партнерство у сферах, що становлять взаємний інтерес і стати потужною позитивною силою у міжнародному вимірі.

У політичному дискурсі України ключовими принципами оновленої стратегії зовнішньої політики визначають «зваженість та прагматизм». Саму зовнішню політику – інструментом у послідовній реалізації стратегічних цілей держави. Серед стратегічних пріоритетів для розвитку України, можна було б виокремити економічний розвиток і зростання через модернізацію економіки з акцентом на інновації та «проривні технології». Важливими напрямами слід визнати усунення структурних і регіональних диспропорцій, оновлення інфраструктури і підвищення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках. Не менш суттєвим є формування нової ідеології та позитивного іміджу України. Цей процес повинен означати будову об'єднавчої ідеології, гордості за власну країну і позитивного бренду «Україна» у світі, віри громадян у власні сили та впевненість у майбутньому. Необхідним є також збереження та примноження людського капіталу через підвищення якості життя громадян, покращення якості освіти і зупинення безповоротної еміграції інтелектуальних ресурсів.

З огляду на формування нової архітектури світової безпеки, засадничими питаннями для українського політикуму є здатність осмислити ці зміни та сформулювати власні концепції і пропозиції відповідей на них. Трансформаційні зрушення вже суттєво змінюють роль у світовій політиці ЄС та Росії як двох головних геополітичних акторів на континенті. У цьому контексті, з одного боку, особливої гостроти набуває питання визначеності безпекового статусу України. З другого боку, пропонується політика позаблоковості як можливість уникнення конфронтації зі стратегічними партнерами у трикутнику США-ЄС-РФ. На думку фахівців, практичний механізм втілення такого рішення вбачається у фіксації позаблокового статусу у спеціальному законодавчому акті або у законі про засади зовнішньої і внутрішньої політики. У такому разі, «Україна має шанс стати генератором створення нової моделі європейської безпеки, суттєво знизивши напругу по лінії Росія–Захід через відмову від попереднього конфронтаційного підходу (або–або) на користь консенсусного». Пропозиція політики позаблоковості викликає критику з боку прибічників однозначного приєднання України до будь-якої зі сторін, тому на часі відверта дискусія між фахівцями у сфері зовнішньої політики стосовно змін [9].

Сутнісні характеристики стратегій зовнішньої політики та національної безпеки України в сучасному світі представлено в низці основоположних документів. До них належать: Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010 р.), Закон України «Про основи національної безпеки України» (2010 р.), «Доктрина інформаційної безпеки України» (2009 р.), «Державна цільова програма формування позитивного міжнародного іміджу України на період до 2011 року» (2009 р.), «Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року» (2006 р.), Укази Президента України та підзаконні акти Верховної Ради України, Постанови Кабінету Міністрів України тощо. В них визначено українські інтереси у світовій політиці, стратегічні пріоритети, які стосуються збереження суверенітету і незалежності. Представлено також принципи відносин з ключовими акторами світової політики, перспективи активної і конструктивної ролі в регіоні та підтримки позитивного міжнародного іміджу держави [10-14].

Відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010 р.), потенціал «м'якого» впливу держави ґрунтується на кількох принципах. Першим з них є утримання від загрози силою або її застосування проти політичної незалежності будь-якої іноземної держави. Наступним визнано повагу до прав людини та її основоположних свобод. Третім принципом названо взаємовигідне співробітництво між державами, а четвертим, адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і

потенційним загрозам Україні. Зокрема, у ст. 11 «Засади зовнішньої політики» підкреслюється, що «Україна як європейська позаблокова держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне співробітництва з усіма зацікавленими партнерами. Україна буде водночас уникати залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур.

Для реалізації цих положень передбачаються застосування низки інструментів. Київ буде забезпечувати дипломатичними засобами й методами політичні, економічні, енергетичні та інші інтереси держави. Для утвердження провідної ролі України у системі міжнародних відносин і зміцнення міжнародної репутації держави, українське керівництво планує використовувати потенціал «м'якої сили». Важливим інструментом буде також підтримка розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами на засадах взаємної вигоди. Передбачено розширення міжнародного співробітництва з метою залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій та управлінського досвіду в національну економіку. Київ декларує також підтримку інтеграції України у світовий інформаційний простір» [10].

Ухвалення Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», викликало в експертному середовищі гостру дискусію щодо нових стратегічних пріоритетів держави. Зокрема, показовою є експертна розробка «Нова зовнішня політика України: чотири стратегічні пріоритети». Її підготував Міжнародний центр перспективних досліджень у межах проекту «Об'єднуємося заради реформ (UNITER)», який фінансується Агентством США з Міжнародного Розвитку (USAID) і виконується Pact Inc [15].

Експерти зазначають, що відбулися значні зміни «балансу сил» з огляду на глобальну фінансову кризу, яка вплинула на економічне домінування Заходу і вивела на сцену нові центри тяжіння. Трансформація світової політичної системи зумовила зростання міжнародної потужності країн колишнього «другого ешелону» (Бразилія, Росія, Індія та Китай) та збільшення значення «Великої двадцятки». При цьому в розробці зазначається, що потенціал міжнародного впливу провідних акторів світової політики залишається істотно значним. «Адміністрація Б.Обами відновлює «м'яку силу» Сполучених Штатів з метою посилення ролі у міжнародній взаємодії». «Росія, незважаючи на зменшення в умовах кризи можливостей для експансивної та затратної зовнішньої політики, впевнено переслідує власні інтереси, використовуючи свою перевагу як ключового постачальника енергоносіїв». В свою чергу, Європейський Союз 2009 року ухвалив Лісабонську угоду, яка фактично означає закінчення процесу внутрішніх реформ Союзу.

Автори дослідження вкрай критично оцінюють зовнішню політику України, яка не відповідає ні національним інтересам держави, ні можливостям стратегічного партнерства. На їхню думку, країна неспроможна адекватно відстоювати свої інтереси на міжнародній арені. Експерти Міжнародного центру перспективних досліджень та Інституту світової політики пропонують якісно нові підходи до формування зовнішньої політики України, структуровані за основними стратегічними інтересами:

- повернути довіру до України як до «спроможної» держави;
- відновити відносини України з ключовими партнерами;
- зміцнити суверенітет і незалежність держави;
- забезпечити Україні регіональне лідерство.

При цьому рекомендації, запропоновані експертами по кожному напряму, визначаються у розробці як інструмент забезпечення стратегічних інтересів країни.

Стратегічний інтерес «повернути довіру до України як до «спроможної» держави» фактично розглядається аналітиками як потенціал «м'якої сили». Він стосується міжнародної репутації України, тобто активної іміджевої дипломатії. У такому сенсі Україна

має «позиціонувати себе у трьох вимірах: як країна, в якій розвивається демократія та ринкова економіка, як країна - регіональний лідер та як країна - дійсно європейська країна».

Імідж України має від'ємний результат. У міжнародному рейтингу East West Communications (2009 р.) держава займає 175 місце з 200 країн світу. Це свідчить про «безпорадну державну політику України та її неспроможність формувати свій імідж на міжнародній арені» [16]. У такому разі репутацію держави створюють інші політичні актори та засоби масової комунікації. А вони переважно тенденційно висвітлюють політичні процеси в Україні та її зовнішньополітичні акції. Як наслідок, на міжнародній арені сформовано не дуже привабливий імідж України. Держави з політичними суперечностями та протистоянням між гілками влади і непослідовною у здійсненні внутрішніх реформ, що швидко породило «втому від України» в ЄС і Сполучених Штатах. Відсутність дій Києва наприклад щодо висвітлення газової кризи 2009 року у відносинах з РФ чи позиції України по російсько-грузинському конфлікті, суттєво погіршувало її міжнародне становище [17].

Рекомендації експертів виокремлюють такі потенційні складові «м'якої сили» України, як превентивна, публічна, іміджева, культурна та медіадипломатія. Використання їх механізмів сприятиме пропагуванню на міжнародній арені культурних досягнень України, формуванню іміджу політичної еліти та нейтралізації деструктивних зовнішніх впливів. Дотичними до рекомендацій щодо використання «м'якої сили» у сфері зовнішньої політики можна вважати і державні програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2007-2010 роки та на період до 2011 року. В документах йдеться про формування образу України як надійного, передбачуваного партнера, що неухильно дотримується принципів зміцнення демократичних засад суспільного життя. Партнера, який прагне подальшої лібералізації економіки, має значний інвестиційний і туристичний потенціал та багаті культурні та історичні традиції [14; 17].

Варто звернути увагу й на необхідності формування державного бренду України. «Формування такого бренду є важливими засобами витіснення існуючих негативних стереотипів сприйняття України». Варто підкреслити, що формулювання іміджевої стратегії залежить від зіткнення безпрецедентно складних національних і багатосторонніх інтересів. Все це змушує кожну державу чи інтеграційні об'єднання докладати цілеспрямованих зусиль з формування свого іміджу в світі.

Іншою державною програмою, спрямованою на формування та підтримку позитивного міжнародного іміджу України є «Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року». Програма спрямована на співпрацю із закордонними українцями, збереження їх етнічної ідентичності та національно-культурної самобутності, використанні інтелектуального, ділового та духовного потенціалу, зміцнення зв'язків з Україною. Серед основних завдань Програми чимало стосуються іміджевих аспектів. Планується заохочення діяльності українських громадських організацій за кордоном, та активізація їх контактів з культурно-освітніми, мистецькими та іншими громадськими організаціями України. В Програмі передбачено також поширення за кордоном інформації про торговельно-економічні, науково-технічні та туристичні можливості України. Іншим способом популяризації України в рамках Програми, має бути виготовлення інформаційної продукції для закордонних українців на рівні сучасних міжнародних стандартів. Планується також поширення в Україні наукових, технічних, культурних і мистецьких здобутків закордонних українців [18].

Вагомим важелем «м'якої сили» України в міжнародних відносинах можна вважати й культурну дипломатію. Вона відображає як геополітичні пріоритети держави, так і змі-

нені принципи зовнішньої і внутрішньої політики. Реалізація зовнішньої культурної політики України, має відповідати світовим і європейським засадам сучасної культурної політики з врахуванням особливостей української самобутності. Вагу цього питання було підкреслено під час парламентських слухань «Зовнішня політика України як інструмент забезпечення національних інтересів держави: здобутки, реалії та перспективи». В ході слухань зазначено, що культурно-гуманітарна сфера поряд з зовнішньополітичною та зовнішньоекономічною діяльністю є важливим напрямом міжнародного співробітництва України. За своїм особливим потенціалом і можливостями має значний вплив на дво- і багатосторонні відносини, суттєво доповнює політичні та економічні контакти України з зарубіжними країнами [19].

Відповідно, основними завданнями культурної дипломатії як складової зовнішньої політики держави та забезпечення національних інтересів у сучасному світі було визначено ряд завдань. Першим є утвердження України у міжнародному співтоваристві як цивілізованої, демократичної європейської держави з багатими культурними традиціями. Друге, це утвердження образу України як надійного партнера у розв'язанні сучасних проблем у галузях культури, освіти, науки, інформації. Третє, стосується співробітництва у галузі реституції культурних цінностей, а четверте сприянню духовному відродженню і розвитку культури України. Серед інших слід згадати про: збагачення передовим зарубіжним досвідом у різних сферах інтелектуальної діяльності; здійснення спільних наукових, культурних й освітніх проектів.

З метою реалізації поставлених завдань, підкреслювалося на слуханнях, МЗС України має постійно ініціювати обговорення питань культурної дипломатії під час візитів вищих посадових осіб держави. Іншим пріоритетом називалося проведення в різних країнах світу різноманітних міжнародних культурно-мистецьких акцій. Результатом цих дій має бути зміцнення міжнародного авторитету України та формування переконання міжнародної спільноти про Україну як частку Європи зі своїми багатими культурними та духовними традиціями.

На парламентських слуханнях також було запропоновано шляхи підвищення ефективності зовнішньої політики та культурної дипломатії України. Їх пріоритетними напрямами мають бути: удосконалення інституційних засад культурно-гуманітарних відносин; створення мережі інформаційно-культурних центрів України за кордоном; поширення власних культурних здобутків у зарубіжжі тощо [19]. Наслідком парламентських слухань стало підписання Указу Президента України від 20 лютого 2006 року № 142, в якому визначено основні завдання інформаційно-культурних центрів в зарубіжних країнах [20].

Результатом теоретичної роботи була розбудова системи культурно-інформаційних центрів України. Такі інституції, зокрема, відкрито в Північній та Південній Америці (США, Канаді, при Генеральному консульстві України в Нью-Йорку (США); Європі (Франції, Бельгії, Румунії, Болгарії, Німеччині, Великій Британії та Північній Ірландії, Словаччині, Чехії, Італії, Польщі, Угорщині, Австрії, при Генеральному консульстві України в Мюнхені (Німеччина); СНД (Російській Федерації, Молдові, Білорусі, Казахстані, Грузії, Узбекистані, Туркменістані); Азії (Ізраїлі, КНР, при Генеральному консульстві України в Стамбулі) [20].

Останнім часом світові політичні актори враховують у стратегіях зовнішньої політики «м'яку силу» віртуальної дипломатії. Результатом цього є ефективний вплив на сферу міждержавних відносин. Віртуальна дипломатія сприяє трансформації внутрішнього потенціалу країни (в економічній, технологічній, інтелектуальній, інформаційній сферах) у

її зовнішній потенціал. Підґрунтям віртуальної дипломатії України є: 1) представництво в мережі Інтернет як дипломатичних установ України, так і урядових структур, які беруть участь у міжнародному співробітництві; 2) дипломатичні заходи у країнах перебування, які здійснюються у режимі онлайн; 3) інтерактивний діалог з громадськістю у країнах перебування; 4) співробітництво з глобальними та зарубіжними мас-медіа. Ефективність впливу віртуальної дипломатії уможливить поширення універсальних рис української спільноти і політикуму та національних світоглядних настанов. Україна має достатній потенціал з інтенсивного використання віртуальної дипломатії як засобу «м'якої сили» для формування і підтримки позитивного образу держави у міжнародних відносинах.

Стратегічний інтерес «відновити відносини України з ключовими партнерами» визначає політику України у трикутнику міжнародних впливів США-ЄС-РФ. Експерти визначають коло проблем у відносинах з ключовими партнерами, оскільки «за останні роки Україна спромоглася втомити ЄС, відштовхнути Росію та розчарувати США».

З огляду на постійне застосування «м'якої сили» з боку Росії щодо України, нагальною є потреба «нових сучасніших відносин з Москвою для захисту національних інтересів». Порядок денний російської політики Києва повинен концентрувати зусилля на розвитку торгівлі, укріпленні регіональної та енергетичної безпеки, культурному обміні та охороні довкілля. Важливим елементом мусить бути також визначення власних стратегічних пріоритетів щодо РФ. Незважаючи на агресивну реакцію російського політичного керівництва, Києву слід уникати безпідставної політизації двосторонніх відносин і виходити за рамки ментальності протиставлення Сходу та Заходу. Зокрема, про політику оновлення відносин з РФ йдеться у заявах колишнього Надзвичайного та Повноважного Посла України в Російській Федерації, а нині Міністра закордонних справ України К.Грищенка. К.Грищенко вважає, що «для України, як одного з ключових російських торговельно-економічних партнерів, було б великою помилкою не скористатися новими можливостями для зміцнення власного народного господарства, для посилення значення держави у загальноєвропейській економічній системі. З другого боку, Росія також зацікавлена в Україні, як в одному з найбільш привабливих партнерів у справі реалізації інноваційних проектів». Саме економіка в майбутньому, підкреслює К.Грищенко, визначатиме характер українсько-російських відносин, «твердо тримаючи їх на рейках прагматизму та добросусідства» [21].

Попри заяви українського політикуму про «перезавантаження» відносин України з РФ аналітики прогнозують, що багатоплановий вплив Росії на Україну визначатиме асиметрію міждержавного співробітництва. Пошук Україною власного шляху розвитку, зокрема, з урахуванням європейського досвіду, викликає протидію із застосуванням політики «м'якої сили» з боку Росії. За цих умов вплив російського чинника стає особливо суперечливим, а сам він перетворюється на інструмент політичної та ідейної боротьби за домінування на пострадянському просторі. Саме традиції переваги та великодержавна ментальність переважної більшості політичної російської еліти, окреслюють масштаби та інтенсивність впливу РФ на Україну.

Зазначимо, що стратегія «м'якого» впливу РФ на пострадянському просторі обґрунтована у так званій Російській доктрині. Доктрина не є офіційним документом, але концентрує настрої активних прибічників особливого шляху та месіанської ролі Росії. Доктрина передбачає перетворення Росії «на світову державу і центр возз'єднаних східнослов'янських земель, штучно розділених у 1991 році». Росія висуває претензії там, де раніше відмовлялася від претензій, вказує на спірні питання там, де раніше їх прагнула завуалювати. Бачить проблему катастрофічного розпаду єдиної держави там, де колись про-

понувалося бачити так зване цивілізоване розлучення. Інакше кажучи, Росія сповідує ідеологію повернення і возз'єднання тих територій історичної Росії, на які, як підкреслюється у доктрині, в неї є історичне і моральне право.

Попри масштабні концептуальні напрацювання, очевидно, що політика Росії щодо України все ще не набула цілісності та виразної акцентованості. Застосовуються загальні схеми, вироблені для «близького зарубіжжя» і відсутній індивідуальний підхід до двосторонніх відносин з належним врахуванням багатоманітних і суперечливих українських реалій. Водночас, Україна не зможе розраховувати на те, щоб найближчим часом вирішити «російське питання» за рахунок європейської інтеграції чи євроатлантичного співробітництва. Тому, на даному етапі необхідно коригувати підходи до стратегічного партнерства і в Москві, і в Києві [22].

Розглядаючи статус України у відносинах з ЄС та США, дослідники зазначають, що «Київ не доклав дипломатичних зусиль для того, щоб посилити підтримку своїх прихильників серед держав - членів ЄС». Головною причиною неефективності відносин ЄС та України є передусім відсутність реальної національної стратегії європейської інтеграції. Для поправи цього стану, Києву слід виконати низку кроків, які можуть вдосконалити застосування ним «м'якої сили». Першим кроком повинно бути посилення дипломатичного представництва України в країнах - найбільших противниках її вступу до ЄС. Це стосується Німеччини, Франції та Іспанії. Другим ходом мало б бути визначення нових завдань для української дипломатії, які б відповідали основним принципам нової зовнішньої політики держави. Наступним слід вважати пошуки нових «вікон можливостей» для співпраці з ЄС та максимальне залучення до програми «Східного партнерства».

Україна може, наприклад, скористатися прихильним ставленням представника Вільної демократичної партії Німеччини, міністра закордонних справ ФРН до своїх євроінтеграційних прагнень. Варто зазначити також, що якнайшвидше завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію з ЄС уможливить перехід на якісно новий рівень відносин між Україною та Європейським Союзом.

У відносинах зі Сполученими Штатами Україна має три ключові інтереси: зберегти зацікавленість Вашингтона в Україні, отримати підтримку реформ і сприяти американським інвестиціям і торгівлі. США у відносинах з Україною прагнуть мати стабільного, надійного, демократичного та реформованого партнера. Потенціал відносини між Вашингтоном і Києвом у 2005-2009 рр. не був реалізований через політичну нестабільність та ігнорування правлячою елітою необхідності економічних і структурних реформ. Водночас, американські політологи прогнозують можливість поліпшення відносин у практичній площині нового Президента України з Адміністрацією Б.Обами. Ці прогнози підтверджуються й українськими дипломатами, які вважають, що економічний потенціал «м'якої сили» США сприятиме розгортанню на території України масштабних економічних проектів.

Для України США є традиційно одним із найбільших донорів технічної допомоги. Загальний обсяг допомоги, наданої США з 1992 року, становив понад 3 млрд. дол. На сьогодні реалізується близько 70 проектів технічної допомоги загальною вартістю понад 500 млн. дол. (термін реалізації кожного в середньому від 1 до 3 років). Усі основні програми, за якими здійснюється фінансування, сприятимуть продовженню реформ в соціальному секторі та економіці, законотворчому процесі та правоохоронній діяльності. Вони спрямовані також на посилення боротьби з корупцією, підвищення енергетичної безпеки, подолання епідемії СНІД, реформування системи охорони здоров'я тощо. Особлива увага

надається підтримці проектів з підвищення енергоефективності української економіки, розвитку місцевого самоврядування та медицини у регіонах.

Механізмами «м'якого» впливу США в Україні можна вважати проекти Агентства з міжнародного розвитку «USAID» в галузі науково-технологічних досліджень, а також Агентства US Trade and Development Agency. Воно фінансує проведення аналітичних досліджень щодо економічної доцільності здійснення інвестиційних проектів у тих чи інших сферах української економіки. Стимулює тим самим приплив приватних інвестицій в економічно рентабельні проекти. Зусилля американського уряду сприяють створенню в Україні привабливих умов для припливу інвестиційного капіталу і, відповідно, зміцнення національної економіки [23; 24].

Стратегічний інтерес «зміцнити суверенітет і незалежність держави» охоплює такі складові національної безпеки України, як традиційна, інформаційна та енергетична безпеки. «Розташування країни як «моста» між Сходом і Заходом є перевагою та водночас накладає певну відповідальність. Інші політичні актори міжнародних відносин намагаються отримати і поступки від Києва, і домінування над ним». Аналітики зазначають, що «у сфері безпеки Україна має дві головні потреби: стабільність регіону і чітко визначене місце в європейській системі спільної безпеки та оборони. Задля цього необхідне не тільки поліпшення політики національної безпеки, а й поглиблена інтеграція в європейські економічні структури». При цьому необхідно враховувати економічну та політичну нестабільність в Східній Європі та Причорноморському регіоні, наслідки російсько-грузинського конфлікту 2008 року, а також недавні зміни у безпековій доктрині Росії. Нові документи розширили можливості для воєнних дій і збільшення повноважень Президента РФ діяти на власний розсуд.

Європейська інтеграція могла б зумовити підвищення безпеки України, але місце держави в європейській системі безпеки залишається невизначеним. На думку політичних експертів, Україна сприймається як «сіра зона» між НАТО та Організацією договору про колективну безпеку, яка перебуває поза будь-якими колективними домовленостями. Наслідками цього є відсутність адекватних міжнародних механізмів захисту суверенітету України та необмежене змагання за вплив на неї. Нове політичне керівництво України бачить державу «мостом» між Сходом і Заходом в контексті пропозицій РФ щодо Договору про європейську безпеку. Але Договір про європейську безпеку містить ідею усунення ОБСЄ як основного форуму від обговорення питань регіональної безпеки, що є неприйнятним для України.

Серед рекомендацій експертів варто звернути увагу на необхідність домагатися від провідних акторів міжнародних відносин, дотримувати зобов'язань щодо непорушності суверенітету й територіальної цілісності України. Важливим пунктом повинно бути й продовження співробітництва з НАТО, оскільки подальша поглиблена співпраця з Альянсом відповідає інтересам України. Крім того, Україна має відігравати конструктивну роль у регіональній безпеці і скористатися шансом для наголошення своєї важливості в регіоні та врахування національних інтересів.

Конструктивні та прозорі відносини з впливовими акторами світової політики дадуть Україні змогу не лише захищати власні інтереси, а й довести партнерам спроможність до ефективної зовнішньої політики. Оновлені стратегії зовнішньої політики та національної безпеки України зумовлюють перегляд зовнішньополітичних завдань та пріоритетів міжнародної діяльності. Такими пріоритетами було визначено суверенітет і незалежність, стратегічне партнерство з ключовими акторами світової політики на Заході і на Сході, конструктивну роль в регіоні та підтримку міжнародного іміджу держави.

Література

1. Nye J.S. Soft Power. The Means to Success in World Politics / Joseph S. Nye. - New York: Public Affairs, 2004. – 192 p.
2. Най Дж. Гибкая сила. Как добиться успеха в мировой политике / Джозеф Най. - М.:Тренд, 2006. − 397 с.
3. Nye J.S. The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone / Joseph S. Nye. - New York: Oxford University Press, 2002. - 240 p.
4. Nye J.S. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power / Joseph S. Nye. - New York: Basic Books, 1990. - 336 p.
5. Nye J.S. Power and Interdependence: World Politics in Transition / Joseph S. Nye, Robert O. Keohane. - New York: Longman, 2000. - 273 p.
6. Nye J.S. Get Smart. Combining Hard and Soft Power [Електронний ресурс] / Joseph S. Nye // Foreign Affairs. – 2009. - Volume 88, № 4. - Режим доступу: http://www.foreignaffairs.com/articles/65163/joseph-s-nye-jr/get-smart.
7. Nye J.S. The Powers to Lead / Joseph S. Nye. – Oxford: Oxford University Press US, 2008. - 226 p.
8. Nye J.S. A smarter, more secure America. Report of the CSIS Commission on Smart Power [Електронний ресурс] / Craig Cohen, Joseph S. Nye, Richard Armitage. - Режим доступу: http://csis.org/publication/smarter-more-secure-america.
9. Семеній О. Quo vadis Ukraine або Час для змін у зовнішній політиці України [Електронний ресурс] / Олексій Семеній // Зовнішні справи. – 2009. - № 3 . – Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=353
10. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/12069.html
11. Закон України «Про основи національної безпеки України» (2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15
12. Доктрина інформаційної безпеки України (2009 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg= 514%2F2009.
13. Державна цільова програма формування позитивного міжнародного іміджу України на період до 2011 року (2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=554-2009-%EF
14. Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року (2006 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/6511.htm
15. Нова зовнішня політика України: чотири стратегічні пріоритети. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/ files/articles/55/81/NFP_15_Ukr_for_site.pdf.
16. Шевченко Г.В. Політико-інформаційний вимір державного брендінгу України: дисертація … кандидата політичних наук: 23.00.03 / Шевченко Ганна Володимирівна. – Київ, 2009. –212 с.
17. East West Global Index 200 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.east-westcoms.com/global_annual_2009.htm
18. Концепція Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2008-2011 роки [Електронний ресурс]. - Режим доступу:http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=379-2007-%F0

19. Парламентські слухання «Зовнішня політика України як інструмент забезпечення національних інтересів держави: здобутки, реалії та перспективи» (2003 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1153-15.
20. Указ Президента України «Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України» від 20 лютого 2006 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=142%2F2006.
21. Грищенко К. Прагматичний фундамент для українсько-російського партнерства [Електронний ресурс] / Костянтин Грищенко // Зовнішні справи. – 2009. - № 8. – Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=413
22. Дергачов О. Російська гуманітарна стратегія для пострадянського простору [Електронний ресурс] / Олександр Дергачов. // Зовнішні справи. – 2009. - № 4 – Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=371
23. «USAID» United States Agency for International Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukraine.usaid.gov/index.shtml.
24. «US Trade and Development Agency» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ustda.gov.

Артьомов І.В.*

ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ ПЛАНУ ДІЙ З ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ЄС ВІЗОВОГО РЕЖИМУ: ПЕРШІ УСПІХИ ТА ВИКЛИКИ

Шановні організатори та учасники конференції, дозвольте мені подякувати за запрошення взяти участь у конференції, проблематика якої надзвичайно актуальна в контексті необхідності реалізації положень Національного плану з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України. Відомо, що названий документ затверджений указом Президента України від 22 квітня 2011 року і знаходиться на його особистому контролі.

Проблематика міжнародної конференції надзвичайно актуальна, особливо для нашого Закарпатського регіону, який, межуючи з чотирма країнами-членами ЄС, є з'єднуючою ланкою України з Європейським Союзом. Особливістю проблем, пов'язаних з візовою політикою ЄС, є те, що вони суттєво позначились на можливостях жителів прикордонних областей України, Польщі, Румунії, Угорщини, Словаччини, де проживають представники національних меншин.

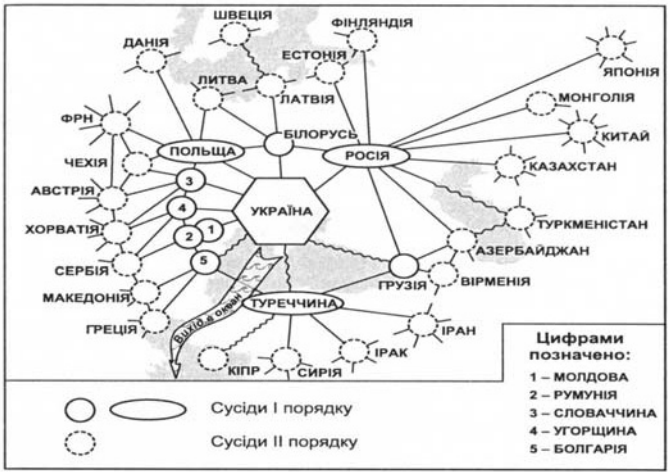

Рис. 1 Україна в системі країн центральної частини Євразії [1]

Так, лише в Закарпатті в прикордонних районах проживають більше 151 тис. угорців (12,1%), 32 тис. румунів (2,6%), чимало словаків та поляків. Усі вони до введення візового режиму між Україною та сусідніми державами мали можливість спрощеного перетину кордону для зустрічей з рідними, близькими, знайомими, партнерами по бізнесу. Після введення в дію Шенгенської угоди контакти між населенням прикордонних районів, де проживають національні меншини, ускладнилися та значно скоротилися [2].

Дозвольте згадати найважливіші етапи формування самої ідеї Шенгену. Відомо, що правові рамки Шенгену утворює Шенгенська угода від 14 червня 1985 р. і підписаний до

---

* кандидат історичних наук, професор, директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету

© Артьомов І.В., 2011

неї 19 червня 1990 р. виконавчий договір, який є імплементаційним актом угоди. Він містить детальну послідовність та правила кроків, встановлює, що, власне, має запропонувати своїм членам Шенгенська зона та що від них очікується. Договором передбачалося забезпечити:

- скасування контролю осіб та товарів на внутрішніх кордонах, у тому числі в аеропортах та водних портах;
- посилення контролю на зовнішніх кордонах;
- якіснішу та результативнішу співпрацю між національними системами та правовими органами;
- впровадження Шенгенської інформаційної системи як спільної системи у боротьбі із злочинністю;
- поступову гармонізацію спільної візової та міграційної політики, проблематики зброї та боєприпасів, судової співпраці у кримінальних справах та інше [3].

З огляду на виклики для України, після введення Шенгенського простору, надзвичайно болісною проблемою стало різке зменшення можливостей для контактів населення прикордонних регіонів України з сусідніми державами-членами ЄС, де компактно проживають національні меншини.

Саме тому прийняття Угоди про спрощення оформлення віз [4] 15 січня 2008 року було надзвичайно позитивно оцінене як в ЄС, так і в Україні. Аналізуючи стан реалізації названої Угоди, слід відмітити відносно позитивні зміни, що відбулися в процесі реалізації комплексу заходів щодо лібералізації візового режиму, а саме [5]:

– досягнуто спрощення візової процедури щодо оформлення шенгенських віз (багаторазові, безкоштовні візи) для визначених 14 категорій громадян всієї країни;

– запроваджено місцевий прикордонний рух для жителів прикордонних територій України з Угорщиною, Словаччиною і Польщею та розпочато роботу над його запровадженням з Румунією;

– розпочато новий етап візових відносин з ЄС, а саме: від спрощення процедури оформлення віз до поступової лібералізації візового режиму (скасування візових зборів для всіх категорій громадян України);

– започатковано структурований візовий діалог з ЄС (формулювання заходів та рекомендацій, виконання яких дозволятиме запровадження безвізового режиму);

– здійснено перші кроки в реалізації Комунікації Європейської Комісії «Східне партнерство», зокрема розпочато роботу над проектом «Дорожньої карти», що міститиме передумови та технічні критерії, виконання яких дозволить скасувати візи і поліпшити взаємовідносини України з державами ЄС.

Про ефективність двосторонньої співпраці щодо реалізації Угоди між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз свідчить те, що сьогодні кожна десята шенгенська віза видається в Україні. Поряд з названими позитивами, які відбулися протягом останнього періоду, слід відзначити також [6]:

- значне збільшення кількості виданих безкоштовних віз;
- вагоме збільшення відсотка видачі багаторазових віз (від 1 до 5 років);
- зменшення кількості відмов у видачі віз у середньому з 12% у 2007 р. до 5% у 2010 р.

Наочним підтвердженням вказаної тенденції є статистичні дані Закарпатського філіалу НІСД у м. Ужгороді, що наводяться у таблицях 1 і 2.

Таблиця 1.
Видача шенгенських віз Генеральним Консульством Словацької Республіки в м. Ужгороді в 2009-2010 рр.

Прийом візових заявок та видача віз	2009 рік				2010 рік	
	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал
Загальна кількість прийнятих візових заявок на візи типів B, C і D (од.)	2323	2942	2594	2788	2299	3286
Загальна кількість виданих віз типів B, C і D (од.)	2211	2920	2580	2700	2257	3208
з них:						
візи типу B	71	21	12	11	0	O2
візи типу C	1955	2719	2443	2590	2134	3109
візи типу O	185	180	124	99	123	99
Загальна кількість відмов у візах типу B, C і D (%)	4,8	0,7	0,5	3,1	1,8	2,4

Таблиця 2.
Видача шенгенських віз Консульством Угорської Республіки в м. Берегово в 2008-2010 рр.

Показник	2008 рік				2009 рік				2010 рік	
	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал
Загальна кількість прийнятих візових заявок на візи типів B і C (од.)	1323	2895	7951	6702	4351	5752	6892	4987	4752	9854
Загальна кількість виданих віз типів B і C (од.)	1296	2839	7887	6619	4184	5685	6798	4832	4733	9829
з них:										
візи типу B	34	140	873	222	69	1246	1414	224	118	O[5]
візи типу C	1262	2699	7014	6397	4115	4439	5384	4608	4615	9829
Загальна кількість відмов у візах типу B і C (%)	2,04	1,93	0,8	1,23	3,8	1,1	1,36	3,8	1,01	1,24
Видано багаторазових віз (річні, 2- та 5-ти-річні візи)	792	1775	4581	4092	2446	3237	1218	річні (нема статистики) 2-річні: 10 5-річні: 7	4327	5782
Видано безкоштовних віз (пільгові категорії громадян)	709	1366	3317	2404	1216	1822	914	1127	-	-

Важливим фактором реалізації Угоди про спрощення візового режиму є практичне вирішення проблем, що існують у місцевому прикордонному русі України, який передбачає можливість перебування у 50 - кілометровій прикордонній зоні українсько-угорського кордону: жителів 244 угорських та 384 українських населених пунктів та в аналогічній зоні українсько-словацького кордону – 299 словацьких і 280 українських населених пунктів. Дозвіл для громадян, бажаючих відвідати рідних та знайомих у межах вказаної відстані, оформляється протягом 10 днів (див. таблицю 3).

Таблиця 3.
Місцевий прикордонний рух: форми та умови

Країни	Зона перебування	Вартість оформлення дозволу	Період дозволу	Термін дії дозволу	Термін перебування
Угорщина Україна	50 км (244 угорських та 384 українських населених пунктів)	20 € (не стягується з інвалідів, пенсіонерів, дітей у віці до 18 років та дітей на утриманні, віком до 21 року)	10 днів	1-5 років	не більше 90 днів
Словаччина Україна	30-50 км (299 словацьких та 280 українських населених пунктів)	20 € (не стягується пенсіонерів старших 60 років, та дітей віком до 15 років)	60-90 днів	1-5 років	30 днів протягом одного візиту (загалом не більше 90 днів упродовж б місяців)
Польща Україна	30 км (1822 польських та 1545 українських населених пунктів)	20 € (не стягується з інвалідів, пенсіонерів та дітей віком до 18 років)	60-90 днів	1-5 років	60 днів протягом одного візиту (загалом не більше 90 дніє упродовж 6 місяців)

Проривом у роботі із спрощення і лібералізації візового режиму України з ЄС стали результати першого офіційного візиту до Брюсселю Президента України Віктора Януковича 1 березня 2010 року, де була підтверджена пріоритетність євроінтеграційного поступу країни. Це посилило динаміку і результативність співпраці у двосторонніх відносинах. Про це свідчать конкретні справи, зокрема:

– активізувалась робота із забезпечення виконання «Концепції інтегрованого управління кордонами»;

– розроблені проекти «Концепції міграційної політики» і нормативно-правових актів, необхідних для реалізації Закону України «Про прикордонний контроль»;

– успішно виконується Державна цільова програма облаштування та реконструкції державного кордону на період до 2015 року;

– оптимізувалась робота з виконання Закону України «Про прикордонний контроль»;

– здійснюються важливі заходи щодо інтеграції іноземних мігрантів та реінтеграції українських мігрантів на 2011 – 2015 рр. та введена в дію автоматизована інформаційна система «Біженці»;

– розпочата робота із забезпечення громадян України, що виїжджають за кордон, біометричними закордонними паспортами уже в 2011 році та інше.

Надзвичайно продуктивним у плані реалізації попередніх домовленостей щодо спрощення візового режиму стали рішення чотирнадцятого саміту «ЄС – Україна», який відбувся в Брюсселі в листопаді 2010 року [7]. Він затвердив План дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України.

За період, що пройшов після зазначеного саміту, в Україні проведена суттєва організаційно-аналітична робота щодо визначення пріоритетів виконання його рішень. Підтвердженням цього є Указ Президента України від 22 квітня 2011 року за № 494/2011, яким затверджений Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України [8].

Враховуючи важливість Національного плану з виконання Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України, Президент України поставив завдання виконати більшу частину Плану щодо спрощення візового режиму з ЄС уже в 2011 році. Саме тому керівники відповідних органів влади зобов'язані постійно звітуватися про його виконання. З метою координації і посилення контролю за виконанням положень названого документа 7 лютого 2011 року Постановою Кабінету Міністрів України №77 створено Координаційний центр, засідання якого будуть проводитися щомісячно. А за необхідності – і частіше. В основу діяльності створеної структури і центральних органів виконавчої влади покладено завдання реалізувати комплекс заходів і завдань,зокрема [9]:

Перше завдання – у травні –червні розробити і прийняти всю необхідну нормативно-правову базу.

Друге – прискорити впровадження дієвого механізму управління міграцією відповідно до стандартів ЄС. У першу чергу необхідно створити ефективну Державну міграційну службу і створити загальнодержавну базу даних з контролю міграційних потоків.

Третє – налагодити систему захисту персональних даних відповідно до вимог Євросоюзу.

Четверте – створити ефективну систему інтегрованого управління кордонами.

П'яте – до кінця року створити систему біометричної ідентифікації громадян України і розпочати випуск відповідних виїзних документів з електронними носіями біометричної інформації.

Практичні дії України з реалізації домовленостей, досягнутих під час 14-го саміту «ЄС – Україна», знаходять позитивну оцінку керівництва Європейського Союзу. Зокрема, Президент Європейського парламенту Єжи Бузек на зустрічі з Головою Верховної Ради України Володимиром Литвином, що відбулася у Страсбурзі 10 травня 2011 року, висловив задоволення активізацією співпраці України з ЄС в питаннях лібералізації візового режиму, а також переговорного процесу щодо підписання Угоди про асоціацію та створення Зони вільної торгівлі [10].

Окремі висновки

Враховуючи, що отримання безвізового режиму для громадян України є довгостроковою перспективою, слід відмітити позитивні зрушення у плані лібералізації ставлення ЄС до цього питання. Безумовно, виконання «Дорожньої карти», Плану дій листопадового саміту ЄС – Україна багато в чому залежить від конкретних справ щодо виконання умов на шляху до Зони вільної торгівлі, асоційованого членства України в ЄС та отримання безвізового режиму.

У той же час необхідно враховувати об'єктивний стан речей і неоднозначні процеси, які відбуваються у частині країн , що входять до Європейського Союзу. Серед них – неконтрольований потік біженців з країн Північної Африки та Близького Сходу, нестабільна економічна ситуація, неоднозначне ставлення до існуючої системи вільного пересування громадян через кордони в рамках Шенгенської зони та наміри Швейцарії відновити прикордонний контроль і вийти з безвізового простору.

Слід зазначити, що, поряд з виконанням положень зазначеного Національного плану, для отримання безвізового режиму в Україні необхідно працювати не лише з централь-

ними інституціями, а і з столицями кожної країни Європейського Союзу. Саме цей фрагмент міжнародної співпраці надзвичайно важливий і тому, можливо, слід враховувати негативні наслідки від окремих рішень і дій окремих державних установ України відносно кожної країни-члена ЄС.

Поряд з цим надзвичайно важливими є положення звернення Президента України Віктора Януковича до ЄС з пропозицією ставити перед Україною завдання, для виконання яких є реальні можливості. Поряд з цим, на наш погляд, сьогодні існують виклики Шенгену, які є стримуючим фактором для ЄС на шляху надання Україні безвізового режиму, серед них:

1. Недостатнє фінансування проектів, передбачених технічним переоснащенням державного кордону, і створення інфраструктури відповідно до вимог ЄС.
2. Зростання антиміграційних настроїв у державах Європейського Союзу у зв'язку з невиконанням Україною домовленостей з введення безвізового режиму [13].
3. Застереження Інтерполу щодо спрощення візового режиму для України, яка віднесена до категорії країн з ризиками [14].
4. Неоднозначна оцінка в країнах ЄС питань, пов'язаних з темою подвійного громадянства.
5. Ускладнення переміщення людей країнами Шенгенської зони у зв'язку з припливом емігрантів з Північної Африки та Близького Сходу [11], а також вихід Швейцарії із безвізового простору [12].

Вважаємо, що вирішенню проблеми безвізового режиму між Україною та ЄС будуть сприяти конкретні реформи на регіональному рівні в прикордонних областях України. Про необхідність активізації роботи на містах в усіх напрямах говорив, ставлячи завдання керівникам регіонів, Президент України Віктор Янукович під час перебування в Закарпатті [15]. Саме на це також акцентують увагу міжнародні експерти Робочої групи Національного Конвенту України щодо ЄС [16]. Вони звертають увагу на те, що:

- успішна реалізація проблем в цілому неможлива без формування та реалізації регіонального виміру євроінтеграційної стратегії України;
- питання регіональної політики та розвитку регіонального співробітництва України та ЄС необхідно виділити та детально прописати в окремому розділі Угоди про асоціацію та у Плані дій щодо асоціації;
- необхідно забезпечити ратифікацію Україною Третього додаткового протоколу до Мадридської Конвенції щодо об'єднань регіонального співробітництва, який закладає єдині правові рамки для діяльності всіх європейських єврорегіонів та сприяє інтенсифікації регіонального співробітництва з ЄС.

Список використаних джерел

1. Артьомов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] / І.В.Артьомов. — Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 13).
2. Національні меншини Закарпаття: цифри і факти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakarpattya.net.ua/ukr-news-64717-Nacionalni-menshyny-Zakarpattya-cyfry-i-fakty
3. В.Чечот. Розширення Шенгенського простору: політичні і технічні проблеми / Підготовка нових членів ЄС – країн-сусідів України – до вступу в Шенген і виклики для України: матеріали міжнародного «круглого столу» експертів. – Ужгород: Мистецька лінія, 2007. – С. 30.

4. Відомості Верховної Ради України - 2008 .– № 10.– С. 312.
5. Мітряєва С.І. Лібералізація візового режиму між Україною та ЄС: регіональний аспект // Закарпаття : Науково-популярне видання. –2010-2011. – №3. – С. 62.
6. Там само.– С. 64-65.
7. Чотирнадцятий саміт ЄС – Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://esbs.kiev.ua/index.php?option=com_docman&task=doc download&gid=468&Itemid=176&lang=uk
8. Указ Президента України «Про Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ovu.com.ua/articles/10481-pro-natsionalniy-plan-z-vikonannya-planu-diy-schod
9. Клюев: Президент поставил задачу выполнить большую часть плана по упрощению визового режима с ЕС уже в этом году. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.versii.com/news
10. Украина договаривается с ЕС о безвизовом режиме. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rosbalt.ru/ukraina/2011/05/10/847076.html
11. Перемещаться по странам Шенгенской зоны станет сложнее. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://podrobnosti.ua/power/2011/05/13/769073.html
12. Евросоюз начал рассыпаться: Швейцария уходит из Шенгенской зоны. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ua-reporter.com/novosti/103629
13. ЕС в ближайшее время не либерализует визовый режим с Украиной?. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unian.net/rus/print/436024
14. Европол выступил против упрощения визового режима с странами бывшего СССР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://for-ua.com/politics/2011/05/04/205012.html
15. Віктор Янукович: Закарпаття — приклад усій Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.karpatnews.in.ua/news/20188
16. Проект здійснюється за ініціативи Національного інституту стратегічних досліджень, спільно з Дослідницьким центром Словацької асоціації зовнішньої політики у партнерстві з Українським центром незалежних політичних досліджень, за підтримки Словацького фонду розвитку (Slovak Aid).

Динис Г.Г.*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація: *у статті досліджуються міжнародно-правові особливості стратегії політики європейської інтеграції України у взаємозв'язку з необхідністю правового впровадження у національне законодавство України критеріальних юридичних умов, що визначають сутність функціонування sui generic права ЄС. На основі аналізу доктрини та судової практики міжнародних судів, автор аргументує необхідну обумовленість пошуку міжнародно-правових організаційних та інституціональних структур, які б дозволили віднайти адекватну форму правового оформлення статусу міждержавних інтеграційних відносин Україна-ЄС*

Ключові слова: Право ЄС, право Європейського Союзу, міжнародне право, трансформації в міжнародному праві, інтеграційні відносини Україна-ЄС.

Annotation: *This research is devoted to the problems of international legal features of the strategy of European integration of Ukraine in connection with implementation into national legislation of Ukraine criterion of legal terms that correspond to the essence of the functioning of the EU law sui generis. On the basis of doctrine and jurisprudence of international courts, the author argues conditionality of the search of international legal organizational and institutional structures that would find an adequate form of legal status of international integration EU-Ukraine relations*

Keywords: EU law; European Union law, international Law, transformation in international Law, integration of the EU-Ukraine relations.

Проблематика «Україна на шляху інтеграції до ЄС: сучасний стан та подальші перспективи» характеризується актуальністю в якості предмета наукових досліджень [1], має практичну значимість для реалізації задекларованих зовнішньополітичних та економічних стратегій України і, є у центрі постійної уваги суспільства.

У зв'язку з цим, віддаючи належне загальним доктринальним та нормативним постулатам щодо задекларованого процесу євроінтеграційної політики України, на наш погляд, суттєвими умовами успішної реалізації даної проблеми є еволюційне законодавче закріплення у національне законодавство України критеріальних міжнародно-правових основ процесу євроінтеграційної політики або, точніше, юридичних умов, що визначають сутність функціонування відмінної системи права ЄС від загального міжнародного права.

---

* кандидат юридичних наук, завідувач кафедрою міжнародного права та міжнародних відносин Закарпатського державного університету, професор кафедри

© Динис Г.Г., 2011

Міжнародна доктрина характеризується наявністю різнопланових підходів та правових оцінок юридичної природи права ЄС включаючи de-jure статусу міждержавної організації ЄС (EU law; European Union law) [2]. ЄС не є конфедеративним міждержавним об'єднанням, але не є і класичною міждержавною організацією. У 1951: ФРН, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Франція, Італія підписали договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЕОВС, ECSC - European Coal and Steel Community). У 1957 р. згідно з Договором про заснування Європейської економічної спільноти була заснована Європейська економічна спільнота (ЄЕС) (англ. European Economic Community, ЕЕС). Еволюція формування ЄС фактично обумовила передачу певного об'єму повноважень суверенних держав-членів, наприклад,управлінських функцій на користь міждержавного утворення. Правові трансформації даного міждержавного утворення свідчать про те, що логіка становлення і розвитку ЄС не корелюється з класичними схемами утворення та розвитку міждержавної організації.

У цьому зв'язку, особливого практичного значення набуває консультативний висновок Міжнародного Суду ООН 1949 р. з питання міжнародної правосуб'єктності ООН, який містить положення про те, що розвиток міжнародного права визначався потребами міжнародного життя, а зростаюча активність держав сприяла діям формувань, котрі не є такими. Міжнародний Суд підкреслив, що кульмінаційним пунктом у цьому процесі є утворення ООН, яка наділена і має значний обсяг міжнародної правосуб'єктності та здатність здійснювати правові дії на міжнародному рівні. Здійснивши ретельний аналіз статутних повноважень ООН, Міжнародний Суд дійшов висновку: ООН є суб'єктом міжнародного права, хоча й не рівнозначним державам, і не має таких самих прав і обов'язків, які мають держави [3].

Вищенаведене рішення Міжнародного Суду, може слугувати правовим прикладом при аналізі юридичної аргументації з приводу кваліфікації статусу ЄС в якості актора (суб'єкта) міжнародного права. Разом з тим, право ЄС, як правова система sui generis характеризується наявністю системних характеристик, коли джерела права наділені властивими юридичними характеристиками тільки для міждержавного утворення ЄС; суб'єктами даного права є фізичні та юридичні особи країн-членів ЄС; рішення Суду ЄС і інших судових органів ЄС є правом прямої дії і пріоритетом по відношенню до національного законодавства держав В цьому плані необхідно звернути увагу на відоме рішення Суду Європейських Співтовариств у справі Фламініо Коста проти ЕНЕЛ від 15 липня 1964 р., (справа № 6/64). Суд сформулював положення, згідно з яким, право Європейських Співтовариств є самостійною правовою системою, яка прямо наділяє правами приватних осіб, обов'язками держави-члена, і дані права повинні отримувати судовий захист. Створюючи Співтовариства, держави-члени погодилися на передачу частини своєї компетенції на наднаціональний рівень, тим самим передаючи частину питань на розсуд спеціальних органів і заздалегідь погоджуючись з їх рішеннями. У зв'язку з тим, що всі держави-члени відмовилися від частини компетенції на користь Співтовариств, вони не можуть змінювати при імплементації зміст норм права ЄС, вона повинна діяти самостійно, а держави-члени лише можуть видавати акти, засновані на ньому. Звідси випливає, що право ЄС наділено верховенством. Тобто, по суті, договір Європейських Співтовариств визнаний як конституційний акт, що дозволило вважати його вступ в силу в якості основи існування права Європейського Союзу, яка стала невід'ємною складовою частиною правових систем держав-членів, і їх положення зобов'язані застосовувати суди (національні - автор) [4].

Виникає прагматичне питання, чи створює правові можливості чинна національна правова система України для гармонізації європейського законодавства ЄС? Аналіз проблематики конституційних основ інтеграції України в ЄС свідчить про те, що вітчизняна теорія і судова практика приділяє значну увагу дослідженню конституційно-правових інститутів, нормативних положень, які формують правову основу діяльності виконавчої влади по впровадженню інтеграційних зобов'язань України [5].

Конституція України на основі Декларації про державний суверенітет визначила спрямованість зовнішньополітичної діяльності України на забезпечення національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права (ст.18 Конституції України), та визнала чинні міжнародні договори, обов'язковість на які надана Верховною Радою, частиною національного законодавства України (ст. 9 Конституції) [6].

Ст.9 Конституції України містить положення «Діючі міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». Основою правового взаємозв'язку Конституції України і міжнародного права, визнання на конституційному рівні юридичної чинності міжнародних правових актів є положення ст. 18 Конституції: «Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримки мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства на основі загальновизнаних принципів і норм міжнародного права». Чи означає дане конституційне положення про пріоритетність міжнародного права? Відповідь stricto sensu відсутня.

Вітчизняна доктрина акцентує увагу на те, що принципом конституційного устрою України є пріоритетність норм міжнародного права. Правовим аргументом такого твердження є Декларація про державний суверенітет України, де зазначено пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права [7].

Закон України «Про міжнародні договори України» є тільки законом lex speciale, норми якого статусу конституційних не можуть мати. У відповідності до ст. 20 зазначеного закону «Дія міжнародних договорів України на території України» міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою, є частиною національного законодавства України і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, ратифікація якого відбулася у формі закону, встановлено інші правила, ніж передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору [8].

На наш погляд, при вирішенні питання про пріоритетність правових норм, є можливим сформулювати точку зору про те, що єдиним пріоритетом є відповідність зовнішньополітичної діяльності України, включаючи міжнародно-правові форми забезпеченню її національним інтересам і безпеці. Таким чином, має місце колізія конституційних положень та норм спеціальних законів. У даному випадку, це є компетенцією Конституційного Суду України. Разом з тим, Конституційний Суд не наділений правом вносити зміни у діючу Конституцію.

Для правового прогнозування наслідків політико-правових рішень стосовно можливих інтеграційних зобов'язань України є показовим висновок Конституційного Суду України від 11 липня 2001р. (№ 3-в/2001) про надання згоди Верховної Ради на обов'язковість Римського Статуту Міжнародного кримінального суду. 20 січня 2000р. від імені України був підписаний Римський Статут Міжнародного кримінального суду. Конституційний Суд України розглянув конституційне подання Президента України на пред-

мет відповідності Римського Статуту Міжнародного кримінального суду Конституції України. Згідно до висновку КСУ від 11 липня 2001р. (№ 3-в/2001) положення абзацу десятого преамбули та статті 1 Статуту, за якими Міжнародний кримінальний суд доповнює національні органи кримінальної юстиції були визнані такими, що не відповідають Конституції України. Стаття 9, частина третя містить положення про те, що «укладення міжнародного договору, який суперечить Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України» [9].

В цілому, аналіз міжнародно-правових особливостей стратегії політики європейської інтеграції України надає можливість прогнозувати можливі правові моделі інтеграційних процесів. Основою може слугувати міжнародна практика інтеграційного співробітництва деяких європейських держав, які не приєдналися до ЄС і є політичними та економічними учасниками інтеграційного союзу: Ліхтенштейн, Норвегія є учасниками спільного ринку через Європейську економічну зону, Швейцарія має аналогічні відносини на підставі двосторонніх договорів. Інші такі суб'єкти міжнародного права, як Андорра, Ватикан, Монако та Сан-Марино держави, уклали двосторонні договори про кооперації.

Таким чином, реальна міжнародна практика обумовлює пошук оновлених міжнародно-правових організаційних та інституціональних структур (форм), які б дозволили віднайти адекватну форму правового оформлення статусу міждержавних інтеграційних відносин Україна-ЄС [10].

Література

1. Науковий збірник. Моделі та стратегії євроінтеграції України: економічний і правовий аспекти: Збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції, 30 травня 2006р. - К.: УАЗТ, 2005. - 332 с. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/uazt/2006-1k.pdf
2. Муравйов В. І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами: дисертація д-ра юрид. наук: 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2003; Муравйов В.І. Право Європейського Союзу та його система // Вісник Київського університету. Серія: Міжнародні відносини. – К., 2003. – Вип. 25.- С. 34-38. Див.: JCMS: Journal of Common Market Studies - Guide to doing research in European Law.- Режим доступу: j.g.boot@law.leidenuniv.nl; Кэрен Дэйвис.Право Европейского Союза: Пер. со 2-го англ..изд.-К.: Знання, 2005. – 406 с.; Кернз В. Вступ до Европейского Союзу: Пер. з 2-го англ. вид. - К.: Т-во Знання, КОО, 2002.- 381 с.; Anneli Albi Implications of the European constitution // EU enlargement and the constitutions of Central and Eastern Europe. - Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2008, 2005. - P. 204. – ISBN 9067042854.;Sari, Aurel The Conclusion of International Agreements by the European Union in the Context of the ESDP // International and Comparative Law Quarterly. - Social Science Electronic Publishing, 2008.-Vol. 57.- P. 53-86.
3. Див.: ICJ. Pleading, Oral Arqubients, documents. Competence of the General Assembly for the Admission of State to the United Nations. Advisory Opinion of the nlARCH 3rdi 1950, New York, 25 November 1949. Requested for Advisory Opinion and Documents of the Written Proceedings. LEG 46/05/(1) HTL.
4. 61964J0006. Judgment of the Court of 15 July 1964. Flaminio Costa v E.N.E.L. Reference for a preliminary ruling: Giudice conciliatore di Milano - Italy. Case 6-64.European Court reports.English special edition Page 00585. - Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?val

5. Козюбра М. Конституція України: стан і перспективи вдосконалення. - №7/2007 - Право. - Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/files/articles/8_42/article_42.pdf.; Корнєєв А.В. Конституційно-правові засади, передумови та проблеми інтеграції України в ЄС. - В: Науковий збірник. Моделі та стратегії євроінтеграції України: економічний і правовий аспекти: Збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції, 30 травня 2006р. - К.: УАЗТ, 2005. - 27-30 с.
6. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. - Режим доступу: http://zakon.nau.ua
7. Декларація про державний суверенітет України (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1990, N 31, ст.429). - Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua
8. Закон України «Про міжнародні договори України» 29 червня 2004 року N 1906-IV). - Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, №50, т.540). - Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua
9. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут). - м. Київ, 1 липня 2001 р. Справа № 1-35/2001, № 3-в/2001. - Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua
10. Модернізація України - наш стратегічний вибір: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. - 07.04.2011. -Електронна версія: www.president.gov.ua

Андрейко В.І.*

ЧЕСЬКО-СЛОВАЦЬКЕ МІЖДЕРЖАВНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄС: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Summary. *The possibility of the adoption of the positive elements of cooperation of Czech Republic and Slovakia by Ukraine on the basis of its theory and practice co-operation to carry out its own European integration strategy is being investigated.*

Анотація. *В статті автор розглядає основні моменти та етапи співробітництва Чеської і Словацької Республік у рамках регіонального співробітництва, взаємною міждержавною політикою, яка була спрямована на інтеграцію до ЄС, проаналізовано стан і перспективи сучасної євроінтеграційної політики України та застосування позитивного досвіду країн Центральної та Східної Європи – Чеської і Словацької Республік, зокрема.*

Ключові слова: Чеська і Словацька Республіки, Україна, чесько-словацьке міждержавне співробітництво,інтеграція до ЄС, країни Центральної і Східної Європи.

Система двостороннього міждержавного співробітництва Чеської і Словацької Республік (далі ЧР і СР) протягом багатьох років засвідчила свою ефективність і стабільність. Результатом тісної взаємодії ЧР і СР став вступ цих постсоціалістичних держав до загальноєвропейських і євроатлантичних структур. Чесько-словацька співпраця залишається основною платформою координації дій двох нових центральноєвропейських членів ЄС і в рамках розширеної Європейської спільноти. Загалом чесько-словацьке міждержавне співробітництво за роки свого існування перетворилося у вагомий невід'ємний складовий елемент нової архітектури безпеки в регіоні Центральної Європи і європейського континенту в цілому.

Мета дослідження – розкрити закономірності та виділити особливості процесу формування цілісної системи міждержавних відносин ЧР і СР в контексті інтеграції до ЄС, вивчити позитивний досвід для України в реалізації інтеграційної стратегії нашої держави до євроспільноти.

Дослідницькі завдання, які поставлені і вирішуються у статті в контексті головної мети, наступні:

– розкрити головні чинники та охарактеризувати початок формування основ системи їх міждержавного співробітництва;

– виділити головні етапи розвитку чесько-словацьких відносин у 1990-х – початку 2000-х років та їх особливості;

– узагальнити позитивний досвід для України

Об'єктом дослідження є становлення і розвиток чесько-словацького міждержавного співробітництва як цілісний історичний процес.

* кандидат історичних наук, доцент кафедри країнознавства факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету

© Андрейко В.І., 2011

Предметом вивчення є основні напрями, рівні, види і форми двосторонньої чесько-словацької міждержавної співпраці в зовнішньополітичній і зовнішньоекономічній сферах.

У контексті реалізації головного – європейського вибору України вивчення досвіду співробітництва ЧР і СР актуальне і виключно важливе з науково-теоретичного і практичного погляду в силу наступного:

По-перше, чесько-словацькі стосунки періоду 1990-х – 2000-х років – яскравий приклад продуманого і цілеспрямованого формування тісних безконфліктних відносин двох незалежних країн – колишніх членів єдиної федеративної держави. Це стало можливим внаслідок реалізації цивілізованого варіанту так званого «розлучення по-чехословацьки», коли ще на підготовчій фазі саморозпуску федерації було попередньо погоджено всі аспекти усамостійнення Чехії і Словаччини – аж до принципів поділу федерального майна за пропорцією 2 : 1, тобто, за співвідношенням чисельності населення республік (ЧР – близько 10 млн. чол., СР – близько 5 млн. чол.).

По-друге, ЧР і СР спільно здійснили превентивні дипломатичні кроки для визнання їх незалежності з 1 січня 1993 року світовою спільнотою і постійно надалі координували свою зовнішньополітичну діяльність, особливо на головному напрямі – щодо вступу до ЄС і НАТО.

По-третє, між ЧР і СР попередньо готувалася основа системи і механізму двостороннього міждержавного співробітництва. Такий підхід, зокрема, в зовнішньоекономічній сфері дозволив за допомогою специфічних механізмів митного і грошового союзу зберегти та розвинути тісні торговельні і виробничо-кооперaційні зв'язки між чеською і словацькою економікою.

По-четверте, впродовж згадуваного періоду склалася і ефективно функціонувала цілісна система міждержавного співробітництва ЧР і СР, яка охоплювала всі сфери, рівні і напрями двохсторонньої співпраці. Вона включала постійну взаємодію вищих органів державної влади – президентських і урядових структур, парламентів двох країн, а також галузевих міністерств і відомств, регіональних органів державної влади і місцевого самоврядування, територіальних громад тощо. Правовою основою системи чесько-словацьких міждержавних відносин є розвинена міжнародно-договірна база, яку складають документи двохстороннього і багатостороннього характеру, з них – 155 двосторонніх чесько-словацьких договорів, угод, протоколів та інших міжнародно-правових актів.

З прагматичного погляду наукове вивчення та узагальнення вказаних та інших важливих аспектів чесько-словацького досвіду міждержавного співробітництва дозволяє виділити найбільш позитивні моменти, які можуть бути застосовані Україною як в стосунках з центральноєвропейськими державами – членами ЄС та Європейським Союзом в цілому, так і для вдосконалення відносин з країнами-членами СНД, ГУАМ та інших інтеграційних групувань на пострадянському просторі. Проте найголовнішим залишається необхідність вивчення практики новітнього чесько-словацького міждержавного співробітництва в контексті реалізації сучасної стратегії європейської інтеграції України.

Досвід співробітництва між Чеською Республікою і Словацькою Республікою, які проголосили національно-державну незалежність з 1 січня 1993 року, має надзвичайно важливе значення для України. Він представляє собою яскравий приклад тісної взаємодії двох суверенних країн, створених цивілізованим мирним шляхом із колишньої єдиної чехословацької федеральної держави. ЧР і СР, як постійно підкреслюють державно-політичні лідери обох країн, встановили і підтримують між собою «надстандартні» міждержавні відносини [1, с.5].

ЧР і СР належать до групи постсоціалістичних країн, які досягли найбільших успіхів у системній суспільно-політичній трансформації перехідного постсоціалістичного періоду 1990-х – початку 2000-х років. З 1 травня 2004 р. ЧР і СР стали повноправними членами Європейського Союзу. В 1999 р. ЧР, разом із Польщею та Угорщиною, була прийнята до НАТО. Словаччина стала членом Північноатлантичного блоку в 2004 році.

Солідарність та взаємна підтримка зіграли дуже важливу роль у здійсненні стратегічних євроатлантичних інтеграційних планів ЧР і СР. Постійні консультації, погодження позицій і координація кроків на міжнародній арені забезпечили, наприклад, одночасний вступ ЧР і СР до ЄС.

Україна здобула незалежність більш складними методами, ніж ЧР і СР, – спочатку пройшовши «парад суверенітетів» республік СРСР, серпневий путч 1991 року, проголошення незалежності і лише потім – договірний розпуск Радянського Союзу. Але в цілому, Україна, Чехія і Словаччина схожі хоча б за генетичним походженням, так як сформувалися внаслідок розпаду колишніх соціалістичних псевдофедерацій.

Разом з тим, неупереджений порівняльний аналіз реалій співробітництва України з пострадянськими державами, з одного боку, та практики чесько-словацької міждержавної взаємодії, з іншого, засвідчує про значно вищий рівень співпраці ЧР і СР, ніж України з партнерами по СНД. І справа не лише в тому, що Чехія і Словаччина мають компактне і предметне двохстороннє співробітництво, а Україна вимушена взаємодіяти з країнами СНД переважно ще і на більш складній багатосторонній основі. До речі, навіть двохсторонні відносини, наприклад, українсько-російські мають ще чимало не вирішених або до кінця так і не розв'язаних політичних, економічних, соціальних, гуманітарних та інших проблем, чого не спостерігається в сучасних чесько-словацьких відносинах.

Така відмінність в рівні, якості і характері стосунків, на наш погляд, склалася не випадково і породжена насамперед низкою об'єктивних чинників. Провідними з-поміж них є фактори системного характеру.

По-перше, системний характер постсоціалістичної трансформації.

Чехія і Словаччина з самого початку погоджено декларували утвердження демократії європейського типу і громадянського суспільства та ринкової економіки. Внаслідок послідовних цілеспрямованих постсоціалістичних перетворень 1990-х – початку 2000-х років у ЧР і СР склалися майже однотипні і органічно близькі політичні і соціально-економічні системи високого ступеню реформування. Взаємодія держав із схожими і високо розвинутими суспільними системами, як засвідчує світова історія, значно ефективніша, ніж різнорівневих країн. Крім того, майже аксіомою сучасних міжнародних відносин є положення про те, що рівноправно і найбільш ефективно співробітничають між собою демократичні держави.

За темпами і глибиною системних постсоціалістичних перетворень країни СНД значно відстали від центральноєвропейських держав. Навіть у найбільш наближеній до Центральної Європи Україні постсоціалістична трансформація у 1990-х – початку 2000-х років відбувалася надзвичайно загальмовано, якщо, насправді, лише і не симулювалася. Одним із самих негативних результатів стримування процесів реформування в пострадянських країнах стала деформація демократії, посилення суспільної диференціації і взагалі невеликі досягнення у формуванні громадянського суспільства. Внаслідок цього в деяких пострадянських державах утвердилися навіть одіозні авторитарні режими. Крім того, з боку насамперед Російської Федерації посилювалися прагнення до геополітичного домінування на пострадянському просторі. За таких умов досить важко говорити про можливість дійсно рівноправних і зважених нерозривних стосунків між країнами-членами СНД.

По-друге, місце і роль в глобальній та континентальній системі міжнародних відносин.

Чехія і Словаччина відразу ж після набуття незалежності проголосили головним напрямом своєї зовнішньої політики курс на «повернення до Європи» та інтеграцію до євроатлантичних структур. Незважаючи на періодичні внутрішньополітичні зміни та почерговий прихід до влади різних за ідейною спрямованістю політичних сил, впродовж 1990-початку 2000-х років такий зовнішній курс ЧР і СР в основному залишався незмінним і успішно завершився вступом двох держав до Європейського Союзу і НАТО. Чехія і Словаччина органічно інтегрувалися до нової архітектури європейської і глобальної безпеки. Вони стали невід'ємною складовою частиною, сегментом розширеної Європи, як одного із достатньо могутніх світових центрів сили.

Тривала геополітична невизначеність України та її політичних еліт, навпаки, не дозволила до теперішнього часу таким же оптимальним чином вирішити основні зовнішньополітичні інтереси держави. У 2004 році кордони розширеного Європейського Союзу безпосередньо наблизилися до України. Центральноєвропейські держави – нові члени ЄС, в тому числі Чехія та Словаччина постійно декларують підтримку євроінтеграційним прагненням України, готові лобіювати українські інтереси в загальноєвропейських інституціях і здатні поділитися власним досвідом інтеграції до євроатлантичних структур.

Безумовно, Україна як вагома європейська держава рухатиметься самостійно шляхом інтеграції до європейської спільноти. Але використання найбільш позитивних моментів з досвіду взаємодії центральноєвропейських держав здатне суттєво прискорити рух України у цьому напрямку.

З огляду на вказане, суверенна Українська держава, на нашу думку, може застосувати деякі вагомі позитиви із досвіду чесько-словацького співробітництва періоду 1993-2004 років у двох основних вимірах:

Перший – для вдосконалення і підвищення ефективності співробітництва в рамках СНД і посилення інтеграційних процесів на цьому просторі та розвитку рівноправних відносин з провідними пострадянськими країнами – насамперед з Російською Федерацією;

Другий – для реалізації власної євроінтеграційної стратегії та поступового зближення з ЄС з перспективою набуття повноправного членства у Європейському Союзі та розвитку співпраці із країнами-членами ЄС, у тому числі із Чеською та Словацькою Республіками. При цьому, саме другий – європейський вимір набуває сьогодні для України генерального значення.

Слід виділити хоча б у вигляді стислих тез основні моменти, що представляють особливий інтерес з досвіду чесько-словацького співробітництва 1990-х – початку 2000-х років для реалізації інтеграційної стратегії України та програми про асоційоване членство в ЄС на сучасному етапі:

1. Вартий уваги уже сам по-європейськи цивілізований договірний процес саморозпуску чесько-словацької держави у 1992 році, погоджене припинення більш ніж семидесятирічного федерального союзу чеського і словацького народу та проголошення незалежності Чехії та Словаччини з 1січня 1993 року [2]. Це був чи не єдиний приклад мирного за характером державотворення на європейському континенті, коли відбувся стихійний і хаотичний розпад радянського блоку та СРСР, що супроводжувався гострими конфліктами на пострадянському просторі, і відомою кривавою кризою 1990-х років на Балканському півострові. Цей процес набуття незалежності Чехії та Словаччини справедливо отримав назву «розлучення по-чехословацьки» [3, с.55-59].

Особливий інтерес для України з досвіду чесько-словацького «розлучення» початку 1990-х років представляє те, як послідовно і до найменших деталей було погоджено процедуру саморозпуску чесько-словацької федерації. Як відомо, після демократичної революції 17 листопада 1989 року було здійснено ряд безуспішних спроб оновити і реформувати чесько-словацький державний федеральний союз. Його нові конституційні засади пропонував навіть президент-гуманіст Вацлав Гавел. Але неможливість оновлення федерації засвідчили і чесько-словацькі суперечки хоча б щодо назви єдиної держави – Чехословацька чи Чеська і Словацька Федеративна Республіка. Цей спір 1990-1991 років був названий «дефісною війною». Безрезультатними виявилися переговори щодо розподілу компетенцій між федеральним центром і республіками, чесько-словацькі міжреспубліканські переговори 1990-1992 років. Тому цілком логічно після парламентських виборів 1992 року, на яких перемогли різні за характером політичні сили – у Чехії – правоконсервативна Громадянська демократична партія (ГДП) Вацлава Клауса, а в Словаччині – національно орієнтований Рух за демократичну Словаччину (РЗДС) Владіміра Мечіара, справа розпуску чехословацької державності була переведена у практичну площину [4, с.264-272].

Державно-політичним елітам цілком вистачило півроку для погодження принципів і процедури саморозпуску ЧСФР 31 грудня 1992 року. Тоді ж були сформульовані основні засади майбутнього міждержавного співробітництва незалежних Чехії і Словаччини. Погоджено було навіть одночасний вступ ЧР і СР до ООН, який відбувся 19 січня 1993 року.

Найбільш прагматично повчальним для України з досвіду «розлучення по-чехословацьки» є практика досвіду поділу федерального майна ЧР і СР за принципом 2:1. Тобто, майно федерації було поділено згідно пропорції кількості населення : ЧР – близько 10 млн. чоловік, СР – 5 млн. чоловік. Внаслідок такого продуманого підходу між незалежною Чехією і Словаччиною не виникало потім гострих майново-фінансових спорів.

Такого ефективного і безпроблемного поділу загальнодержавного майна Україні не вдалося добитися в ході розпаду СРСР в 1991 році та створення СНД. Це суттєво ускладнило на тривалий час, наприклад, українсько-російські стосунки. Не секрет, що до теперішнього часу Україна і Росія так до кінця і не можуть домовитися щодо поділу закордонних активів колишнього СРСР. Внаслідок цього Україна, наприклад, має значні матеріальні проблеми з розміщенням своїх дипломатичних представництв в іноземних державах.

2. Надзвичайно повчальним для України є досвід становлення і розвитку чесько-словацького економічного співробітництва.

Зокрема, позитивно, що після проголошення незалежності між Чехією і Словаччиною не було різко розвалено традиційно існуючу систему господарських, насамперед виробничо-кооперацийних ці торговельних зв'язків. А, навпаки, впродовж тривалого періоду – з 1993 до квітня 2004 року між ЧР і СР на договірній основі успішно функціонував митний союз. У його рамках для координації роботи діяли спеціально створені змішані органи. Відмітимо, що головним координуючим елементом була Рада митного союзу, до складу якої входили міністри економічного блоку чеського і словацького урядів, керівники інших центральних державних органів, зокрема митних. Постійно діючим виконавчим органом, що вів підготовчу і організаційну роботу, був Постійний секретаріат Ради митного союзу. Двосторонні зовнішньоекономічні зв'язки увесь цей час фактично здійснювалися в режимі вільної торгівлі. Крім того, ЧР і СР в розвитку двосторонніх і багатосторонніх зовнішньоторговельних відносин користувалися також вигодами членства в регіональному економічному інтеграційному об'єднанні – Центральноєвропейська угода з питань вільної торгівлі (абревіатура англійською – CEFTA).

Зрозуміло, що, наприклад, динаміка взаємної торгівлі між ЧР і СР залежала від комплексу різноманітних факторів, в тому числі коливань кон'юнктури світового ринку. Але тенденція до поступового зростання чесько-словацького товарообігу чітко помітна з наступних узагальнюючих офіційних даних статистики ЧР (див. Табл.1).

Таблиця 1.
Зовнішня торгівля між ЧР і СР (млрд. чеських крон) [5, с.281]

Показник	1994р.	1995р.	1996р.	1997р.	1998р.	1999р.	2000р.	2001р.	2002р.
Експорт	67,8	79,48	84,8	91,79	89,254	75,329	86,056	101,926	96,553
Імпорт	65,84	78,424	73,061	72,514	66,761	60,893	74,582	74,569	69,228
Баланс	1,96	1,056	11,739	19,276	22,493	14,436	11,474	27,357	27,325

Наведені дані засвідчують, що більш могутня і реформована чеська економіка в зовнішньоторговельних стосунках з Словаччиною випереджаюче нарощувала обсяги експорту, що забезпечувало для Чехії позитивний баланс у двохсторонній торгівлі. Внаслідок світової фінансової кризи кінця 1990-х років взаємний товарообіг між ЧР і СР тимчасово скоротився. Але уже з перших років третього тисячоліття тенденція до зростання обсягів чесько-словацької торгівлі відновилася. На сучасному етапі товарообіг з Чехією сягає до 16% річного обсягу зовнішньої торгівлі СР, а питома вага Словаччини у зовнішній торгівлі ЧР складає близько 7% [5, с.281].

Позитивну роль в розвитку чесько-словацького економічного співробітництва на першому етапі зіграв погоджений поетапний перехід сторін до вільно конвертованої валюти (ВКВ) у взаємних розрахунках. Певний час – майже 3 роки (з січня 1993 р. до вересня 1995 р.) економічні стосунки між ЧР і СР будувалися на основі спеціальної двохсторонньої платіжної угоди. Згідно з її положеннями, облік взаємних зобов'язань і платежів спочатку здійснювався в екю через клірингові рахунки. Це дозволило уникнути у чесько-словацьких економічних зв'язках бартеру – простих товарообмінних операцій, зберегти виробничо-кооперaційні зв'язки, підтримати експорт-імпорт за відсутності у промислових підприємств та інших господарських суб'єктів на той час вільних обігових та валютних коштів. З 1 жовтня 1995 року ЧР і СР у розрахунках по взаємних економічних стосунках перейшли на ВКВ. У другій половині 1990-х років національні грошові одиниці ЧР і СР – чеська і словацька крони стали конвертованими [6, с.12].

Абсолютно інакше будувалася система економічних відносин України з країнами СНД після розпаду СРСР. Не тільки виробничо-кооперaційні, але і торговельно-економічні зв'язки були раптово згорнуті. І реальністю є те, що лише зараз Україна разом з Росією, Білоруссю і Казахстаном намагається створити простір вільної торгівлі та, можливо, і митний союз.

Досвід ЧР і СР засвідчує, що більш оптимальним варіантом, порівняно з розвалом економічних зв'язків України з партнерами по СНД, є збереження різноманітних форм господарської інтеграції. Економічні інтереси держави і народу не повинні бути жертвою політичних амбіцій.

3. Черговим уроком чесько-словацького співробітництва для реалізації інтеграційних планів сучасної України є виключно важлива роль Чеської Республіки, яку вона зіграла в прискореному вступі Словаччини до ЄС і НАТО.

Як відомо, з певних внутрішньополітичних причин у 1999 році Словаччина не була прийнята до НАТО. А Чеська Республіка стала повноправним членом альянсу і отримала запрошення на вступ до Європейського Союзу [7, с.70-75]. Тоді Чехія в структурах ЄС і

НАТО почала активно лобіювати інтереси Словаччини, залучивши до її підтримки Польщу і Угорщину. У самій Словаччині після парламентських виборів 1998 року відбулися демократичні зміни, до влади прийшли нові політичні сили. Все це дозволило СР наздогнати партнерів у підготовці до вступу в ЄС і стати повноправним членом ЄС 1 травня 2004 року разом Чехією та іншими країнами. З весни 2004 року Словаччина є членом НАТО [8, с.21-23].

На жаль, наприклад, у відносинах між Україною і Росією не спостерігається такої партнерської взаємної підтримки з реалізації стратегії вступу до європейських та трансатлантичних структур. Навпаки, російське керівництво з відкритим занепокоєнням реагує на будь-які кроки зближення української сторони з НАТО. А життєво важливому, стратегічному національно-державному інтересу України щодо включення до процесу загальноєвропейської інтеграції Росія з групою країн СНД протиставила в 2003-2004 роках альтернативу входження українського народного господарства до пострадянської, євразійської за суттю моделі Єдиного Економічного Простору (ЄЕП).

Не може бути серйозних заперечень щодо необхідності розвитку взаємовигідного економічного співробітництва та господарської інтеграції за різними напрямками, просторами та ринками. Виправдовує себе і концепція інтеграції по всьому периметру кордонів. У цій сфері Українській державі варто керуватися насамперед принципами економічної доцільності, раціональності і вигоди.

Однак, пріоритетним напрямом і економічної інтеграції повинен бути той, який найбільшим чином співпадає із стратегічними національно-державними інтересами. А ним, без сумніву, зараз є європейський. Тому основні зусилля повинні бути скеровані на поглиблення економічного співробітництва України з Євросоюзом та країнами-членами розширеної європейської спільноти, в тому числі центральноєвропейськими державами, які в 2004 році вступили до ЄС – РП, ЧР, СР і УР.

Сучасні демократичні процеси в Україні відкривають ще більш сприятливі можливості для прискореного інтегрування держави до загальноєвропейських і трансатлантичних структур. Європейський напрям стратегії інтеграції найоптимальнішим чином відповідає інтересам Української держави та її народу. Для успішної реалізації такої інтеграційної стратегії варто ретельно вивчити та використати і апробований на практиці досвід співробітництва центральноєвропейських країн, зокрема Чеської та Словацької Республік.

Таким чином, можна говорити про певний прогрес у відносинах між ЄС та Україною, особливо тепер, коли в наших владних органах намітився консенсус щодо самої необхідності інтеграції України до європейських структур. У свою чергу, Європейський Союз також готовий іти нам назустріч. Про це свідчить, зокрема, і результати останніх зустрічей перших осіб нашої держави з представниками європейської спільноти.

Література:

1. Dzurinda M. Atmosfйra eљte nebola takб dobrб, ako je dnes // Иesko-Slovensko 2001. Mimoriadna prнloha Hospodбrskych novнn. – S. 5.
2. Лемак В.В. Державно-правова реформа в Чехословаччині в умовах постсоціалістичної модернізації і поділу федерації. – Ужгород: Ліра, 2002; Stein E. Иesko – Slovensko: konflikt, roztrћka, rozpad. – Praha: Academia, 2000.
3. Передрій О.С., Сюсько І.М. Розлучення по-чехословацьки // Політика і час.-1993.-№3. - С. 55-59.

4. Юрійчук Ю. Роль суспільно-політичних еліт у розпаді Чехо-Словаччини // Регіональні та національні еліти: хто формує політику? – Чернівці: Букрек, 2002. – С. 264-272
5. Statistickб roиenka Иeskй republiky 2003. – Praha: Scientia, 2003. – S. 281.
6. Obchod se Slovenskem od roku 1993 do roku 2000 // Иesko-Slovensko 2001. Mimoriadna prнloha Hospodбrskych novнn. – S. 12.
7. Кіцила Л. Труднощі й здобутки Чеської Республіки на шляху до Європейського Союзу (1996-2000) // Вісник Львівського університету ім. І.Я.Франка. – Серія: Міжнародні відносини. – 2002. – Випуск 9. – С. 70-75.
8. Danuбk B. Deset let zahraniunn politiky Иeskй republiky – aktйшi a priority // Listy SFPA. – januбr-februбr 2003. – S. 21-23.

Велиев Я.М.*

СЕРЬЕЗНЫЙ ОЧАГ КОНФЛИКТА В ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЕ

С падением СССР как основы мировой социалистической системы началось ускорение процессов хозяйственной, экономической и политической интеграции в Европе. В ряде случаев это также стало причиной усиления и этнических конфликтов. Шире стало движение за сохранение культуры, языка, традиций, образа жизни. Среди конфликтов привлекает внимание борьба, которую ведет население Северной Ирландии. Разрешение конфликта здесь особенно осложняется столкновениями между католиками и протестантами. Как выход Лондон был вынужден ввести в Северной Ирландии очередное прямое правление.

With the collapse of the USSR which is considered to be the foundation of the world socialist system, in the whole world and especially in Europe the economical and political integration processes began to strengthen. And in some cases it caused the strengthening of ethnic conflicts as well. As an example we can show the conflict of Northern Ireland. For the sake of keeping their culture, language, traditions and way of life the movements began in this country. Especially the conflicts between Catholics and Protestants in Ireland made it difficult to solve this problem. As a way out from this conflict London was forced to introduce in Northern Ireland next direct rule.

После распада Советского Союза коренным образом изменилась политическая ситуация в мире. В 1990 году интернационализация хозяйственных культурных связей, политическая интеграция в Европе обострили проблемы отдельных регионов в национальных общинах и спровоцировали гипертрофированное стремление национальных меньшинств к сохранению своей идентичности.

Основным лозунгом этнических движений было требование автономии в решении местных хозяйственных проблем, а также в области культуры, языка, сохранение традиций и образа жизни. Это требование приобретало в экономически отсталых районах особую силу, где оно тесно переплеталось со стремлением людей к улучшению своего материального положения (все вышесказанное вполне можно отнести к исследуемому нами региону - Северная Ирландия).

В марте 1991 года протестантские юнионисты согласились на участие Ирландской республики в обсуждении ольстерских проблем и выразили готовность вести переговоры о воссоздании законодательной ассамблеи (Стормонт). Спустя два года Великобритания и Ирландия подписали «Декларацию с Даунинг-стрит 1993 года». В ней провозглашалась необходимость провести в обеих частях Ирландии референдум об автономии Ольстера.

Британское правительство взяло курс на вовлечение в политический процесс ирландской партии Шинн Фейн при условии прекращения огня со стороны ИРА. В августе

* кандидат исторических наук, доцент кафедры международных отношений Бакинского Государственного Университета

© Велиев Я.М., 2011

1994 года ИРА приняла решение о перемирии. Оно продлилось 17 месяцев и было прервано отказом премьер-министра Д. Мейджора вести переговоры с Шинн Фейн без предварительного разоружения ИРА. На территории Великобритании и Северной Ирландии вновь загремели взрывы. Новое лейбористское правительство Т. Блэра заняло более гибкую позицию. Летом 1997 года переговоры возобновились.

10 апреля 1998 года между правительством Великобритании, правительством Ирландии и 8 партиями Ольстера было подписано «Соглашение Страстной пятницы». Соглашение включало в себя несколько глав. В первой главе, касающейся конституционных проблем, отмечалось, что внесение изменений в статус Северной Ирландии возможно «только с согласия большинства ее населения».

Если большинство жителей, как Севера, так и Юга острова изъявят желание жить в объединенной Ирландии, британское и ирландское правительство должны будут откликнуться на это требование. Однако и в этом случае жители Ольстера хотели сохранить за собой право на двойное гражданство - ирландское и британское.

Поставив свои подписи под соглашением Б. Ахерн и Т. Блэр, взяли на себя обязательства предпринять меры по взаимному изменению законов, касающихся Северной Ирландии. Ирландское правительство брало на себя обязательство проведения 22 мая 1998 года референдума по изменению второй и третьей статей Конституции Республики, которые закрепляли неделимость территории всего острова и были препятствием на пути урегулирования североирландского кризиса. В качестве ответной меры британский кабинет давал согласие на внесение изменения в Акт о Северной Ирландии, который ограничивал полномочия органов ее местного самоуправления.

В соответствии с соглашением было принято решение учредить новую Британо-ирландскую конференцию. Она должна была стать правопреемницей Межправительственной конференции, созданной Британией и Ирландией в соответствии с двусторонним соглашением по Северной Ирландии от 1985 года. В ее рамках предполагалось проведение двусторонних встреч, как на уровне глав государств, так и между различными министрами.

Документ, подписанный в Стормонте, подтверждал приверженность всех сторон переговорного процесса принципам разоружения запрещенных полувоенных формирований Северной Ирландии. Партии, участвующие в процессе урегулирования ситуации в Ольстере, подчеркивалось в соглашении «должны использовать все их влияние, чтобы добиться роспуска всех полувоенных группировок в течение двух лет, после проведения референдума по тексту соглашения на Севере и Юге острова». Британский кабинет, в свою очередь взял обязательство сократить «численность и роль» сил безопасности в Ольстере.

На состоявшемся 22 мая 1998 года референдуме в Ольстере за текст Соглашение проголосовали 71% участвовавших в голосовании, в Ирландии - более 94%.

В мае 1998 года были проведены выборы в парламент Северной Ирландии, в них победили умеренные партии в обеих общинах. После выборов основной проблемой в рамках урегулирования стал вопрос о разоружении. ИРА и другие католические группировки не спешили сдавать оружие (от протестантских боевиков этого требовали гораздо меньше), ограничиваясь прекращением террора. Протестанты же требовали разоружение католических террористов как условие допущение Шинн Фейн в коалиционное правительство Северной Ирландии. В август: 1998 года на переговорах было принято решение о поэтапном разоружении ИРА одновременно с началом вывода британских вооруженных сил.

В декабре 1998 года на переговорах лидеров общин была достигнута договоренность о формировании коалиционного правительства Северной Ирландии. Но кандидат на пост премьер-министра Д. Тримбл, лидер ОЮП, заявил о допуске представителей Шинн Фейн в правительство лишь после того, как ИРА сложит оружие. В июне 1999 года в Белфасте возобновились переговоры с участием глав правительств Великобритании и Ирландии и президента США.

Лишь в ноябре 1999 году стороны пришли к компромиссу. ИРА объявила о готовности начать разоружение, а юнионисты согласились включить в правительство Тримбла представителей Шинн Фейн. Из 10 министров нового правительства 5 должны были быть католиками, а другие 5 протестантами. Британское правительство обязалось отменить в декабре 1999 года прямое правление в Северной Ирландии, существовавшее с 1972 года, а Ирландская Республика признавала территориальную целостность Соединенного Королевства.

В декабре 1999 года приступило к работе правительство Северной Ирландии.

Несколько ранее, в начале ноября 1999 года коалиция и прогрессивных демократов (ПДП) опубликовала многостраничный документ под названием «Программа действий для нового тысячелетия», где были определены основные направления деятельности нынешнего правительства Ирландии на ближайшие два года до очередных парламентских выборов.

В разделе «Северная Ирландия» в качестве главной политической задачи правящего кабинета указывалось на «укрепление мира и осуществление новых демократических решений путем обеспечения полной реализации белфастского соглашения».

«Правительство, - говорится в программе, - будет поддерживать радикальную реформу органов правопорядка в соответствии с рекомендациями доклада комиссии Паттена, работать в интересах окончательного прекращения всех форм насилия, с какой бы стороны оно ни исходило, и добиваться сдачи всего оружия, которое находится в распоряжении полувоенных формирований в соответствии с требованиями апрельского соглашения 1998 года».

Разоружение ольстерских боевиков названо в документе «жизненно важной мерой», которая признана «укрепить» демократический процесс в целом, и процесс создания новых демократических институтов, в частности.

«Эксперимент» совместного правления католиков и протестантов в Ольстере продержался всего лишь 72 дня. Решением правительства Великобритании полномочия Североирландской ассамблеи и мини-кабинета провинции к 11 февраля 2000 года были приостановлены. Боевики из крупнейшей подпольной группировки ИРА отказались сдавать оружие.

Согласно данным британских спецслужб ИРА «значительно увеличила террористический потенциал со времени достижения мирных договоренностей в апреле 1998 года. В течение двух лет группировка ИРА, действовавшая в Северной Ирландии по оценкам экспертов» реорганизовалась и перевооружилась, а ее боевики прошли спецподготовку. Учитывая все негативные последствия возможного развития событий, правительство Великобритании решило не делать передышки после восстановления 11 февраля прямого правления в этой провинции. С 14 февраля 2000 года официальный Лондон возобновил поиск путей мирного политического урегулирования в Северной Ирландии.

Путем взаимных уступок стороны возобновили мирный процесс. В мае 2000 года прямое правление было вновь отменено, а правительство североирландская ассамблеи восстановлено. В мае 2000 года правительство Т. Блэра пошло на уступку. Оно согласи-

лось вернуть Ольстеру самоуправление, не настаивая на полном и немедленном разоружении ИРА. Боевики из ИРА взяли лишь обязательство вывести оружие «из сферы использования». Таким образом, были вновь созданы условия для мирного диалога и сосуществования католической и протестантской общины Ольстера.

Однако начавшийся диалог был нарушен действия боевиков ИРА, которые имели место в марте 2002 года.

Боевики ИРА 17 марта 2002 года совершили нападение на штаб - квартиру британских спецслужб (МИ - 3) в Ольстере. Во главе этой акции стояли лидер партии Шинн Фейн Д. Адаме, и член правительства Северной Ирландии от Шинн Фейн М. Макгиниес. Именно Д. Адаме и М. Макгиниес были выбраны официальным Лондоном в качестве «доверенных лиц», с которыми, как предполагалось можно вести переговоры о разоружении католических военизированных отрядов.

Действия боевиков ИРА, нанесли сильнейший удар по усилиям официального Лондона в деле достижения соглашения с ольстерскими католиками и протестантами о разоружении их военизированных формирований. В частности было сокращено британское военное присутствие в провинции, расформирование королевской ольстерской полиции, проведена амнистия осужденных республиканцев.

Обращает на себя внимание дата - 17 марта 2002 года, выбранная для совершения налета на штаб квартиру британских спецслужб в Ольстере. Она была идеальной с политической точки зрения.

Во-первых, период тогдашней Пасхи 2002 года совпал с четвертой годовщиной подписания межпартийных договоренностей по Ольстеру не признаваемых ИРА, и с восьмидесяти шестой годовщиной антибританского восстания в Ирландии.

Во-вторых, перед самым нападением на шифровальное отделение британских спецслужб в ольстерском городке Кастелри ИРА дала утечку информации в прессу о готовящейся акции в процессе своего частичного разоружения, и любая силовая операция полиции оказалась бы в тот момент контрпродуктивной. В итоге МИ-5 была вынуждена начать ограниченное расследование и под домашней арест были взяты все сотрудники центра Кастелри, которые могли быть соучастниками акции ИРА.

В-третьих, похищение информационных файлов, содержащих сведения о 250 тайных информаторах полиции в канун майских 2002 года всеобщих выборов в Ирландии привело к блокированию действий спецслужб в отношении ИРА и резко повысило шансы Шинн Фейн на расширение своего представительства в национальном парламенте с одного до 5 - 6 мест,

И последний ключевой фактор: лично премьер-министр Великобритании Тони Блэр взял на себя ответственность за успех диалога власти с Джерри Адамсом «по упрочению процесса разоружения» боевиков католиков. Поэтому власти не пошли на действия, ведущие к коллапсу всей переговорной политики.

Итог - достижение промежуточной и наглядной сделки между Адамсом и Блэром. Лондон прекратил все уголовные расследования в отношении ключевых деятелей ИРА, скрывающихся от правосудия, а Шинн Фейн вывела из обращения часть своего оружия под наблюдением международной инспекторской комиссии.

8 апреля ИРА, нейтрализовала вторую за полугодие 2002 года партию своих подпольных арсеналов. Глава международной комиссии по разоружению в Ольстере канадский генерал Джон де Шастелен лично присутствовал при этом, уточнив, что речь идет о «существенной партии разнообразных вооружений» Тони Блэр, премьер-министр Великобритании приветствовал этот шаг, отметив, что «он имеет огромное значение» для мирного процесса в Северной Ирландии.

Пойдя на изъятие из обращения второй партии вооружений ИРА партия Шинн Фейн добилась окончательного раскопа в юнионистском движении, усилив при этом собственные позиции. Резко усилилась аргументация Тримбла, который на протяжении полугода убеждал протестантов-скептиков в «необходимости доверия» к республиканцам. В итоге был снят с повестки дня вопрос о его отставке с поста первого министра. Заявление же Демократической юнионистской партии о своих планах перейти в «необратимую оппозицию» к Тримблу существенно повысило шансы республиканцев расширить свое представительство в законодательно - исполнительных органах Северной Ирландии.

В декабре 2002 года правительство Великобритании вновь ввело в Ольстере прямое правление (уже в четвертый раз - автор). Сразу же после введения прямого правления в Ольстере Белфаст посетил премьер-министр Великобритании Тони Блэр, который выступил там с речью перед представителями политических, деловых кругов, профсоюзов.

Глава правительств Соединенного Королевства обусловил успех мирного урегулирования в провинции окончательным разоружением ИРА и полным отказом этой группировки от практики насилия и призвал республиканских боевиков к расформированию. Разрешить конфликтную ситуацию можно лишь на основе доверия между сторонами. А восстановить его ужи нельзя такими символическими жестами, как проверка арсеналов оружия ИРА независимыми международными инспекторами. Участие ИРА в процессе разоружения не может далее оставаться половинчатым. «Это неправильно и не принесет результата», - подчеркнул британский премьер.

Прямое правление Лондона вводится в последние годы в Северной Ирландии уже в четвертый раз, и по нашему убеждению, неконструктивная позиция ИРА по вопросу разоружения создает значительные препятствия на пути прочного мира, в Ольстере. Согласно последних опросов общественного мнения лишь 56% североирландцев по сравнению с 71% в 1998 году убеждены в эффективности Белфастских мирных соглашений апреля 1998 года.

Список литературы

1. Орлова М. Е. Северная Ирландия. Опыт преобразования в расколотом обществе, М., 1994
2. Скоспрев В. Ольстер у опасной черты // Известия, 1997, 10 июля; Третьякова К. Ольстре: Шин - Фейн принимает вызов // Известия 1997, 6 сентября.
3. Скоспрев В. Мир в Ольстере может стать реальностью// Известия, 1998, 11 апреля
4. Зайцев Б. К заключению соглашения об урегулировании в Северной Ирландии // Компас, 1998, №16
5. Скоспрев В. В Ольстере делят власть // Известия, 1998, 29 июня
6. Михеев В. Ольстер: Министерский портфель в обмен на топор войны // Известия. 1998, 19 декабря
7. Качелин А. Великобритания: Североирландское урегулирование остается «болевой точкой» внутренней политики правительства // компас, 1999, №27
8. Васильев Ю. Ирландия заинтересована в продолжении процесса урегулирования в Ольстере. // Компас, 2000, №3
9. Зайцев Б. Ольстерское урегулирование: неудавшийся эксперимент совместного правления протестантов. // Компас, 2000. №7
10. Банянов С. Патовая ситуация в Ольстере // Компас, 2002, №16
11. Кочетков Р. Северная Ирландия: К избранию первого министра провинции // Компас, 2001, №46
12. Пит. По Зайцев Б. Ольстер: вновь прямое правление Лондона //Компас, 2002, №49

Гнатовський М.М.*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО: ЗАХИСТ ПРАВА НА ЖИТТЯ

Стаття присвячена застосуванню Європейським судом з прав людини права на життя у ситуаціях збройних конфліктів у контексті питання про співвідношення міжнародного права захисту прав людини і міжнародного гуманітарного права. Автор розглядає можливості звернення Європейського суду з прав людини до міжнародного гуманітарного права, та аналізує рішення Суду у т.зв. «чеченських справах».

The article deals with the application by the European Court of Human Rights of the right to life during armed conflicts within the context of the interrelations of the international human rights law and international humanitarian law. The author reviews possible ways and means of the application of international humanitarian law by the European Court of Human Rights and analyses the Court's decisions in the so-called 'Chechen cases'.

Історії взаємин Європейського суду з прав людини (а також колишньої Європейської комісії з прав людини) з міжнародним правом, що застосовується під час збройних конфліктів, присвячена велика кількість досліджень – від ґрунтовних статей, що віддають страсбурзьким органам належне [1], до монографій, які проголошують Європейський суд з прав людини ледве не винуватцем безкарності осіб, винних у найтяжчих злочинах проти міжнародного права [2]. У рамках цієї статті ми зупинимося на питанні про те, до якої міри Європейський суд прав людини може брати до уваги міжнародне гуманітарне право, утримуючись від того, щоб згадувати його власну назву.

З усіх категорій справ, що розглядаються Європейським судом з прав людини, найяскравіше проблеми застосування (чи то незастосування) ним міжнародного гуманітарного права можна виявити у справах, пов'язаних з порушенням ст. 2 Європейської конвенції – права на життя. В останні роки найбільше уваги привертає на себе конкретний контекст, з яким такі справи пов'язані, а саме події у північнокавказькому регіоні Російської Федерації (так звані «чеченські справи»).

Не викликає сумнівів, що право на життя є одним з основоположних або фундаментальних прав людини. Будь-який каталог прав людини, що міститься у міжнародних інструментах як універсального, так і регіонального характеру, починається саме з цього права. Обов'язок держави охороняти це право є першочерговим. Право на життя також визнається як основоположне право людини відповідно до звичаєвого міжнародного права та має природу jus cogens (імперативної норми загального міжнародного права) [3, p. 64-87]. Тому не дивно, що у Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод право на життя (стаття 2) розглядається як одне за найбільш

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Гнатовський М.М., 2011

фундаментальних положень конвенції. У цій конвенції, як і у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, право на життя належить до числа тих, відхилення (дерогація) від якого неприпустимі навіть за надзвичайних ситуацій (стаття 15 Європейської конвенції, стаття 4 Міжнародного пакту).

Загальні підходи щодо співвідношення права на життя та міжнародного гуманітарного права, що застосовується у ситуаціях збройних конфліктів, виробив Міжнародний Суд ООН. Зокрема, щодо він визначив, що таке співвідношення визначається як lex generalis до lex specialis:

«Право не бути свавільно позбавленим життя застосовується також під час воєнних дій. Однак визначення того, що саме становить свавільне позбавлення життя, повинно здійснюватися застосовним lex specialis, а саме: правом, що застосовується у збройному конфлікті. Отже, питання про те, чи конкретна втрата життя внаслідок застосування певного виду зброї під час бойових дій має розглядатися як свавільне позбавлення життя у контексті статті 6 Пакту, може визначатися лише шляхом відсилання до права, що застосовується під час збройного конфлікту, а не виводиться із самого Пакту» [4, para. 25].

Не вдаючись на цьому етапі у дослідження того, що насправді означає відсилання до принципу lex specialis у такому контексті, зазначимо, що у кожному разі він не повинен розглядатися як такий, що стосується загального співвідношення між міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом прав людини, оскільки у кожному разі необхідно співвідносити конкретні норми [5, p.74-75; 6, p.181-182].

З точки зору реальних можливостей захисту індивідом своїх прав відмінність між міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом прав людини є вражаючою. Якщо в рамках регіональних систем захисту прав людини у Європі та Америці доволі давно функціонують механізми судового їх захисту, то питання створення ефективного механізму компенсацій жертвам порушень міжнародного гуманітарного права залишається справою lex ferenda. У цьому плані, наприклад, цікава робота комітету Асоціації міжнародного права з компенсацій жертвам збройних конфліктів [7]. Саме через це приватні особи, які є громадянами держав, що є членами міжнародних організацій із захисту прав людини та інкорпорували до свого внутрішнього правопорядку право індивідуального звернення до суду, використовують своє право подавати позови до міжнародної судової установи, якщо вони не можуть переконати у правильності своєї правової позиції національну судову установу [8, p.365-366]. З названих причин Європейський суд з прав людини та Міжамериканський суд з прав людини отримували та продовжують велику кількість скарг на порушення прав людини, що одночасно є порушеннями міжнародного гуманітарного права.

На противагу органам Американської конвенції з прав людини [9], Європейський суд з прав людини (як свого часу і Європейська комісія з прав людини) взагалі утримуються від кваліфікації ситуації збройного конфлікту, що є аксіоматичним для будь-якого застосування норм міжнародного гуманітарного права. Суд виходить з того, що єдиним питанням, яке він вправі вирішувати, зводиться до наявності чи відсутності порушення державою Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Іншими словами, він застосовує лише міжнародне право захисту прав людини, або, ще конкретніше – лише Європейську конвенцію. З цього випливає те, що Суд не повинен згідно з Європейською конвенцією визначати, чи держава діяла у відповідності із Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 р. або Додатковими протоколами до них. Суд регулярно відмовляв у застосуванні міжнародного гуманітарного права навіть всупереч тому, що сторони на нього посилалися [10].

Щодо права на життя Європейський суд з прав людини застосовує в принципі однакові критерії визначення свавільності його позбавлення як для мирного часу, так і для ситуацій збройного конфлікту. Як приклад доречно було б навести критерії застосування сили, що може потягти загибель людей, вироблені судом при розгляді справи про розігнання немирної демонстрації у Туреччині. Суд зазначив: «Застосування сили може вважатися виправданим у цій справі на підставі пункту 2 (c) Статті 2, але абсолютно очевидно, що завжди необхідно визначати баланс між метою, яка переслідується, та способами, у які вона досягається. Жандарми використали дуже потужну зброю через те, що вони не мали палиць, щитів, водяних гармат, гумових куль або сльозоточивого газу. Брак такого обладнання є тим більше незрозумілим та неприйнятним, враховуючи те, що провінція Сирнак, як підкреслив Уряд, є регіоном, в якому було оголошено надзвичайний стан, і де було дуже легко спрогнозувати заворушення» [11, para.71].

Порівняймо ці критерії з тими, що були застосовані Європейським судом в одній з найгучніших перших «чеченських справ» Isayeva v. Russia [12]. У цій справі Європейський суд розглядав скаргу на свавільне позбавлення життя цивільних осіб під час спецоперації російських військ з оточення антиурядових збройних формувань та подальших бомбових ударів з повітря, що трапились у селі Катир-Юрт. Заявниця стверджувала, що застосування сили, яке призвело до загибелі її рідних, не було ані абсолютно необхідним, ані повністю сумірним, а тому порушило ст. 2 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Заява була сформульована у категоріях, притаманних суто міжнародному гуманітарному праву (насамперед, Додатковому протоколу I до Женевських конвенцій, який, щоправда, до цієї конкретної ситуації навряд чи міг бути застосований):

держава була звинувачена у використанні невибіркової зброї;

напад не відповідав принципу сумірності (або пропорційності), оскільки стороною, що нападала, не було отримано реальної військової переваги – більшість «бойовиків» змогли втекти до початку нападу;

стороною, яка його здійснила, не було вжито запобіжних заходів: населення не було ані попереджено, ані отримало можливість безпечно залишити місцевість, що мала бути піддана нападу [12, para.163-165].

Уряд Російської Федерації подав аргументи, більше витримані у стилі, характерному для практики Європейського суду з прав людини. Зокрема, заявлялося, що застосування смертельної сили було виправдано згідно з пунктом 2 ст. 2 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки воно було «абсолютно необхідним у даних обставинах для захисту особи від незаконного насильства» та «необхідним і пропорційним для придушення активного спротиву незаконних озброєних груп, дії яких являли собою реальну небезпеку для життя і здоров'я як військових, так і цивільних осіб [12, para.169, 173-175].

У своєму рішенні Суд розглянув ситуацію з точки зору тих заходів, які вживалися владою для мінімізації застосування смертельної сили, та визначав, чи не мала місце з їхнього боку недбалість. При цьому Суд не висловив жодних сумнівів у надзвичайному характері ситуації, що мала місце в Чечні під час проведення військової операції. Натомість Суд зосередився на способі проведення цієї операції і підкреслив, подібно до цитованої вище справи Gьleз v. Turkey встановлення балансу між законною метою та засобами її досягнення.

Саме в аналізі засобів проведення військової операції (себто зброї) Суд найповніше використав аргументацію, притаманну міжнародному гуманітарному праву: «Застосу-

вання такої зброї у густонаселеному районі, коли не велися військові операції та без завчасної евакуації цивільних осіб, неможливо узгодити з тією мірою обережності, яка очікується від операції із забезпечення законності в умовах демократичного суспільства. /…/ Застосування невибіркової зброї /…/ не може розглядатися як сумісне з вимогами до обережності, з якою представниками держави може застосовуватися смертельна зброя» [12, para.189-191].

Отже, можна стверджувати, що сучасний підхід Європейського суду з прав людини дозволяє забезпечити юридичний результат, який відповідає Європейській конвенції та міжнародному гуманітарному праву, нехай і без прямої згадки останнього. Можна погодитися з висловленою одним з коментаторів тезою про те, що посилання на вироблені судом стандарти застосування ст. 2 Європейської конвенції (мета, необхідність, пропорційність застосування смертельної сили) дозволяють Суду доходити адекватних результатів. Але у ширшому контексті прийнятність висновків Суду у справах про збройні конфлікти завжди залежатиме від їхньої відповідності підходам, виробленим у міжнародному гуманітарному праві [6, p.172].

Так чи інакше, звернення Європейського суду з прав людини до проблематики міжнародного гуманітарного права стало важливою складовою його діяльності. За всіх висловлених критичних оцінок незмінним залишається те, що діяльність цієї судової установи робить великий внесок у зусилля світового співтовариства, спрямовані на забезпечення прав людини як у мирний час, так і в умовах збройних конфліктів.

Перелік посилань

1. Gaggioli G., Kolb R. A Right to Life in Armed Conflicts? The Contribution of the European Court of Human Rights / Gloria Gaggioli and Robert Kolb // International Yearbook of Human Rights. – Vol. 37, 2007. – P. 115-163.
2. Grover S.C. The European Court of Human Rights as a Pathway to Impunity for International Crimes / Sonja C. Grover. – Berlin, Heidelberg : Springer, 2010. – XXV p., 298 p.
3. De Schutter O. International Human Rights Law : Cases, Materials, Commentary // Olivier De Schutter. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – LXIV p., 967 p.
4. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion // I.C.J. Reports 2004. – P. 226.
5. The Handbook of International Humanitarian Law / Edited by Dieter Fleck. – 2nd edition. – Oxford University Press, 2009. – XLI p., 770 p.
6. Orakhelashvili A. The Interaction between Human Rights and Humanitarian Law: Fragmentation, Conflict, Parallelism, or Convergence? / Alexander Orakhelashvili // The European Journal of International Law. – 2008. – Vol. 19., No. 1. – P. 161-182.
7. Reparation for Victims of Armed Conflict [Електронний документ]. – Режим доступу до тексту: <http://www.ila-hq.org/en/committees/index.cfm/cid/1018>.
8. Philippe X. Sanctions for violations of international humanitarian law: the problem of the division of competences between national authorities and between national and international authorities / Xavier Philippe // International Review of the Red Cross. – Volume 90. – Number 870, June 2008. – P. 359-370.
9. Buis E. J. The Implementation of International Humanitarian Law by Human Rights Courts: The Example of the Inter-American Human Rights System / Emiliano J. Buis // International humanitarian law and human rights law : towards a new merger in international law / Edited by Roberta Arnold and Noлlle Quйnivet. – Leiden – Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2008. – P. 269-293.

10. Quйnivet N. The Implementation of International Humanitarian Law by Human Rights Courts: The Example of the Inter-American Human Rights System / Noлlle Quйnivet // International humanitarian law and human rights law : towards a new merger in international law / Edited by Roberta Arnold and Noлlle Quйnivet. – Leiden – Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2008. – P. 31-353.
11. Gьlez v. Turkey, Judgment of 27 July 1998, European Court of Human Rights, Reports 1998-IV.
12. Isayeva v. Russia (Application No. 57950/00), European Court of Human Rights, Judgment of 24 February 2005.

Мазуренко В.П.[*] *Кондратчук К.С.*[**]

МОДЕЛЮВАННЯ ДИНАМІКИ ПРОЦЕСІВ ЗЛИТТЯ І ПОГЛИНАННЯ У СВІТОГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОСТОРІ (НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН)

Подальше поглиблення взаємозалежності національних економічних систем привело до того, що розвиток країн світу вже наприкінці XX ст. почав проходити більш уніфіковано та гармонізовано. Ця тенденція остаточно закріпилася на початку 2000-х років. З одного боку, глобалізація всіх сфер економічного життя стала позитивним явищем для світогосподарських відносин планетарного масштабу. З іншого боку, кризові явища, що сягають корінням американської економіки, сьогодні надто швидко охопили інші країни світу.

Тривалий процес зростання консолідації спричинився до того, що показники процесів злиття й поглинання поступово сягнули рекордних позначок: ріст у 21% у 2007 р. проти даних 2000 р. І тільки на початку 2008 р. відлуння кризових явищ негативно вплинули на інтегративну активність найбільших ТНК світу. Таку ситуацію наочно демонструє рис. 1.

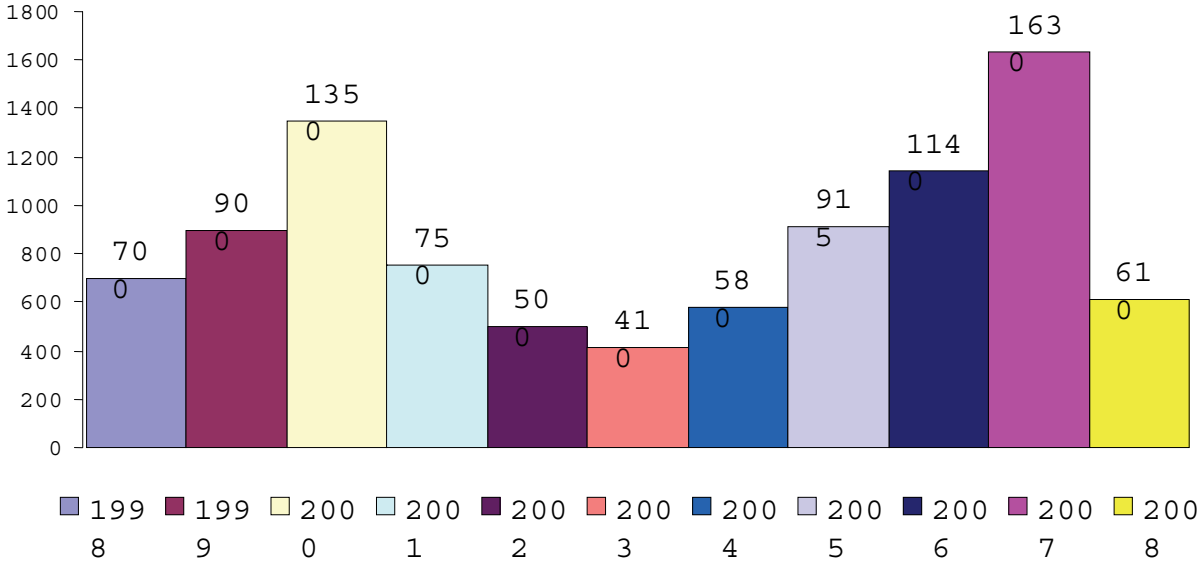

Рис. 1. Вартість угод злиття і поглинання у світі, 1998–2008 рр., млрд. дол. [1]

Світова фінансова криза суттєво обмежила можливості компаній інвестувати. Це пояснюється складним доступом до позичкових ресурсів, з одного боку, а з іншого – небажанням самих ТНК інвестувати в уражені кризовими явищами економічні системи глобалізованого світогосподарського простору. ТНК не тільки перестали інвестувати в

[*] кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

[**] кандидат економічних наук, головний спеціаліст відділу розвитку експорту та інвестиційної діяльності Департаменту стратегії та розвитку малого та середнього підприємництва Державного Комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва

© Мазуренко В.П. Кондратчук К.С., 2011

нові програми за кордоном, вони поступово згорнули діючі проекти в країнах свого походження. Ці явища тільки підживили глобальну фінансову паніку. Брак позичкового капіталу в свою чергу не тільки не сприяє, а й унеможливлює збільшення угод компаній у сфері злиття й поглинання.

Дані табл. 1 яскраво підтверджують різке падіння у вартісному вираженні угод злиття і поглинання в розвинених країнах та відносно стабільну ситуацію стосовно менш розвинених економічних систем світового господарства.

Таблиця 1.
Вартісні показники злиття та поглинання по країнах і регіонах, 2007–2008 рр., млрд. дол. [2]

Регіон/Країна	2007 р.	2008 р.	Рівень зростання
Всього у світі	1,637.1	1,183.7	-27.7
Розвинені країни	1,454.1	981.8	-32.5
Європа	825.0	548.7	-33.5
Сполучені Штати	379.4	314.9	-17.0
Японія	21-Кві	19-Січ	-10.8
Країни, що розвиваються	152.9	177.0	15-Лип
Країни перехідної економіки	30-Січ	25.0	-17.0

Найбільш гостро вразивши розвинені країни, криза поступово зачепила й економіки менш розвинених країн та їхні галузі. До основних секторів, які найбільше потерпіли, слід віднести промислові галузі, включаючи автомобільну, авіабудівну, будівельних матеріалів, споживчих товарів, сталеливарну, галузь послуг, а також транспортну галузь.

Для подальшого дослідження розвитку процесів злиття і поглинання побудуємо економетричну модель динаміки таких угод у світогосподарському просторі.

При побудові математичної моделі, що пояснює вплив злиття та поглинання ТНК на світову економіку, пропонується шукати залежність між екзогенними та ендогенними значеннями у вигляді функціональної залежності:

$$Y = F(X1, X2...Xm, \varepsilon) \qquad (1)$$

де X1, X2...Xm – екзогенні (незалежні) змінні;

Y – ендогенна (залежна) змінна;

e – так звані статистичні похибки (залишки).

Сама функція F, або специфікація моделі, буде розглядатися в подальшому або лінійною:

$$Y = A0 + A1 \cdot X1 + A2 \cdot X2 + ... + Am \cdot Xm + \varepsilon = A0 + \sum_{i=1}^{m} Ai \cdot Xi + \varepsilon$$

або ступеневою:

$$Y = A0 \cdot X1^{A1} \cdot X2^{A2} ... X3^{A3} + \varepsilon = A0 \cdot \prod_{i=1}^{m} Xi^{Ai} + \varepsilon$$

Для лінійної специфікації економетрична модель у матричній формі має вигляд:

$$Y = AX + E, \qquad (2)$$

де A = (A1,A2 ... Am) – вектор параметрів моделі;

X – матриця незалежних змінних розміром nxm (n – кількість спостережень, m – кількість змінних);

E = (e1, e2...en) – вектор похибок (залишок).

В подальших дослідженнях розмірність n буде відповідати рокам досліджень. Статистичні дані, які будуть в подальшому використовуватися, в основному охоплюють період з 1987 р. до 2007 р.; таким чином n=22.

Щодо розміру m, то в залежності від мети економічних досліджень він буде приймати значення m=2,3,4.

Відносно вектора залишків E, то будемо вважати, що для нього виконуються умови Гауса–Маркова, які припускають відсутність систематичних похибок у дослідній моделі. Випадки, коли ці умови не виконуються, будуть досліджені окремо.

На основі першого методу найменших квадратів (1МНК) для вектора A маємо таку формулу:

$$A = (\mathbb{X}^T \cdot \mathbb{X})^{-1} \cdot \mathbb{X}^T \cdot Y, \tag{3}$$

де $\mathbb{X}$ – матриця розміру nx(m-1), яка має вигляд:

$$\mathbb{X} = \begin{pmatrix} 1 & X11 & X12 & ... & X1m \\ 1 & X21 & X22 & ... & X2m \\ ... & ... & ... & ... & ... \\ 1 & Xn1 & Xn2 & ... & Xnm \end{pmatrix}; \tag{4}$$

$\mathbb{X}^T$ – матриця транспонована до матриці $\mathbb{X}$;

$(\mathbb{X}^T \cdot \mathbb{X})^{-1}$ – обернена матриця.

Таким чином отримаємо рівняння лінійної регресії:

$$Y = A0 + A1 \cdot X1 + A2 \cdot X2 + ... + Am \cdot Xm = A0 + \sum_{i=1}^{m} Ai \cdot Xi \tag{5}$$

Окрім лінійної регресії, будемо в подальшому також розглядати мультиплікативну модель, що має вигляд:

$$Y = A \cdot X^{\alpha 1} \cdot X^{\alpha 2} \cdot ... \cdot X^{\alpha m} \tag{6}$$

Зауважимо, що регресію (5) можна отримати з рівняння (6) логарифмуванням.

Оцінка параметрів Ai є вибірковими характеристиками, які мають такі статистичні властивості:

- розміщеність;
- обґрунтованість;
- ефективність;
- інваріантність.

Для економічного аналізу отриманих коефіцієнтів Ai лінійної регресії необхідно оцінити дисперсію D(X) і середнє квадратичне відхилення y(X) значень цих коефіцієнтів за відповідними формулами.

Для перевірки гіпотези про правомірність побудови відповідної моделі обчислюється так звана t-статистика:

$$t = \frac{Ai}{\sigma(Ai)}, \qquad (7)$$

яка має розподіл Стьюдента з (n-m-1) ступенями свободи. Для пропонованої моделі (n-m-1)>15, тоді при 5% рівні значущості критичне значення $t_{кр} \approx 2$. Можна вважати, що при $t_{кр} > 3$ лінійна регресія є суттєво надійною.

Така оцінка параметрів конкретного рівняння є першим етапом побудови економічної моделі.

В подальшому мають бути виконані такі елементи:

- перевірка загальної якості рівняння регресії;
- перевірка властивостей даних, виконання яких повинно мати місце при оцінюванні рівняння.

Для аналізу загальної якості лінійної регресії звичайно застосовують коефіцієнт детермінації R^2, на підставі якого робиться висновок про те, наскільки побудована економічна модель узгоджується з емпіричною інформацією, на підставі якої її побудовано.

У матричному вигляді коефіцієнт детермінації обчислюється за формулою:

$$R^2 = \frac{A^T \cdot X^T \cdot Y}{Y^T \cdot Y} \cdot \frac{n-1}{m-1} \qquad (8)$$

Множинний коефіцієнт кореляції:

$$R = \sqrt{R^2}$$

Він показує тісний зв'язок всіх екзогенних змінних з ендогенною складовою. Множина значень Rє(0,1). Таке високе значення R^2 ще не є свідоцтвом високої якості рівня регресії.

Для визначення статистичної значущості коефіцієнта детермінації R^2 перевіряється гіпотеза для так званої F-статистики, яка розраховується за формулою:

$$F = \frac{R^2}{1-R^2} \cdot \frac{n-m-1}{m} \qquad (9)$$

Значення F при допущенні, що виконуються умови Гауса–Маркова, мають розподіл Фішера зі ступенями свободи (m, n-m-1).

Якщо при перевірці гіпотези про істотність зв'язку між залежною і пояснювальними змінними $F > F_{kp}$ (де F_{kp} – табличне значення при вибраному рівні значущості), то вибрана економічна модель підтверджується, у протилежному випадку – відхиляється.

Наприклад, у даному випадку при n=22, m=4, R^2=0,7 знаходимо F=9,8. По таблиці для розподілу Фішера з ступенями свободи (4,17) при 5% рівні значущості знаходимо критичне значення $F_{kp} \approx 5{,}8$. Оскільки $F > F_{kp}$, то в наших дослідженнях при R^2=0,7 F-статистика виконується.

Позаяк коефіцієнт кореляції R також є вибірковою характеристикою, то його значущість потребує перевірки. Для цього застосовується t-критерій, що обчислюється за формулою:

$$t = \frac{R\sqrt{n-m}}{\sqrt{1-R^2}}, \qquad (10)$$

якщо $|t| > t_{кр}$, при заданому рівні значущості, то можна зробити висновок про суттєвість коефіцієнта кореляції між екзогенними та ендогенними змінними. На основі фор-

мули (10) можна обчислити значення R – коефіцієнта кореляції, що буде достовірним. Для досліджень, що проведені в даній роботі, маємо n=22, m=4. Табличне значення цього критерію при 5 % рівні значущості буде $t_{кр}$=2,9. Тоді

$$\frac{R\sqrt{22-4}}{\sqrt{1-R^2}} > 2{,}9$$

Розв'яжемо цю нерівність:

$$18R^2>8{,}41(1-R^2)$$

$$R>\sqrt{\frac{8{,}41}{26{,}41}}\approx 0{,}6$$

Отже, в подальших дослідженнях коефіцієнт регресії повинен бути не менш ніж 0,6.

Надалі дослідимо статистичні зв'язки між екзогенними змінними, наступною, мультиколінеарність.

Поняття мультиколінеарності обґрунтоване існуванням лінійних зв'язків між екзогенними факторами X1, X2...Xm, які входять в економетричну модель. Іноді між цими значеннями може бути функціональна залежність типу F(X1, X2...Xm)=0.

Якщо між такими факторами існує сильна мультиколінеарність, це призводить до зниження рівня точності оцінювання, похибки сильно корелюють одна з одною, вибіркові дисперсії різко зростають.

Для обчислення мультиколінеарності в подальшому буде застосовано алгоритм Фаррада–Глобера, заснований на дослідженні характеристик матриці коефіцієнтів парних кореляцій, який дозволяє визначити наявність загальної і часткової мультиколінеарності (між окремими факторами ознаками).

Опишемо цей алгоритм:

1. Нормалізуються екзогенні змінні X1, X2...Xm за формулою:

$$X^*_{ik}=\frac{X_{ik}-\overline{X}_k}{\sigma_{Xk}};$$

де $\overline{X}_k$ – арифметичне значення к-змінної:

$$\overline{X}_K=\frac{\sum_{i=1}^{n} X_{ik}}{n}, \qquad k=1,2,3\ldots m;$$

σ_{Xk} – дисперсія к-змінної.

2. Віднаходиться кореляційна матриця r_{xx}:

$$r_{xx}=(X^*)^T\cdot X^*$$

де X^* – матриця нормалізованих змінних.

3. Визначається критерій o^2 за формулою:

$$\xi^2=-[n-1-\frac{1}{\sigma}(2m+5)]\cdot \ln|r_{xx}|,$$

де $|r_{xx}|$ – визначник кореляційної матриці.

Порівнюється отримане значення o^2 з табличним при 0,5m(m-1) ступенях свободи і якщо $o^2 > o^2_{кр}$, то існує загальна мультиколінеарність.

Побудова математичної моделі з урахуванням автокорельованих залишків

При побудові математичної моделі, яка базується на основі часових рядів, може спостерігатися так звана автокореляція залишків. Автокореляція – це наявність статистичної залежності між елементами часового ряду. Математично це означає, що не виконується одна із умов Гауса–Маркова, а саме:

$$\text{cov}\,(e_i, e_j) = 0, \qquad i \neq j.$$

При цьому перевіряється некорельованість не будь-яких, а сусідніх величин ej. Сусідніми можна вважати або сусідні за часом, або розташовані за зростанням змінної X значення ei. Для цих величин обчислюється так званий коефіцієнт автокореляції першого порядку:

$$r_{i,i-1} = \frac{\sum_{i=1}^{n} e_i \cdot e_{i-1}}{\sqrt{\sum_{i=1}^{n} e_i^{\,2} \cdot \sum_{i=1}^{n} e_{i-1}^{\,2}}} \qquad (11)$$

На практиці замість цього коефіцієнта для перевірки наявності автокореляції залишків застосовують критерій Дарбіна–Уотсона (DW-критерій), який полягає в обчисленні характеристики за формулою:

$$DW = \frac{\sum (e_i - e_{i-1})^2}{\sum e_i^{\,2}}, \qquad (12)$$

вочевидь

$$DW = \frac{\sum e_i^{\,2} - 2\sum e_i e_{i-1} + \sum e_{i-1}^{\,2}}{\sum e_i^{\,2}},$$

і оскільки при великих m буде $\sum e_i^{\,2} \approx \sum e_{i-1}^{\,2}$, то отримаємо

$$DW \approx 2(1 - r_{i,i-1}).$$

Звідси, якщо залишки не автокорельовані, то DW≈2. У випадку кожний залишок ei приблизно збігається з попереднім DW≈0.

Якщо $e_i = -e_{i-1}$, то DW=4.

У випадку додатної автокореляції DW<2.

У випадку від'ємної DW>2.

Значення критерію DW протабульовані. Табличні значення мають нижню межу dL і верхню dU. Для кожної математичної моделі при m=4, n=20 і 5% рівні значущості знаходимо d_L=0,89 і d_U=1,83. Тоді для знайденого значення DW-статистики можна зробити такі висновки:

1. DW<0,89 – має місце додатна автокореляція.
2. 1,83<DW<4-1,83=2,17 – автокореляція відсутня.
3. 4-0,89=3.11<DW – має місце від'ємна автокореляція.

В інших випадках не має статистичних основ для того, щоб зробити певний висновок про наявність або відсутність автокореляції.

Для виявлення наявності автокореляції використовується також критерій Нейрона:

$$Q = \frac{\frac{\sum (e_i - e_{i-1})^2}{n-1}}{\frac{\sum e_i^2}{n}} \qquad (13)$$

Звідси легко бачити, що

$$Q = \frac{n}{n-1} DW$$

Обчислення значення Q порівнюється з табличним $Q_{таб}$ при заданому n і рівню значущості. В разі $Q<Q_{таб}$ має місце додатна кореляція, у протилежному випадку вона відсутня.

Наприклад для n=20; л=5% для додатної автокореляції $Q_{таб}$=1,37, та для від'ємної автокореляції.

Для визначення параметрів лінійної регресії та їх оцінки застосуємо програму «EXCEL».

На даному етапі обрахуємо рівняння регресії, в якому ендогенна змінна Y буде означати вартість угод злиття і поглинання в регіонах світу у періоді 1987–2007 рр. Розглянемо лінійну модель:

$Y=A_0+A_1X_1$

і ступеневу модель:

$$Y=A_0X_1A_1$$

Нижче наведемо табл.2, в яких вказано статистичні дані відносно змінних X та Y.

Для обчислення вектора (A_0,A_1) і оцінки параметрів скористуємося функцією програми «EXCEL», «ЛИНЕЙН».

Таблиця 2

Аналіз даних для економіки світу

Рік	**1987**	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**
Кількість поглинань (X)	1174	1879	2723	3360	3908	3724	3965
Вартість поглинань, млн. $ (Y)	97311	137630	167068	200389	116642	112939	123492
Рік	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**
Кількість поглинань (X)	4566	5498	5868	6740	7995	9007	10031
Вартість поглинань, млн. $ (Y)	170575	231577	264254	370987	692686	903868	1349777
Рік	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**
Кількість поглинань (X)	8098	6553	6621	7270	8560	9075	10145
Вартість поглинань, млн. $ (Y)	730441	483238	441302	565871	929362	1118068	1637107

В табл. 3-4 наведені значення параметрів A0, A1, похибки цих параметрів, коефіцієнти детермінації та дисперсії, критерій Фішера, а також сума квадратів залишків.

Аналіз даних у зазначених таблицях показує, що ступенева модель більш достовірно описує залежність вартості угод поглинань від їхньої кількості, ніж лінійна.

Таблиця 3
Лінійна модель

Параметри моделі	A1	A0	150,021	-389147
Похибка кожного параметра моделі	Sa1	Sa0	16,9963	111812
Коефіцієнт детермінації та дисперсія	RI	y	0,80394	203737
Критерій Фішера	F	(n-m)	77,9107	19
Сума квадратів регресії та сума квадратів залишків			3,20E+012	7,90E+011

*Y= A0+A1*X*
*Y= -389147+150,021*X*

Таблиця 4
Ступенева модель

Параметри моделі	A1	ln A0	1,38339	0,91416
Похибка кожного параметра моделі	Sa1	Sa0	0,17784	1,52859
Коефіцієнт детермінації та дисперсія	RI	y	0,76104	0,45562
Критерій Фішера	F	(n-m)	60,5118	19
Сума квадратів регресії та сума квадратів залишків			12,5614	3,94412

Y=A0*X^A1
Y=(e^0,91416)*(X^1,38339)

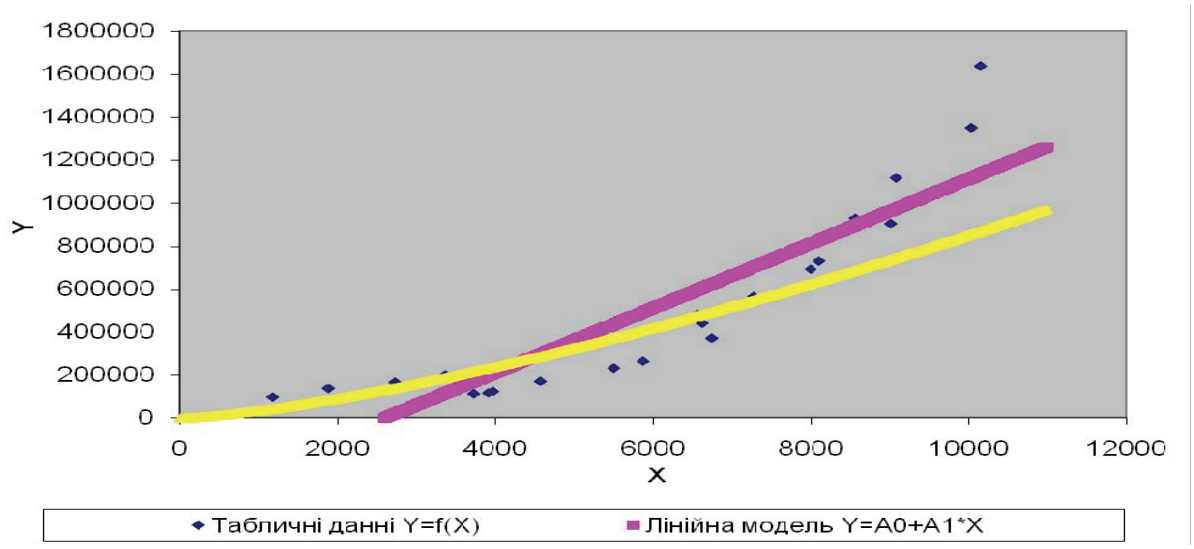

Рис. 2. Динаміка процесів злиття і поглинання для економіки світу на основі двох параметрів

Обрахунок та аналіз даних для економіки розвинених країн показує, що коефіцієнт дисперсії для більшості країн у випадку степеневої моделі вищий, а дисперсія нижча.

Трохи інша картина спостерігається у зведених таблицях залежності вартості угод від їхньої кількості для промислових секторів економіки світу (табл.5). Наприклад, для таких важливих секторів, як фінансова діяльність, гірничовидобувний сектор, електронна промисловість, машинобудівництво, більш відповідною є нелінійна модель.

Таблиця 5.
Аналіз даних для фінансового сектору

Рік	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Кількість поглинань (X)	127	192	217	381	399	379	358
Вартість поглинань, млн. $ (Y)	24011	24626	42599	70601	43187	52999	60661
Рік	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Кількість поглинань (X)	434	572	601	662	830	874	905
Вартість поглинань, млн. $ (Y)	51307	73082	76468	122536	196213	228937	283255
Рік	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Кількість поглинань (X)	818	696	801	848	934	908	1018
Вартість поглинань, млн. $ (Y)	222869	154471	195089	279423	392815	515577	842167

Таблиця 6.
Лінійна модель

Параметри моделі	A1	A0	559,613	-156968
Похибка кожного параметра моделі	Sa1	Sa0	104,513	70333,2
Коефіцієнт детермінації та дисперсія	RI	y	0,60143	128838
Критерій Фішера	F	(n-m)	28,6706	19
Сума квадратів регресії та сума квадратів залишків			4,80E+011	3,20E+011

Y=A0+A1*X

Y= -156968+559,613*X

Таблиця 7
Ступенева модель

Параметри моделі	A1	ln A0	1,54415	1,9687
Похибка кожного параметра моделі	Sa1	Sa0	0,16541	1,04488
Коефіцієнт детермінації та дисперсія	RI	y	0,821	0,4332
Критерій Фішера	F	(n-m)	87,1427	19
Сума квадратів регресії та сума квадратів залишків			16,3532	3,56555

Y=A0*X^A1

Y=(e^1,9687)*(X^1,54415)

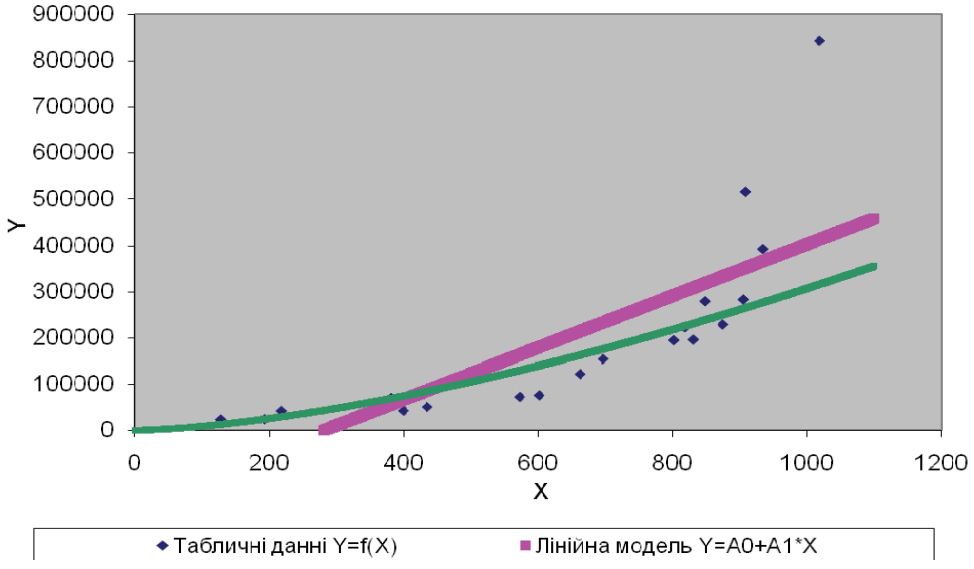

Рис. 3. Динаміка угод злиття і поглинання для фінансового сектору

Такий самий висновок можна зробити для економіки України, хоча в цьому випадку величина (n-m) дорівнює 5, а для цього значення важливо зробити певний висновок. Зауважимо, що у всіх проведених дослідженнях сума квадратів залишків для нелінійної моделі менша, ніж для лінійної, що також підтверджує той факт, що ступенева модель більш адекватно описує реальну ситуацію для дослідження впливу кількості угод злиття і поглинання на економіку світу.

Таблиця 8.
Аналіз даних динаміки угод злиття й поглинання в Україні [3]

Рік	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Кількість угод, млрд. дол. (X)	398	329	421	359	507	719	636
Вартість поглинань, млрд. дол. (Y)	2,1	2,3	2,9	6,9	4,8	14,9	3,2

Для економіки України розглянуто двофакторну математичну модель. В цій моделі змінна X_1 – кількість підписаних договорів подвійного оподаткування, X_2 – кількість угод поглинання, Y – вартість цих угод.

Як і у вище описаних випадках, коефіцієнт детермінації, а також критерій Фішера вищий для ступеневої моделі, а дисперсія і сума квадратів залишків нижча. Тобто як для однофакторної, так і для двофакторної, пропонується нелінійна математична модель. Цікавий той факт, що у випадку економіки як України, так і світу значення змінної X^1 – від'ємне. Це дозволяє зробити висновок, що для обраної математичної моделі збільшення кількості підписаних договорів зменшує їх вартість.

Після вибору нелінійної моделі і перевірки її значущості наступним етапом дослідження буде прогнозування на основі цієї моделі.

Для прогнозування визначається вектор $X_0=(1, X_{10}, X_{20},..., X_{m0})$ прогнозного періоду і відшукується значення X_0 – прогнозоване значення залежної змінної.

Тоді довірчий інтервал для прогнозних значень випливає з нерівностей:

$$Y_0 - t_\lambda \sigma_e \sqrt{X_0^T (X^T X)^{-1} X_0} \le M(X_0) \le Y_0 + t_\lambda \sigma_e \sqrt{X_0^T (X^T X)^{-1} X_0} \qquad (2.14)$$

для $t_Л$ – критичне значення t-критерію при (n-m) ступенях свободи і рівні значущості л. При наших дослідженнях n= 21, m=2, тобто n-m=19, л=5%.

З таблиці для t-розподілу маємо значення

$t_{1-л}=t_{0,05}=1,712$

Зробимо прогноз на перше півріччя 2009 року для економіки світу. На основі статистичних даних:

$X_0=(1,4370)$

Для моделі регресії:

$\ln A_0=0,914$, $A^1=1,383$

$Y_0=e^{0,914}\ (4370)^{1.383}\approx 786600$ (млн $)

Зробимо попередній прогноз для економіки України на 2009 рік. В якості вектора X_0 візьмемо наступний вектор $X_0=(1,\ \overline{X}_1)$, де 1 – середнє значення змінної X_1 за попередні роки досліджень, тобто 2002–2008 рр.

Використовуючи зведену таблицю даних для економіки України за ці роки, будемо мати:

$$X_1 = \frac{398+329+421+359+507+719+636}{7} \approx 481$$

Тоді для лінійної моделі очікується:
Y=-4,4009+0,020*481≈5,2 (млрд. $)

Для ступеневої моделі очікується:
$Y_0=e^{-6,92} * 481^{1,36}\approx 4,4$ (млрд. дол.).

Слід зазначити, що цей попередній висновок зроблений без урахування впливу фінансової кризи 2009 р., тобто остаточні статистичні дані за даний рік можуть дещо відрізнятися від прогнозованих у бік зменшення.

Побудована вище економетрична модель тенденцій угод злиття та поглинання у світогосподарчому просторі є стохастичною тому, що адитивні залишки еі, що задовольняють умову Гауса–Маркова, мають імовірнісний характер. Тому подальший прогноз і рішення на його основі приймаються в умовах ризику і невизначеності. Особливістю таких моделей є прийняття довірчих інтервалів вихідних даних та отримання значення цільової функції з певною мірою ймовірності.

Частіше всього в економічних моделях застосовується нормальний закон розподілу залишків, що дозволяє зробити певні висновки з отриманих результатів запропонованої моделі (табл. 2-4).

Наприклад, для зведених таблиць даних економіки світу, а також північно-американських країн спостерігається чітка тенденція наявності структурної моделі залежності вартості угод від їхньої кількості. Під структурною моделлю ми розуміємо залежність вихідних даних (вартість угод) від внутрішніх параметрів. Такими внутрішніми параметрами, на наш погляд, є розгалужений фінансовий ринок, великий фізичний обсяг капіталу, високий рівень новітніх технологій, вплив змін у законодавчих документах. Слід також зазначити зростання відсотка угод консолідації з їхньою великою вартістю.

Зауважимо, що ці висновки стосуються періоду 1987-2007 рр., подальші 2008-2009 рр. демонструють зворотні тенденції, тобто зменшення кількості угод злиття й поглинання ТНК приблизно на 20%.

Для економік розвинутих країн немає твердого функціонального зв'язку між вартістю угод злиття і поглинання та їхньою кількістю, що вказує на нестабільність цих процесів. Цей факт підтверджується даними табл.9-11, де вартісні показники угод злиття і поглинання для Європи зменшились у 2008 р., порівняно з 2007 р. на 33,5%, для США ця цифра становила 17% в аналогічний період [3].

Таблиця 9.
Аналіз даних для Європи

Рік	**1987**	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**
Кількість поглинань (X)	439	846	1278	1568	2247	2157	2132
Вартість поглинань, млн. $ (Y)	95949	133991	160399	184143	107005	96517	103224
Рік	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**
Кількість поглинань (X)	2395	2871	2853	3379	3815	4574	4898
Вартість поглинань, млн. $ (Y)	153240	208617	225522	289647	586709	804467	1169590
Рік	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**
Кількість поглинань (X)	4035	3065	2929	3150	3912	3993	4381
Вартість поглинань, млн. $ (Y)	634370	408800	348273	491949	774191	921784	1424211

Таблиця 10

Лінійна модель

Параметри моделі	A1	A0	259,979	-310217
Похибка кожного параметра моделі	Sa1	Sa0	39,9072	125253
Коефіцієнт детермінації та дисперсія	RI	y	0,69075	219158
Критерій Фішера	F	(n-m)	42,44	19
Сума квадратів регресії та сума квадратів залишківз			2,00E+012	9,10E+011

Y= 0+A1*X

Y= -310217+259,979*X

Таблиця 11.

Ступенева модель

Параметри моделі	A1	ln A0	1,12889	3,79073
Похибка кожного параметра моделі	Sa1	Sa0	0,21754	1,71091
Коефіцієнт детермінації та дисперсія	RI	y	0,58632	0,58077
Критерій Фішера	F	(n-m)	26,9297	19
Сума квадратів регресії та сума квадратів залишків			9,08311	6,4085

Y=A0*X^A1

Y=(e^3,79073)*(X^1,12889)

Схожа картина спостерігається для економіки України. Згідно з даними щодо кількості й вартості угод злиття і поглинання для нашої країни, кількість угод у 2008 р. зменшилась порівняно з 2007 р. з 719 до 636, тобто на 11%, тоді як їхня вартість зменшилась відповідно з 14,9 млрд. дол. до 3,2 млрд., або приблизно на 80%. Цей факт яскраво підкреслює зменшення кількості угод для ТНК з великою вартістю, що є повною протилежністю тих процесів, які відбувались в економіці країн Північної Америки протягом 1987–2007 рр.

Таблиця 12

Аналіз даних динаміки угод злиття і поглинання в Україні Лінійна модель

Параметри моделі	A1	A0	0,02016	4,4009
Похибка кожного параметра моделі	Sa1	Sa0	0,01051	5,2546
Коефіцієнт детермінації та дисперсія	RI	y	0,42404	3,78517
Критерій Фішера	F	(n-m)	3,68122	5
Сума квадратів регресії та сума квадратів залишків			52,7426	71,6374

Y= A0+A1*X

Y= -4,4009+0,02016*X

Таблиця 13

Ступенева модель

Параметри моделі	A1	ln A0	1,36145	-6,9282
Похибка кожного параметра моделі	Sa1	Sa0	0,87261	5,36181
Коефіцієнт детермінації та дисперсія	RI	y	0,32744	0,6269
Критерій Фішера	F	(n-m)	2,43424	5
Сума квадратів регресії та сума квадратів залишків			0,95667	1,96502

Y=A0*X^A1

Y=(e^-6,9282)*(X^1,36145)

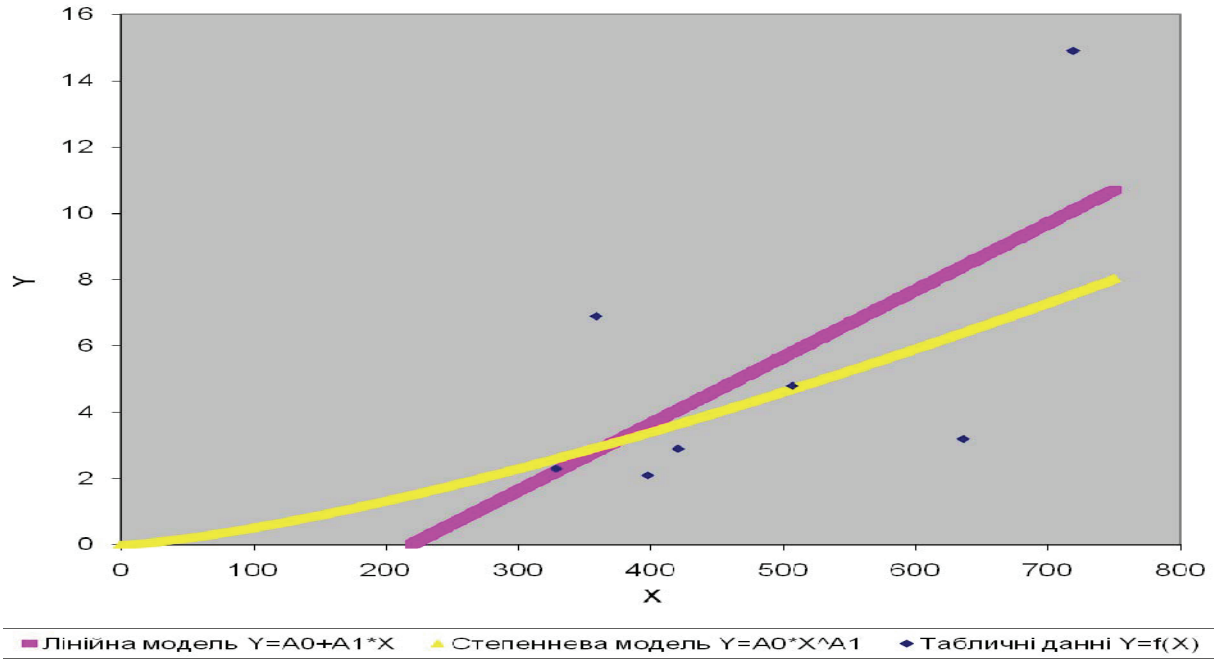

Рис. 2.12. Динаміка угод злиття і поглинання в Україні

Аналіз динаміки процесів злиття і поглинання для секторів економіки виявляє чітку тенденцію зростання для таких секторів, як фінанси, ділова діяльність, металовиробництво, горничовидобувний сектор, електронна галузь. Інша картина у сферах сільського господарства, освіти тощо. Це свідчить про те, що угоди злиття ТНК характерні для тих галузей економіки, які дають найбільший фінансовий прибуток у найкоротший термін. Можливо, це й спровокувало спадні тенденції в теперішній час, тому що більше всього криза охопила саме ті сектори, де спостерігається найбільша вартість угод.

Література

1. Boston Consulting Group press releases [електронний ресурс] http://www.bcg.com/media/PressReleasesLanding.aspx
2. UNCTAD. World Investment Report 2009: Transnational Companies, Agricultural Production and Development, New York and Geneva. 2009
3. http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/index

Резнікова Н.В.*

ЄВРОЗОНА В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: АСПЕКТИ КРИЗОВОГО РОЗВИТКУ

Перше десятиліття XXI століття ознаменувалось глобальними фінансовими потрясіннями, що зачепили як розвинені країни світу, так і країни, що розвиваються. Більше того, десята річниця запровадження євро збіглась в часі зі зміною статусу Європи з полюсу стабільності для глобальної економіки на регіон наростаючих глобальних дисбалансів.

Беручи до уваги, що ЄС не є повноцінним політичним союзом, слід констатувати відсутність так званого «країнового» забезпечення євро, що виключає підтримку валюти з боку окремої єдиної держави. Все це актуалізує питання вивчення можливостей подальшого впливу розвитку єврозони на перспективи відновлення глобальної економіки.

Специфічні питання функціонування світової валютно-фінансової системи у взаємозв'язку із актуальними проблемами національних економік знаходились в ракурсі наукових інтересів багатьох зарубіжних дослідників. Серед них Б. Айхенгрін, Ф. Бергстен, П. Кенен, П. Кругман, Д. Кейн, Р. Мандел, А. Поусен, Дж. Пісані-Ферi, С. Фішер, Дж. Франкель. Вітчизняні вчені І. Бураковський, А. Гальчинський, З. Луцишин, В. Мазуренко, О. Рогач, А. Румянцев, А. Філіпенко, О. Шнирков не оминули в своєму теоретичному доробку дослідження проблем перебудови світової валютної системи.

Витоки нової кризи, на думку провідних аналітиків, варто шукати не в США, а в Європейському Союзі. Нинішня економічна криза сильно вдарила по всіх європейських країнах, але найбільше - по Греції, Португалії, Ірландії, Іспанії, Італії. Впровадження євро автоматично гарантувало приріст довіри до слабкіших економік поширенням низьких процентних ставок по єврозоні. Втім, все частіше лунають голоси про те, що зона євро за існуючих реалій та інституційної недосконалості масштабно не дотримується бажаної фінансової дисципліни, що ставить під сумнів подальшу її життєздатність і вимагає більш глибокого дослідження проблем її функціонування на тлі ризику розгортання нового витка кризи.

Коріння проблеми сягає самого Пакту стабільності та зростання (ПСЗ)[1]. Нині він сприймається суперечливим і нереалізовуваним силоміць через відсутність дієвих механізмів перегляду засад національного суверенітету країн-членів. Прикметно, що з часу функціонування Європейського валютного союзу (ЄВС) офіційна політична лінія визначала ПСЗ як інституційний механізм, котрий ідеально відповідає забезпеченню фіскаль-

[1] Пакт стабільності і зростання (англ. Stability and Growth Pact, SGP) - угода між державами ЄС, що стосується податкової і бюджетної політик. Пакт заснований на статтях 99 і 104 Угоди про утворення Європейського співтовариства (з поправками, прийнятими у 1993 році у Маастрихті) і пов'язаних з ними рішеннях. Він передбачає контроль над податковою політикою і санкції (після декількох попереджень) до країн-порушників. Підписаний у 1997 році. Критерії, які зобов'язані дотримувати члени Євросоюзу, такі: річний дефіцит бюджету - не більше 3 % ВВП; національний борг - менше 60 % ВВП або наближається до цієї величини.

* кандидат економічних наук, доцент кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Резнікова Н.В., 2011

ної дисципліни і координації у межах ЄМС. Проте лише спроба Греції звернутися за допомогою до МВФ засвідчила вразливість всієї зони євро перед ризиком розгортання кризи системного боргу.

Нобелівський лауреат П. Кругман це пояснює тим, що валютний союз сам по собі не може функціонувати без достатнього рівня фінансової конвергенції та ще й за відсутності високого ступеня економічної інтеграції [1]. Крім того, єврозона не здатна стимулювати фінансову дисципліну. Навпаки, створення ЄВС знизило і пом'якшило стимули, усуваючи ризик обмінного курсу на рівні окремих країн. Водночас схема страхування «неявного порятунку» ініціювала тенденцію зниження премії за ризик по кредитах і спредах прибутковості облігацій. Така конвергенція процентної ставки базується, в основному, на м'яких бюджетних обмеженнях і явно конфліктує з тим, що країни-засновники зони євро мали на увазі.

Через відсутність дієвих стимулів управління нежиттєздатним фінансовим дефіцитом та накопичення державного боргу окремими країнами ЄС є передбачуваним результатом. Більше того, така стратегія виявилася раціональною для ринків, які розраховували на допомогу з боку Співтовариства у разі виникнення відчутних проблем в окремих його країнах.

Отже, чи не головною проблемою єврозони стає сприйняття ринками проблем не окремих країн-членів, а ризиків загальної стабільності ЄВС. Відомий фахівець Д. Грос акцентує: щойно ринки відреагували на безвідповідальну податкову політику та падіння продуктивності праці в окремих країнах ЄС, як механізм «пасивної» фіскальної інтеграції запустив значні трансфери – хоча й через кредити і відповідні вимоги – слабкішим країнам, що виявилось єдиним виходом утримання єврозони від розпаду [2].

То ж спроба якісної комунітаризації політик у межах ЄС є досить проблематичною на фоні поглиблення інтеграції та подальшої гармонізації національних політик у галузі макроекономічного управління. Так, конкретні рішення щодо державної допомоги або націоналізації компаній приймались суто на національному рівні, а вже пізніше узгоджувались з інститутами Євросоюзу. Така позиція вкотре підтверджує тезу британця А. Мілворда про стимули інтеграції у межах ЄС, а саме: провідне місце посідає прагнення утримати своє центральне положення в існуючому світопорядку, але ж ніяк не впевненість у її позитивному результаті у довгостроковій перспективі [3].

Суверенна проблема боргу Єврозони, яка виникла наприкінці 2009 року, сприяла чіткому усвідомленню того факту, що світова фінансова криза та економічний спад не лише не закінчилися, але й набудуть свого подальшого розвитку. Прийняте на початку травня 2010 року європейськими лідерами рішення про створення фінансового механізму стійкості, що передбачав дотримання зобов'язань з забезпечення ліквідності близько $ 1 трлн., стало потужним сигналом для ринку і допомогло на нетривалий проміжок часу нормалізувати ситуацію на ринку європейських державних облігацій.

Але чимало експертів наполягають на ризику розгортання банківської кризи єврозони. Так, ситуація набуває загрозливих масштабів у французькій банківській системи, яка стала заручницею проблемних країн ЄС, які заборгували їй понад 800 млрд. євро, половина яких знаходиться на від'ємному сальдо провідних банків Франції. Близько 20% європейських банків уже потребують своєчасної рекапіталізації, проте пошук відповідних інвесторів ризикує стати тривалим. Серед країн, чиї банки частково не пройшли так звані стрес-тести станом на вересень 2011 року – Іспанія (7 банків), Німеччина (1 банк), Італія (1 банк), а також фінансові установи Греції, Португалії, Кіпру та Словаччини. Це автоматично ризикує перетворити Європейський Союз у центр глобальної кризи та в аутсайдера

процесу глобального пожвавлення. Вразливість його й без того хитких фінансових ринків підсилюється необхідністю розв'язання внутрішніх проблем.

Складовими європейського механізму боротьби зі зростанням боргового тягаря і кризою ліквідності виступають Європейський фонд фінансової стабільності (ЄФФС), Європейський фінансовий механізм стабілізації (ЕФМС), інструменти регулювання платіжного балансу та інструменти макроекономічної підтримки (Рис.1).

Прикметно, що функціонування ЄФФС та ЄФМС обмежується трирічним терміном, тоді як імплементація решти стабілізаційних інструментів стосується не всіх держав-членів ЄС, а лише країн поза зоною євро. У цьому зв'язку виникає питання найближчого майбутнього: як програма регулювання кризи бачить подальше функціонування Європейського фонду фінансової стабільності і Європейського фінансового механізму стабілізації після трирічного періоду? У дещо вужчому аспекті проблематика обмежується пошуком найоптимальнішого режиму державного управління після закінчення терміну дії пакету рятувальних заходів.

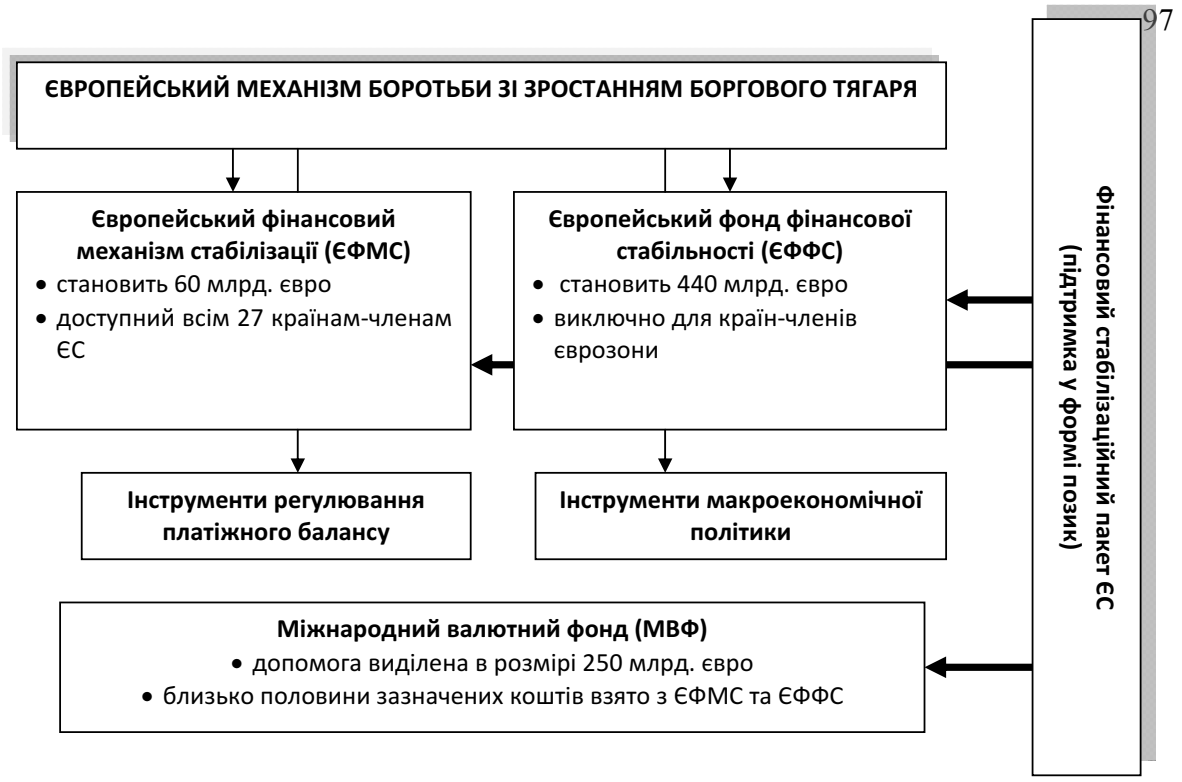

Рис. 1. Структура фінансового стабілізаційного пакету ЄС
Джерело: розроблено автором.

Не виникає сумнівів, що будь-який новий механізм повинен містити: чіткі правила процедури прийняття рішень; фінансування, кредитні вимоги, моніторинг, акумулювання ресурсів; за необхідністю, визначення повноважень щодо сприяння запозиченню й кредитуванню діяльності як у виняткових випадках, так й з метою сприяння впорядкованому врегулюванню проблем суверенного боргу й приватних боргів великих фінансових установ.

Отже, транспарентність прийняття стабілізаційних заходів та їхня своєчасність стали б відповіддю на закиди окремих західних науковців, серед яких А. Алєсіна та С. Ардагна, щодо недосконалості інституційного каркасу єврозони та відсутність в ній необхідної фінансової дисципліни [4].

Неоднозначну реакцію викликав сам факт створення Суверенного фонду ЄС з точки зору повернення довіри інвесторів до тих країн співдружності, які найбільше постраждали під час кризи 2008-2010 років і мають істотні боргові зобов'язання. Суверенний фонд єврозони у 440 млрд. євро виступить кредитором першої інстанції, допомагаючи країнам фінансувати або рефінансувати свої боргові зобов'язання шляхом участі в аукціонах, які ці країни будуть організовувати з метою продажу нових боргових паперів для погашення попередніх зобов'язань. Це значить, що приватні інвестори відіграватимуть роль кредиторів другого порядку, а, отже, їхні ризики - у площині повернення боргів у випадку загострення кризових проявів у економічно постраждалих країнах ЄС.

Європейський суверенний фонд, у функції якого за відсутності адекватного попиту з боку приватних інвесторів на європейські боргові цінні папери входитиме купівля останніх, не вирішить проблеми відтоку приватного/портфельного капіталу з боргового ринку ЄС. Однак, інституційні важелі вирішення європейських економічних проблем на кшталт створення Спільного боргового ринку, Спільного європейського уряду або Спільного Міністерства фінансів не розглядаються як альтернатива фінансовим інтервенціям.

Дещо відмінний варіант інтерпретації проблеми демонструє американський економіст Т. Майєр [5]. Він зазначає, що зона євро не може перетворитися в політичному і економічному аспектах у міцну основу для врегулювання криз за допомогою негнучкої програми боротьби з кризою і без будь-яких інструментів, які допомогли б упоратися з суверенним боргом у країнах єврозони. Зокрема, автор наполягає на необхідності переходу до нового європейського інтеграційного етапу - створення політичного союзу.

З огляду на емпіричність будь-яких теорій, вчені Ч.Алчіді, П. Гров, Д. Грос та Й. Ох запропонували багатоваріантний підхід до моделювання можливих сценаріїв майбутнього єврозони, серед яких – різні варіанти оптимістичного й песимістичний варіант розвитку подій [6] (Табл.1).

Беручи до уваги резонансність коливань євровалюти, варто врахувати вплив різних сценаріїв розвитку єврозони не лише на решту країн глобалізованого світу, але й на ринок золота, що став заручником глобальної валютної нестабільності. Попри поширену думку про чутливість ринку золота до показників зростання передусім Азійського регіону, інфляції, глобальної грошової маси та обмінного курсу долара США, існує ризик неврахування фактору торговельних зв'язків, ефекту доміно та політики центральних банків, що робить припущення про нейтральність впливу майбутнього єврозони на ринок золота надто амбітним.

Таблиця 1
Сценарії майбутнього Єврозони

Назва сценарію	Опис сценарію розвитку подій
Оптимістичний сценарій	моделює ситуацію, за якою фінансові проблеми єврозони будуть вирішені у стислі терміни
Сценарій плутанини	описує сценарій, за якого єврозона переживає помірне відновлення. Втім, макроекономічні проблеми залишаються, що вимагає чималих зусиль для подолання структурної слабкості економік зони
Сценарій «подвійного спаду»	пояснює ситуацію початку нового спаду.
Сценарій»кінця світу»	моделює події, за якими єврозона фактично розпадається

Джерело: Alcidi C., Grauwe P., Gros D., Oh Y. The Future of the Eurozone and Gold [Електронний ресурс]. - 2010. - Режим доступу: //http://www.ceps.eu

Дійсно, ціноутворення на золото як глобальний актив залежить від безлічі факторів. Серед них - темпи зростання різних регіонів, ситуація з глобальною ліквідністю і курс долара США. Слід також пам'ятати, що не вщухають розмови про так звану «незабезпеченість долара». Популяризатори цієї теми справедливо наводять всілякі оцінки забезпеченості американського долара національним багатством США – від «менше 45%» до «9-10%». При цьому ігнорується те, що долар США забезпечений національним багатством не в традиційному розумінні, а створюваними ними новими технологічними принципами, які в умовах глобалізації і розглядаються як головне національне багатство. І, на відміну від товару, що лише продається, головна їхня відмінність полягає в тому, що вони (принципи) «прив'язують» економіки всіх країн світу до американської, забезпечуючи залежність останніх вже не на фінансовому, а на більш фундаментальному, технологічному рівні.

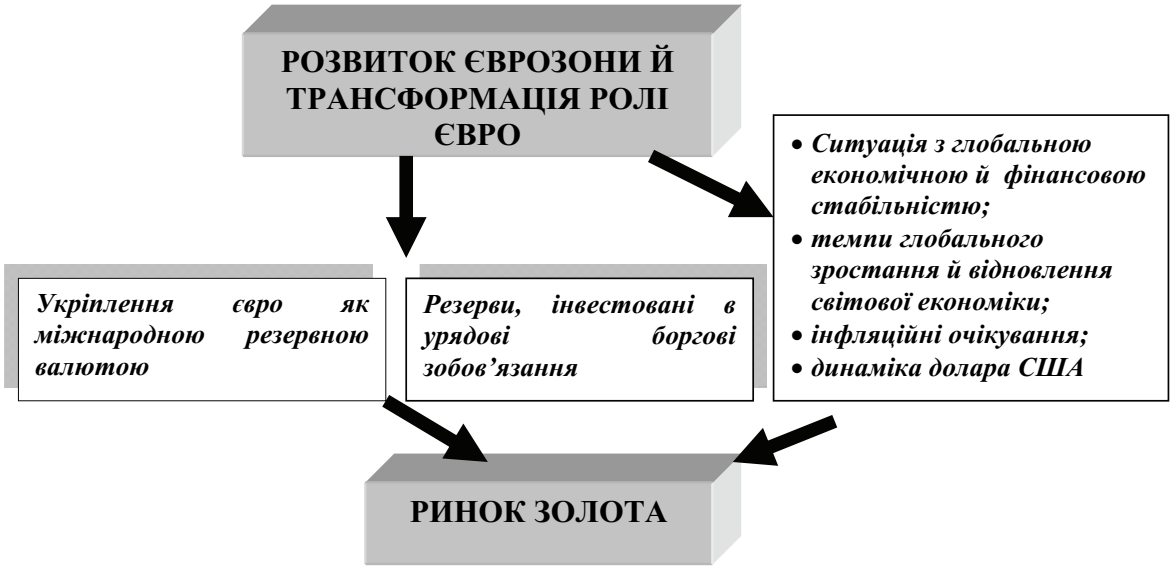

Рис.2. Взаємозв'язок між золотом, євро і глобальною економікою
Джерело: Alcidi C., Grauwe P., Gros D., Oh Y. The Future of the Eurozone and Gold [Електронний ресурс]. - 2010. - Режим доступу: // http://www.ceps.eu

Слід звернути увагу ось на що: реальною проблемою США є їхня залежність від притоку капіталу, яким покривається колосальний і впевнено наростаючий зовнішньоторговельний дефіцит, а проблема країн єврозони – у так званій фінансовій фрагментації. Припущення про взаємопов'язаність розвитку валютної і фінансової інтеграційних складових в частині їхнього паралельного й рівнозначного трансформаційного зрушення, виявилось надто амбіційним. Стало зрозуміло, що валютний союз не забезпечив повної інтеграції фінансових ринків, а проблема поєднання валютної централізації зі структурно-фінансовою децентралізацією стала одним з обмежувальних факторів зростання міжнародної ролі євро.

На думку О. Булкот, ще один вагомий фактор полягає у конкуренції між євро та доларом США на фінансовому ринку за відвоювання позицій валюти приватних заощаджень та інвестицій [7]. Зауважимо, що розрив між операціями у цих валютах за зазначеними показниками є незначним. Звідси логічно постає запитання: якщо ринкові переваги змістились, як це сталося на міжнародному ринку облігацій, то чому це не може поширитись й на інші ринки? Здавалося б, дія таких фундаментальних факторів, як уповільнення економічного зростання в США та втрата державної кредитоспроможності мала б сприяти зростанню популярності євро при виконанні нею різних функцій міжнародних грошей. Проте, цього не сталося.

Стосовно ролі євро як валюти розрахунків із зовнішньоторговельних операцій, то тут зберігається загальносвітова тенденція – розрахунки за товари традиційно здійснюються у доларах США. А ось золото, незважаючи на втрату ним основних грошових функцій і виключення його з міжнародних розрахунків, продовжує мати значний попит як найліквідніший засіб збереження накопиченого капіталу [8, с.96]. Більше сорока років тривають дискусії щодо статусу золота у світових господарських відносинах з періодичною постановкою питання про часткове відновлення його монетарної ролі. Оскільки попит на золото формується під впливом різних факторів, чутливих до макроекономічної ситуації у різних регіонах, динаміку його ціни важко передбачити (Рис.3).

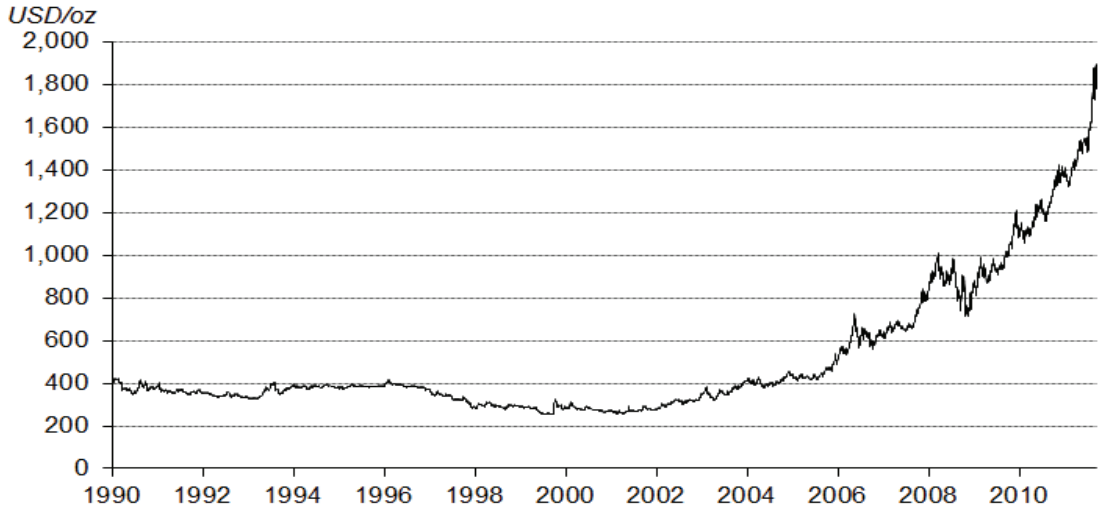

Рис. 3 Динаміка ціни на золото у доларах США за унцію (1990-2011)
Джерело: http://www.gold.org/investment/statistics/

Суверенна боргова криза в єврозоні викликала багато невизначеностей щодо майбутнього зони і євро. Звичайно, ступінь цієї невизначеності залежить від інституційної вразливості ЄС. Зрозуміло, навряд чи відбудуться глибокі інституційні реформи вже у короткостроковій перспективі.

Вважаємо за доцільне виокремити п'ять основних чинників, які визначають можливі сценарії впливу валютного чинника на макроекономічну стабільність: 1) вирішальний вплив розвитку фінансових ринків на майбутнє єврозони; 2) зовнішній попит; 3) вплив динаміки обмінного курсу на ступінь економічного відновлення країн єврозони; 4) фінансовий чинник; 5) роль кредитно-грошової політики як інструмента підвищення довіри ринку і мінімізації довгострокових ризиків.

Враховуючи ситуацію на фінансових ринках, обмінний курс міг би відігравати важливу роль як джерело зростання, принаймні для деяких країн єврозони. Утім, немає одностайності щодо факторів, які у змозі пояснити систематичний розвиток експорту єврозони. Немає єдиної думки про роль номінального обмінного курсу і немає оцінки еластичності експорту щодо обмінного курсу. А значне падіння номінального обмінного курсу та коригування з точки зору конкурентоспроможності дали б змогу країнам єврозони скористатися зростаючим попитом на експорт.

За оптимістичним сценарієм, відновлення єврозони сприятиме зростанню у глобальному масштабі шляхом відновлення довіри ринку і суттєвого поліпшення споживчого попиту. Це, в свою чергу, стимулюватиме промисловий попит на золото та, зокрема, актуалізуватиме ювелірний чинник, але, водночас, стабільність євро, як наслідок подолання структурних проблем всередині об'єднання, дещо знизить привабливість золота як ін-

вестиційного активу. У результаті, попит на іноземні резерви може збільшитися, а євро матиме всі шанси зміцнитись по відношенню до долара США.

Таблиця 2

Сценарії розвитку єврозони та їхній вплив на ринок золота й валют [6]

Назва сценарію	***Реакція глобальних фінансових ринків***	***Вплив на зростання світової економіки***	***Показники глобальної інфляції***	***Вплив на курс $ США***	***Співвідношенняр езервних валют***	***Вплив на ринок золота***
Оптимістичний сценарій	Позитивна	Позитивний	Неістотне зростання	Слабкіший долар	Більше євро	Стійкий попит (промисловий та ювелірний); менш істотний інвестиційний попит
Сценарій плутанини	Неістотна, проте здебільшого позитивна	Несуттєвий	Мінімум корекції	Багатоваріантність впливу	Несуттєві зміни	Несуттєва корекція як з боку промислового та ювелірного попиту, так й з боку інвестиційних потреб
Сценарій «подвійного спаду»	Неістотна, проте здебільшого негативна	Несуттєвий	Мінімум корекції	Стійкіший долар	Несуттєві зміни	Сильніший інвестиційний попит; промисловий попит без змін
Сценарій «кінця світу»	Негативна, з ризиком розгортання глобальної кризи	Негативний	Неістотне падіння	Стійкіший долар	Зменшення євро	Істотне зростання попиту збоку інвесторів; зменшення ювелірного попиту

За сценарієм плутанини, є невелика ймовірність, що потрясіння на фінансових ринках Південної Європи викличуть глобальний економічний спад. Очевидно, що темпи зростання світової економіки, які спостерігалися до 2008 року, не відновляться протягом найближчих двох років, а це, у свою чергу, істотно не вплине на масштаби промислового використання золота.

Загальне падіння темпів економічного зростання у розвинених країнах може викликати зростання курсової волатильності обох валют – як долара США, так і євро, що не зможе не позначитись на суттєвій корекції попиту на золото з боку інституційних і приватних інвесторів.

За сценарієм подвійного спаду, спостерігаємо дещо іншу ситуацію: слабкі економічні показники у країнах-емітентах резервних валют будуть стимулювати попит на золото з боку приватних інвестицій як на надійний резервний актив. Однак, цей попит суттєво залежатиме від стану поточних балансів країн з емерджентними ринками. Як і за сценарієм плутанини, окремого значення набуває азійський фактор. Так, навіть у випадку уповільнення темпів зростання у цьому регіоні з причини зменшення споживчого попиту з боку США економічне зростання продовжуватиметься у цій частині світу.

Як наслідок, актуалізується проблема поступової зміни акценту з експортно-орієнтованої моделі зростання на розвиток внутрішнього ринкового потенціалу. Тому спад у зоні

євро лише частково вплине на промисловий попит на золото та використання його у ювелірній ніші.

Песимістичний сценарій передбачає загострення ситуації в економічно розвинених країнах світу, а отже, не усуває ризику настання глибокої рецесії, поглиблення валютно-фінансової невизначеності та суттєвого зростання попиту на золото.

Водночас, попри серйозні структурні зміни у світовій економіці, відсутній ризик суттєвого розгортання інфляційного чинника, роль якого у стимулюванні попиту на золото важко переоцінити. У ситуації загострення боргової кризи у країнах ЄС передбачається перегляд ціни на золото у бік зростання як з боку приватного сектора, так і офіційних інвесторів та надання часткової переваги долару США.

Висновок.

Попри домінантну регіональну роль євро виникають сумніви щодо спроможності цієї валюти як глобальної з огляду на хиткість фундаментальних показників окремих членів єврозони. Макроекономічна нестабільність всередині єврозони і збільшення ризику розпаду валютного союзу істотно впливає на попит на альтернативні активи центральних банків, серед яких, зокрема, золото.

З огляду на це інституційні інвестори стають заручниками ризику неплатоспроможності урядів країн єврозони і падіння міжнародної купівельної спроможності євровалюти. В умовах зрушення фокусу проблем з корпоративного сектору в сектор державний (у порівнянні із ситуацією 2008 року) проблема відновлення економічної стабільності Європейського Союзу набуває неабиякої гостроти [6].

Це означає, що політична складова прийняття рішення є чи не найвирішальнішою для підтримки євро. Це те рішення, яке європейські лідери неминуче мусять вирішити: або це буде рішучий крок уперед, до набагато виразнішої політичної й фінансової інтеграції, або будуть встановлені чіткі обмеження відносно країн-членів, які не виконують основні вимоги ЄВС. Бо за нинішнього розвитку подій поглиблення інтеграційних процесів на нестабільному фінансовому підґрунті й за відсутності політичної волі є не лише малоймовірним, але й неефективним.

Джерела використаної літератури:

1. P. Krugman. The Economic Failure Of The Euro [Електронний ресурс]. - 2011. - Режим доступу : http://www.npr.org/2011/01/25/133112932/paul-krugman-the-economic-failure-of-the-euro
2. Д. Гросс. Двадцать к одному [Електронний ресурс]. - 2011. - Режим доступу: http://www.investgazeta.net/blogi/dvadcat-k-odnomu-159548/
3. Milward. The European Rescue of the Nation State / Alan S. Milward. – 2nd ed. – 2000. – 485 p.
4. Alesina A., Ardagna S. The Euro and Structural Reforms / Alberto Alesina, Silvia Ardagna [Електронний ресурс]. - 2011. - Режим доступу: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1301927
5. Gros D., Mayer T. Financial stability beyond Greece: Making the most of the European Stabilisation Mechanism [Електронний ресурс]. - 2010. - Режим доступу: http://www.europesworld.eu/
6. Alcidi C., Grauwe P., Gros D., Oh Y. The Future of the Eurozone and Gold [Електронний ресурс]. - 2010. - Режим доступу: // http://www.ceps.eu

7. Булкот О. В. Проблеми та перспективи функціонування світової валютної системи на сучасному етапі / О. В. Булкот // VII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих науковців: Транснаціоналізація міжнар. економіки та пошук шляхів інноваційної співпраці. Збірник матеріалів – К. : УДУФМТ, 2008.
8. Боринець С.Я. Міжнародні фінанси: Підручник. - К.: Знання-Прес, 2002. - 311 с.
9. World Gold Council. The gold price chronology 1971-2007 [Електронний ресурс]. - 2011. - Режим доступу: http://www.gold.org
10. World official gold holdings [Електронний ресурс]. - World Gold Council, 2011. - Режим доступу: http://www.scribd.com/doc/53763013/World-Official-Gold-Holdings-January-2011
11. World Updated official sector reserve statistics [Електронний ресурс]. - World Gold Council, 2011. - Режим доступу : http://www.gold.org
12. The International Role of Euro [Електронний ресурс]. – ECB, 2010. – Режим доступу: www.ecb.int
13. World Gold Council. World Updated official sector reserve statistics [Електронний ресурс]. - 2011. - Режим доступу: www.gold.org

***Сербіна Н.Ф.,*[*] *Кучмій О.П.*[**]**

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Статья посвящена культурной дипломатии, с помощью которой государство может не только повысить эффективность внешней политики, но и поднять престиж собственной страны, правительства; преодолеть предвзятость относительно страны; укрепить международный авторитет государства.

The article is dedicated to cultural diplomacy as an instrument of increasing not only the state foreign policy efficiency, but also as a country and government prestige enhancement driving force. Moreover, this aspect of diplomacy is aimed to overcome prejudice as for a country and to strengthen its image on the international arena.

Стаття присвячена культурній дипломатії, за допомогою якої держава можне не тільки підвищити ефективність зовнішньої політики, а й підняти престиж власної країни, уряду; подолати упередженість щодо країни; зміцнити міжнародний авторитет держави.

Ключові слова: культурна дипломатія, Франція, Велика Британія, Німеччина, мультикультерне суспільство, мультикультуралізм, франкофонія.

Невід'ємною складовою державної політики міжкультурного співробітництва є зовнішня культурна політика, що розробляється з метою формування позитивного культурного іміджу країни в світі, враховуючи багаті історичні традиції культури та динаміку сучасного культурного життя в умовах різноманіття і свободи вираження, заборони цензури і плюралізму ідей; взаєморозуміння і довіри, рівноправного та взаємовигідного партнерства, оптимізації участі країн у системі міжкультурного співробітництва. Культурна присутність держав за кордоном, як і зарубіжна культурна присутність у самих країнах, сприяють їх гідному утвердженню в світовій політиці, що відповідає їхнім історичним надбанням, геополітичному становищу, потенціалу та ресурсам. Відповідно до специфіки пріоритетів, кожна країна розробляє власну національну стратегію здійснення зовнішньої культурної політики.

За допомогою використання такого специфічного інструменту досягнення політичних цілей, як культурна дипломатія, держава може не тільки підвищити ефективність зовнішньої політики, а й підняти престиж власної країни, уряду, політики як в міжнародному політичному середовищі, так і серед світової громадськості; подолати упередженість щодо

[*] кандидат історичних наук, доцент кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

[**] кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Сербіна Н.Ф., Кучмій О.П., 2011

країни, зменшити вплив негативних тенденцій політико-ідеологічного походження, зміцнити міжнародний авторитет держави, продемонструвати відкритість суспільства та його демократичні цінності; вплинути на формування багатополюсної системи міжнародних відносин, яка відображає культурно-політичне розмаїття та взаємозалежність сучасного світу; сформувати позитивний економічний клімат для іноземних інвестицій, сприяти розвитку туристичної індустрії; представити культуру як складову формування державного бренду; позиціонувати політику держави, що має високий науковий, інтелектуальний та культурний потенціал [1-3].

У сучасній практиці міжнародних відносин термін «культурна дипломатія» використовується Францією як синонім зовнішньої культурної політики держави; в Австрії, Нідерландах та Швеції – «міжнародна культурна політика», як спрямована зовнішньополітична доктрина, а у Великій Британії – «міжнародні культурні відносини», що символізують міжкультурну взаємодію [4].

Незважаючи на спільність цілей, які ставлять перед собою європейські держави, здійснюючи культурну дипломатію, відмінності все ж існують. Наприклад, Австрія та Велика Британія прагнуть модернізувати свій імідж через культуру, мистецтво, культурні обміни, експорт та туризм. Зокрема, Австрія намагається сформувати імідж сучасної, прогресивної держави; Велика Британія – підкреслити творчий потенціал та наукову інноваційність; Нідерланди прагнуть бути «культурно вільним портом» [4].

Окрім того, культурна дипломатія має різний статус у системі зовнішньої політики кожної держави. Наприклад, для Франції – це найстаріший і найефективніший пріоритетний інструмент зовнішньої політики. Однак, фактично всі держави-суб'єкти міжнародних відносин більшою мірою зацікавлені у використанні культурної дипломатії задля утвердження позитивного і привабливого образу своєї країни у світовій політиці.

На думку перших американських практиків у сфері культурної дипломатії, Р.-М. Макмюррея та М. Лі, «національні культури – це загальна сума досягнень націй, їх власний спосіб виражати самобутність, мислити та діяти. Тому головною метою культурної дипломатії є представлення цих відмінностей у сфері міжкультурного співробітництва» [5].

Поняття «культурна дипломатія» використовується для опису процесу обміну ідеями та інформацією, мистецтвом, способом життя, системами цінностей, традиціями, віруваннями та іншими аспектами культури для сприяння кращому розумінню між народами. Але «культурна дипломатія» може виступати як «вулиця з одностороннім рухом», а не двостороннім обміном, коли одна держава концентрує свої зусилля на просуванні своїх національних інтересів (політики, мови, ідентичності) у світовому культурному полі [6].

Культурна дипломатія використовувалась як трансформована ідея старих місіонерських традицій, щоб, по-перше, переконливо розповідати світові про досягнення певної країни не тільки в культурній, а й політичній, економічній та соціальній сферах; по-друге, для кращого розуміння зарубіжних культур (У. Глейд); звертаючись до проблеми ототожнення політики культурної дипломатії та зовнішньополітичної пропаганди, інший дослідник К. Малкехі, вважає, що вони мають спільні характеристики, тобто здійснюються урядовими структурами, що представляють національні інтереси за кордоном. Але пропаганда, як правило, використовується в якості інструменту інформаційного та психологічного впливу (через розповсюдження кінопродукції, новин, радіопередач тощо) задля нав'язування переконань у неправильності зовнішньої політики тієї чи іншої країни. Натомість культурна дипломатія використовує непрямі методи позиціонування через технології публічних відносин і реалізується через освітні програми та культурні обміни [7].

Деякі зарубіжні дослідники вважають, що культурна дипломатія – це форма «м'якої сили», що має стати важливою складовою інструментарію міжнародних відносин. Транс-

формація державної політики пов'язана з «м'яким» впливом культури та ідеології, завдяки якому національна єдність, універсалізація культур і міжнародні інституції набувають додаткового значення в міжнародних відносинах; «кооптована або м'яка сила» включає «силу привабливих ідей або можливостей встановити пріоритетний політичний порядок денний та визначити взаємовідносини шляхом забезпечення національних інтересів з урахуванням уподобань іншої сторони» (Дж. Най) [8]. Цієї ж точки зору дотримується С. Шнайдер, що також характеризує культурну дипломатію як приклад «м'якої сили», яка дає змогу переконати через культуру, цінності та ідеї на противагу «жорсткій силі», що завойовує або примушує за допомогою військового тиску. Саме культурна дипломатія, на думку автора, перемогла «холодну війну», але сьогодні, коли деякі країни намагаються експортувати свої демократичні ідеали й цінності, культурна дипломатія трансформується в другорядний інструмент публічної дипломатії, оскільки вважається занадто м'яким у порівнянні з іншими інструментом впливу [9].

Культурна дипломатія завжди відігравала важливу роль у відносинах великих європейських країн із зовнішнім світом тому, що «економічна та військова потужність може забезпечити їй провідні позиції на міжнародній арені, але цього недостатньо, щоб завоювати серце та погляди світової спільноти» [10].

Аналізуючи проблему ефективності культурної дипломатії, зазначимо, що прорахунки стратегій деяких країн у сфері міжкультурного співробітництва пояснюються культурною експансією, що призводить до напруженості у взаємовідносинах між державами. Урядова та громадська підтримка культурної дипломатії, як правило, має ситуативний характер. Наприклад, США намагаються нейтралізувати помилки своєї культурної дипломатії, що проявилися внаслідок подій 11 вересня 2001 року, зокрема, було ухвалено 7 нових законодавчих актів у цій сфері, засновано міжнародні видання з проблем міжцивілізаційного діалогу, створено та профінансовано з державного бюджету нові телерадіостанції із спрямованими каналами культурної взаємодії, розпочато фундаментальні дослідження з питань культурної дипломатії та її можливостей у двосторонніх відносинах [9].

Дозволимо собі розпочати, за аналогією з іншими дослідженнями, з дефініції терміну «культурна дипломатія» Влучним є, на нашу думку, тлумачення наведене «Українською дипломатичною енциклопедією» (автори статті – вітчизняні дослідники Ожеван М.А. та Кучмій О.П.), які визначають культурну дипломатію як:

1) Зовнішню культурну політику (культурополітику), мета якої полягає в збереженні національної культури, обстоюванні національно-культурної ідентичності в міжнародному співробітництві тощо; поєднує політику держави щодо певних сфер культурної діяльності, культуру зовнішньополітичної діяльності, інструментальне використання культури та культурних норм у зовнішньополітичних діях.

2) Врахування в дипломатичній діяльності держави культурних факторів задля досягнення міждержавного порозуміння через подолання культурних бар'єрів; 3) використання різноманітних чинників, культури, мистецтва й освіти з метою захисту й просування на міжнародній арені національних інтересів [11, с.381].

Таким чином, культурна дипломатія визначається як наукова субстанція та як реальність політики міжкультурного співробітництва, має національну специфіку і технології здійснення, використовується як інструмент міжурядового співробітництва або «м'якого впливу» задля забезпечення національних інтересів на глобальному, регіональному і національному рівнях.

У сучасних міжнародних відносинах використовуються традиційні моделі міжкультурного співробітництва, кожна з яких характеризується специфікою і національними по-

літичними стратегіями. Ці моделі характеризують зовнішню політику Франції, Великої Британії та Німеччини.

Перша модель відображає спрямовану зовнішню політику Французької Республіки, яка системно включає міжкультурне співробітництво у практику міжнародних відносин. Культурна дипломатія Франції характеризується жорсткою централізацією та прямим державним контролем, тобто політика міжкультурного співробітництва здійснюється через урядові структури (Міністерство закордонних справ, Міністерство культури та комунікацій) або визначені національні установи (інформаційно-культурні центри дипломатичних місій, наприклад, в Україні – Французький культурний центр) в зарубіжних країнах.

Британська модель базується на принципі опосередкованого контролю (так званий «принцип «витягнутої руки»), коли міжкультурне співробітництво фінансується повністю або частково урядом, як правило, Форін Офісом, у той час як адміністративна та координуюча відповідальність за реалізацію делегована неурядовим інститутам (наприклад, Британській Раді).

Своєрідним середнім варіантом між французькою та британською моделями є німецька децентралізована організаційна модель, яка ґрунтується, з одного боку, на відносному контролі з боку держави та певною мірою на централізації міжнародної культурної діяльності, з іншого – на принципі дистанціювання під влади («Staatsferne»), характерного для федеративного державного устрою Німеччини. Міністерство закордонних справ ФРН формулює офіційні керівні принципи політики міжкультурного співробітництва, реалізує їх у двосторонніх угодах, а практичну реалізацію зовнішньополітичної культурної стратегії здійснюють неурядові установи (наприклад, Інститути Гете), діяльність яких фінансується державою в межах відведеної для них компетенції [1].

Таким чином, аналіз політики двостороннього міжкультурного співробітництва в рамках Європейського Союзу дає можливість визначити три традиційні європейські моделі міжкультурного співробітництва, кожна з яких характеризується специфікою і національними політичними стратегіями Франції, Великої Британії та Німеччини.

Розглянемо більш докладніше визначені моделі.

Французька Республіка в умовах глобальних зрушень прагне позиціонувати себе у світі як індустріально і технологічно розвинута держава з прогресивною внутрішньою та зовнішньою політикою, як мультикультурне суспільство, в якому забезпечуються культурна самобутність та різноманіття різних етнічних спільнот. Аналіз зовнішньополітичних стратегій держави дає можливість охарактеризувати її як сучасну державу середнього рангу або «владу середнього рівня, яка здійснює глобальний вплив», що відображає специфіку зовнішньої політики держави та універсальний характер діяльності зовнішньополітичних установ Франції [12-14].

Реалізація такої «політики величі» та постійне намагання зберегти міжнародний статус політичного лідера не тільки на регіональному, а й на світовому рівнях, потребує від французького уряду мобілізації всіх ресурсів влади – політичних, військових, економічних та культурних. Активна зовнішня культурна політика виступає ефективним засобом консолідації французької нації, зміцнення міжнародних офіційних і неформальних зв'язків з іншими державами світу та засобом формування привабливого образу Франції на міжнародній арені. Культурна дипломатія як інструмент політики міжкультурного співробітництва є винаходом Франції і спочатку передбачала здійснення урядом просвітницької політики з метою посилення присутності та політичного впливу національної культури і французької мови у країнах, які історично перебували під протекторатом Франції до розпаду колоніальної системи [15-16]. В сучасній міжнародній практиці така полі-

тика розглядається як символічна або «м'яка влада», пов'язана з концепцією захисту національних інтересів держави та прагненням зміцнити політичні позиції у світі, що не передбачає виникнення «агресивного націоналізму», а, навпаки, декларує принципи різноманіття та поваги до рівності всіх культур і націй [8].

Французька модель політики міжкультурного співробітництва і культурної дипломатії передбачає пріоритетну роль держави в її реалізації на противагу англосаксонській моделі, де значну частину функцій щодо зовнішньої культурної діяльності перебирає на себе приватний сектор. Однак, певні елементи англосаксонської моделі використані Францією у реалізації зовнішньої культурної політики, в першу чергу, доктрини спрямованої Франкофонії, складовими якої є наступальна політика захисту французької мови і культури, спеціальні просвітницькі та культурні програми, що мають відповідний ідеологічний контекст [14; 17].

Втілення доктрини спрямованої Франкофонії та політики міжкультурного співробітництва відноситься до компетенції Міністерства закордонних справ, зокрема, до компетенції Головного управління з питань міжнародного співробітництва і розвитку, трансформованого з попереднього Управління культурних відносин, яке опікувалося питаннями міжкультурного співробітництва з 1945 року.

Зазначимо, що французька культурна дипломатія має на меті:

- поширення французької мови і культури як засобу здійснення зовнішньої політики, спрямованої на зміцнення позицій Франції в інших країнах світу;

- як форми постійної присутності та домінування в політико-культурному середовищі франкофонних держав;

- як складової позиціонування Французької республіки через програми освітніх обмінів та організацію спеціальних культурних подій. Зокрема, Відділ у справах культурного співробітництва і Франкофонії Головного управління з питань міжнародного співробітництва та розвитку Міністерства закордонних справ Французької Республіки (понад 35 відсотків бюджету МЗС) розробляє стратегії просування ідеології Франкофонії, яка полягає у підтримці багатомовності в Європі, сприянні культурному розвитку, поширенні культурних продуктів та послуг, в тому числі, в аудіовізуальному просторі, модернізації культурних та освітніх закладів [19].

Політика відомчих урядових структур – Міністерства культури і комунікацій, Міністерства освіти – спрямована на просування доктрини спрямованої Франкофонії в європейському регіоні, зокрема, в країнах, де франкофонна спільнота визнана на державному рівні (Андорра, Бельгія, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Нідерланди, Швейцарія) і політично підтримує зміцнення позицій Франції як лідера об'єднаної Європи. Так, внаслідок збільшення політичного, економічного, наукового, духовного і культурного впливу Франції через програми зовнішньополітичної діяльності держави формується транснаціональний франкофонний культурний простір і нові напрями співробітництва.

Вертикаль міжкультурного співробітництва поєднує зовнішньополітичні відомства Франції з дипломатичними представництвами в країнах перебування (відділи культури і співробітництва) та інформаційно-культурними центрами, діяльність яких перебуває в компетенції радників з культурних питань. До їх функцій належить реалізація стратегій культурної дипломатії, проведення відповідних культурницьких акцій, розподіл коштів, забезпечення керівництва проектами у сфері науково-технічного співробітництва, а саме: підтримка ідеології правової держави і ринкової економіки; поширення обмінів між представниками інтелектуальних і мистецьких кіл Франції та країн перебування, підтримка перекладів французької літератури іноземними мовами, надання освітньо-консультатив-

ної підтримки викладанню французької мови; розвиток партнерських відносин між закладами вищої освіти; обмін науковцями, а також реалізація спільних науково-дослідних проектів; популяризація французької аудіо-, відео- та кінопродукції тощо [19].

Основним інструментом культурної дипломатії визначено французькі культурні центри, яких налічується 176 у країнах перебування, в тому числі 4 створені в рамках окремих двосторонніх угод про співробітництво (Гвінея–Конакрі, Мозамбік, Намібія та Нігерія). Саме вони, як структурний підрозділ зовнішньополітичних відомств, на практиці реалізують політику міжкультурного співробітництва, приділяючи особливу увагу поширенню франкофонності в іншомовному культурному середовищі [18].

Перші такі заклади було створено ще до Першої світової війни (Лондон, Мадрид, Флоренція та Санкт-Петербург), які спеціалізувалися, головним чином, на реалізації програм освітніх обмінів. Друге покоління з'явилося наприкінці Другої світової війни і було пов'язане з голлістською концепцією «м'якого домінування» Франції в світі: наприкінці 1943 року численні інститути були створені для поширення французької культури та за кордоном [20]. Підкреслимо, що діяльність таких інститутів в країнах, з якими Францію пов'язують старі колоніальні зв'язки, є значно ефективнішою порівняно з потужною конкуренцією Франкофонії в інших країнах з боку розвинутих держав Заходу.

Політико-культурній присутності Франції та позиціонуванню її зовнішньополітичних інтересів сприяють численні приватні фонди, завданням яких є поширення французької мови та культури через «людей доброї волі будь-яких поглядів, політичних і релігійних течій». Так, недержавними структурами культурної дипломатії є Alliance Fransaise, l'Association fransaise d'action artistique, La Maison des cultures du monde, l'Association pour la diffusion de la pensйe fransaise, Unifrance films pour le cinйma, Tйlйvision France International (TVFI), France Edition та інші. Неприбуткова громадська організація Альянс Франсез (Alliance Fransaise), заснована 1883 року з ініціативи таких відомих діячів, як Ф. де Лессеп, Л. Пастер, Е. Ренан, Ж. Верн і П. Камбон, сьогодні має понад 1070 філій по всьому світу і фінансується за рахунок приватних коштів. Альянс офіційно визнаний Міністерством закордонних справ Франції як інструмент громадської дипломатії, що координує діяльність розгалуженої мережі фонду [18].

Для Великої Британії, на відміну від Франції, культурна дипломатія не відразу стала пріоритетним напрямом зовнішньополітичної діяльності, хоча і посідала чільне місце в зовнішньополітичній стратегії. До 1940-х років культурному чиннику зовнішньої політики не приділялося достатньо уваги, оскільки статус «колоніальної імперії» визначав домінуючі позиції британської культури й англійської мови в країнах Азії та Африки. Як зазначав колишній прем'єр-міністр Великобританії Пальмерстон, британці не мають вічних друзів, так само, як і вічних ворогів, а мають тільки вічні і постійні інтереси. В той же час, на формування принципів культурної дипломатії, на відміну від Франції, вплинула відсутність внутрішньої культурної консолідації в самій країні і прагнення Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії позиціонувати себе як окремі нації, нетотожні англійській. Британська культурна дипломатія перетворилася на складову зовнішньої політичної пропаганди, а зовнішня культурна діяльність обмежувалася діяльністю культурних інститутів, головною метою яких стало просування англійської мови за кордоном [21].

Початок «холодної війни» та втрата статусу колоніальної імперії призвели до нових геополітичних пошуків Великої Британії, що мали забезпечити державі позицію впливового глобального політичного лідера. В самій же країні вироблення і реалізація стратегії зовнішньої культурної політики сприяло культурній консолідації нації, виступило ефективним засобом зміцнення позицій держави на світовій арені, визначило нові пріоритети

співробітництва з іншими країнами, зокрема, Центральної та Східної Європи, Африки та Азії. З метою збереження своїх геополітичних позицій та забезпечення національних інтересів в протистоянні двох наддержав – США та СРСР – Велика Британія прагнула залишатися відносно незалежною і використовувала для цього всі доступні методи, в тому числі технології культурної дипломатії, що посіла важливе місце в зовнішній політиці країни. Зовнішньополітичні відомства та культурні інститути значно розширили сферу своєї традиційної діяльності – налагодити систему і мережі міжкультурних та освітніх обмінів, активізувати видавництво і розповсюдження позиційних матеріалів, сприяти поширенню британських культурних продуктів і послуг з метою формування позитивного сприйняття Великої Британії та заохочення країн до активного співробітництва з нею [19].

Із закінченням «холодної війни» Велика Британія, як і більшість західних країн, постала перед необхідністю трансформації принципів зовнішньої політики, відходу від концепції «війни ідей» і вироблення нових механізмів міжнародного культурного співробітництва. Культурна дипломатія перетворилася на пріоритетний напрям зовнішньополітичної діяльності, про що свідчить регулярне звернення до проблем зовнішньої культурної політики у британському парламенті та збільшення обсягів її державного фінансування [23].

Сучасна британська модель політики міжкультурного співробітництва і культурної дипломатії базується на принципі «витягнутої руки». Міжнародне культурне співробітництво фінансується повністю або частково урядом, як правило МЗС, у той час як адміністративна та координуюча відповідальність за його реалізацію делегована незалежним інститутам.

Втілення стратегії культурної дипломатії Великої Британії відноситься до компетенції Міністерства закордонних справ, зокрема, Департаменту стратегічного планування та інформації. МЗС здійснює розробку та втілення принципів публічної дипломатії держави, а також інших управлінь з питань зовнішньої політики щодо окремих регіонів і проблем глобалізації.

Питання просування національних інтересів на регіональному і глобальному рівнях, політичної підтримки позицій Великої Британії відноситься також до компетенції інших урядових структур, зокрема: Ради мистецтв Великої Британії, Департаменту з питань освіти та науки, Комісії музеїв та мистецьких галерей, Ради мистецтв Шотландії та Уельсу, Департаменту з питань культури, медіа та спорту тощо.

Основним інструментом культурної дипломатії Великої Британії є Британська Рада – приватний заклад, заснований 1936 року. Близько третини коштів для функціонування вона отримує від Міністерства закордонних справ, понад дві третини становлять прибутки від власної діяльності, в тому числі, викладання англійської мови. Нині в світі нараховується понад 250 Британських Рад у 110 країнах світу. Британська Рада має повноваження визначати керівні цілі своєї діяльності та призначати власних членів правління, за винятком двох, які призначаються Управлінням культурних відносин МЗС. Однак головні принципи зовнішньої культурної діяльності визначаються «Стратегічними керівними принципами МЗС для Британської Ради» («FCO Strategic Guidelines for BC»), які готуються один раз на два роки. До головних завдань Британської Ради відносяться: - зміцнення позицій Великої Британії за кордоном; - створення умов для позитивного сприйняття зарубіжними урядами, бізнесменами та інвесторами перспектив тісного співробітництва з британськими представниками уряду та бізнесу; - встановлення різноманітних міжкультурних та освітніх контактів з громадянами інших країн [24].

Британська Рада у своїй діяльності активно використовує новітні технології й пропонує широкий спектр інформаційних послуг для реалізації своїх культурних та освітніх

проектів у країнах перебування, зокрема, програма «Knowledge and Learning Centers» є найбільш ефективним культурно-інформаційним проектом. Серед головних проектів, що реалізуються урядом Великої Британії через Британську Раду можна назвати програму «Think UK», завданням якої є формування позитивного іміджу Великої Британії у Китаї, покращення розуміння цілей і принципів політичної, економічної та культурної діяльності держави, інформування китайської громадськості про головні здобутки Великої Британії в різних сферах діяльності, налагодження інтелектуального та культурного співробітництва між державами; програма «Open Minds», започаткована як відповідь на події 11 вересня 2001 року і спрямована на визначення міжкультурних та міжрелігійних відмінностей між західними державами та країнами ісламського світу [21].

Становлення німецької культурної дипломатії тісно пов'язане з історією Німеччини впродовж усього XX століття, що суттєво вплинуло на характер і специфіку німецької зовнішньої культурної політики. Сучасні характерні риси німецької культурної дипломатії почали формуватися після Другої світової війни, коли перед урядами як Західної, так і Східної Німеччини постала проблема позбутися негативних асоціацій та ототожнень усього німецького з фашизмом, голокостом, геноцидом, нетерпимістю до «інших» тощо (наприклад, спроба пов'язати назву Аушвіц з життям і творчістю видатних німецьких авторів Гете та Шіллера). Тому, німецька культурна дипломатія була спрямована на формування образу «нормальності» («normality»), на відміну від Франції, головним напрямом культурної дипломатії якої було формування образу «національної величі» («national greatness»). Розкол Німеччини в 1949 році призвів до протистояння та боротьби між обома державами за право на «правильне» представлення культурних надбань німецького народу, що тривало впродовж усього періоду «холодної війни». Німецька культурна дипломатія 1950-х років розглядалась як опосередкована підтримка німецького експорту («вивчаючи німецьку, купуючи німецьке»). Діяльність інститутів, головним чином, зосереджувалася на презентації оновленої Німеччини на міжнародній арені та мовних освітніх програмах.

Важливим етапом становлення німецької культурної дипломатії став прихід до влади канцлера В. Брандта, уряд якого визначив нові пріоритети для культурної дипломатії, назвавши культуру «третім стовпом» зовнішньої політики. Зовнішня культурна діяльність відтепер розглядалась як складова німецької зовнішньої політики, поряд з політикою та економікою, а головними цілями німецької культурної дипломатії стали налагодження міжкультурного діалогу та співробітництва, активізація культурних та освітніх обмінів. Наприкінці 1970-х років німецький уряд проголосив культуру важливою складовою зовнішньополітичної стратегії держави, яка «має допомагати політичній інтеграції Європи в її культурному вимірі», а німецьку культурну дипломатію – складовою євроінтеграційної політики держави. Важливим напрямом діяльності стало розширення культурної присутності в країнах «третього світу».

Завершення «холодної війни», об'єднання Німеччини та прихід до влади представника консервативної партії Г. Коля несуттєво вплинули на загальну стратегію зовнішньої культурної політики та культурної дипломатії, але з 1990-х років спостерігається значне зменшення бюджетного фінансування цього напряму зовнішньої політики об'єднаної Німеччини [25].

Після подій 11 вересня 2001 року німецький федеральний уряд ініціював нову програму у сфері зовнішньої культурної політики – «Європейсько–ісламський міжкультурний діалог», спрямовану на покращення розуміння ісламських культурних і релігійних традицій та цінностей в Європі, налагодження політичного діалогу між двома культурно-цивілізаційними об'єднаннями, формування позитивного образу європейської культури в ісламських країнах тощо [26].

Офіційні керівні принципи зовнішньої культурної діяльності формулює Міністерство закордонних справ ФРН (Das Auswdrtige Amt), яке бере участь у переговорах, що стосуються двосторонніх культурних угод та міжнародного культурного співробітництва. В зовнішньополітичних місіях посаду культурного аташе зазвичай обіймає професійний дипломат. У той же час практична реалізація зовнішньої культурної політики здійснюється багатьма приватними установами та закладами, діяльність яких фінансується державою, але саме на них покладається відповідальність у відповідних сферах їх компетенції. Так, Інститут Гете, який має понад 135 відділень у 75 країнах світу та 18 відділень у самій Німеччині, є найбільш відомим з таких «організацій-промоутерів». Головною метою діяльності Інституту є встановлення міжнародного культурного співробітництва з метою просування інтересів Німеччини за кордоном через програми культурного, мовного та освітнього характеру. Пріоритетним напрямом діяльності є формування багатокультурного та багатомовного європейського простору, особливо в контексті євроінтеграційних процесів. Важливою складовою зовнішньої культурної політики, що реалізується Інститутом Гете, є встановлення політичних та економічних зв'язків з державами Азії та Африки через політику міжкультурного співробітництва з діаспорою в Німеччині та розширення зарубіжної культурної присутності в країнах, вихідці з яких становлять найчисельніший відсоток іммігрантів [27].

Серед інших важливих установ можна назвати Deutsche Akademische Austauschdienst (DAAD), Alexander von Humboldt-Stiftung (AvH), Inter Nationes (IN) та Institut fьr Auslandsbeziehungen (IfA), які відповідають за міжнародні програми наукових досліджень, обміни студентами, «міжкультурний діалог з іншими країнами», міжнародний культурний та інформаційний обмін, тобто за сфери, які, як і викладання мов, відіграють важливу роль у зовнішній культурній діяльності Німеччини [1].

Проаналізовані авторами статті моделі культурної дипломатії свідчать про увагу державних інституцій до політики міжкультурного співробітництва та її вплив на зовнішню політику в сучасному світі. Ефективним інструментом є спрямована політика міжкультурного співробітництва на основі міжурядових угод та керівних домовленостей (французька модель), значну роль відіграє державна політика «витягнутої руки» (британська модель), хоча Форін Офіс намагається контролювати участь держави у міжнародній культурній взаємодії. Компромісна модель характеризує зовнішню політику Німеччини, яка поєднує діяльність урядових та неурядових установ у досягненні цілей культурної дипломатії.

Література:

1. Lending M. Change and Renewal. Norwegian foreign cultural policy 2001-2005. Report. / http://www.odin.dep.no/ud/english/doc/reports.
2. Квасов О. К. Внешние культурные связи. Дипломатическая деятельность по развитию культурного сотрудничества. – М.: Изд-во Дипломатической Академии МИД России, 1998. – С. 36.
3. Сборник материалов круглых столов «Национальная культура в условиях глобализации» и «Политика и культура в диалоге цивилизаций». – М.: Издательство Дипломатической Академии МИД России, 2004. – 162 с.
4. Wyszomirski M. J., Dewey P. International Issues in Cultural Policy and Administration: A Conceptual Framework for Higher Education / http://www.culturalpolicy.org.
5. Sablosky J. A. Recent Trends in Department of State Support for Cultural Diplomacy: 1993-2002. / http://www.culturalpolicy.org.

6. Cummings M. C. Cultural Diplomacy and the United States Government: a Survey. Center for Arts and Culture, 2003 / http://www.culturalpolicy.org.
7. Mulcahy K. V. Cultural Diplomacy and the Exchange Programs: 1938-1978 // The Journal of Arts Management, Law and Society. – 1999. – Vol. 29, № 1 (Spring). – P.1.
8. Nye J. Soft Power: the means to success in World Politics. – N.Y.: Perseus Publishing, 2004 – 191 p.
9. Schneider C. P. Culture Communicates: US Diplomacy that Works. Discussion Papers in Diplomacy / http://www.clingendael.nl/publications/2004.
10. Schneider C. P. Diplomacy that works: «best practices» in cultural diplomacy / http://www.culturalpolicy.org.
11. Ожеван М. А., Кучмій О.П. Культурна дипломатія // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. – К.: Знання України, 2004. – Т. 1. – С. 380-381.
12. Djian J.-M. La diplomatie culturelle de la France a vau-l'eau // Le Monde diplomatiqe. – 2004. – Juin. – P. 28.
13. Vйdrine H. L'autre grandeur // Le Nouvel Observateur. – 1998. – № 1751. – P. 5-6.
14. Kourliandsky J.-J. Relations internationales et culture / http://www.iris-france.org.
15. Cerny P. Une politique de grandeur. – Paris: Flammarion, 1986. – 286 p.
16. Murville M. C. citй par Roche F. et Piniau B. Histoires de diplomatie culturelle des origines a 1995. La Documentation Francaise, 1995. – 295 p.
17. Legendre J. Avis presente au nom de la Commission des Affaires culturelles du Senat sur le projet de loi de finances pour 1999, adopte par l'Assemblee Nationale (N 67). – Tome XIII, Francophonie / www.senat.fr.
18. Wyszomirski M. J. International Cultural Relations: A Multi – Country Comparison / http://www.culturalpolicy.org.
19. Ministere Rapport des Affaires d'activite etrangeres 2004 // http://www.diplomatie.gov.fr.
20. Dumas T. L'Europe est l'avenir de la diplomatie francaise // Diplomatie&geopolitique. – 2005. – N 5 / http://pokitik.tooblog.fr.
21. The United Kingdom: Foreign Cultural Policy by Robin Baker / http://ics.leeds.ac.uk.
22. Vaughan J. R. A Certain Idea of Britain: British Cultural Diplomacy in the Middle East, 1945–57. / http://ics.leeds.ac.uk.
23. Cull N.J. Propaganda? / http://www.britishcouncil.org/history.
24. Baker R. The United Kingdom: Foreign Cultural Policy / http://www.britishcouncil.
25. Katzenstein P.J. Open Regionalism: Cultural Diplomacy and Popular Culture in Europe and Asia / http://www.allacademic.com/meta.
26. German Foreign Policy in Dialogue. A Quarterly E-Newsletter on German Foreign Policy Edited by Marco Overhaus, Hanns W. Maull and Sebastian Harnisch. / http://www.deutsche-aussenpolitik.
27. Das Jahrbuch des Goethe-Instituts 2005-2006 / http://www.goethe.de/mmo/priv.

Смирнова К.В.*

АНАЛІЗ ЕВОЛЮЦІЇ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена аналізові правових інструментів відносин України з Євросоюзом. Досліджується роль рекомендаційних актів (План дій 2005 року та Порядок денний асоціації 2009 року) в процесі підготовки до відносин асоціації. Окрема увага приділяється додатковим факторам, що впливають на відносини, такі як вступ України до Енергетичного Співтовариства, укладання Угоди про зону вільної торгівлі з країнами ЄАВТ та участь України в агентствах Євросоюзу.

The article is devoted to the analysis of legal instruments of EU-Ukraine relations. The role of recommendation act (acts of soft law) is described, such as Action Plan 2005 & Association Agenda 2009. Special attention is paid to the additional factors of EU-Ukraine association relations, such as Ukraine membership in Energy Community, Free Trade Agreement with the EFTA states & participation in European Agencies.

Європейський Союз (Євросоюз) пройшов етапи свого розвитку від створення зони вільної торгівлі, митного союзу, економічного та валютного союзів до функціонування політичного союзу. Кожний етап розвитку європейського об'єднання та його розширення зумовлює видозміну правових форм інтеграції самих держав-членів, а також удосконалення правового співробітництва з третіми країнами. Історично відносини України з Євросоюзом від співробітництва до асоціації мають в своїй основі багато факторів впливу та видозмінюються через призму відносин європейського об'єднання з іншими третіми країнами.

Українська та західна доктрина міжнародного й європейського права не залишає без уваги питання правового регулювання відносин Євросоюзу з третіми країнами, в тому числі й з Україною. Проблеми кооперації Європейського Союзу з третіми країнами знайшли своє відображення у працях зарубіжних вчених, зокрема Е. Аннерса, Т. Хілліона, Дж. Муіра, А. Еванса, С. Ватеріла; [1-4] тощо, а також у працях вітчизняних вчених таких як: М. Бурменський, В. Буткевич, М. Гнатовський, В. Денисов, В. Копійка, М. Микієвич, В. Муравйов, Р. Петров, І. Березовська, О. Шпакович, Р. Петров [5 -9] та ін. Окремі праці вітчизняних вчених присвячені аналізові певних аспектів європейської інтеграції, наприклад, Н. Сюр вдало дослідила теоретичне підґрунтя європейської інтеграції України [10], Є. Савельєв та А. Фліссак аналізують економічний аспект європейської інтеграції [11]. В. Муравйов та М. Микієвич у своїх працях торкаються питань правової європейської інтеграції України [5-7]. Окремі питання співпраці України з Євросоюзом висвітлені в ро-

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Смирнова К.В., 2011

ботах О. Гладенка та Я. Костюченка [12]. Проте, спеціальні наукові комплексні дослідження історичних етапів та перспектив розвитку форм правового співробітництва України з Європейським Союзом відсутні.

Україна на сьогодні перебуває у стадії наближення до правової системи Європейського Союзу, тому перед вітчизняною доктриною постає гостра потреба в проведенні системного аналізу правових основ співробітництва нашої держави з європейським інтеграційним об'єднанням та перспектив видозміни форм інтеграції.

Першочерговим завданням є дослідження перспектив правого регулювання відносин нашої країни з європейським інтеграційним об'єднанням на основі аналізу етапів відносин та наближення до рівня відносин асоціації з Євросоюзом.

Процес європейської інтеграції України почався з моменту набуття незалежності та передбачає зміни внутрішніх основ та інституційного механізму реалізації євроінтеграційного вектору зовнішньої політики України. Правове регулювання відносин України з Євросоюзом на сьогоднішній день базується на підписаній у 1994 році широкомасштабній Угоді про партнерство та співробітництво (УПС), укладеній на строк 10 років, що сплинув у 2008 році. Однак ст. 101 УПС містить норму про автоматичну пролонгацію договору у випадку відсутності письмової заяви сторін про її денонсацію. В березні 2007 року Комісія ЄС отримала мандат на проведення переговорів з Україною щодо укладання нової посиленої угоди. На сьогодні можна з впевненістю зазначити, що дана Угода є застарілою. Торговельні відносини з державами-членами вже регулюються правом СОТ після вступу Україною до цієї організації в 2008 році [13]. Інші аспекти співпраці з Євросоюзом регулюються системою рамкових документів та секторальних угод в різних сферах суспільного життя.

Історично відносини України з Євросоюзом регулювалися під впливом різноманітних політичних, економічних, правових факторів. В цілому в основі поступової трансформації відносин від співробітництва до асоціації лежали акти рекомендаційного характеру, норми яких можна охарактеризувати як норми «м'якого» права (soft law).

З 2005 року взаємна співпраця сторін регулювалася Планом дій Україна-Євросоюз, затвердженим на засіданні Ради з питань співробітництва, створеної на підставі УПС. При цьому План дій був інструментом Європейської політики сусідства (ЄПС), що була запроваджена в 2003 році в якості політики «парасольки» з високим рівнем диференціації.

У зв'язку з тим, що основою правових відносин країн, залучених до ЄПС, є різні договірні механізми, Євросоюз намагався «урівняти» стартові умови інтеграції третіх країн до об'єднання. Запропоноване в 2008 році Комісією ЄС Східне партнерство (СхП) [14] стає віддзеркаленням поступової інтеграції в економіку Євросоюзу таких країн як Вірменія, Азербайджан, Білорусь (з певними застереженнями), Грузія, Молдова та Україна. Східне партнерство вирівнює правові засади співробітництва країн, залучених в ЄПС. Таким чином СхП має певні переваги по відношенню до первісної моделі ЄПС. Політика СхП стає більш «модернізованою» політикою, відповідно до якої чітко визначені правові основи нового договірного механізму (угоди про асоціацію, що будуть містити основну мету – створення поглибленої зони вільної торгівлі); вперше визначено нові рамки для багатостороннього співробітництва країн; окреслені можливості створення Економічного співтовариства сусідства на кшталт Європейського Економічного Простору з країнами Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) тощо.

В 2009 році інструмент ЄПС був замінений на Порядок денний асоціації (ПДА) [15], схвалений Радою з питань співробітництва в червні 2009 року, а набув чинності 23 листопада 2009 року шляхом обміну нотами між дипломатичними відомствами сторін. Цей

документ стає осторонь спільних зовнішніх політик Євросоюзу щодо України, він не є інструментом ані ЄПС, ані СхП. Ще раз необхідно відзначити, що норми ПДА можна охарактеризувати як норми «м'якого» права, документ має рекомендаційний характер і спрямований на імплементацію майбутньої угоди про асоціацію. На відміну від попередніх документів, ПДА вже не має термінів виконання. Це якісно новий практичний інструмент взаємодії, спрямований на закріплення нової, більш тісної співпраці, ще до набуття чинності Угоди про асоціацію. З одного боку, цей документ носить рекомендаційний характер й позиціонується європейською стороною як альтернатива процесу розширення Євросоюзу, з іншого боку, його можна розглядати як підготовчий етап виведення двосторонніх відносин на якісно новий рівень, переходу від принципів партнерства та співробітництва в рамках УПС до принципів економічної асоціації.

Можна визначити додаткові фактори, що впливають на перехід до відносин асоціації між Україною та Європейським Союзом.

Вступ України до Енергетичного Співтовариства у зв'язку із набуттям чинності Протоколу про приєднання [16] до цієї міжнародної організації зумовив необхідність гармонізації законодавства України в сфері енергетики з метою поступової інтеграції в єдиний енергетичний ринок Євросоюзу.

На підставі ратифікованого в грудні 2010 року Протоколу про приєднання України до Енергетичного Співтовариства законодавство України в сфері енергетики має бути гармонізовано до acquis communautaire (ст. 2 Протоколу) в цілому до 2018 року. Таким чином, основою правового регулювання в рамках Енергетичного Співтовариства є право Євросоюзу, що має бути імплементовано до законодавства України відповідно до міжнародноправових зобов'язань, що витікають із отримання повноправного членства в Енергетичному Співтоваристві з 1 лютого 2011 року.

Опосередкованим фактором на відносини України з Євросоюзом є підписання Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та країнами Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), яка була підписана 24 червня 2010 року. [17]. Дана Угода на сьогодні очікує на її ратифікацію всіма підписантами. Станом на червень 2011 року Угоду вже було ратифіковано Швейцарією та Ліхтеншейном. В Ісландії та Норвегії тривають національні процедури ратифікації. У зв'язку з тим, що на країни ЄАВТ розповсюджується acquis Євросоюзу на підставі Угоди про Єдиний Європейський економічний простір (ЄЕП) між ЄС, його державами-членами та країнами ЄАВТ, яка була підписана у травні 1992 року, можна зробити висновок, що дана Угода з Україною буде також підготовчим етапом до імплементації норм внутрішнього ринку Євросоюзу в правопорядок України.

Можна відзначити, що додатковими факторами наближення України до Євросоюзу є участь в агентствах і програмах Євросоюзу. Наприклад, наприкінці 2009 року Україна на Європейський поліцейський офіс (Європол) підписали угоду про стратегічне партнерство, а в жовтні 2010 року Україна ратифікувала дану Угоду [18].

Практика зовнішніх зносин Євросоюзу свідчить, що угоди про асоціацію забезпечують найтісніше співробітництво цього об'єднання з третіми країнами, яке часто передує набуттю членства в Євросоюзі. Договір про асоціацію створює особливі відносини третьої країни з ЄС, так як встановлює «спеціальні, привілейовані зв'язки з державою - не членом, що має якоюсь мірою брати участь у системі Співтовариства» (див. ріш. Суду ЄС по справі Demirel) [19].

Нова угода з Україною може стати договором про асоціацію «четвертого покоління», що буде враховувати досвід ЄС у відносинах з країнами Східної та Центральної Європи, країнами Середземноморського басейну, а також країнами «неєвропейського» регіону.

Така угода по своєму змісту може охоплювати максимально широке коло питань взаємного інтересу, може пропонувати поглиблену деталізацію пріоритетних сфер та може передбачати систему послідовних кроків в процесі європейської інтеграції України до ЄС, передбачаючи можливість переходу на нові етапи інтеграції при умові виконання попередніх поставлених завдань (так зв. принцип «conditionality»).

Враховуючи вищенаведений аналіз реалій та перспектив правового регулювання відносин України з Європейським Союзом, варто наголосити, що від виконання Україною взятих на себе зобов'язань буде залежати її подальше інтегрування в європейський правовий та економічний простір. Майбутня угода про асоціацію оновить спільний інституційний механізм співпраці, допоможе поглибити відносини нашої країни з Євросоюзом у всіх сферах та посилити подальшу економічну інтеграцію України, спираючись на взаємні права та обов'язки. Вона буде слугувати основою для подальшого наближення сторін у питаннях зовнішньої політики та питань безпеки, включаючи зміцнення поваги до принципів незалежності, суверенності, територіальної цілісності та непорушності кордонів. Заснування поглибленої зони вільної торгівлі із зобов'язаннями проведення широкомасштабного наближення стандартів України та Євросоюзу буде впливати на поетапне інтегрування України до внутрішнього ринку Європейського Союзу.

Література

1. Muir J. Ukraine and an enlarged EU // Euroinvest. – 2003. – July. – P. 17.
2. Evans A. European Union decision-making, third states & comitology // International a. comparative law quarterly – 1998. – Vol. 47. – part 2. – P. 257–277
3. Аннерс Эрик. История европейского права / РАН , Институт Европы ; Шведская королевская академия наук / [пер.со швед. Р.Л. Валинский)]. — М. : Наука, 1999. — 395с.
4. Weatherill S. Law and integration in the European Union. – Oxford: Clarendon press; NY: Oxford university press, 1995. – 306 p.
5. Микієвич М.М. Міжнародно-правові аспекти співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами / Микієвич Михайло Миколайович. – Львів: Видавн. центр Львівськ. держ. ун-ту ім. І.Франка, 2001. – 200 с.
6. Муравйов В.І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика) / Муравйов Віктор Іванович. – К.: Академ-Прес, 2002. – 425 с.
7. Муравйов В.І. Вступ до права Європейського Союзу / Муравйов Віктор Іванович. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 303 с. – (Підручник).
8. Опришко В.Ф. Право Європейського Союзу. Загальна частина. / Опришко В.Ф., Омельченко А.В., Фастовець А.С. – К.: КНЕУ, 2002. – 458 с. – (Підучник для студ. вищих навч. закладів).
9. Петров Р.А. Вступ до права Європейського Союзу / Петров Р.А., Опейда З.Й., Федорчук Д.Е., Вакуленко А.О. – Донецьк: Донецьк. національний ун-т, 2001. – 248 с. - (Навч. посібник).
10. Сюр Н.В. Правова інтеграція України до Європейського Союзу: теоретико-правове дослідження: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Сюр Наталія Вікторівна. — К., 2006. — 20 с.
11. Савельєв Є., Тріллєнберг В., Мельник А., Броль У., Ур В., Фліссак К., Андре Я., Фьорстер А. Перспективи європейської інтеграції української економіки: погляди зсередини та ззовні // Журн. європ. економіки. — 2006. — 5, N 2. — С. 109-153.

12. Костюченко Я.М. Правове регулювання відносин України та Європейського Союзу. Монографія. – К.: LAT&K, 2011. – 205 с.
13. Закон України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі» від 10 квітня 2008 року №250-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. - № 23. – С. 213.
14. Повідомлення Комісії ЄС «Східне партнерство» від 3 грудня 2008 року // COM (2008) 823 final. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri= COM:2008:0823:FIN:EN:PDF – Назва з титул. екрану.
15. Порядок денний асоціації між Україною та Європейським Союзом, затверджений на засіданні Ради з питань співробітництва від 8 червня 2009 року // UE-UA 1056/2/09 REV 2 – 38 с. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://ec.europa.eu/external_relations/ ukraine/docs/2010_eu_ukraine_association_agenda_en.pdf - Назва з титул. екрану.
16. Закон України «Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства» від 15 грудня 2010 року № 2787-VI // Офіційний вісник України. – 2011. - №1. – С. 13.
17. http://www.efta.int/free-trade/free-trade-agreements/ukraine.aspx
18. Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне партнерство» від 5 жовтня 2010 року № 2576-VI // Офіційний вісник України. – 2010. - №84. – С. 13.
19. Рішення Суду ЄС по справі 12\86 Demirel // European Court Reports.– 1987.– P. 3719, para. 9

Гріненко О.О.*

ПОЛІТИКА СУСІДСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Як вже вказувалося, Європейський Союз підтримує інституційно-структуровані відносини з багатьма регіонами світу. При цьому звичайно особлива увага приділяється найближчим сусідам. Регіональна співпраця з ними визначена Комісією як «спільне поняття, яке відноситься до усіх зусиль з боку (зазвичай) сусідніх країн, щоб вирішити проблеми спільних інтересів» [1]. При цьому з ними ЄС будує різнорідні відносини, причому їхня пріоритетність не зафіксована назавжди і змінюється з часом. Наприклад, нещодавно була зміна в ієрархії партнерів ЄС. «Піраміда привілеїв» змістилася протягом нетривалого часу: в 1980-х рр. партнери по АКТ були безперечно вгорі, тепер безпосередні сусіди ЄС, звичайно, отримують перший рядок. Це відбиває нові пріоритети ЄС: стабілізація Південної і Східної Європи та поширення зони безпеки Союзу до південного берега Середземномор'я [2].

Проте як доречно вказав Д. Лінч, довгий час (всі 90-і рр. XX ст.) зовнішня політика ЄС по відношенню до східних і південних сусідів проходила навколо питання «членства / не членства», що в підсумку зробило її доволі обмеженою [3].

Про значення найближчих сусідів для ЄС свідчить і те, що лише стосовно трьох сусідніх країн і регіонів на основі п. 2 ст. 13 ДЄС (Амстердам) було прийнято спеціальні акти СЗППБ – Спільні стратегії Європейської ради: Росії [4] і України [5] у 1999 р. та Середземномор'я у 2000 р. [6], які не використовувалися ні для якої іншої країни чи регіону [7]. А пізніше, з 2005 р. вже ці Спільні стратегії було замінено на Плани дій в рамках ЄПС чи дорожні карти в рамках партнерства з Росією. Організація ЄПС стала черговим кроком в бік зміцнення СЗППБ. Вона дозоляє ЄС спочатку позбавитися невизначеності і неузгодженості зовнішньополітичних курсів держав-членів щодо таких різних країн і регіонів. Запобігти ситуації, пов'язаної зі змінами пріоритетів урядів держав-членів, що виникала під час головувань держав в ЄС, встановити загальні критерії і орієнтири зовнішньополітичного планування.

Наразі різновиди стосунків з всіма сусідніми країнами можуть бути зведені до трьох груп [8]. По-перше: з розвиненими країнами, що не ставлять за мету членство – це угоди про вільну торгівлю, використання і карбування євровалюти, свободу пересування, руху та контактів в чотирьох сферах і т.п. До-друге: з країнами, що є кандидатами на членство, проте ще не можуть подати заявки через невідповідність Копенгагенським критеріям (потенційні кандидати) – підготовка до такого кроку через угоди про асоціацію і асоціацію та стабілізацію. І по-третє, з іншими країнами-сусідами, з якими ЄС довгий час не мав сталої та визначеної політики. Ускладнює ситуацію ще й дуже різний економічний, політичний та соціальний стан у цих країнах, та навіть їхнє різне географічне розташування. Так, Марокко в 1987 р. подало заяву на членство, відхилену через протиріччя установчім договорам – її неналежність до Європейського континенту (ст. 49 ДЄС (Лісабон)) [9], інші

* кандидат юридичних наук, науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Гріненко О.О., 2011

неєвропейські держави більше аналогічних спроб не робили. Проте згідно Лісабонського договору «Союз розвиває з сусідніми країнами привілейовані стосунки в цілях створення простору процвітання і добросусідства, яке засноване на цінностях Союзу… і укладання з ними спеціальних угод» (ст. 8 ДЄС). Тобто механізм згідно установчих договорів для країн всіх трьох груп є однаковим: привілейовані стосунки на основі укладання відповідних договорів. Хоча на практиці ці стосунки суттєво відрізняються.

В той же час, з виробленням Копенгагенських критеріїв та подальшими кроками та заявами голів держав-членів ЄС, стало більш-менш зрозумілим кордон, до якого буде розширюватися Союз найближчих років [10]. З усіма іншими країнами-сусідами було потрібно будувати відносини на інших засадах. Тому часовий збіг між масштабним розширенням ЄС, що відбулося 1 травня 2004, і стартом Європейської політики сусідства (ЄПС), що розпочалася за 12 днів, був ретельно запланований, щоб послати повідомлення, що політика розширення буде замінена хорошою політикою сусідства [11]. Крім того ЄПС було запроваджено після провалу референдумів з Конституції для Європи, що серед іншого засвідчили незгоду громадян ЄС з політикою розширення, яку вирішили замінити на якусь іншу політику, що проте не містила норм щодо збільшення членів ЄС. Відповіддю стало те, що ЄС пропонує «більше ніж партнерство» і участь в «усьому, окрім установ» [12]. Відповідно ЄПС можна розглядати як відповідь на дві потенційно суперечливі вимоги: баланс між завершенням розширення і модернізацією відносин з сусідами [13].

Свої джерела ЄПС має ще з 1990-х рр. Спочатку за ініціативи Франції в листопаді 1995 р. на основі декларації про нове євро-середземноморське партнерство [14] було започатковано Барселонський процес, який передбачив побудову стосунків з державами Середземноморського регіону, що не ставлять за мету членство. Декларація створила правові рамки для політичного, економічного, культурного та соціального співробітництва між ними. Своєю чергою на основі цих рамок укладалися «євро-середземноморські угоди про асоціацію» з Тунісом (1995 р.), Марокко (1996 р.), Ізраїлем (1996 р.), Палестинською автономією (1997 р.) [15].

В той же час саму політику ЄС щодо Середземноморського регіону на основі Барселонської декларації піддавали критиці, оскільки її здійснення фактично призводило до посилення авторитарних режимів, а не створювало умов для їхнього повалення через те, що головну увагу приділяла питанням безпеки, а не просування демократії [16]. У контексті ЄПС Барселонська декларація урочисто оголосила прихильність сторін міжнародному праву, Статуту ООН, Загальній декларації прав людини, демократії і нормам права. Але відповідно до Звітів про розвиток людини ПРООН (2002, 2003, 2005 і 2006 рр.) у таких країнах, як Туніс, економічна модернізація мала місце з одночасним зміцненням авторитарного урядування. А в Єгипті, Марокко або Йорданії, застійний економічний розвиток співіснував з реструктуруванням авторитаризму та порушеннями прав і основних свобод людини [17].

Одночасно ЄС визначався і з оформленням своєї політики, щодо східноєвропейських сусідів. На початок XXI ст. було досягнуто розуміння щодо термінів та умов приєднання країн Цен¬тральної Європи та Балтії до ЄС і водночас відкрито перспективу роз¬ширення Союзу на країни Західних Балкан і Туреччину [18]. Що стосується інших країн Європи – республік колишнього СРСР, то стосунки з ними, не передбачаючи найближчим часом членства, мали втілитися в спеціальну політику. Її практичним втіленням стала Європейська політика сусідства (ЄПС), складовою якої проте не стала найбільша країна цієї території – Росія, хоч документи ЄПС це і передбачали. Політика сусідства юридично має розповсюджуватися на Азербайджан, Алжир, Білорусь, Вірменію, Грузію, Єгипет, Ізраїль,

Йордан, Ліван, Лівію, Марокко, Молдову, Палестинську Автономію, Сирію, Туніс та Україну. Наразі ці країни можуть бути згруповані в три географічні регіони: Середземноморський регіон (10 країн), Східна Європа (4 країни) і Південний Кавказ (3 країни). Останній регіон не було включено у першій документ Комісії «Більш ширша Європа». Але Стратегія безпеки ЄС, прийнята Європейською радою в грудні 2003 р., визначила Південний Кавказ як область інтересів ЄС.

Відносини з Росією почали розвиватися в 1997 р. в рамках Північного виміру ЄС, з 2001 р. в рамках Спільного європейського економічного простору, а з 2003 р. на основі створення чотирьох «спільних просторів» відповідно до рішень Санкт-Петербурзького саміту [19]. Причин відмови Росії брати участь в ЄПС вказують кілька. Проте головне - це міркування престижу і дипломатії [20]. Загалом, як вказують Дж. Роджерс і Х. Душман, політика ЄС на пострадянському просторі інтерпретується Росією в термінах геополітики, коли ЄС сприймається як найсильніший суперник за вплив у зоні СНД, що традиційно вважається стратегічно важливої для Росії [21] і з якої її, на її ж думку, намагається витіснити ЄС. При цьому можна вказати на думки представників іншої сторони: «Росія повинна розуміти, що зараз вона є лише частиною цього більш широкого європейського добросусідства і що від неї як такої очікують певної відповідальності і зобов'язань (наприклад, захисту демократії і прав людини на своїй території), і що її пануванню в цьому регіоні фактично настав кінець» [22].

Мало того, що Росія захотіла бути частиною ЄПС, відсутність будь-які посилання на Росію в стратегічних документах ЄПС, а також на ЄПС в Дорожніх картах Росії-ЄС. Дорожні карти, в рамках яких відбувається побудова Спільного європейського економічного простору досить розпливчасті, вони порівняно мало наповнені конкретним змістом. В той же час за формою чотири загальні простори є своєрідними похідними від ЄПС. Демократії в дорожніх картах надається лише символічне значення, там відсутнє пряме посилання на норми ЄС як орієнтир для двостороннього зближення і немає кінцевої мети і проміжних етапів, напрямів і способів дії, нарешті, там не проставлено ніяких конкретних дат. Проте для російської сторони вказана специфіка дорожніх карт виглядала швидше як перевага [23].

В підсумку зараз ЄС прагне не наблизити Росію до європейських стандартів демократії, якості життя і охорони довкілля, як це відбувається в рамках ЄПС, а «вбудовує» стосунки з Росією в систему інтересів своєї міжнародної стратегії під кутом зору забезпечення енергетичною сировиною і товарами низької обробки. Одночасно ЄС прагне зблизити російське законодавство з європейським. Робиться це, проте, не для інтеграції Росії в економічний і соціальний простір ЄС шляхом створення зони вільної торгівлі, а швидше на користь здешевлення російських енергоносіїв і розв'язання економічних і правових колізій, які виникають у європейських агентів на російських ринках [24].

Згідно Стратегії ЄПС (2004 р.) з певними країнами, на які має розповсюджуватися ЄПС, вона фактично так і не розпочинається. Так, Білорусь і ЄС зможуть розбудовувати договірні відносини після того, як Білорусь установить демократичну форму правління за підсумками вільних і чесних виборів. Ситуація протягом наступних років в країні не змінилася, проте стосунки з ЄС поступово налагоджуються, і в 2007 р. було відкрито Представництво ЄС, чому серед іншого сприяла і ЄПС [25]. Лівія може приєднатися до Барселонського процесу виключно на основі повного визнання барселонських документів і рішень. Тобто стосовно цих країн ЄС встановлює певні вимоги щодо приєднання до ЄПС, які межують з втручанням у їхні внутрішні справи, оскільки інакше важко визначити вимогу змінити політичний режим в іноземній країні.

В рамах ЄПС було вирішено об'єднати відносини ЄС з країнами Східної Європи і з країнами Середземномор'я. Об'єднання настільки різних країн у рамках однієї політики мало за висловом тодішнього Голови Комісії забезпечити «амбіційний, довгостроковий та об'єднуючий» напрямок, який поєднає індивідуальний прогрес у демократичних та економічних реформах з поглибленням співробітництва з ЄС [26]. При цьому було наголошено, що «якою б не була політика наближення ЄС, жодній європейській країні, яка відповідатиме усім Копенгагенським критеріям, не буде відмовлено у членстві». Хоча далі і було зауважено «...Європейський Союз не може розширюватися вічно. Ми не можемо перетворити Європейський політичний проект у просто зону вільної торгівлі на континентальній основі». Сама Європа мала визначитися, де проходить її кордон, «...інакше це визначать інші» [27].

Цікаво, що сама по собі ЄПС є певною надбудовою, базисом якої є вже існуючі програми на кшталт Барселонського процесу, які при цьому не зникають. До прикладу сама ЄПС до країн Середземномор'я буде реалізовуватися через Барселонський процес. Своєю чергою, у відносинах з Росією в рамках «спільних просторів» за використання елементів ЄПС. За такої ситуації можна в принципі погодитися з думкою, що ЄПС створювалася заради України [28], оскільки з іншими значними партнерами ЄС, що беруть участь в програмі, певні спільні організацій механізми вже існували до цього. Крім того базою для сусідства слугують існуючі угоди про асоціацію та співробітництво, які також не зникають, а лише починають скеровуватися в одному певному напрямі в інтересах ЄС.

Перший офіційний документ з питань ЄПС – спільне послання комісара з питань зов¬нішніх відносин К. Патена і Верховного представника Х. Солани від 7 липня 2002 р. «Ширша Європа» [29] визначало п'ять головних сфер співпраці ЄС з кранами-сусідами: посилений політичний діалог; економічна співпраця і тісні торговельні зв'язки; співпраця у сфері юстиції та внутрішніх справ, включаючи управління кордонами та питання міграції – фінансова допомога ЄС з виробленням нового підходу до транскордонної співпраці; залучення держав-сусідів до політик ЄС, зокрема таких, як захист споживачів, політика конкуренції, наука, освіта, культура та довкілля. Проголошувалося, що ЄПС буде розраховано на десять років, при цьому не закриваючи для відповідних країн перспектив на більш віддалене майбутнє.

До 2003 р. ЄС завершив концептуальне осмислення своєї нової політики, і приступив до розробки її правового забезпечення. Правова основа в установчих договорах ЄС для ЄПС від початку була інша ніж в її попередників. Так Середземноморське партнерство, як одна з політик, перетворених в ЄПС, засновувалася на главі V ДЄС (СЗППБ), а також відповідних статтях ДЗЄС: 133 (торгівля і тарифи), 310 (договори про співробітництво), 308 (угоди про асоціацію, програма МЕДА) [30]. Аналогічно, відносинами з країнами СНД також регулювалися на основі глави V ДЄС (СЗППБ), проте дещо інших статей ДЗЄС: 133, 300 (угоди про партнерство і співробітництво) та 308 (програма TACIS) [31]. Більшість статей колишнього ДЗЄС, а нині ДФЄС також відносяться до фонду політики розвитку щодо країн, що розвиваються: ст. 177-181, 133 (загальна схема преференційних угод), 310 (Котонська угода і договори про асоціацію) і 308 (ALA) [32]. Своєю чергою перспективи розвитку ЄПС в принципі знаходяться далі перспектив, сформульованих в угодах про партнерство і співробітництво чи асоціацію. ЄС тепер не тільки пропонує пільгову торгівлю або участь у митному союзі, але також і «перспективи участі у його внутрішньому ринку і подальшу економічну інтеграцію» [33].

Безпосередньо актами, що регулювали діяльність ЄПС стала низка послідовних повідомлень Комісії, рішень Ради, а в підсумку і Європейської ради в яких було закріплено

загальні принципи, цілі і методи здійснення ЄПС. Всі ці акти не вважаються законодавчими в сенсі Лісабонського договору і тому мають рекомендаційну силу та не можуть бути об'єктом оскарження в Суді. Програмним документом ЄПС стала концепція «Ширша Європа – сусідство: нові рамки стосунків зі східними і південними сусідами», представлена в повідомленні Комісії 11 березня 2003 р., що мала охоплювати найширший географічний регіон від Баренцового моря на півночі до Середземного моря на півдні [34]. Наступними були документи – «По дорозі до інструменту нового сусідства» від 1 липня 2003 р. [35] повідомлення Комісії «Європейська політика сусідства. Стратегія» від 12 травня 2004 р. [36] і деякі інші. Все це свідчить про те, що від початку ЄПС була більше політичним проектом ЄС в рамках СЗППБ, ніж якимось життєздатним інститутом. Її правовим підґрунтям на даному етапі виступають головним чином акти «м'якого права» (комунікації та висновки Комісії). Законодавством ЄС на даному етапі в ЄПС регулюється лише його фінансування.

Ці документи в загальних рисах проголошують, що розширення відкриває перед ЄС принципово нові можливості розвивати відносини з його найближчим оточенням, що мають будуватися на довгостроковій основі так, щоб не допустити появи в Європі нових розділових ліній. Комісія наголошувала, що з огляду на майбутнє розширення ЄС бере на себе обов'язок забезпечити стійку соціальну злагоду та економічний розвиток не лише своїм громадянам і громадянам нових країн-членів, а і його теперішнім та майбутнім сусідам. Як саркастично зауважив Ентін, стержнева ідея ЄПС – те, що Європейський Союз є зразком сучасної цивілізації, економічним гігантом, зразком стабільності, демократії, законності і благополуччя. Покликання ЄС полягає в тому, щоб нести цінності і ідеали, на яких він заснований, зовні, поширюючи зону стабільності і процвітання на його найближче оточення [37]. ЄПС - це одностороння європейська ініціатива щодо держав-сусідів ЄС. Як вказують Кремона і Хілліон, ЄПС не є ані «простором», як чотири спільні простори, що розвиваються з Росією або ЄЕП, ані «партнерством», як Євро-середземноморське партнерство [38]. Відповідно вона є однозначно політикою ЄС, спрямованою на її сусідів, а не створенням чогось нового (простору чи області) або спільної ініціативи (процес або партнерство). Хоча її і проектовано після консультацій з сусідами, Плани дій – передусім засіб для ЄС, щоб спроектувати корпус норм і методів, якими, як він вважає, були б підходящими для політичної і економічної реформи [39].

Тому, ЄПС дуже асиметрична, яка не передбачає якоїсь конкретної участі третіх країн в їхній розробці. Аналізуючи ЄПС Д. Мелоні підкреслює: «Європейський союз не має наміру діяти як добрий самаритянин, який готовий любити будь-якого сусіда. Навпаки, він обіцяє свою «відданість» тільки тим, хто готовий прийняти його основні принципи і норми. Можна сказати, що ЄС не любить безпосередньо своїх сусідів, він скоріше любить себе у своїх сусідах. Тільки за цієї умови, ЄС готовий брати на себе відповідальність за них» [40]. При цьому ЄПС – диференційована політика, яка ефективна, головним чином, в країнах, які готові бути подібним до держав-членів ЄС.

Література:

1. European Commission (1995) «Communication on European Community support for regional economic integration efforts among developing countries» COM (95) 219 final, Brussels 16 June 1995
2. Smith K.E. European Union Foreign Policy in a Changing World. – Cambridge: Polity Press, 2003. – P. 56.

3. LynchD. The European Neighbourhood Policy // The Journal of Foreign Policy of Moldova. - 7 p., P. 2. - http://eurojournal.org/files/dov_prague.pdf.
4. Presidency Conclusions, Cologne European Council // OJ. – 1999 – L 157. – P. 1.
5. Presidency Conclusions, Helsinki European Council // OJ. – 1999. – L 331. – P. 1.
6. CS of 19 June 2000 on the Mediterranean region // OJ. – 2000. – L 183. – P. 5.
7. Delcour L.. Does the European Neighbourhood Policy Make a Difference? Policy Patterns and Reception in Ukraine and Russia // European Political Economy Review. – № 7. – Summer. – 2007. – P. 118-155, P. 129.
8. Cremona M. The European Neighbourhood Policy: Legal and Institutional Issues //CDDRL Working Papers. – № 25. – 2 November 2004. - http://iis-
1. db.stanford.edu/pubs/20738/Cremona-ENP_and_the_Rule_of_Law.pdf .
9. Baracani E. The European Neighbourhood Policy: a new anchor for conflict settlement? // Global Europe Papers. – 2008. – Vol. 2. – 34 p., P. 9.
10. Зокрема, на зустрічі в Салоніках в 2003 р. країни Західних Балкан отримали перспективу членства в ЄС, після того, як будуть відповідати Копенгагенським критеріям.
11. Harasimowicz A. European Neighbourhood Policy, 2004-2006: the Growing Need for a Strategy // The European Neighbourhood Policy: A Framework for Modernisation? EUI Working Papers Law. – 2007. – Vol. 21. – P. 81-95, P. 81.
12. Prodi R. A Wider Europe. A Proximity policy as the key to Stability. SPEECH/02/619. – Brussels, 2002.
13. Comelli M., Greco E., Tocci N. From Boundary to Borderland: Transforming the Meaning of Borders in Europe through the European Neighbourhood Policy // European Foreign Affairs Review. – Vol. 12. – № 2. – 2007. – P.203-218, P. 210. - http://www.iai.it/sections/pubblicazioni/pubblicazioni_esterne.asp#2007.
14. Mediterranean Partnership. Conference Proceedings. - Madrid, 1995. - 57 p.
15. Муравйов В.І. Правове регулювання угод ЄС з третіми країнами… С. 226
16. Gillespie R., Whitehead L. European Democracy Promotion in North Africa: Limits and Prospects // Democratization. – Vol. 9. – № 1. – 2002. – P. 192-206, P. 198.
17. Cavatorta F., Volpi F. Forgetting Democratization? Recasting power and authority in a plural Muslim world // Democratization. – Vol. 13. – № 3. – 2006. – P. 363-372.
18. Копійка, Шинкаренко. Європейський Союз Історія і засади функціонування. – К., 2009. – 628.
19. До них відносяться: спільний економічний простір (включаючи конкретно згадані питання навколишнього середовища і енергетики), простір свободи, безпеки і правосуддя, простір співробітництва в області зовнішньої безпеки, а також простір наукових досліджень і освіти, включаючи культурні аспекти. Одним із ключових елементів відносин між ЄС і Росією в цілому є енергетичний діалог. (Сообщение Комиссии об отношениях с Россией, COM(2004) 106, 9 февраля 2004 года, а также Выводы Совета от 24 февраля 2004 года.)
20. Стрежнева М. Европейская политика соседства и стратегическое партнерство РФ–ЕС, охватывающее четыре пространства: попытка сравнения // Интернет-журнал Вся Европа. – № 5 (11). – 2007. - http://www.alleuropa.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=319.
21. Стратегия России, № 12, декабрь 2006 г.
22. Селиванова И.Ф. Европейская политика соседства и страны СНГ. 30.12.2009 – . http://nest-job.ru/node/88

23. Стрежнева М. Европейская политика соседства и стратегическое партнерство РФ–ЕС, охватывающее четыре пространства: попытка сравнения // Интернет-журнал Вся Европа. – № 5 (11). – 2007. - http://www.alleuropa.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=319.
24. Троицкий М. Европейский Союз в мировой политике // Международные процессы. http://www.intertrends.ru/five/004.htm.
25. Lindner R. ENP fьr Osteuropa. Die Nachbarschaftspolitik der EU wdhrend der deutschen Ratsprдsidentschaft // Osteuropa heute. Entwicklungen - Gemeinsamkeiten – Unterschiede / Jule Bцhmer/Marcel Vietor (Hg.). – Mьnster 2007. – S. 245-258, S. 254.
26. «A Wider Europe - A Proximity Policy as the key to stability»: Speech by Romano Prodi, President of the European Commission // Peace, Security And Stability International Dialogue and the Role of the EU. Sixth ECSA-World Conference. Jean Monnet Project, Brussels. 5-6 December 2002. - http://europa.eu.int/comm/external_relations/news/prodi/sp02_619.htm.
27. «A Wider Europe - A Proximity Policy as the key to stability»: Speech by Romano Prodi, President of the European Commission// Peace, Security And Stability International Dialogue and the Role of the EU. Sixth ECSA-World Conference. Jean Monnet Project, Brussels. 5-6 December 2002. - http://europa.eu.int/comm/external_relations/news/prodi/sp02_619.htm.
28. Снігир О.В. Концепція «Нове сусідство» та інші підходи до відносин Україна-ЄС // Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За заг. ред. В.С.Крисаченка. – К. : НІСД, 2004. – 648 с., С. 585-630. С. 599.
29. Council Regulation (EC) № 2698/2000 // OJ. – L 311. - 27 November 2000.
30. Council Regulation (EC) № 2698/2000 // OJ. – L 311. - 27 November 2000.
31. Council Regulation (EC, EURATOM) № 99/2000 // OJ. – L 12. – 29 December 1999.
32. Council Regulation (EEC) № 443/92 // OJ. – L 52. – 25 February 1992
33. Commission, European Neighbourhood Policy Strategy Paper, as Fn. 16, p. 5.
34. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. COM. - 2003. - 104 final. «A Wider Europe - Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours». – Brussels, Commision of the European Union. - 2003. - 11 March.
35. Communication from the Commission. Paving the way for a New Neighbourhood Instrument. Commission of the European Communities, Com (2003) 393 final, Brussels, 1 July 2003.
36. Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy. Strategy Paper. Commission of the European Communities, Com (2004) 373 final, Brussels, 12 May 2004.
37. Европейское право. Учебн. для ВУЗов / Под. ред.. Єнтина. – М, 2008. – С. 515.
38. Cremona M., Hillion C. L'Union fait la force! Potential and Limitations of the European Neighbourhood Policy as an integrated EU foreign and security policy // European University Institute, Department of Law. EUI Working Papers. Law. – 2006. – Vol. 39. – P. 39. http://cadmus.iue.it/dspace/handle/1814/6419.
39. Cremona M., Hillion C. L'Union fait la force! Potential and Limitations of the European Neighbourhood Policy as an integrated EU foreign and security policy // European University Institute, Department of Law. EUI Working Papers. Law. – 2006. – Vol. 39. – P. 21. http://cadmus.iue.it/dspace/handle/1814/6419.
40. Meloni G. Who's My Neighbour? // European Political Economy Review. – 2007. – № 7. - P. 24-37, P. 27.

Гуменюк А.Г.*

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КУРС - НАДІЙНИЙ МЕХАНІЗМ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В період з 25 по 27 березня 2011 року в Бельгії в черговий раз пройшов «Брюссельський Форум» щорічне зібрання високого рівня найбільш впливових північноамериканських та європейських політиків, корпорацій та інтелектуальних лідерів з метою відпрацювання належної відповіді на сучасні виклики країнам по обидва боки Атлантичного океану. Про надзвичайну важливість вказаного заходу зокрема свідчить склад його цьогорічних учасників, серед яких можливо виокремити президента Європейської Ради Германа ван Ромпея, президента Республіки Сербія Бориса Тадіча, президента Європейської Комісії Жозе Мануель Баррозо, президента Європейського парламенту Єржі Бузека, генерального директора СОТ Паскаля Ламі, президента Світового банку Роберта Зелліка, віце-президента Європейської Комісії Кетерін Ештон, міністра закордонних справ Швеції Карла Більда, міністра закордонних справ Словаччини Мікулаша Джурінду, міністра закордонних справ Болгарії Ніколая Младєнова, заступника державного секретаря США з питань економіки, енергетики та сільського господарства Роберта Хорматса, а також цілу низку інших впливових політиків, політологів, експертів, представників неурядових організацій та ЗМІ. Україна на цьому міжнародному заході була представлена Першим віце-прем'єр-міністром України Андрієм Клюєвим та Міністром закордонних справ України Костянтином Грищенко.

Цілком природно, що одним з головних питань, які підлягали обговоренню в рамках цьогорічного Брюссельського форуму, було й питання ефективності Європейської політики сусідства та її складової проекту Східного партнерства, що безпосередньо торкаються головного напряму сучасної зовнішньої політики України - її європейської інтеграції.

Як відомо, влітку 2004 року ЄС започаткував реалізацію Європейської політики сусідства, яка охопила східне та південне коло сусідніх з ЄС країн. Усвідомлення неадекватності ЄПС та жорстка позиція України щодо її неприйнятності, передусім через її позиціювання як альтернативи політиці розширення ЄС, сприяли тому, що всередині ЄС почалися пошуки шляхів визначення для України нового статусу в стосунках з ЄС, про що свідчить ініційована навесні 2008 року Польщею та Швецією зовнішньополітична ініціатива під назвою «Східне партнерство», установчий саміт якої відбувся 7 травня 2009 року в м. Прага (Чеська Республіка).

На відміну від Європейської політики сусідства, «Східне партнерство» стало доповненням до двостороннього формату відносин між ЄС та державами-партнерами. У випадку України такі двосторонні відносини з ЄС є більш амбітними за «Східне партнерство» у кількох ключових сферах. Водночас, особливий інтерес для України становлять такі елементи «Східного партнерства», як всеохоплююча інституційна розбудова, сприяння регіональному розвитку, створення інтегрованої системи управління кордонами та поглиблення інтеграції в сфері енергетичної безпеки.

* кандидат політичних наук, науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Гуменюк А.Г., 2011

Під час своєї доповіді та відповідей на запитання на Брюссельському форумі в рамках дискусії на тему: «Європейська політика сусідства: чудово, давайте будемо тут реалістами» Міністром закордонних справ України К.Грищенко було окреслено три сучасні пріоритети, які Україна бачить перед собою на її євроінтеграційному шляху. Перший пріоритет, що стосується європейського порядку дня для України, - це завершення переговорів щодо угоди про асоціацію, в тому числі створення зони вільної торгівлі з ЄС, - зазначив український міністр, підкресливши при цьому те, що тут йдеться не лише про питання зовнішньої політики, але й про внутрішні реформи, які «навіть не ініціювалися» в Україні за останні 20 років, а це реформа бюджетного процесу, адміністративна реформа, пенсійна реформа, реформа оподаткування та інші. Другим пріоритетом повинні стати лібералізація і скасування візового режиму для громадян України у взаємовідносинах з ЄС. Для цього, на переконання К.Грищенка, також необхідні серйозні зміни всередині країни, в тому числі, зокрема, й «вартісні» реформи. Ще одним пріоритетом, за словами Міністра закордонних справ України, є введення сучасних технологій комунікації між урядом і громадянами із загальною ідеєю - обмежити, де це можливо, бар'єри безпосереднього спілкування громадян з урядовими функціонерами.

Зважаючи на вищевикладене, можливо зробити висновок про те, що питання європейської інтеграції України офіційним Києвом розглядається не лише в площині реалізації зовнішньої стратегії країни, а й на напрямку активного внутрішнього реформування усіх складових життєдіяльності нашої держави та приведення їх у відповідність до загальноєвропейських стандартів.

У цьому контексті, надійним механізмом модернізації українського суспільства стали положення Порядку денного асоціації Україна - ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію, офіційно схваленого сторонами 23 листопада 2009 р. шляхом обміну відповідними нотами. З метою його реалізації у 2010 році Кабінетом Міністрів України було прийнято відповідне розпорядження від 19 травня 2010 року № 1073 «Про затвердження Плану першочергових заходів інтеграції України до Європейського Союзу на 2010 рік», яким, зокрема, передбачалося запровадження конкретних заходів на напрямках залучення макрофінансової допомоги Європейського Союзу, створення передумов для покращення доступу товарів українського виробництва на ринок Європейського Союзу, покращення інвестиційного клімату, активізації безвізового діалогу між Україною та ЄС, приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, забезпечення модернізації газотранзитної системи України, забезпечення участі нашої держави в Ініціативі з енергетичної ефективності і навколишнього середовища у Східній Європі, поглиблення співробітництва між Україною та ЄС у транспортній сфері, забезпечення реалізації проектів Європейського Союзу секторальної бюджетної підтримки, підготовки разом з Європейською Комісією проекту рамкового документа щодо виконання Програми всеохоплюючої інституційної розбудови, а також активізації роботи у сфері запобігання та протидії корупції в Україні.

Положення Порядку денного асоціації Україна - ЄС також передбачають цілком конкретні заходи, які Україна зобов'язалася реалізувати в рамках модернізації всього українського суспільства на шляху її євроінтеграційного поступу. По-перше, сторони погодилися підтримувати діалог та співпрацювати з метою посилення поваги до демократичних принципів, верховенства права та належного управління, прав людини та основних свобод, включаючи права осіб, які належать до національних меншин, як це зазначено в основних Конвенціях ООН і Ради Європи та їх відповідних протоколах. Україна також зобов'язалася посилити правові та адміністративні рамки, необхідні для забезпечення свободи вира-

ження поглядів, приділяючи при цьому особливу увагу засобам масової інформації та правам журналістів, сприяти залученню громадян до процесу прийняття рішень, зокрема через діяльність організацій громадянського суспільства, шляхом співробітництва в контексті правових рамок та практики, що спрощує роботу організацій громадянського суспільства, а також розширити співробітництво з метою подальшого посилення обізнаності правоохоронних органів та судів щодо поваги до права на свободу мирного зібрання, зокрема шляхом обміну досвідом з ЄС, навчання та співробітництва з питань імплементації норм законодавства.

Боротьба з корупцією є наступним напрямком, посилення якого без сумніву сприятиме євроінтеграційному поступу України. У цьому контексті надзвичайної важливості набуває необхідність активізації співробітництва в рамках Групи держав Ради Європи проти корупції та подальша імплементація її відповідних рекомендацій, завершення Україною процесу ратифікації Конвенції ООН проти корупції та Кримінальної конвенції Ради Європи проти корупції, а також імплементація Національного Плану дій щодо боротьби з корупцією у співпраці з відповідними установами ЄС.

В рамках налагодження Україною співробітництва з ЄС з питань юстиції, свободи та безпеки, пріоритетним для нашої держави залишатиметься розвиток української системи захисту персональних даних після ратифікації Конвенції Ради Європи 1981 року про захист персональних даних та Додаткового протоколу до неї та її імплементації, що має стати однією з передумов для укладення угод з Євроюстом та Європолом, включаючи й обмін оперативною інформацією; розвиток необхідних законодавчої та інституційної рамок у сфері управління міграцією з метою боротьби з нелегальною міграцією, контрабандою та торгівлею людьми; практична імплементація Конвенції ООН про статус біженців 1951 року і відповідного Протоколу про статус біженців 1967 року, включаючи право на притулок та дотримання принципу невидворення, та Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року, з метою боротьби та запобігання злочинній, організованій або іншій діяльності; розробка відповідних умов для запровадження у довгостроковій перспективі безвізового режиму між Україною та ЄС, як домовлено під час Паризького Саміту Україна - ЄС у вересні 2008 року, з приділенням особливої уваги таким питанням, як: безпека документів, нелегальна міграція, включаючи реадмісію, громадський порядок і безпека та зовнішні зносини; розробка, впровадження та удосконалення стратегії, правової бази та процедури інтегрованого управління кордонами; продовження процесу демаркації кордонів України відповідно до міжнародних стандартів у співробітництві з відповідними органами влади сусідніх країн, а також мінімізація ризиків безпеки під час проведення ЄВРО 2012.

В рамках економічного співробітництва Україна та ЄС співпрацюватимуть у напрямку створення в Україні повноцінно функціонуючої ринкової економіки та поступового наближення її політики до політики ЄС відповідно до основних принципів макроекономічної стабільності, надійних державних фінансів, стабільної фінансової системи та сталого балансу платежів та, зокрема, розвитку спроможності України у макроекономічному прогнозуванні, у тому числі покращення методології розробки сценаріїв розвитку та моніторингу економічних процесів, покращення якості аналізу факторів впливу тощо шляхом обміну найкращими практиками, зміцнення незалежності Національного банку України, у тому числі шляхом перегляду Закону України «Про Національний банк України», посилення стабільності та управління державними фінансами України через імплементацію фіскальної реформи та реформи видатків, включаючи також пенсійну систему та управління державним боргом, зменшення рівня залучення держави до процесу ціноут-

ворення та впровадження процедур для повного відшкодування цін, подальший розвиток відкритих, конкурентних та прозорих правил і процедур приватизації в Україні.

Виконання важкого «домашнього завдання» для України очікується й в сфері узгодження правил торгівлі товарами. У цьому контексті важливими є передача повноважень з питань сертифікації походження від Торгово-промислової палати до митних органів до набуття чинності Угоди про асоціацію, реалізація відповідних проектів «Твіннінг» для Державної митної служби України з питань застосування правил походження, а також розроблення законодавства України щодо технічного регулювання, стандартизації, оцінки відповідності, ринкового нагляду, метрології та акредитації стосовно положень, які регулюють обіг промислових товарів відповідно до ас^^ш ЄС з метою усунення торгівельних бар'єрів.

З метою забезпечення поступового наближення законодавства України до законодавства ЄС у сфері запровадження санітарних та фітосанітарних заходів стосовно продуктів харчування та кормів, здоров'я та умов утримання тварин, Україна за допомогою ЄС повинна розробити всеохоплюючу стратегію реформування політики України щодо продуктів харчування та кормів, а також здоров'я та умов утримання тварин, яка має передбачати графік, включаючи проміжні етапи та фінансовий план для її імплементації та встановити чіткі пріоритети для сфер, в яких може бути досягнуто швидкого прогресу. Стратегія також повинна передбачати, в тому числі, наближення українського законодавства до законодавства ЄС, розбудову спроможності та імплементацію, з-поміж іншого у сфері продуктів харчування та кормів, здоров'я та умов утримання тварин, оперативного простежування та аудиту, який здійснюється контролюючими органами. Важливим також є посилення адміністративної спроможності у згаданих сферах, зокрема, шляхом перегляду функцій органів державної влади України, відповідальних за здоров'я та умови утримання тварин, продукти харчування та корми з метою їх наближення до вимог ЄС, навчання працівників компетентних органів державної влади України, а також удосконалення лабораторій відповідно до вимог ЄС з особливою увагою, приділеною необхідному обладнанню та відповідним методам аналізу (тестування залишків) та підготовці їхньої акредитації відповідно до стандартів ISO.

Особлива увага у сфері державних закупівель в Україні повинна приділятися посиленню та зміцненню співробітництва з ЄС, в тому числі через технічну допомогу, спрямованого на вжиття належних заходів, зокрема для забезпечення достатньої адміністративної спроможності центрального органу виконавчої влади, відповідального за економічну політику, з метою виконання його завдань, що стосуються державних закупівель; створення незалежного наглядового органу та забезпечення його достатньої адміністративної спроможності з метою впровадження ефективних заходів, а також подальшої гармонізації законодавства України до ас^иІ5 ЄС щодо державних закупівель.

Україною повинна бути створена й ефективна система контролю та моніторингу за державною допомогою, для чого необхідним є посилення прозорості та передбачуваності конкурентної політики в Україні, включаючи оприлюднення рішень Антимонопольного комітету України у короткий термін після їх ухвалення та принципів, що використовуються в імплементації конкурентного законодавства та забезпечення конвергенції конкурентного законодавства та практики України до acquis ЄС, зокрема у сферах правил контролю за злиттям та у принципах, що використовуються в імплементації та посиленні конкурентного законодавства.

З метою подальшого наближення до ЄС у сфері захисту прав інтелектуальної власності, Україні необхідно впроваджувати закріплені у Директиві 2004/48/ЄС та Регламенті

Ради ЄС 1383/2003 стандарти стосовно митних дій, вживати ефективні заходи проти підробок і піратства та забезпечення ефективної імплементації законодавства і санкцій за порушення прав інтелектуальної власності, посилити цілісну та всеохоплюючу правозастосовну спроможність на рівні органів державної влади (адміністративні, судові та виконавчі органи), зокрема збільшення кількості державних інспекторів у Державному департаменті з питань інтелектуальної власності та збільшення інституціональної спроможності Міністерства внутрішніх справ щодо боротьби з інтернет-піратством.

Для спрощення торгівлі між Україною та ЄС наша держава має сприяти подальшому розвитку митного законодавства України та його імплементаційних положень відповідно до міжнародних інструментів та стандартів, які застосовуються у митній сфері та торгівлі, включаючи ті, які розроблені ЄС, Світовою Митною Організацією (зокрема Оновлена Кіотська Конвенція), СОТ, ООН (наприклад Конвенція щодо гармонізації прикордонного контролю 1982 року), впровадити сучасну Гармонізовану систему опису та кодування товарів з метою впровадження комбінованої номенклатури та забезпечення чіткої та зрозумілої класифікації товарів, впровадити сучасні технології митного контролю, що базуються, зокрема на вибірковому та такому, що оснований на ризикові, контролі та спрощених процедурах випуску товарів та контролю після розмитнення, забезпечити найвищі стандарти доброчесності, зокрема на кордоні, шляхом вжиття заходів, що відображають принципи Аруської декларації Всесвітньої митної організації, забезпечити подальший розвиток процедур митної оцінки та практики з метою забезпечення їх більшої прозорості та ефективності, включаючи обмін досвідом стосовно імплементації стандартів СОТ (Угода про застосування статті VII ГАТТ 1994 року), зокрема щодо довідкової ціни при визначенні митної вартості, впровадити всеохоплюючий стратегічний план для Державної митної служби України, з метою наближення транзитного законодавства України, операційних процедур, систем інформаційних технологій щодо конвенцій ЄС/ECFTA стосовно спільних транзитних процедур та спрощення формальностей у торгівлі товарами з метою забезпечення майбутнього приєднання України до зазначених конвенцій та участі в спільній транзитній системі, а також створення механізмів обміну інформацією між Україною та ЄС, у тому числі щодо товарів та транспортних засобів згідно з відповідними стандартами та правилами захисту інформації.

В енергетичній сфері Україна повинна працювати у напрямку швидкого приєднання до Договору про Енергетичне Співтовариство, зміцнювати спроможність та незалежність Національної комісії регулювання електроенергетики України, включаючи створення законодавчих рамок, необхідних для цієї мети, продовжувати реформу тарифів на електроенергію і ціноутворення на газ та заходів щодо забезпечення повної сплати за постачання електроенергії і газу, вживати всіх необхідних заходів для набуття чинності Закону України «Про принципи функціонування ринку природного газу», який має відповідати відповідним нормам ЄС, прискорити роботу у напрямку інтеграції об'єднаної енергетичної системи України до центральної європейської електричної мережі відповідно до вимог Союзу з питань координації передачі електроенергії, продовжити розроблення та використання стратегічних запасів нафти, створити передумови для підготовки, прийняття та імплементації підгалузевих документів з питань енергетичної політики стосовно енергоефективності та відновлювальної енергії, вжити всіх необхідних заходів для уможливлення участі України у програмі ЄС «Розумна енергетика» та продовжити співробітництво щодо спільного проекту ЄС - МАГАТЕ - Україна стосовно оцінки ядерної безпеки українських атомних електростанцій.

В сфері розвитку державного внутрішнього контролю та зовнішнього аудиту Україна повинна забезпечити подальший розвиток системи внутрішнього контролю в органах дер-

жавної влади шляхом гармонізації з загальновизнаними міжнародними стандартами і методологіями, забезпечити імплементацію вищою аудиторською установою України, якою є Рахункова Палата, міжнародно-визнаних стандартів зовнішнього аудиту та забезпечити ефективне співробітництво з відповідними інституціями та органами ЄС у випадках здійснення термінових перевірок та інспекцій, пов'язаних з управлінням та контролем за фондами ЄС, з метою їх здійснення згідно з відповідними правилами та процедурами.

В свою чергу, проблема покращення й удосконалення податкової системи та адміністрування в Україні відповідно до міжнародних та європейських стандартів повинна вирішуватися шляхом покращення та спрощення податкового законодавства, включаючи, за необхідності, його консолідацію шляхом кодифікації, розробки та виконання всеохоплюючого стратегічного плану для Державної податкової адміністрації, включаючи структури, процедури, ресурси та інформаційну підтримку, впровадження дієвого та швидкого рішення щодо проблеми заборгованості із відшкодування ПДВ та вжиття заходів для гармонізації політик щодо протидії та боротьби з шахрайством і контрабандою підакцизних товарів.

На логістичному напрямку Україна повинна розробити та імплементувати план дій щодо підвищення безпеки на дорогах, впровадити обов'язкові періоди роботи та відпочинку водіїв у сфері міжнародних перевезень відповідно до міжнародних стандартів, підготувати та імплементувати реформування сфери залізничного транспорту та програми її реструктуризації, підготувати та впровадити реформи у сфері портів (розмежувавши управлінську та господарську функції), розвивати інфраструктуру, зокрема шляхом визначення пріоритетних проектів міждержавного значення, техніко-економічних обґрунтувань та підготовки п'ятирічного робочого плану розвитку мережі, розробити та впровадити новий Повітряний кодекс України, гармонізувати законодавство у сфері безпеки польотів та посилення адміністративної спроможності органів державної влади, відповідальних за політику у сфері авіації.

У сфері підприємницької політики Україна має покращувати функціонування законодавства щодо товариств шляхом постійного перегляду, оновлення відповідного законодавства та його застосування, включаючи, зокрема Закон України «Про акціонерні товариства», спрощувати правила та процедури щодо реєстрації юридичних осіб, у тому числі товариств та фізичних осіб, включаючи підприємців, стосовно їх створення та ліквідації, впроваджувати відповідні міжнародні стандарти аудиту на національному рівні та сприяти дотриманню міжнародних стандартів бухгалтерського обліку всіма зареєстрованими на національному рівні товариствами, зокрема шляхом створення відповідного механізму для досягнення цієї мети.

У сфері ж надання фінансових послуг Україна повинна посилювати співпрацю з FATE, Радою Європи, MONEYVAL, а також відповідними органами в державах-членах ЄС, підписувати Меморандуми про взаєморозуміння між органами фінансової розвідки України та держав-членів ЄС, продовжувати організацію спільних семінарів, конференцій та навчальних заходів та візитів щодо протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, включаючи запрошення українських експертів на відповідні заходи ЄС, а також розвивати національне законодавство щодо запобігання та протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, зокрема шляхом імплементації 40 Рекомендацій та 9 Спеціальних Рекомендацій РАТР, а також відповідного законодавства ЄС стосовно боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму.

І це далеко не повний перелік «домашніх завдань» України, які наша держава повинна виконати на шляху до отримання повноправного членства в ЄС. Ці завдання торкаються

й питань створення в Україні інформаційного суспільства, розвитку сільського господарства та сільської місцевості, рибальства та морської політики нашої держави, науки і технологій, космосу, захисту прав споживачів, соціального співробітництва, охорони здоров'я, освіти, навчання, культури, спорту та фізичної культури, а також створення громадянського суспільства, транскордонного та регіонального співробітництва тощо.

Підсумовуючи вищевикладене можливо дійти висновку про те, що реалізація Україною її зовнішнього євроінтеграційного курсу не лише дозволить у майбутньому приєднатися до найбільш впливового та ефективного об'єднання країн у світі, а й стане гарантією проведення необхідних реформ в середині країни з метою забезпечення всебічної та повної модернізації українського суспільства.

Список використаних джерел та літератури

1. Порядок денний асоціації Україна - - ЄС [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. - Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/data/upload/publication/mfa/ua/37082/pda_ukr.doc
2. Спільний звіт Спільного комітету старших посадових осіб щодо прогресу в імплементації порядку денного Асоціації Україна - ЄС Раді з питань співробітництва між Україною та ЄС [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. - Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/ content/47110.htm
3. Спільна заява Саміту Східного партнерства у Празі [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. – Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/data/upload/news/eu/ua/23680/eapjointdeclarationua.doc
4. Повідомлення Європейської Комісії для Європейського парламенту та Європейської Ради (Східне партнерство) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. - Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/data/upload/publication/mfa/ua/31638/eap-communication-ukr.doc
5. Brussels Forum 2011 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Брюссельського форуму 2001 року. Режим доступу: http://evropa.eu/eucalendar/event/id/203056-brussels-forum-2011/mode/standalone.

Рилач Н.М.*

ЗАСТОСУВАННЯ ГРАВІТАЦІЙНОЇ РЕГРЕСІЙНОЇ МОДЕЛІ ДЛЯ АНАЛІЗУ ВПЛИВУ СТВОРЕННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС НА ТОВАРООБІГ

Аннотація. В даному дослідженні на базі регресійної гравітаційної моделі отримані оригінальні наукові результати, які полягають у визначенні сучасного стану та розробці прогнозу щодо динаміки і структури взаємної торгівлі України та ЄС внаслідок формування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Annotation. In this study, regression-based gravity model obtained original scientific results, which is to determine the current state and development prognosis of the dynamics and structure of mutual trade between Ukraine and the EU due to the formation of a free trade zone between Ukraine and EU.

Метою створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС є формування спільного економічного простору України та Євросоюзу, спрощення умов ведення бізнесу, виконання владою прийнятих законів, допомога у виході підприємств на міжнародні ринки, стимулювання інновацій тощо. Перевагою євроінтеграції в економічній сфері є поступове досягнення європейських стандартів життя, забезпечення макроекономічної стабільності економіки, створення належних умов для вільного пересування товарів, послуг, капіталу та робочої сили в рамках спільного ринку ЄС.

Крім того, інтеграція країни до економічного простору Європейського Союзу є важливим чинником, що повинен спонукати до підвищення конкурентоспроможності як окремих галузей, так і економіки країни в цілому, переходу її на інноваційний шлях розвитку.

Невід'ємною частиною поглибленої ЗВТ буде приведення українського законодавства та практики у відповідність до законодавства та норм ЄС, а наповнення майбутньої ЗВТ буде спрямовуватися на досягнення максимально глибокої економічної інтеграції в усіх сферах (торгівля товарами та послугами, режими прямих іноземних інвестицій, державні закупівлі, тощо).

На сьогодні рядом вчених України проведено певний аналіз впливу створення зони вільної торгівлі з ЄС на економіку України, зокрема, такими науково-дослідними організаціями як Центр європейських політичних досліджень, Інститут світової економіки, Міжнародний центр перспективних досліджень (модель CEPS), Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (модель ІЕД) ті іншим окремими дослідниками, Центр соціально-економічних досліджень (модель CASE).

Проте, прогнозування наслідків впливу створення зони вільної торгівлі з ЄС на економіку України за допомогою використання гравітаційної моделі у вигляді ступеневої регресії, які полягають у визначенні сучасного стану та розробці прогнозу щодо динаміки і структури взаємної торгівлі України та ЄС внаслідок формування зони вільної торгівлі, не

* кандидат економічних наук, науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Рилач Н.М., 2011

знаходило свого застосування раніше, що і зумовлює актуальність проведеного автором дослідження.

Загалом, переговори між Україною та ЄС щодо створення зони вільної торгівлі було відкрито18 лютого 2008 р. у м. Києві в межах окремої Робочої групи у рамках переговорного процесу з укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та складаються з трьох блоків: торгівля товарами; послуги, заснування компаній ,інвестиції, рух капіталу та платежів; правила торгівлі. Проте, дискусії щодо можливості створення ЗВТ велися ще з середини 90-х років, адже така можливість згадувалась в Угоді про партнерство та співробітництво, підписаній у 1994 році, при запровадженої Євросоюзом Європейської політики сусідства та початку переговорів щодо нової базової угоди, яка визначатиме стратегічні цілі та формат відносин між Україною та ЄС як мінімум на найближчі десять років.

До основних принципів, що мають бути закладені в угоду про створення ЗВТ між Україною та ЄС, належать [7]:

- побудова Угоди про ЗВТ на принципах СОТ. Основними принципами СОТ є захист національної промисловості через тарифи, зв'язування тарифів, забезпечення режиму найбільшого сприяння та національного режиму;
- отримання доступу до всіх переваг внутрішнього ринку ЄС (або істотного наближення до них);
- строковість. В угоді мають бути визначені точні рамки перехідних періодів, протягом яких відбудеться поступова лібералізація торговельних відносин, а також зафіксований конкретний час скасування усіх обмежень;
- асиметрія, або відносна взаємність. Застосування в угоді принципу асиметрії або відносної взаємності є необхідним для забезпечення пом'якшення та нівелювання можливих негативних наслідків від лібералізації двосторонньої торгівлі. Відповідно до принципу асиметрії, країни з перехідними економіками мають можливість скористатися правом збереження більш жорстких торговельних бар'єрів у двосторонній торгівлі з відносно економічно розвиненими країнами та забезпечити поступову лібералізацію національних ринків із запровадженням достатніх перехідних періодів. Такий підхід відповідає існуючій практиці у рамках СОТ;
- мораторій на введення нових торговельних обмежень. Цей принцип гарантуватиме заборону на застосування торгових обмежень, які можуть запроваджуватися у рамках торговельного режиму однієї з країн-партнерів, не обумовлених угодою.

Згідно з запропонованій Україні можливості, в ході переговорів передбачається створення поглибленої зони вільної торгівлі, яка виходитиме за межі простої лібералізації торгівлі товарами та послугами та включатиме зменшення нетарифних обмежень, а також поступову конвергенцію регуляторного середовища та нормативної бази комерційної сфери (зокрема у тому, що стосується технічних стандартів, санітарних та фітосанітарних правил, політики конкуренції, конкурентоспроможності підприємств, інновацій та промислової політики, прав інтелектуальної власності, державних закупівель, фінансових послуг тощо).

В цілому, аналізуючи дослідження наслідків створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, [1; 5; 6] можна наголосити на її позитивному впливі на економіку України у середньо- та довгостроковій перспективі, в більшій мірі ніж в ЄС саме розширеної угоди, що є основою для поглиблення структурної взаємодії між Україною та ЄС. Крім того, у середньостроковій перспективі вільна торгівля у галузі промисловості може забезпечити зміну структури національної економіки. Наприклад, поступове скасування тарифів в По-

льщі призвело до зміни структури товарів національного експорту на користь експортоорієнтованого машинного та транспортного обладнання. Проте, у короткостроковій перспективі прогнозується збереження сировинної, низькотехнологічної структури українського експорту до ЄС. Основним наслідком вільної торгівлі з ЄС для інтенсифікації структурної взаємодії України з ЄС є поліпшення інвестиційного клімату, що в поєднанні з економічними реформами в Україні може привести до значних структурних зрушень в українській економіці, сприяти передачі досвіду і технологій, стимулювати конкуренцію і стати основою для формування потужної національної інноваційної системи в Україні.

Для досягнення максимально позитивного ефекту від лібералізації двосторонньої торгівлі має бути підписана саме поглиблена зона вільної торгівлі, яка повинна покривати торгівлю більшістю товарів та послуг, в тому числі «чутливі» товарні групи, передбачати зменшення нетарифних обмежень та включати в себе положення щодо поступового досягнення повної конвергенції у регуляторній та комерційній сферах (зокрема у тому, що стосується технічних стандартів, санітарних та фітосанітарних правил, політики конкуренції, конкурентоспроможності підприємств тощо). Важливу роль відіграє створення єдиної нормативно-правової бази торгівлі між Україною та ЄС, що зробить її доступнішою для внутрішнього ринку ЄС. На думку експертів, найважливішим компонентом поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС має бути не зниження ввізних мит (симетричне або асиметричне), а зниження нетарифних обмежень у торгівлі товарами та зменшення регуляторного навантаження у торгівлі послугами.

Щодо аналізу наслідків впливу створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС для окремих секторів економіки України, то, на думку експертів, експортоорієнтовані сектори отримають найбільшого виграшу, оскільки зростання попиту на імпорт вимагатиме вищих обсягів експорту, який є джерелом надходження валюти, необхідної для купівлі імпорту. Зокрема, запровадження поглибленої зони вільної торгівлі позитивно позначиться на таких секторах як сільське, рибне та лісове господарство, текстильна та шкіряна промисловість, багато секторів послуг. Менш позитивний ефект відчують такі сектори як металургія, машинобудування, транспорт, вугільна та хімічна промисловість, що буде пов‘язано з перерозподілом факторів виробництва в економіці.

В ході вищеназваних експертних досліджень [4] впливу наслідків створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС було виявлено ряд потенційних переваг для України:

- створення гармонізованого правового поля для забезпечення діяльності суб’єктів торговельних відносин шляхом наближення законодавства України до законодавства ЄС;
- стимулювання розвитку конкуренції та обмеження монополізму;
- покращення доступу українських товарів та послуг до ринку ЄС;
- збільшення обсягів інвестицій з країн-членів ЄС в економіку України;
- підвищення ефективності розміщення трудових ресурсів;
- розширення номенклатури товарів та послуг на внутрішньому ринку;
- гармонізація митних процедур та підвищення ефективності діяльності митних органів в контексті сприяння торгівлі;
- підвищення обсягів двосторонньої торгівлі і як наслідок збільшення надходження валютних коштів;
- покращення умов експорту української продукції у зв’язку з отриманням цінової переваги за рахунок скасування увізного мита;
- переоснащення та модернізація вітчизняних підприємств;
- підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції у зв’язку із впровадженням нових стандартів;

• зростання обсягів продажу сільськогосподарської продукції традиційних експортноорієнтованих галузей (зерно, олія);

• покращення доступу до якісної імпортної техніки, насіння, засобів захисту рослин тощо;

• зменшення нетарифних обмежень у торгівлі сільськогосподарською продукцією у рамках співробітництва у сфері санітарних та фітосанітарних заходів.

Можливі ризики для України при створення ЗВТ з ЄС:

• у короткостроковій перспективі необхідність залучення значних ресурсів у тому числі фінансових для забезпечення адаптації та імплементації нових актів законодавства;

• посилення конкурентного тиску на внутрішньому ринку України;

• у короткостроковій перспективі – втрати для окремих галузей промисловості України через низький рівень їх конкурентоспроможності;

• зростання рівня структурного безробіття у короткостроковій перспективі;

• витіснення національного виробника з внутрішнього ринку;

• зростання негативного для України сальдо двосторонньої торгівлі через погіршення структури експорту у зв'язку із переорієнтацією вітчизняних експортерів з експорту готової продукції на експорт сировини та напівфабрикатів;

• дефіцит вітчизняних товарів на внутрішньому ринку у зв'язку з експортною переорієнтацією виробників;

• брак коштів та необхідність пошуку партнерів і інвесторів з метою модернізації виробництв;

• необхідність переоснащення та зміни технологій виробництва;

• обмеженість можливості надання захисту «молодим « галузям, які ще не досягли належного рівня конкурентоспроможності та потребують державної підтримки;

• зниження конкурентоспроможності національної сільськогосподарської продукції на внутрішньому ринку у зв'язку з наявністю потужної системи державної підтримки сільського господарства ЄС;

• зниження попиту на сільськогосподарську техніку національного виробництва.

В даному дослідження автором при статистичному аналізі залежності зовнішньоторговельного обігу між Україною, країнами ЄС-27, країнами, які мають зону вільної торгівлі з ЄС-27 та рядом держав, які тільки ведуть переговори про створення зони вільної торгівлі з ЄС обґрунтована гравітаційна модель у вигляді ступеневої регресії. Пропонується використовувати її при оцінці зовнішньоторговельного обігу між країнами, що розглядаються за даними відстані між їх столицями, ВВП країн, ВВП на душу населення країни, індексом економічної свободи країни.

За період свого існування ЄС напрацював багато форм лібералізації торгівлі з третіми країнами або окремими регіональними утвореннями. Спектр цих форм поширюється від найнижчих ступенів інтеграції (простих зон вільної торгівлі) до більш високих (митні союзи) та найвищих (повномасштабна участь у спільному ринку ЄС) [16].

На найнижчому рівні лібералізації торгівлі знаходяться ЗВТ між ЄС та країнами Південного Середземномор'я, угоди про запровадження яких були підписані ще в рамках Барселонського процесу у 1995 р. На сьогоднішній день ці ЗВТ покривають лише торгівлю товарами. З 2005 року в рамках Європейської політики сусідства ЄС ініціював переговори щодо включення до сфери їх покриття послуг, а також «чутливих» товарних груп (сільськогосподарська та рибна продукція) з відповідними перехідними періодами.

Угода про вільну торгівлю між ЄС та Чилі ширше охоплює сектор послуг та інші сфери. Туреччина уклала з Євросоюзом угоду про митний союз, яка включає лише тор-

гівлю товарами. Швейцарія має з Євросоюзом набір двосторонніх секторальних угод, які передбачають певну адаптацію її законодавства до ринкових норм ЄС. Європейський економічний простір (ЄЕП), який об'єднує Євросоюз з одного боку та Норвегію, Ісландію та Ліхтенштейн з іншого, являє собою найвищу форму економічної інтеграції, оскільки включає в себе всі «чотири свободи» та передбачає повну гармонізацію законодавства трьох країн з нормативною базою, що регулює внутрішній ринок ЄС.

На першому етапі дослідження було побудовано ряд апроксимаційних статистичних залежностей експорту та імпорту України з країнами ЄС, деякими країнами, що мають зону вільної торгівлі з ЄС, а також з країнами, які ведуть переговори про створення зони вільної торгівлі з ЄС від відстані, ВВП країни, ВВП на душу населення країни та індексу економічної свободи країни, як того вимагає гравітаційна модель [9;18;19] (див. Табл. 1 і Табл. 2).

Таблиця 1.
Економічні показники та обсяги імпорту товарів країн з ЄС, 2010 р.

Назва країни	ВВП на душу населення країни, євро, 2010 р.	Обсяг імпорту товарів країни з ЄС, млрд. євро 2010 р.	ВВП країни, млрд. євро, 2010 р.	Відстань між столицею країни та столицею ЄС, км	Індекс економічної свободи в країні[1], 2006 р.
Існує ЗВТ між країною та ЄС					
1.Австрія	28900	70,8	284	1132	7,7
2. Бельгія	26600	201,2	352,3	-	7,2
3. Данія	33500	45,1	234,4	968	7,8
4. Фінляндія	29500	25	180,2	1952	7,7
5. Франція	24800	215,9	1947,8	296	7,2
6. Німеччина	27500	508,4	2498,8	789	7,6
7. Греція	15400	9	230,2	3025	7
8. Ірландія	30000	50,8	153,938	908	7,9
9. Італія	20200	167	1548,8	1545	7,2
10. Люксембург	58700	13	41,6	186	7,6
11. Нідерланди	28800	276,2	591,5	198	7,7
12. Португалія	12800	23,3	172,5	2088	7,2
13. Іспанія	16800	107,8	1062,6	1556	7,4
14. Швеція	35000	55	346,1	1592	7,4
15. Велика Британія	29600	139,5	1694,5	374	8,1

[1] Даний індекс відображає в якій мірі інституції та політика, яку проводить країна підтримують рівень економічної свободи. Головними критеріями економічної свободи є персональний вибір, добровільний обмін, свобода конкуренції та безпека приватної власності. Для побудови даного індексу використовуються 42 показника та вимірюється ступінь економічної свободи в таких галузях як: 1) розмір уряду – витрати, податки та підприємства; 2) правова структура та гарантії прав власності; 3) свобода участі у міжнародній торгівлі; 4) доступність кредитів; 5) регулювання бізнесу, кредитних та трудових відносин. Вимірює рівень економічної свободи в країні за допомогою шкали від 0 до 10, де «10» - найбільш вільна економіка, а «0»- найменш вільна економіка

Назва країни	ВВП на душу населення країни, євро, 2010 р.	Обсяг імпорту товарів країни з ЄС, млрд. євро 2010 р.	ВВП країни, млрд. євро, 2010 р.	Відстань між столицею країни та столицею ЄС, км	Індекс економічної свободи в країні, 2006 р.
Існує ЗВТ між країною та ЄС					
16. Кіпр	16600	0,6	17,5	2902	7,4
17. Чехія	7800	68,6	145,9	911	7
18. Естонія	6700	4,5	14,5	1598	7,9
19. Угорщина	6200	47,3	98,4	1397	7,5
20. Латвія	5400	3,7	18	1450	7,3
21. Литва	5800	7,6	27,4	1467	7,4
22. Мальта	12200	0,6	6,2	1852	7,5
23. Польща	6900	76,4	353,7	1379	6,8
24. Словаччина	6500	34,4	65,9	1545	7,6
25. Словенія	13700	13	36,1	919	6,4
26. Болгарія	2700	7,6	36	2168	6,8
27. Румунія	2800	21,6	121,9	2283	6,7
28. Норвегія	63772,7	41,7	311,9	1562	7,5
29. Ісландія	29843	1,7	9,6	2129	7,8
30. Швейцарія	50595,4	105,4	394,1	488	8,2
31. Хорватія	10204,2	10,3	45,2	717	6,4
32. Алжир	3377,7	15,5	119,9	1575	5,6
33. Єгипет	2090,5	14,8	163,6	3216	6,7
34. Ізраїль	20430,8	14,5	151,8	3243	6,6
35. Марокко	2163,5	13,6	69,2	2078	6,2
36. Сирія	2181,5	3,6	45	3224	5,5
37. Туніс	3137,3	11,07	33,1	1630	6,4
38. Албанія	2727,7	2,1	8,7	1587	6,9
39. Чорногорія	7873,6	0,5	2,9	1479	7
40. Сербія	3969,4	7,4	29,4	1373	6,2
41. Йорданія	3345,3	2,8	20,5	3326	7,2
42. Чілі	8740,4	5,9	150,2	11889	8,1
43. Мексика	6972,2	21,3	757,4	9244	7
Ведуться переговори щодо створення ЗВТ між країною та ЄС					
1. Індія	887,1	34,8	1078,7	6410	6,6
2. Півд. Корея	15210,7	27,9	744	8707	7,4
3. Індонезія	2235,3	6,3	524,3	11405	6,1
4. Малайзія	5849,7	11,2	165,2	10251	6,7
5. Філіпіни	1516,9	3,7	207,7	10507	6,7

Назва країни	ВВП на душу населення країни, євро, 2010 р.	Обсяг імпорту товарів країни з ЄС, млрд. євро 2010 р.	ВВП країни, млрд. євро, 2010 р.	Відстань між столицею країни та столицею ЄС, км	Індекс економічної свободи в країні, 2006 р.
Існує ЗВТ між країною та ЄС					
6. Сингапур	32173,8	23,9	164	10547	8,6
7. Вьєтнам	871,7	4,6	76,9	8981	5,9
8. Тайланд	3485,5	9,9	235,8	9241	7
9. Канада	34614	26,6	1179,5	6023	8,1
10. Аргентина	6534,7	7,4	264,8	11287	5,9
11. Бразилія	7898,4	31,3	1526,4	8976	6,2
12. Україна	2265,1	17,3	103	2174	5,6
13. Білорусь	4229,3	6,7	39,9	1599	5
14. Китай	3230,7	113,106	4333,7	7959	6,3
15. ран	3382,7	11,3	254,9	4083	6,5
16. Казахстан	6280,8	5,2	97,9	4528	7,2
17. Росія	7936,8	86,5	1114,1	2645	6,1

Таблиця 2.
Економічні показники та обсяги експорту товарів з країн до ЄС, 2010 р.

Назва країни	ВВП на душу населення країни, євро, 2010 р.	Обсяг експорту товарів з країни до ЄС, 2010 р., млрд. євро	ВВП країни, млрд. євро, 2010 р.	Відстань між столицею країни та столицею ЄС, км	Індекс економічної свободи в країні
Існує ЗВТ між країною та ЄС					
1. Австрія	28900	80,2	284	1132	7,7
2. Бельгія	26600	179,3	352,3	-	7,2
3. Данія	33500	41,3	234,4	968	7,8
4. Фінляндія	29500	28,4	180,2	1952	7,7
5. Франція	24800	277,6	1947,8	296	7,2
6. Німеччина	27500	437,9	2498,8	789	7,6
7. Греція	15400	27,6	230,2	3025	7
8. Ірландія	30000	29,5	153,938	908	7,9
9. Італія	20200	169,3	1548,8	1545	7,2
10. Люксембург	58700	12,5	41,6	186	7,6
11. Нідерланди	28800	155,8	591,5	198	7,7
12. Португалія	12800	39,1	172,5	2088	7,2
13. Іспанія	16800	126,7	1062,6	1556	7,4

Назва країни	ВВП на душу населення країни, євро, 2010 р.	Обсяг експорту товарів з країни до ЄС, 2010 р., млрд. євро	ВВП країни, млрд. євро, 2010 р.	Відстань між столицею країни та столицею ЄС, км	Індекс економічної свободи в країні
Існує ЗВТ між країною та ЄС					
14. Швеція	35000	58,5	346,1	1592	7,4
15. Велика Британія	29600	183,2	1694,5	374	8,1
16. Кіпр	16600	4,1	17,5	2902	7,4
17. Чехія	7800	58,8	145,9	911	7
18. Естонія	6700	5,9	14,5	1598	7,9
19. Угорщина	6200	38,6	98,4	1397	7,5
20. Латвія	5400	5,3	18	1450	7,3
21. Литва	5800	7,8	27,4	1467	7,4
22. Мальта	12200	1,8	6,2	1852	7,5
23. Польща	6900	75,7	353,7	1379	6,8
24. Словаччина	6500	29,6	65,9	1545	7,6
25. Словенія	13700	13,5	36,1	919	6,4
26. Болгарія	2700	10,1	36	2168	6,8
27. Румунія	2800	28,5	121,9	2283	6,7
28. Норвегія	63772,7	78,9	311,9	1562	7,5
29. Ісландія	29843	2,7	9,6	2129	7,8
30. Швейцарія	50595,4	84,1	394,1	488	8,2
31. Хорватія	10204,2	4,8	45,2	717	6,4
32. Алжир	3136,1	20,8	119,9	1575	6
33. Єгипет	3377,7	7,07	163,6	3216	5,6
34. Ізраїль	20430,8	11,08	151,8	3243	6,6
35. Марокко	2163,5	7,7	69,2	3142	6,2
36. Сирія	2181,5	3,5	45	2078	5,5
37. Туніс	3137,3	9,5	33,1	3224	6,4
38. Чілі	2727,7	9,4	150,2	1630	8,1
39. Албанія	7873,6	0,9	8,7	1587	6,9
40. Чорногорія	3969,4	0,2	2,9	1479	7
41. Сербія	3345,3	4,1	29,4	1373	6,2
42. Йорданія	8740,4	0,2	20,5	3326	7,2
43. Мексика	6972,2	13,06	757,4	11889	7
Ведуться переговори щодо створення ЗВТ між країною та ЄС					
1. Індія	887,1	32,9	1078,7	6410	6,6
2. Півд. Корея	15210,7	38,6	744	8707	7,4
3. Сингапур	2235,3	18,6	164	11405	6,1

Назва країни	ВВП на душу населення країни, євро, 2010 р.	Обсяг експорту товарів з країни до ЄС, 2010 р., млрд. євро	ВВП країни, млрд. євро, 2010 р.	Відстань між столицею країни та столицею ЄС, км	Індекс економічної свободи в країні
4. Малайзія	5849,7	20,7	165,2	10251	6,7
5. Індонезія	1516,9	13,7	524,3	10507	6,7
6. Філіпіни	32173,8	5,4	207,7	10547	8,6
7. Вьєтнам	871,7	9,4	76,9	8981	5,9
8. Тайланд	3485,5	17,2	235,8	9241	7
9. Канада	34614	20,08	1179,5	6023	8,1
10. Аргентина	6534,7	9,3	264,8	11287	5,9
11. Бразилія	7898,4	32,3	1526,4	8976	6,2
12. Україна	2265,1	11,3	103	2174	5,6
13. Білорусь	4229,3	2,6	39,9	1599	5
14. Китай	3230,7	281,6	4333,7	7959	6,3
15. Іран	3382,7	13,2	254,9	4083	6,5
16. Казахстан	6280,8	14,9	97,9	4528	7,2
17. Росія	7936,8	154,7	1114,1	2645	6,1

Джерела: [2; 8; 11; 12; 13; 14; 15; 17]

Для дослідження було використано нелінійну модель ступеневого вигляду, завдяки якій отримали оцінки параметрів A,k,n, методом найменших квадратів.

$$T=A\frac{(wp)^{k}*(Ief)^{l}*(wPl)^{n}}{D^{m}} \qquad (1)$$

Де A, k, n, m – константи (параметри моделі).

Згідно з термінологією, яка запропонована в [3;11] дана регресійна модель є внутрішньолінійною, так як за допомогою логарифмічного перетворення її можна привести до лінеарної моделі:

$$\ln T = \ln(A) + k\ln(WP) + m\ln(D) + l\ln(Ief) + n\ln(WPl)$$

$$\ln T = \ln A + \ln(WP)^{k} + \ln(D)^{-m} + \ln(Ief)^{l} + \ln(WPl)^{n}$$

$$\ln T = \ln\left(A(WP)^{k} * (Ief)^{l} * (WPl)^{n} / D^{m}\right) \qquad (2),$$

де T – товарообіг, WP – ВВП країни, Ief – індекс економічної свободи країни, WPl – ВВП на душу населення країни, D – відстань між столицею країни до м. Брюссель.

Підставивши в якості змінних статистичні дані по Україні в кожну з шести отриманих моделей, отримали результати авторських розрахунків на рівень 2010 р. для країн ЄС,

країн, що мають зону вільної торгівлі з ЄС та країн, які ведуть переговори про створення зони вільної торгівлі з ЄС вказані в Таблиці 3. Зокрема, відмічається вкрай низький коефіцієнт детермінації цієї залежності.

Резюмуючи результати даного авторського дослідження можна зробити висновок про те, що згідно з розрахунками, більше всього зросте експорт українських товарів до ЄС при умові підписання угоди про створення зони вільної торгівлі та повної інтеграції до ЄС (до 29,19 млрд. євро). При таких же умовах зросте і імпорт з країн ЄС до України (до 16,96 млрд. євро). Найменший же приріст Українського експорту до країн ЄС ми отримаємо при створенні зони вільної торгівлі з ЄС, не вступаючи до Євросоюзу (9,21 млрд. євро). Хоча імпорт з ЄС до України при таких умовах буде більший, ніж при не підписанні даної угоди (12,93 млрд. євро проти 11, 55 млрд. євро).

Таблиця 3.

Детальні розрахунки за гравітаційною моделлю

Україна		Ln(фактор)			4,634728988	-7,684324068	1,722766598	7,725374187	
є	згідно моделі			Constant	при Ln(VVP)	при Ln(D^(-1))	при Ln(lef)	при Ln(VVP1)	
			A	Ln(A)	k	m	l	n	Коеф.детермінації
17,3	16,95686785	EU_export	2,497573275375020	0,915319570599675	0,952359374086727	0,418399320567813	2,360681152384690	-0,433682669801463	0,864800617454615
11,3	29,19231601	EU_import	12,769311845929000	2,547044780254830	0,825678376711945	0,238161263221702	0,284806144681535	-0,214938578929771	0,963920016901849
17,3	12,93348288	nonEUwithZone_export	41,092999341107200	3,715837774660830	0,890326070298037	0,754221510645008	0,936258543956312	-0,142350482212131	0,952012718889308
11,3	9,209077365	nonEUwithZone_import	15,673860482371000	2,751994387377010	0,945984056332461	0,498347327688981	-2,473398182974640	0,410901221343611	0,769240678631961
17,3	11,54517169	withoutZone_export	11,240596675478600	2,419531928063580	0,682789277613406	0,680664102328613	0,598300142485083	0,137456664891568	0,714908179717461
11,3	10,01596484	withoutZone_import	0,822734833795581	-0,195121324879993	0,756144580963762	0,355178277922223	1,201891118893260	-0,044851738662883	0,603748089350867

Таким чином, результати, отримані нами при розрахунках згідно з гравітаційною моделлю торгівлі, застосовуючи такі параметри як відстань між столицею країни та м. Брюсселем (як столицею ЄС), ВВП на душу населення країни, ВВП країни, індексом економічної свободи країни, обсяги експорту та імпорту, використовуючи дані 27 країн - членів ЄС, 16 країн – нечленів ЄС, з якими підписані угоди про зону вільної торгівлі та 16 країнами – нечленами ЄС, з якими ведуться переговори щодо створення зони вільної торгівлі підтвердили незворотність європейської інтеграції України, важливість створення зони вільної торгівлі, а в перспективі й досягнення повноцінного членства в Європейському Союзі.

Література:

1. Аналіз перспектив торговельних відносин між Україною та ЄС у контексті переговорів щодо розширеної угоди:Центр соціально-економічних досліджень Режим доступу: http://www.case-ukraine.com.ua/index.php?mode=publications&act=view&pubid=110&miid=5
2. Відстань між столицями держав Європи.: Режим доступу: http://www.timer.dp.ua/databank/geodata/distance_of_europe.htm
3. Дрейпер Н. Прикладной регрессионный анализ / Дрейпер Н., Смит Г. – М.: Статистика. – 1973. – 392 с.
4. Інформаційно-аналітична довідка про вплив наслідків членства України у СОТ на розвиток внутрішнього ринку та прогноз розвитку внутрішнього ринку України у зв'язку з реалізацією Угоди про створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України

5. Оцінка витрат та вигод від укладання угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС: авт. .колектив І.Бураковський, К.Куценко, А.Кобилянська та інш.: Інститут економічних досліджень і політичних консультацій: К.: 2010.- 96 с. Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/Books/Ocinka_vytrat/ocinka_vitrat_var2.pdf ;
6. Оцінка наслідків угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС: Міжнародний центр перспективних досліджень.:К.: 2007: Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/46/21/FTA_Impact_U.pdf
7. Поточний стан переговорного процесу в рамках робочої групи з питань створення зони вільної торгівлі. - 02.09.2011: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=170690&cat_id=152849
8. Расстояние между городами. Режим доступу: http://redknife.ru/distance
9. Рылач Н.М. Гравитационная модель для внешней торговли Украины со странами ЕС / Московкин В.М., Колесникова Н.И., Рылач Н.М. // Бизнес Информ.- 2007.- №7.- С. 26-32
10. Ферстер Э. Методы корреляционного и регрессионного анализа / Ферстер Э., Ренц Б. – М. : Финансы, 1983. – 302 с
11. 2011 Index of Economic Freedom.: Heritage Foundation. Ranking the Countries: Режим доступу http://www.heritage.org/Index/Ranking.aspx
12. Bilateral relations. Statistics.Trade.- European Comi8ssion.: Режим доступу: http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/statistics/
13. EU Bilateral trade and trade with the world.- 17- Mar-2011:Режим доступу: http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries-and-regions/
14. Eurostat regional yearbook 2010. Eurostat. Statistical book.- 2010. Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CV-07-001/EN/KS-CV-07-001-EN.PDF
15. External and intra-European Union tade. Statistical yearbook- Data 1958-2006.- 2008.- Eurostat:Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CV-07-001/EN/KS-CV-07-001-EN.PDF
16. Overview of FTA and other trade negotiations // EU Trade. European Comission.-- 12 augest 2011: Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf
17. Real GDP per capita, growth rate and totals.- Eurostat- 13-Apr-2011: Режим доступу:http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/web/_download/Eurostat_Table_tsdec100HTMLNoDesc.htm#
18. The gravity model in international trade. Advanses and applications. Ed. By P.A.G. van Bergeijk and S. Brakman Cambridge University press. -2010. - 374 p. http://www.cambridge.org/gb/knowledge/isbn/item2705495/?site_locale=en_GB
19. TradeSim (Therd Vartion) a gravity moidel of the calculation of the trade potentials for the developing coutries and economics in transition. – C. Helmers, J.-M. Pasteels.: ITC Working Paper.-June 2005. Market Analysis Section. ITC, Geneva, Switzerland.- 38 p.- http://lionel.fontagne.free.fr/papers/TSM_MII.pdf

Хилько О.Л.*

КОНЦЕПЦІЯ КООПЕРАТИВНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНОМУ ЄВРОПЕЙСЬКОМУ БЕЗПЕКОВОМУ КОНТЕКСТІ

Архітектура європейської безпеки «пережила» і випробувала кілька безпекових моделей та концепцій – від примітивних моделей безпекової взаємодії у вигляді тимчасових ситуативних військових союзів до обґрунтованих концепцій колективної безпеки, колективної оборони та сучасної концепції кооперативної безпеки.

Найбільшого поширення на сучасному етапі отримала концепція кооперативної безпеки або безпеки на базі співробітництва, яка включає в себе також і концепції колективної безпеки і колективної оборони. І, відтак, вона є предметом даного аналізу.

Незважаючи на те, що концепція є надзвичайно динамічною з огляду на стрімку зміну сучасної системи міжнародних відносин загалом і світового й європейського безпекового контексту, зокрема, своє наукове обґрунтування вона отримала на початку 90-х років. Ключовими роботами з даної проблематики є праця співробітників Брукінгського інституту «Нова концепція кооперативної безпеки» (1992 р.), а в оновленому вигляді концепція постала в роботі американських дослідників Р.Коена та М.Міхалки «Кооперативна безпека: нові перспективи міжнародного порядку» (200 1р.). Критичний погляд на здійснений американськими дослідниками аналіз запропонував російський науковець П.Циганков у своїй статті «Безпека: кооперативна чи корпоративна. Критичний аналіз міжнародно-політичної концепції» (ж-л «Політичні дослідження», 2001 р.).

В Україні дана проблематика деякою мірою аналізується в рамках загальних досліджень міжнародної та європейської безпеки І.Храбана, О.Бодрука, О.Сенченка, Я.Тимківа. Метою даної статті є проаналізувати використання цієї концепції в сучасному європейському безпековому контексті на інституційному рівні та визначити її дієвість та ефективність, а також прояснити її вплив для стратегії інтегрування України в європейський безпековий простір.

Концепція кооперативної безпеки оформилась на початку 90-х років, в період, коли події та зміни міжнародної ситуації підштовхнули до пошуку нових підходів до виявлення загроз і засобів забезпечення безпеки. Хоча, деякі форми втілення концепції кооперативної безпеки знайшли місце в переговорах по роззброєнню ще за часів біполярного протистояння, а пізніше – під час підписання договорів про скорочення та контроль над озброєннями початку 90-х.

В період «холодної війни» стабільність системи міжнародних відносин забезпечувалась балансом сил, стримуванням на основі залякування ядерним потенціалом. Водночас, ще в роки біполярного протистояння з'являється розуміння більшої ефективності підтримання безпеки не через стримування чи залякування, а через створення механізмів взаємної зацікавленості. Так, в 70-х роках виникла теорія взаємозалежності, прибічниками якої виступили Р.Кеохан і Дж.Най[1]. Їх теорія, по суті, передувала появі концепції

[1] R.Keohane, J.Nye. Power and Interdependence: World Politics in Transition .- Boston: Little, Brown and Company, 1977; R.Keohane, J.Nye. Power and Interdependence Revisited // International Organization, 1987. - 41(4), pp. 725-753.

* кандидат політичних наук, науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Хилько О.Л., 2011

кооперативної безпеки, акцентуючи увагу на тому, що взаємозалежність учасників в сфері економічних, політичних відносин нівелює потребу використання військових засобів у взаємовідносинах. Вони вважали, що зниження ваги воєнної сили як політичного інструменту та посилення економічної й іншої взаємозалежності збільшує можливість співробітництва між державами.

На початку 90-х років поняття «кооперативного залучення» або «безпеки на базі співробітництва» було висунуто в якості нового стратегічного імперативу. Такий формат взаємодії мав зробити відносини безпечнішими через врегулювання розміру, технічних можливостей, фінансування воєнних потенціалів всіх учасників [1, с.2]. Загалом, первісно кооперативна безпека розглядалась переважно в ракурсі домовленостей по роззброєнню. А, як писав М.Міхалка в 2001 році, фактично будь-який режим контролю над озброєннями може розглядатись в якості системи безпеки на базі співробітництва [2, с.40].

Сутність концепції кооперативної безпеки

В основі ліберально-ідеалістичної концепції кооперативної безпеки лежить «теорія демократичного миру», ключовим постулатом якої є відсутність війн і конфліктів між демократіями. Відтак, якщо держави, що сповідують і керуються демократичними цінностями, певним чином інституалізують свої відносини – чи у формі інтеграції чи об'єднання в межах міжурядових організацій, вірогідність конфліктів між ними нівелюється. Загалом, ця теорія довела свою життєздатність – на прикладі НАТО та ЄС як інтегративної структури. І, незважаючи на наявність багатьох питань до теорії демократичного миру (питання однозначного трактування «демократії», «демократичної держави» та «миру»), ця теорія лягла в основу концепції кооперативної безпеки. Відтак, за Р.Коеном і М.Міхалкою, кооперативна безпека формується навколо ядра ліберально-демократичних держав, що сповідують спільні цінності, об'єднаних між собою певними інституціями чи союзами.

В основу поняття безпека на основі співробітництва поряд із теорією демократичного миру покладений постулат «дилеми безпеки». Адже головна мета кооперативної безпеки – попередження війн і конфліктів – має досягатись шляхом, альтернативним накопиченню військових засобів, за допомогою яких може здійснюватись агресія, оскільки лише це може звільнити держави, які стоять перед загрозами, від необхідності застосування контрзаходів. Держави усвідомлюють спільність їхнього майбутнього і розуміють, що односторонні спроби зміцнити свою безпеки приречені на провал, оскільки дії однієї сторони викликають відповідні дії іншої сторони, що в підсумку послаблює безпеку обох. За твердженням Брукінгської групи, кооперативна безпека не має на меті знищення всього озброєння чи запобігання усім формам насильства, вона має на меті запобігти нагромадженню засобів для організованої агресії [1, с.8]. Тож, сутність кооперативної безпеки полягає не у винайденні способу відвернення загрози, а у її запобіганні через узгоджені норми, процедури, домовленості.

Згідно з теорією Р.Коена, в рамках системи безпеки на базі співробітництва цілі окремих держав в сфері національної безпеки пов'язані між собою чотирма кільцями безпеки, що посилюють систему в цілому:

- внутрішнє кільце – індивідуальна безпека (дотримання і захист прав людини на своїй території та поза її межами);

- друге кільце (навколо першого) - колективна безпека (яка передбачає підтримання миру і стабільності у спільному просторі, тобто всі члени системи виступають на захист одного з них у випадку загрози з боку одного з членів системи);

- третє кільце – колективна оборона (взаємний захист від зовнішньої агресії);
- зовнішнє кільце – поширення стабільності (активне забезпечення стабільності в інших регіонах, де конфлікти можуть загрожувати спільній безпеці) [2, с.10].

В якості ключових характеристик чи ознак кооперативної безпеки можна виділити:

- сформована навколо ядра ліберально-демократичних учасників, які сповідують спільні цінності та тісно взаємодіють в різних сферах;
- учасники взаємодіють в рамках конкретних інституалізованих механізмів;
- учасники мають спільне бачення забезпечення безпеки – через співпрацю, а не конкуренцію з метою отримання односторонніх переваг; створення таких умов (зокрема, через припинення накопичення і скорочення озброєнь), які звільнили б від дилеми безпеки, що безпосередньо походить від відчуття уразливості і необхідності вжиття контрзаходів;
- кооперативна безпека спрямована як всередину, так і назовні – безпека учасників має забезпечуватись і через поширення стабільності на зовнішнє оточення;
- пріоритет спільних інтересів над індивідуальними чи національними;
- в центрі уваги – безпека людини, людина є ключовим об'єктом кооперативної безпеки;
- акцент на превентивних заходах, а не на «гасінні пожежі» загроз.

Відповідно, кооперативну безпеку Р.Коен і М.Міхалка визначають як «постійні зусилля зі зниження ризику виникнення війни, не спрямовані проти конкретної держави чи коаліції держав» [2, с.29]. Варто додати, що це безпекова система, яка розглядає в якості ключового інструменту підтримання безпеки співпрацю між учасниками всередині системи та поза її межами з метою мінімізації загроз.

Кооперативна безпека в діяльності європейських безпекових інституцій та залучення Росії

Ідея всеохоплюючого безпекового співробітництва між провідними безпековими інституціями з метою формування інклюзивних міжнародних безпекових домовленостей почала розвиватись на початку 90-х і вперше була оформлена в Паризькій Хартії Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ) в листопаді 1990 р., і надалі в договорах СТАРТ, ДЗЗСЄ тощо.

Ключовими структурами, які формують сучасну систему європейської безпеки є ОБСЄ, НАТО й Європейський Союз. Розглянемо, чи працює концепція кооперативної безпеки в діяльності цих структур, чи є вона ефективною.

НАТО, за Р.Коеном і М.Міхалкою, є практичним прикладом безпеки на базі співробітництва, єдиною у світі працюючою моделлю системи кооперативної безпеки. Альянс, сформований як організація колективної оборони згідно статті 5, поступово, особливо останнє десятиліття, набуває рис організації колективної безпеки. Концепція кооперативної безпеки з початку 90-х років як документально втілена в стратегію діяльності НАТО, так і показала свою ефективність на практиці.

Ще в Римській Декларації НАТО з миру і співробітництва 1991 року зазначалось, що метою Альянсу є «формування нового кооперативного порядку, за якого жодній країні не потрібно буде боятися за свою безпеку; ... наша безпекова політика може базуватись на трьох взаємопідсилюючих елементах: діалог, співробітництво, підтримка здатності до колективної оборони» [3]. Фінальне комюніке міністерської зустрічі Північноатлантичної Ради від 3 червня 1996р. в Лісабоні твердить, що «НАТО стало інтегральною частиною кооперативної європейської безпекової структури, що з'являється на широкій основі...»

[4]. Остання Стратегічна концепція НАТО «Активне залучення, сучасна оборона», прийнята на Лісабонському саміті Альянсу 2010 року визначає три головних завдань Альянсу - колективна оборона, врегулювання криз і кооперативна безпека або безпека на базі співробітництва [5].

Залишаючись організацією колективної оборони та набуваючи рис організації колективної безпеки НАТО здійснила стратегічну діяльність з поширення стабільності за межі системи через механізм партнерства, заснувавши ряд програм з сусідніми державами, такі як Партнерство заради миру та Рада Північноатлантичного співробітництва (пізніше – партнерства), інституалізовані відносини з Україною та Росією, створені двосторонні комісії, започатковано Середземноморський діалог. Нова Стратегічна концепція НАТО 2010 року зазначає, що просування євроатлантичної безпеки краще забезпечується через широку мережу партнерських відносин із країнами й організаціями всього світу. На основі Лісабонських рішень 2010р. на зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів НАТО в Берліні в квітні 2011р. було запроваджено нову політику партнерства. Розширення НАТО також можна розглядати через призму поширення стабільності на сусідні країни, з території яких походять загрози членам Альянсу шляхом інтеграції їх до власних норм і процедур, а, зрештою, через надання їм членства.

Тож, якщо виходити з теорії Р.Коена та М.Міхалки, то члени НАТО вибудували досить ефективну систему кооперативної безпеки - члени дотримуються пріоритету індивідуальної безпеки, Альянс є структурою колективної оборони і все більше набуває рис колективної безпеки. Поширення стабільності поза межі Альянсу через механізм розширення та інструмент партнерства забезпечив виживання НАТО у постбіполярному світі і ствердження її як найбільш дієвої безпекової структури на трансатлантичному просторі.

Останніми роками концепція кооперативної безпеки набуває нового звучання і потребує адаптації до сучасних реалій. Планується її переформатування із більшим акцентом на залучення партнерів до спільної діяльності, зокрема, давнього антагоніста Альянсу - Росії. Пошук прийнятної моделі відносин з Росією та навіть намагання інтегрувати останню до свого простору свідчить про обрання форми співпраці в якості ключового інструменту забезпечення спільної безпеки на трансатлантичному просторі. Про це свідчить оголошення наміру НАТО шукати співробітництва з Росією та іншими партнерами у питанні розвитку системи протиракетної оборони як центрального елементу колективної оборони.

Стратегічна концепція НАТО відводить Росії два положення, згідно з якими співробітництво НАТО і Росії має «стратегічну важливість». НАТО не являє собою загрозу для Росії і буде прагнути справжнього стратегічного партнерства між двома сторонами. Зазначено, що відносини двох сторін базуються на повазі до принципів територіальної цілісності, суверенітету, незалежності всіх держав євроатлантичного регіону. Міститься заклик до транспарентності, зокрема в сфері ядерних озброєнь в європейській частині Росії та передислокації цих озброєнь подалі від території держав-членів НАТО у випадку майбутніх скорочень озброєнь. Спільні інтереси НАТО і Росії включають в себе ПРО, боротьбу з тероризмом, наркотрафіком, піратством та сприяння міжнародній безпеці. За підсумками засідання ради Росія-НАТО був схвалений Спільний огляд спільних викликів безпеці XXI століття. Росія і НАТО домовились продовжувати цивільний, а також воєнний транзит через Росію в Афганістан, а також з Афганістану на території третіх країн. Цей формат співробітництва між НАТО і Росією є, безумовно, безпрецедентним в історії двосторонніх відносин і сприяє подоланню дефіциту прозорості і довіри.

Зараз, як в країнах-членах НАТО, так і в самій Росії активно обговорюється тема потенційної можливості вступу Росії до НАТО. В березні 2010р. німецька газета «Шпігель» опублікувала колективну статтю (листа) колишнього міністра оборони Фолькера Рюе та трьох інших провідних експертів в оборонній сфері про можливість вступу Росії до НАТО [6]. Автори закликають залишити двері НАТО відкритими для Росії в силу того, що три центри сили – Північна Америка, Європа та Росія – стоять перед схожими викликами і мають спільні інтереси. Без Росії не можуть бути вирішені питання Ірану, Афганістану, Близькосхідного врегулювання, стримування потенційного конфлікту в Центральній Азії, попередження поширення ядерної зброї тощо. Відтак, їх відносини в межах Альянсу мають набути інституалізованих форм. Із вступом Росії до НАТО, на думку авторів, легше буде інтегрувати до Альянсу Україну та Грузію. Завершують автори зовсім утопічною ідеєю про можливість підпорядкування міжнародному моніторингу всієї російської тактичної ядерної зброї. Деякі вітчизняні експерти [7] також вважають, що союз НАТО та Росії відповідає інтересам обох сторін. Він «кардинально би змінив суть НАТО і значно знизив би загальносвітовий коефіцієнт конфронтації».

З огляду на ці дискусії варто вернути увагу на ключові суперечності для побудови ефективної системи кооперативної безпеки за участі Росії:

- суперечливість ціннісно-ідеологічних установ двох сторін. Однак, автори статті в зазначеному німецькому виданні відзначають, що з часом Росія зможе поділяти спільні із Заходом цінності – як до цього дійшли інші кандидати на членство з останніх хвиль розширення Альянсу. Р.Коен і М.Міхалка також вважають, що недемократичні держави можуть взаємодіяти з державами-учасниками системи безпеки на базі співробітництва у вирішенні короткострокових завдань. В довгостроковій перспективі цінності і погляди цих держав можуть змінитися в результаті їх взаємодії та співробітництва із ліберальними демократіями в рамках системи безпеки. «Взаємодія, що є невід'ємною характеристикою співтовариства безпеки, веде до вироблення спільних норм. Окрім того, підтримка співтовариства безпеки призводить до формування спільної ідентичності. Спільні норми й ідентичність посилюють взаємну довіру держав-членів системи і перетворюють безпеку на базі співробітництва у ще одну норму, що регулює їх поведінку» [2, с.38];

- відсутність не лише спільних цінностей, але й єдино визначених загроз, які, власне, випливають з цінностей. А різне розуміння суб'єктами єдиного безпекового простору й загроз може призвести не лише до неефективності нового безпекового порядку, якого шукають, але й до створення нових конфліктів і криз;

- сумнівним видається перспектива запозичення Росією підходу про пріоритетність спільних інтересів над індивідуальними чи національними;

- бажання Росії створити систему безпеки за власним сценарієм, зокрема, на базі Договору про європейську безпеку, де пріоритет віддається жорсткій безпеці, де не прописана транспарентна схема співробітництва та заходи довіри. Про ефективність системи, збудованої на такій основі, говорити сумнівно.

Перспектива розбудови оновленої більш адекватної та адаптованої до сучасних реалій системи кооперативної безпеки із залученням Росії та інших партнерів, зокрема, України, буде залежати від багатьох факторів, зокрема, бажання сторін керуватися спільними цінностями та інтересами, підпорядковувати власні інтереси спільним. У випадку готовності сторін до форми кооперації на такій основі, можна прогнозувати високу ефективність нової системи, заснованої на пов'язуванні партнера спільними зобов'язаннями та підписанні спільних домовленостей.

Система європейської безпеки на базі Європейського Союзу на сьогоднішній день ще не сформована, перебуває в стадії «визрівання». Однак, концепція безпеки на базі спів-

робітництва в діяльності Союзу істотною мірою присутня. Члени ЄС організовані навколо спільних ліберально-ідеологічних цінностей, ключовим з яких дійсно є повага до людини, її прав і безпеки.

Євросоюз користується всіма чинниками, які, за Коеном і Міхалкою, повинні враховувати держави, що створюють систему безпеки на базі співробітництва: мають бути пов'язані між собою всіма елементами архітектури безпеки, до яких відносяться тісні й постійні політичні консультації, вільні й відкриті відносини в торгівлі, узгоджена зовнішня політика та політика в сфері безпеки, включаючи створення інтегрованих або багатонаціональних воєнних структур [2, с.12].

Лісабонський договір 2007р. запровадив положення про солідарність, що наділяє Євросоюз ознаками організації колективної безпеки і елементами колективної оборони. Так, відповідно до ст. 222 Договору про функціонування Європейського Союзу, держави-члени мають діяти спільно в дусі солідарності у випадку, якщо один з членів став об'єктом терористичної атаки або жертвою природної чи техногенної катастрофи. Згідно положенню п.42 Договору про Європейський Союз, якщо держава-член та її територія стане жертвою збройної агресії інші держави-члени мають виконати свої зобов'язання щодо надання їй допомоги та сприяння всіма наявними в їх арсеналі засобами [8].

ЄС обрав успішну політику просування стабільності за межами своєї території, зокрема, використовуючи інструмент розширення. З розширенням Євросоюзу, розвитком СЗБП та усвідомленням ЄС залежності своєї безпеки від безпечного навколишнього середовища чи сусідства з'являється концепція стимулювання стабілізуючих трансформацій в сусідніх до Євросоюзу державах та регіонах в якості інструменту збереження безпеки і стабільності членів Європейського Союзу та на континенті загалом. Доповідь з імплементації Європейської стратегії безпеки 2008 в якості інструмента збереження безпеки і стабільності на континенті називає як розширення ЄС та політику сусідства, так і Східне партнерство, яке має «зміцнити стабільність країн-учасників, а, відтак, і безпеку ЄС». В якості стимулювання позитивних трансформації в регіоні Центрально-Східної Європи виступила формула «позитивної обумовленості» і перспективи вступу. Враховуючи те, що для Євросоюзу питання «м'якої» безпеки (тобто соціальні проблеми, питання міграції, екологічні катастрофи, тероризм) давно посіли пріоритетне місце, забезпечення політично й економічно стабільного середовища на своїх кордонах є життєво важливим для Євросоюзу і є центральною метою його політики на Східному напрямку.

Щодо розвитку партнерських відносин з Росією, то що на саміті в Санкт-Петербурзі в травні 2003 року ЄС і Росія домовилися про зміцнення співробітництва шляхом створення чотирьох «спільних просторів» у рамках Угоди про партнерство і співробітництво, одним з яких є спільний простір зовнішньої безпеки (стосується співробітництва в сфері зовнішньої політики і безпеки, об'єднання зусиль для запобігання конфліктам, врегулювання криз і постконфліктного відновлення). Останніми роками Росія і ЄС істотно активізували співробітництво в сфері зовнішньої безпеки. Такими сферами стали Близькосхідне врегулювання, Іран, Афганістан, Пакистан, Балкани. Певний досвід взаємодії мав місце під час операції ЄБОП в Чаді. Непогані перспективи співробітництва в Сомалі, зокрема, у питанні боротьби з піратством в місцевих водах. Узгоджені позиції з питань нерозповсюдження та деяких інших військово-політичних питань.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) не представляє собою систему кооперативної безпеки в чистому вигляді, хоча й декларує свою відданість кооперативним підходам. Вона з самого початку організовувалась, по суті, на платформі співпраці, однак, об'єднує членів з різними ціннісно-ідеологічними, економічними системами, що іс-

тотно ускладнює ефективність її розвитку. Однак, просування стабільності, зокрема, через моніторинг та контроль за дотриманням основних прав людини на території держав-членів та підписання ряду ключових документів з контролю над озброєнням та роззброєння в рамках організації закладає міцні підвалини для кооперативної безпеки.

ОБСЄ вдало впоралася із завданнями подолання протистояння між Сходом і Заходом, що в кінцевому рахунку привело до закінчення «холодної війни». ОБСЄ виявилась ефективною організацією у встановленні довіри між двома ідеологічно ворожими частинами Європи: демократичним Заходом і комуністичним Сходом.

В Лісабонській Декларації про модель загальної та всеохоплюючої безпеки для Європи XXI ст. у 1996 році було висунуто принципово новий підхід до безпеки, який має ґрунтуватись на кооперативному підході, на основі взаємодії держав і організацій. Політичним підґрунтям цієї системи мали стати принципи і норми ОБСЄ, вірність спільним цінностям. На Стамбульському саміті ОБСЄ 1999р. був прийнятий документ «Платформа для кооперативної безпеки», метою якого виголошувалось посилення взаємпосилюючого характеру відносин між організаціями та інституціями з метою просування всеохоплюючої безпеки в межах ОБСЄ; активно підтримувати концепцію спільної всеохоплюючої та неподільної безпеки та спільний безпековий простір, вільний від розподільчих ліній. На саміті ОБСЄ в Астані (грудень 2010р.) була прийнята Астанинська декларація «Вперед до безпекового співтовариства», де підтверджувалась відданість концепції всеохоплюючої, кооперативної, рівної та неподільної безпеки [9].

В рамках ОБСЄ було укладено ряд важливих договорів з контролю над озброєнням та роззброєння, таких як Договору про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ), Договір про відкрите небо тощо.

На сьогоднішній день ОБСЄ виступає в якості платформи, на якій ведуться переговори щодо переформатування системи загальноєвропейської безпеки, які ведуться в рамках Корфуського процесу, ведуться переговори навколо запропонованого Росією альтернативного пан-європейського безпекового договору. Росія не сприяє ефективному використанню кооперативних підходів в ОБСЄ, зокрема, вийшла з ДЗЗСЄ, встановила неможливі для виконання вимоги щодо його адаптації.

Коен і Міхалка пропонують створити велику «євразійсько-атлантичну систему безпеки на базі співробітництва» [2, с.23] із включенням до неї Росії. Цей гігантський регіон сили, за їх словами, міг би утворитися в результаті поступового злиття НАТО, ЄС і ОБСЄ.

В цілому, модель кооперативної безпеки в європейському регіональному контексті працює достатньо ефективно, про що свідчить зростання усвідомлення спільності загроз усім державам мегарегіону та необхідності об'єднання зусиль для їх подолання та нейтралізації. Розширення НАТО та ЄС за рахунок країн Центрально-Східної Європи та розробка й імплементація інструменту партнерства з державами, що не увійшли до складу цих організацій стали, створення механізмів довіри та транспарентності через багатосторонні домовленості забезпечують можливості для мирного співіснування країн регіону та врегулювання суперечностей на основі консультаційних механізмів. Видається, що створення на основі консенсусу ефективної юридично зобов'язуючої системи кооперативної безпеки із залученням Росії та пропозиції ширших можливостей для участі в безпекових проектах для держав-партнерів зможе знизити загальну напругу та конкуренцію на загальноєвропейському та трансатлантичному просторах і зняти питання про розподіл регіональних сфер впливу. Ефективність такої системи буде залежати від узгодження з Росією загальних принципів на консенсусній основі, чіткий розподіл компетенцій між існуючими безпековими структурами та визнання всіма членами безпекового співтовариства пріоритету спільних безпекових інтересів над індивідуальними.

Україна в координатах кооперативної безпеки

Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу від 11 червня 1998р. зазначає: «Кооперативна безпека, пошук підходів до якої, поряд з іншими європейськими і трансатлантичними структурами, активно веде ЄС, має стати для України гарантією власної безпеки». Згідно Закону «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (1 липня 2010р.) передбачається участь України розвитку «європейської системи колективної безпеки», продовження конструктивного партнерства з НАТО та іншими структурами.

Стратегічною метою для України в російсько-європейському переговорному процесі є недопущення маргіналізації між двома системами безпеки, перетворення на предмет компромісів між сторонами переговорів та закріплення фактичних сфер впливу на пострадянському просторі, а також обмеження її права на обрання союзів чи коаліцій. З огляду на миротворчий, воєнний та цивільний потенціал України вона може зайняти гідне місце суб'єкту забезпечення безпеки в світі, а не її об'єкту.

З цією метою Україна повинна виробити алгоритм власної участі в рамках кооперативних підходів в сфері безпеки як НАТО, так ЄС і ОБСЄ і через наявні механізми партнерства та використання багатосторонніх інструментів співробітництва забезпечувати власну інтеграцію до загальноєвропейської безпекової архітектури, незалежно від остаточного її вигляду.

Література:

1. Ashton B. Carter, James Perry William, John D. Steinbruner. A new concept of cooperative security. Brookings Occasional Papers. – Washington. – 1992. – 67 p.
2. Cohen R., Michalka M. Cooperative Security: New Horizonts for International Order // The Marshall Centre Papers.- 2001.- №3. – 68 p.
3. NATO Rome Declaration on Peace and Cooperation. – November 1991. // http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c911108a.htm
4. Final Communiquй. Ministerial Meeting of the North Atlantic Council. - 03 Jun. 1996// http://www.nato.int/cps/en/SID-0C280150-53121701/natolive/official_texts_25067.htm
5. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation. Adopted by Heads of State and Government in Lisbon «Active Engagement, Modern Defence». – 20.11.2010.
6. Пора пригласить Россию вступить в НАТО. («Der Spiegel», Германия). - 09.03.2010 // http://inosmi.ru/europe/20100309/158512473.html
7. В.Горбулін. Вкрай складний іспит або Що заважає Україні стати повноцінним військово-політичним союзником НАТО? // День, №211, 18 листопада 2010 // http://www.day.kiev.ua/316974
8. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007.
9. Astana Commemorative Declaration «Towards A Security Community». Organization for Security and Co-operation in Europe. Summit Astana 2010.

Анісімова О.Ю.*

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОН ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ

У статті розглядаються основні чинники, що впливають на формування зон вільної торгівлі, а також теоретичні підходи до оцінки ефективності їх функціонування.

В статье рассматриваются основные факторы, которые влияют на формирование зон свободной торговли, а также теоретические подходы к оценке эффективности их функционирования.

This article examines the determinants of the free trade agreements creation and theoretical approaches to the estimation of their activities.

Останнім часом в усіх регіонах світу спостерігається тенденція до укладання угод про вільну торгівлю, причому цей процес впливає не лише на багатосторонню торговельну систему, але й на окремі країни, особливо країни, що розвиваються. Внаслідок постійних технологічних змін світ стає все більш інтегрованим, що викликає поступову зміну економічного середовища, в якому діють економічні агенти. Як наслідок, уряди країн, що розвиваються, постають перед необхідністю поєднувати інтереси місцевих виробників та можливості, що надає їм зростаюча регіональна та глобальна інтеграція. Саме тому питання оцінки відносної ефективності функціонування зон вільної торгівлі набуває особливого значення.

В сучасній економічній літературі основна увага приділяється декільком основним методам оцінки ефективності угоди про вільну торгівлю. Прихильники першої групи методів, до яких належать П.Кругман, Е.Медалля, Б.Каракаовалі, Р.Стерн, М.Чен, У.Купер тощо, віддають перевагу використанню імітаційних моделей. Інша група дослідників, серед яких С.Урата, С.Байер, Д.Бергстранд, І.Мартінес-Сарсосо тощо, використовують різні варіанти гравітаційної моделі для аналізу міжнародної торгівлі в рамках зон вільної торгівлі.

На жаль, в економічній літературі майже відсутній напрям досліджень, який дозволить поєднати дві методології та визначити потенційний вплив формування зони вільної торгівлі на економіку країни, врахувавши при цьому не лише короткостроковий вплив, але й можливість досягнення країною стратегічних цілей, що вона поставила перед собою.

Здавалося, що у 1995 році із утворенням СОТ нарешті сформувалася ефективна система управління багатосторонніми торговельними відносинами, що забезпечувала інституційну основу, яка дозволяла урядам країн проводити багатосторонні переговори щодо зниження торговельних бар'єрів , а також встановлювати обов'язкові до виконання спільні правила. Однак, водночас із цим розпочалася нова хвиля регіональних торговельних угод, що викликало занепокоєння щодо збереження СОТ провідної ролі у торговельній системі

* кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Анісімова О.Ю., 2011

та можливості взагалі завершення періоду багатосторонності у торговельних відносинах [1].

У сучасній практиці функціонування світової економіки спостерігається постійне зростання кількості регіональних торговельних угод, що включають угоди про вільну торгівлю та митні союзи. Причому темпи її зростання були дуже нерівномірними: з 1948 по 1990 роки було зареєстровано лише 25 угод, у 2000 році їх загальна кількість зросла до 91, а у 2007 році вона вже складала 194. Слід зауважити, що переважна більшість цих угод передбачала створення зон вільної торгівлі, що передбачало усунення торговельних бар'єрів між членами угоди, однак збереження незалежної торговельної політики щодо інших країн, в той час як кількість створених митних союзів була доволі обмеженою. Крім того, значна частина укладених угод торкалася не лише усунення митних тарифів, але й передбачала лібералізацію політики щодо ПІІ, сприяння торгівлі та ПІІ, інші форми економічного співробітництва. Якщо розглядати регіональні особливості, то у 90-ті роки XX століття інтеграційні процеси активно відбувалися у Європі, Африці та Америці, тоді як на початку XXI століття домінуюча роль належала країнам Східної Азії [11].

У 50-60-ті роки XX століття розпочалося активне створення регіональних торговельних угод, однак їх членами були країни з приблизно однаковим рівнем розвитку. Лише у 80-90-ті роки XX століття виникла тенденція до нового регіоналізму, характерною рисою якого було підписання угод про вільну торгівлю між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються. А вже на початку XXI століття почалася тенденція до створення зон вільної торгівлі між вже існуючими регіональними інтеграційними об'єднаннями. Найбільш яскравим прикладом є зона вільної торгівлі ЄС – Меркосур [6; 7].

Зона вільної торгівлі є однією з форм преференційних торговельних угод, що передбачає, що країни-члени погоджуються скасувати тарифні та нетарифні бар'єри на торгівлю товарами в межах зони, однак кожна країна проводить власну незалежну торговельну політику, включаючи визначення ставок мита на торгівлю з країнами, які не є членами угоди [3].

Із зростанням кількості двосторонніх та регіональних торговельних угод виникло питання, що саме дозволить найефективніше та найшвидше досягти глобальної вільної торгівлі та максимального світового добробуту: двосторонні торговельні угоди або багатосторонні торговельні переговори в рамках ГАТТ/СОТ. З позиції урядів країн, двосторонні переговори про вільну торгівлю ніяким чином не суперечать досягненню багатосторонньої лібералізації торгівлі, однак позиція науковців-економістів виявилася не такою однозначною.

Вони зосередили свою увагу на декількох моментах. По-перше, вони намагалися визначити остаточний вплив регіональних торговельних угод та митних союзів на економіку країни. По-друге, значна увага приділялася мотивам, з яких формується певна регіональна асоціація вільної торгівлі, тобто стабільності утворених торговельних режимів. Це пов’язано з тим, що ефект відхилення торгівлі, який підтримується політичними мотивами, може виявитись перешкодою на шляху подальших багатосторонніх переговорів [8].

Що стосується прихильників того, що регіональні торговельні угоди є необхідним етапом досягнення ефективної багатосторонньої угоди, то вони висувають такі аргументи. Якщо укладання двосторонніх угод про вільну торгівлю заборонено згідно міжнародних правил (або з якоїсь іншої причини є просто неможливим), тобто країна має альтернативний вибір: багатостороння вільна торгівля або без угод взагалі, то навіть одна країна може викликати призупинення багатосторонніх переговорів, якщо вона в односторонньому порядку відмовиться від практики вільної торгівлі.

Натомість, якщо інші країни можуть укладати двосторонні угоди, то така країна може виявитись ізольованою від решти країн світу, якщо вони укладуть між собою відповідні угоди. Як наслідок, маючи на увазі таку можливість, ця країна також прийматиме участь у багатосторонніх переговорах [10].

Останнім часом в усіх регіонах світу спостерігається тенденція до укладання угод про вільну торгівлю, причому цей процес впливає не лише на багатосторонню торговельну систему, але й на окремі країни, особливо країни, що розвиваються. Внаслідок постійних технологічних змін світ стає все більш інтегрованим, що викликає поступову зміну економічного середовища, в якому діють економічні агенти. Як наслідок, уряди країн, що розвиваються, постають перед необхідністю поєднувати інтереси місцевих виробників та можливості, що надає їм зростаюча регіональна та глобальна інтеграція.

На сучасному етапі угоди про вільну торгівлю еволюціонували та включають також елементи економічного співробітництва та взаємного розвитку, що дозволяє сподіватися, що вони є лише етапом загальносвітової інтеграції. У такому середовищі будь-яка країна, а особливо економіки, що розвиваються, повинна обов'язково мати раціональну політику щодо членства в угодах про вільну торгівлю, яка повинна враховувати усі можливі наслідки такої участі, зокрема, довгострокові вигоди та короткострокові втрати. Для успішного функціонування економіки потрібно обов'язково визначити довгострокові пріоритети країни, а також стратегію її участі у регіональній та глобальній інтеграції.

Зрозуміло, що для будь-якої країни основним мотивом вступу до зони вільної торгівлі або укладання будь-яких двосторонніх домовленостей взагалі повинні бути власні інтереси. Це означає, що підписання подібної угоди повинно обов'язково мати такі цілі як:

(1) глобальна конкурентоспроможність;

(2) стійке зростання;

(3) ефективність розміщення ресурсів;

(4) підвищення добробуту населення [9].

На 31 липня 2010 року було укладено 283 угоди про преференційні режими торгівлі, причому більше 200 з них було підписано після 1990 року. Найважливішим питанням при цьому є те, яким чином вони впливають на світову торгівлю в цілому та на процес лібералізації багатосторонньої торгівлі. Визначальним критерієм цього є рівень митних тарифів членів угоди для третіх країн.

Згідно емпіричних досліджень, після запровадження зони вільної торгівлі тарифи по відношенню до третіх країн також зменшуються. З іншого боку, якщо припустити, що це зменшення є прогнозованим, то переважно укладаються ті угоди, для яких це зниження є бажаним наслідком. З точки зору політичної економії, в країнах, які мають більший імпортний, ніж експортний сектор, вступ до угод про вільну торгівлю є малоймовірний 4 .

Швидке зростання кількості угод про вільну торгівлю було викликано декількома важливими чинниками, серед яким передусім слід відзначити призупинення багатосторонніх торговельних переговорів в рамках СОТ. Як наслідок, країни почали укладати угоди про вільну торгівлю із зацікавленими партнерами, не очікуючи загальносвітового консенсусу.

Створення зон вільної торгівлі викликає ефекти створення та відхилення торгівлі як для членів угоди, так і для третіх країн. Ефект створення торгівлі передбачає, що усунення торговельних бар'єрів між країнами-членами викликатиме збільшення обсягів торгівлі між ними, тоді як ефекти відхилення торгівлі означає, що члени угоди відмовлятимуться від більш ефективного імпорту з третіх країн на користь менш ефективного імпорту з країн-членів. Таким чином, ефект створення торгівлі викликає підвищення ефективності розміщення ресурсів, а ефект відхилення торгівлі погіршує її.

В цілому, угода про вільну торгівлю є потенційно невигідною для третіх країн, оскільки вони можуть втратити попит на їх експортні товари, та потенційно вигідною для споживачів у країнах-членах за рахунок зниження цін на імпорт. Однак, для економік країн-членів в цілому вона також може виявитись невигідною, якщо втрати надходжень до бюджету від сплати мита будуть більшими, ніж вигода споживачів [11].

Також емпіричні дослідження показали, що країна приймає рішення про підписання угоди про вільну торгівлю не лише базуючись на її економічних показниках, а також під впливом так званого «ефекту третьої країни», тобто її небажанні залишитися поза угодою її торговельних партнерів. Це означає, що визначальну роль у прийнятті країною рішення відіграють вже існуючі угоди про вільну торгівлю: їх кількість, структура та члени.

Виявилося, що країна має більше стимулів підписати угоду про вільну торгівлю з певним партнером, якщо вона вже має подібні угоди з іншими партнерами. При цьому вона віддаватиме перевагу тим партнерам, які вже мають угоди про вільну торгівлю з іншими країнами [2].

В процесі емпіричних досліджень було визначено декілька основних умов, що сприяють тому, що ефект створення торгівлі перевищуватиме ефект відхилення торгівлі, серед яких:

- величина ставок мита та інтенсивність нетарифних бар'єрів між країнами-учасницями до підписання угоди: чим вони більше, тим більшою є потенційна вигода;
- величина ставок мита та інтенсивність нетарифних бар'єрів для третіх країн: чим вона нижче, тим більшою є можлива вигода;
- кількість членів угоди: чим більше членів угоди, тим ефективнішою вона буде;
- рівень конкурентної боротьби між країнами-членами: чим він вищий, тим більшою є вигода;
- ступінь взаємозалежності економік учасниць до підписання угоди: чим він більший, тим більш ефективною буде співпраця.

Крім того, функціонування зони вільної торгівлі має також потенційні довгострокові динамічні ефекти:

+ підвищення ефективності виробництва, оскільки із усуненням торговельних бар'єрів зростатиме конкуренція між виробниками;

+ економія на масштабі, тобто зниження витрат виробника на одиницю продукції із розширенням їхнього ринку збуту;

+ збільшення прямих інвестицій з країн, що не є членами угоди, які таким чином намагаються скористатися преференційними торговельними угодами [3].

З теоретичної точки зору, оптимального рівня добробуту можна досягти лише за багатосторонньої угоди. Це викликано тим, що за формування двосторонніх відносин можуть виникати негативні ефекти: відхилення торгівлі, відхилення ресурсів та політичне відхилення (неможливість подальшого проведення внутрішніх реформ через відсутність політичної підтримки).

На жаль, країни, що розвиваються, які мають у своєму розпорядженні обмежені ресурси, не можуть ефективно приймати участь у багатосторонніх переговорах, що змушує їх переорієнтовуватись на двосторонню та регіональну інтеграцію, яка дозволяє їм більш успішно відстоювати свої інтереси. Більш того, окрім ефекту створення торгівлі, участь у регіональних угодах про вільну торгівлю дозволяє їм отримати й інші переваги:

1. Можливість випробувати лібералізацію торговельних відносин у локальному масштабі з одним чи декількома визначеними торговельними партнерами. Це дозволить визначити усі позитивні моменти лібералізації торгівлі.

2. Крок до багатосторонності. Невеликі економіки зазвичай не можуть ефективно проводити багатосторонні переговори на міжнародному рівні, оскільки вони не мають належних важелів впливу. Успішна регіональна інтеграція дозволить їм виступати на міжнародній арені як члену торговельного блоку, що представлятиме позицію регіону і матиме необхідну вагу на переговорах.

3. Захисний механізм. У сучасному світі країни активно укладають двосторонні та регіональні угоди про вільну торгівлю. Постійно уникаючи членства у таких угодах країна ризикує залишитися у відносній ізоляції, коли всі її сусіди будуть учасниками таких угод, а вона виявиться у позиції третьої сторони для усіх своїх основних торговельних партнерів. Крім того, участь в таких угодах стимулює подальше проведення різних реформ у країні завдяки додатковим економічним ресурсам та політичному клімату.

Однак, у випадку укладання двосторонніх або регіональних угод країна повинна обов'язково враховувати такі основні аспекти:

1. Елементи угоди про вільну торгівлю, що пропонуються, тобто її структурні та інституційні складові. На двосторонній основі більшість країн може досягти набагато більшого усунення торговельних бар'єрів між обраними партнерами, ніж на світовому рівні, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність країни. Крім того, стратегія розвитку угоди про вільну торгівлю повинна обов'язково включати додаткове залучення інвестицій, сприяння торгівлі в цілому, інституційний розвиток, технологічний прогрес та конкурентоспроможність виробництва.

Що стосується сфер, які охоплює угода, то вона обов'язково повинна включати усунення усіх бар'єрів на шляху торгівлі товарами та максимальної кількості бар'єрів для торгівлі послугами. Для країн, що розвиваються, особливо актуальним є усунення нетарифних торговельних бар'єрів. Крім того, країна обов'язково повинна визначити свої пріоритетні та найбільш чутливі товари, тобто вже до початку переговорів потрібно чітко визначити, про які позиції можне вести переговори, а які елементи є обов'язковими.

Крім того, країна зацікавлена у розширенні сфери охоплення угоди про вільну торгівлю за рахунок інвестицій, конкурентної політики, державних закупок, заходів сприяння торгівлі, прозорості. Якщо угода укладається між країнами із різним рівнем розвитку, то менш розвинутий партнер зацікавлений включити до угоди пункти, що стосуються надання технологічної допомоги, розвитку людських ресурсів, охорони навколишнього середовища, розвитку інфраструктури.

2. Критерії вибору партнерів для угоди. Кожна країна має власні критерії вибору потенційних партнерів. Наприклад, у США необхідною умовою для того, щоб укласти таку угоду, є обов'язкове членство усіх партнерів у СОТ. З іншого боку, Японія обирає своїх партнерів, виходячи з економічного, географічного, політичного та часового критеріїв. Це означає, що визначальними критеріями є розмір партнера та відстань до нього. Крім того, країна повинна укладати угоди лише з тими партнерами, за яких вона матиме найбільший сприятливий ефект.

3. Сумісність різних угод про вільну торгівлю. Якщо країна укладає велику кількість подібних угод, то їх умови повинні не суперечити одна одній. Крім того, якщо ці угоди підписуються з країнами одного регіону, то їх ефективність буде набагато більшою, якщо вони будуть типовими [9].

Як правило, для того, щоб заздалегідь визначити, наскільки потенційно ефективною буде певна угода про вільну торгівлю, використовуються 2 прості індекси, які вимірюють ступінь взаємозалежності членів угоди. До них відносять:

1. Індекс відносної частки торгівлі між членами угоди у загальній торгівлі членів угоди:

$$I_{RS} = \frac{X_{ii}}{X_{iw}} \quad (1),$$

де I_{RS} – індекс відносної частки;

X_{ii} – внутрішньорегіональна торгівля між членами угоди;

X_{iw} – торгівля регіону і в цілому.

Цей індекс показує, наскільки важливою є торгівля безпосередньо між членами угоди для цих країн. Емпіричні дослідження показали, що початкове значення індексу повинне становити не менше 10% для того, щоб угода про вільну торгівлю була ефективною та сприяла подальшому пожвавленню торгівлі та інших економічних відносин між її учасниками. Наприклад, у 2005 році індекс відносної частки країн ЄС становив 58,4%; для НАФТА – 43%; для зони вільної торгівлі АСЕАН – 25,5%; для країн МЕРКОСУР – більше 10%. З іншого боку, для зон вільної торгівлі, що майже не функціонували на практиці, цей індекс був дуже маленьким.

2.Індекс інтенсивності торгівлі, що показує безпосереднє пожвавлення торговельних відносин:

$$I_{TI} = \frac{X_{ii}}{X_{iw}} \div \frac{X_{iw}}{X_{ww}} \quad (2),$$

де I_{TI} – індекс інтенсивності торгівлі;

X_{ii} – внутрішньорегіональна торгівля між членами угоди;

X_{iw} – торгівля регіону і в цілому.

X_{ww} – світова торгівля.

Як відомо, зростання обсягів торгівлі країни може бути викликано двома чинниками: суттєве зростання обсягів товаропотоків із одним конкретним торговельним партнером та інтенсифікація торговельних відносин країни в цілому. Таким чином, цей індекс та його динаміка показують розвиток двосторонніх торговельних відносин країни із окремим торговельним партнером. Його величина буде зростати лише в тому випадку, якщо обсяги торгівлі країни з цим партнером зростають більшими темпами, ніж з рештою торговельних партнерів.

Згідно емпіричних даних, величина цього індексу для різних угод про вільну торгівлю виявилася абсолютно різною. Наприклад, у 2005 році найбільше значення цього індексу було зафіксовано для МЕРКОСУР (7,8%); крім того, доволі високе значення було зафіксовано для АСЕАН (4,5%), а для ЄС та НАФТА він був лише трохи більшим за одиницю. Таким чином, це свідчить про те, що внутрішньорегіональна торгівля була важливою для цих об'єднань, в той час як для інших угод про вільну торгівлю особливої взаємозалежності та важливого місця взаємної торгівлі не спостерігалося, що свідчить про відносну неефективність та відсутність перспективи подальшого розвитку цих об'єднань [11].

Останнім часом для аналізу міжнародної торгівлі широко використовується гравітаційна модель. Одним із застосувань гравітаційної моделі є аналіз та прогнозування впливу угод про вільну торгівлю на торговельні потоки. Угоди про вільну торгівлю є однією з форм торговельних угод між країнами, що усувають тарифи, квоти та інші бар'єри для певних видів товарів, якими партнери торгують між собою. Метою укладання таких угод є збільшення обсягів торгівлі між двома країнами внаслідок послаблення або усунення існуючих інституційних та економічних перешкод.

За останні 30 років проводилося багато досліджень щодо моделювання торговельних потоків, причому переважна більшість досліджень була зосереджена у таких напрямах:

(1) побудова імітаційних моделей, що відтворюють явище та його наслідки;

(2) розробка економетричних моделей, які дозволяють зробити прогноз на основі фактичних історичних даних.

Імітаційні моделі розглядають основні елементи торговельних потоків (включаючи виробництво, транспортування та споживання), їх реакцію на зміну вхідних даних та оцінюють їх можливий вплив на торговельні потоки. Як правило, для моделювання торговельних потоків використовують моделі «витрати – випуск» та моделі загальної рівноваги, причому моделі загальної рівноваги дозволяють розглядати торговельні потоки як ендогенну змінну, а також включати до аналізу транспортні витрати.

Однак, багато дослідників наголошують також на суттєві недоліки такого виду моделей. По-перше, оскільки параметри моделі задаються, а не оцінюються, то неможливо визначити статистичну достовірність їх результатів. По-друге, ці моделі містять невелику кількість формул, що робить їх результати дещо сумнівними 5 .

Починаючи з 60-х років XX століття гравітаційна модель почала активно використовуватись для аналізу двосторонніх міжнародних торговельних потоків, зокрема, для підтвердження вже існуючих гіпотез. Починаючи з середини 80-х років XX століття до теоретичних основ гравітаційної моделі почали включати товари-не повні субститути, зростаючий ефект масштабу та диференціацію товарів на рівні фірми. У 90-х роках XX століття до теоретичної основи гравітаційної моделі міжнародної торгівлі почали включати поняття економічної географії, зокрема, в моделі з'явилося декілька визначень «відстані», яка стала визначальним чинником економічної активності.

Гравітаційна модель також відносилася до широко використовуваних методологій аналізу впливу на міжнародну торгівлю з боку міжнародної торговельної системи та регіональних торговельних угод. У 70-80-ті роки XX століття економісти почали активно використовувати гравітаційну модель для аналізу найбільших регіональних торговельних угод (Європейського економічного співтовариства, Європейської асоціації вільної торгівлі, Латиноамериканської угоди про вільну торгівлю). Для цього використовувалася модельна змінна, що приймала значення 1, якщо пара країн належала до однієї угоди про вільну торгівлю.

З початку 90-х років XX століття застосування гравітаційної моделі для аналізу угод про вільну торгівлю набуло особливого поширення. На початку XXI століття гравітаційна модель для оцінки ефектів від угод про вільну торгівлю зазнала подальших змін: дослідники почали розглядати модельні змінні як ендогенні, що викликало суттєві зміни у отриманих результатах. Переважна більшість досліджень виявила існування ефекту створення торгівлі для різних угод про вільну торгівлю, однак їх величина залежала від великої кількості випадкових чинників, зокрема, періоду, який розглядався. В подальшому робилися спроби розглянути ефект створення торгівлі також на рівні окремого товару [11].

Економетричний підхід до моделювання торговельних потоків переважно зосереджувався на різних варіантах гравітаційної моделі. Концепція гравітаційної моделі базується на законі тяжіння Ньютона, який передбачає, що на обсяги торгівлі між двома країнами впливає їх розмір та відстань між ними. Зокрема, потік товарів між двома регіонами є функцією основних показників, що характеризують цих партнерів, а також перешкод, які виникають на шляху торгівлі. З іншого боку, незважаючи на статистично достовірні результати цієї моделі, економісти часто критикують її через слабку теоре-

тичну основу. Незважаючи на це, гравітаційні моделі продовжують широко використовуватись для аналізу міжнародних торговельних потоків завдяки її статистичній надійності, а також відсутності параметрів, що просто припускаються без математичного обґрунтування.

Гравітаційна модель міжнародної торгівлі встановлює залежність між торговельними потоками та змінними, що визначають величину економік торговельних партнерів, а також відстань між ними й інші чинники, які сприяють або перешкоджають торгівлі між ними. Подібний метод аналізу часто використовується для аналізу торговельних потоків між країнами. Більш того, ці моделі використовуються також для оцінки ефекту від регіональних торговельних угоди, митних союзів та спільного ринку, а зокрема ефектів створення та відхилення торгівлі [5].

Емпіричні дослідження угод про вільну торгівлю за допомогою гравітаційної моделі показали, що на агрегованому рівні, тобто із використанням загальних обсягів торговельних потоків або експорту, утворення зони вільної торгівлі має значний ефект створення торгівлі, тоді як ефект відхилення торгівлі є обмеженим. Однак, якщо торгівля розглядається на рівні окремих груп товарів, то для країн ЄС, НАФТА та МЕРКОСУР спостерігалися значні ефекти відхилення торгівлі по окремих товарних позиціях [11].

Таким чином, можна зробити висновок, що у сучасній практиці функціонування світової економіки спостерігається постійне зростання кількості регіональних торговельних угод, що включають угоди про вільну торгівлю та митні союзи. На сучасному етапі угоди про вільну торгівлю еволюціонували та включають також елементи економічного співробітництва та взаємного розвитку, що дозволяє сподіватися, що вони є лише етапом загальносвітової інтеграції.

Як правило, для того, щоб заздалегідь визначити, наскільки потенційно ефективною буде певна угода про вільну торгівлю, використовуються 2 прості індекси, які вимірюють ступінь взаємозалежності членів угоди. До них відносять: індекс відносної частки торгівлі між членами угоди у загальній торгівлі членів угоди та індекс інтенсивності торгівлі, що показує безпосереднє пожвавлення торговельних відносин.

Останнім часом для аналізу міжнародної торгівлі широко використовується гравітаційна модель. Одним із застосувань гравітаційної моделі є аналіз та прогнозування впливу угод про вільну торгівлю на торговельні потоки. Гравітаційна модель міжнародної торгівлі встановлює залежність між торговельними потоками та змінними, що визначають величину економік торговельних партнерів, а також відстань між ними й інші чинники, які сприяють або перешкоджають торгівлі між ними.

На жаль, переважна більшість досліджень зосереджена на вже існуючих угодах, що не відповідає на основне питання, яке постає перед країною, а саме: чи потрібно їй взагалі вступати до зони вільної торгівлі, і якщо так, то з ким саме? Це пов'язано передусім з тим, що ці угоди укладаються також із політичних мотивів, тобто не завжди є оптимальними та ефективними з економічної точки зору.

Список використаних джерел

1. Brown A.G., Stern R.M. Free trade agreements and governance of the global trading system. – University of Michigan RSIE Discussion Paper No.614. – Michigan, 2011. – 38 p.
2. Chen M., Joshi S. Third-country effects on the formation of free trade agreements. . – MPRA Paper No. 23507. – Munich, 2010. – 30 p.
3. Cooper W.H. Free trade agreements: impacts on U.S. trade and implications for U.S. trade policy. – CRS Report for Congress, 2009. –14 p.

4. Karacaovali B. Free trade agreements and external tariffs. – Fordham University Department of Economics Discussion Paper No.2010-03. – NY, 2010. – 21 p.
5. Kepaptsoglou K., Karlaftis M.G., Tsamboulas D. The gravity model specification for modeling international trade flows and free trade agreement effects: a 10-year review of empirical studies // The Open Economics journal. – 2010. – Vol.3. – P. 1 – 13.
6. Martinez-Zarzoso I., Horsewood H. Regional trading agreements dynamic panel data evience from the gravity model. – University of Birmingham, 2005. – 27 p.
7. Martinez-Zarzoso I., Nowak-Lehmann F. Augmented gravity model: an empirical application to Mercosur – European Union trade flows // Journal of Applied Economics. – 2003. – Vol.VI, No.2 – P. 291 – 316.
8. Mauleon A., Song H., Vannetelbosch V. Networks of free trade agreements among heterogeneous countries. – UCL Discussion Paper 2006-29. – Brussels, 2006. – 42 p.
9. Medalla E.M., Mantaring C. On free trade agreements (FTAs): the Philippine perspective. – Philippine Institute for Development Studies Discussion Paper No.2009-35. –Makati City: Philippine Institute for Development Studies, 2009. –14 p.
10. Saggi K., Yildiz H.M. Bilateral trade agreements and the feasibility of multilateral free trade. – MPRA Paper No. 17561. – Munich, 2008. – 40 p.
11. Urata S., Okabe M. The impacts of free trade agreements on trade flows: an application of the gravity model approach. – RIETI Discussion Paper 07-E-052. – Tokyo, 2007. – 36 p.

Березовська І.А.*

ВПЛИВ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄВРОСОЮЗОМ НА ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

На сьогодні відносини України з Євросоюзом знаходяться на вирішальному етапі: від того, чи буде укладено між сторонами угоду про асоціацію, залежить їх подальший розвиток. В статті зроблено спробу визначити основні напрямки впливу майбутньої угоди про асоціацію на правову систему України. Окрема увага приділяється питанню прямої дії положень угоди про асоціацію в правопорядках сторін.

Ключові слова: Європейський Союз, угода про асоціацію, acquis communautaire.

На сегодня отношения Украины с Евросоюзом находятся на решающем этапе: от того, будет ли заключено между сторонами соглашение об ассоциации, зависит их дальнейшее развитие. В статье предпринята попытка определить основные направления влияния будущего соглашения об ассоциации на правовую систему Украины. Отдельное внимание уделяется вопросу прямого действия положений соглашения об ассоциации в правопорядках сторон.

Ключевые слова: Европейский Союз, соглашение об ассоциации, acquis communautaire

Nowadays Ukraine's relations with the European Union are at a crucial stage: their development depends on whether the Association Agreement between the Parties will be concluded. The article attempts to cover the main areas of impact of the future Association Agreement on the legal system of Ukraine. Particular attention is paid to direct effect of the to Association Agreement provisions on the Parties' legal orders.

Keywords: European Union, Association Agreement, acquis communautaire.

Остаточне визначення формату подальших відносин України з Євросоюзом у формі асоціації та прийняття Порядку денного асоціації України з ЄС (ПДА) [1] дало змогу розпочати довгоочікувані Україною переговори про створення асоціації з ЄС. Наразі процес укладання угоди про асоціацію України з ЄС підходить до завершального етапу. В період, коли кожен черговий етап переговорів може стати останнім, надзвичайно важливим є чітке розуміння наслідків укладання угоди про асоціацію з ЄС. Значення нової угоди для подальшого розвитку України, загалом, та її правової системи, зокрема, важко переоцінити.

З огляду на особливу актуальність питання правових засад майбутньої асоціації України з Євросоюзом останнім часом стають об'єктом досліджень багатьох українських

* кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Березовська І.А., 2011

правознавців. Серед них окремо слід виділити роботи таких науковців як О.Вишняков, М.Микієвич, В.Муравйов, Р.Петров, Я. Костюченко, Р.Хорольський та інших. Однак, прогнозуванням наслідків створення асоціації з ЄС в українській доктрині займаються переважно політологи та економісти. В даному дослідженні зроблено спробу визначення основних напрямків та засобів впливу угоди про асоціацію (у випадку її укладання на засадах, сформульованих в ПДА) на подальший розвиток вітчизняної правової системи.

Аналіз положень концепції Східного партнерства [2] та Порядку денного асоціації України з ЄС щодо цілей та завдань майбутньої угоди дозволяє спрогнозувати, що угода про асоціацію України з ЄС має забезпечити набагато глибший, ніж існуючий досі в рамках угоди про партнерство і співробітництво (УПС), рівень політичної, економічної та юридичної інтеграції сторін. Зокрема, майбутня угода «оновить спільні інституційні рамки співпраці України та ЄС, сприятиме поглибленню стосунків у всіх сферах та посилить політичну асоціацію й економічну інтеграцію шляхом спільних прав і зобов'язань» [1]. Вона має всі шанси стати першою серед угод про асоціацію ЄС нового типу, які укладатимуться з країнами – партнерами політики Східного партнерства ЄС. В разі наявності політичної волі сторін для реалізації в угоді всіх напрямів, визначених в ПДА, її значення для правопорядку України може стати безпрецедентним.

Очевидно, здійснюваний угодою рівень правового регулювання визначатиметься її остаточним змістом, який буде погоджено сторонами лише безпосередньо перед її підписанням, однак вже зараз, виходячи з практики зовнішніх зносин ЄС та України, можна спрогнозувати очікувані правові наслідки від угоди.

Після завершення процедури набрання чинності угода про асоціацію стане частиною права Євросоюзу та України. Зокрема, відповідно до статті 216.2 установчого Договору про функціонування ЄС (ДФЄС) угоди, укладені Союзом, мають обов'язкову силу для інститутів Союзу та його держав-членів. При цьому міжнародні угоди, що укладаються інститутами Євросоюзу з іншими суб'єктами міжнародного права, мають відповідати положенням установчих договорів Євросоюзу. Суд ЄС володіє повноваженнями щодо тлумачення положень міжнародних угод ЄС з метою забезпечення їх однакової імплементації в країнах членах ЄС [3]. Відповідно до принципу примату права ЄС, що є одним з основоположних для права Євросоюзу, правові норми ЄС у випадку колізії з нормами національного права держав-членів ЄС мають вищу юридичну силу [4].

В свою чергу українське законодавство визначає власні правові основи міжнароднодоговірної діяльності України. Основоположна для вітчизняного права міжнародних договорів норма міститься в ст.9 Конституції України [5], відповідно до якої чинні міжнародні договори, які були схвалені Верховною Радою, є частиною внутрішнього законодавства країни. Це положення Конституції надає нормам схвалених Верховною Радою міжнародних договорів статус норм національних законів [6, с.235]. З іншого боку, ст.9 Конституції створює засади для безпосереднього застосування норм міжнародних договорів у національному правопорядку України. При цьому слід підкреслити, що положення ст.9 Конституції України не надають нормам міжнародних договорів безумовного пріоритету щодо норм національного права.

Положення Конституції відтворюються в спеціалізованому нормативно-правовому акті в сфері міжнародно-договірної діяльності – Законі України «Про міжнародні договори» [7], який встановлює порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України. Крім положень про включення міжнародних угод в національне законодавство, в Законі також містяться положення щодо примату міжнародних норм по відношенню до норм внутрішнього права. Зокрема, п.2. ст. 19 Закону зазначає: «якщо між-

народним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору». Однак, як справедливо зазначається в доктрині, практика застосування норм міжнародного права свідчить, що декларація пріоритету міжнародно-правових норм щодо норм внутрішнього права не гарантує того, що міжнародні приписи будуть застосовуватись поряд з національно-правовими [8, с.481].

Аналізуючи правову природу майбутньої угоди про асоціацію України з ЄС слід відзначити, що угода про асоціацію – це поняття права Європейського Союзу. Українське законодавство не виокремлює такого типу міжнародних договорів. Тому зміст і правові аспекти цієї угоди визначаються перш за все практикою їх використання в зовнішніх зносинах Євросоюзу [9].

Характерною особливістю договірної практики Європейського Союзу, що склалася за весь час існування європейських інтеграційних об'єднань, є поширення впливу права ЄС на внутрішні правопорядки третіх країн [10, с.206]. Обсяг такого поширення залежить від цілей відповідної міжнародної угоди ЄС. Основу правових норм, за допомогою яких забезпечується такий вплив права Євросоюзу становить спільний доробок - acquis communautaire ЄС [8, с.472-474]. В рамках угод про асоціацію, які зазвичай забезпечують найвищий рівень співпраці між ЄС та третьою країною, вплив права ЄС на правопорядки третіх країн здійснюється в найбільшій мірі.

Беручи до уваги вищесказане та враховуючи амбіційність майбутньої асоціації, можна впевнено прогнозувати, що внаслідок укладання угоди про асоціацію українська правова система почне зазнавати значний вплив права Євросоюзу. Створення посиленої зони вільної торгівлі, поглиблення політичного діалогу, секторального співробітництва, співробітництва у сфері юстиції та внутрішніх справ – все це здійснюватиметься в обмін на поширення ряду положень права Євросоюзу на правову систему України.

При цьому одним із способів такого впливу стає розповсюджена Євросоюзом практика включення до угод про асоціацію положень, що відтворюють норми установчих договорів ЄС.

Аналіз існуючих угод про асоціацію ЄС з третіми країнами, свідчить, що відтворення класичних положень Римського договору про заснування ЄЕС, зокрема щодо свободи руху товарів (ст.ст.12, 30, 36, 37, 95 останнього), які стосуються заборони митних зборів, кількісних обмежень на імпорт та експорт, а також інших еквівалентних їм заходів, є стандартним для більшості угод про асоціацію, що укладаються ЄС. Широкого розповсюдження здобула й практика відтворення ряду соціально-трудових норм, зокрема положення про неприпустимість дискримінації працівників з третьої країни на території в тому, що стосується умов праці, винагороди чи звільнення щодо вихідців із країн – членів ЄС» (ст. 38(1) Угоди про асоціацію з Болгарією [11]). Їх відтворення, безумовно, матиме місце й в угоді про асоціацію з Україною.

Крім соціально-економічних та інших положень, що відтворюють норми первинного права ЄС, окреме місце в угодах про асоціацію з ЄС зазвичай посідають положення про демократичні свободи та європейські цінності. Внаслідок підписання Лісабонської редакції установчі договори ЄС чітко визначають, що «у відносинах із зовнішнім світом Союз захищає і підтримує розповсюдження своїх цінностей і інтересів…» (ст.3.5 Договору про Європейський Союз (ДЄС)). Перелік таких цінностей міститься в ст.2 ДЄС «Союз засновується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права і поваги до прав людини, включно з правами осіб, що належать до меншин» [12]. Чітка позиція Євросоюзу з цього питання дозволяє спрогнозувати, що

відповідні положення установчих договорів ЄС обов'язково знайдуть своє відображення в угоді про асоціацію з Україною, яка очевидно міститиме положення про повагу сторін до «європейських цінностей». В цьому разі, прийняті Україною зобов'язання мають визначати подальший розвиток правової системи.

Аналіз існуючих угод про асоціацію з ЄС свідчить, що крім відтворення положень установчих договорів угоди про асоціацію зазвичай передбачають імплементацію вторинного права ЄС у сферах, охоплених відповідними угодами. При цьому обсяг та рівень поширення актів вторинного права ЄС на асоційовані країни є різним і визначається змістом та цілями створення асоціації з ЄС. В той час, як з метою забезпечення однорідності законодавства в рамках Європейського економічного простору асоційовані країни ЄАВТ зобов'язуються інтегрувати у власне законодавство найбільший обсягу acquis communautaire ЄС [13], угоди про асоціацію, що передбачають посилене співробітництво, з метою зміцнення взаємовідносин з ЄС містять лише добровільні зобов'язання асоційованих країн наблизити своє законодавство у визначених галузях до права ЄС (ст. 49 Угоди про асоціацію з Єгиптом [14]).

Посилання на акти вторинного права ЄС безумовно матиме місце в угоді про асоціацію України з ЄС чи додатках до неї та стане ще одним способом поширення права ЄС на правопорядок України. Вже під час переговорів по укладанню угоди сторони готують конкретні списки нормативних актів ЄС для законодавчої адаптації Україною у тих напрямах політики, які підпадають під секторальну співпрацю, зокрема в галузі транспорту, енергетики, захисту довкілля тощо.

При цьому суттєвою відмінністю асоціації порівняно з УПС має стати надання юридично обов'язкового статусу імплементації acquis communautaire принаймні у сфері торгівлі та актів, пов'язаних з торгівлею. Конкретний зміст та обсяг acquis communautaire, який поширюватиметься на Україну можна буде визначити лише після закінчення переговорів про створення асоціації. Оскільки право Євросоюзу постійно розвивається та носить динамічний характер, угодою має бути передбачено механізм, направлений на своєчасне врахування Україною змін, що відбуваються в тих сферах acquis communautaire Євросоюзу, що охоплюватимуться угодою про асоціацію.

Досвід європейських та західнобалканських угод про асоціацію (наприклад ст.6 УСА з Македонією [15]) дозволяє спрогнозувати, що внаслідок укладання угоди про асоціацію, процес адаптації українського законодавства стане більш структурованим з точки зору зобов'язань обох сторін, що виявлятиметься в прийнятті «спільно узгодженої» програми. Тут очікується, принаймні, моніторинг прогресу України, на відміну від добровільного зобов'язання докладати «найбільших зусиль» в процесі імплементації УПС. Ймовірно, моніторинг з боку Європейського Союзу посилиться і, як звичайно, проводитиметься Європейською Комісією. Це вимагатиме удосконалення організаційного механізму зближення законодавства України з правом Євросоюзу.

Враховуючи, що асоціація з ЄС міститиме положення про створення поглибленої зони вільної торгівлі, а також про підприємницьку діяльність та інвестиції, що закріплюватимуть права та обов'язки для фізичних та юридичних осіб (на кшталт права на працевлаштування, недискримінації за ознакою громадянства, права на доступ до визначених ринків) важливе значення отримує питання про можливість забезпечення подібних положень у судовому порядку. З огляду на це особливу увагу заслуговує проблема регулятивної здатності норм угоди про асоціацію України з ЄС, а саме питання їхньої здатності мати пряму дію в правопорядках держав-членів ЄС та України.

В праві Євросоюзу це питання вирішувалось Судом ЄС, який неодноразово торкався питання прямої дії в правопорядках держав-членів норм міжнародних договорів ЄС за-

галом та договорів про асоціацію, зокрема. Пряма дія окремих положень угод про асоціацію була визначена у справах Pubst [16, .331], Anastssiou [17, I-3087], Demirel [18, 3719], у справі «Deutscher Handballbund» [19] та деяких інших.

За загальним правилом Суд визначив, що пряму дію можуть мати положення угоди, що мають бути достатньо чіткими і ясними і такими, що створюють безумовні зобов'язання, чим можуть спричиняти наслідки на користь індивідів. Крім цього угоди мають створювати для сторін однаковий ефект. Відповідно Суд визнав, що угоди про асоціацію здатні вчиняти пряму дію, якщо вони відповідають загальним вимогам. Принцип прямої дії норм права Євросоюзу в правопорядках країн-членів, що має основоположне значення для правової системи Євросоюзу, передбачає можливість фізичних та юридичних осіб держав-членів ЄС посилатися на положення права Євросоюзу у національних судах. Національні суди держав-членів ЄС відіграють ключову роль у забезпеченні захисту прав, що випливають з норм права Євросоюзу. Таким чином, ті положення угоди про асоціацію ЄС та України, що відповідають загальним вимогам, встановленим Судом ЄС, матимуть пряму дію в правопорядках держав-членів ЄС, а отже фізичні та юридичні особи держав-членів ЄС зможуть посилатись на них в національних судах. Як свідчить досвід інших асоціацій з ЄС, можливість посилатись на положення угоди про асоціацію для захисту своїх прав і законних інтересів в судових органах держав-членів ЄС отримають і українські фізичні та юридичні особи, що проводять діяльність на території країн-членів Євросоюзу [19].

З огляду на це, виникає питання наскільки подібна практика Євросоюзу щодо прямої дії може впливати на правопорядок України. На сьогодні в питанні прямої дії норм міжнародних угод в праві України не має подібної чіткості. Хоча можливість застосування положень міжнародних угод українськими судовими установами випливає зі ст.9 Конституції України, механізм такого застосування на практиці майже не розроблений. Певні випадки застосування норм міжнародних угод в українських судах, пов'язані переважно з міжнародно-правовими зобов'язаннями України в рамках Ради Європи [20]. Щодо УПС подібна практика практично не існувала (за винятком посилань на угоду у деяких постановах Вищого господарського суду України [21, 22]). Серед іншого це обумовлене тим, що свого часу при укладанні УПС представники ЄС доклали максимум зусиль, аби її положення не могли тлумачитись сторонами як такі, що мають характер прямої дії [8, с.484]. Натомість, беручи до уваги рішення Суду ЄС у справі «Deutscher Handballbund», а також враховуючи досвід інших угод про асоціацію та заплановані завдання асоціації, можна припустити, що майбутня угода України з ЄС міститиме значну кількість норм прямої дії, що спричинить необхідність вирішення питання про механізм їх безпосереднього застосування українськими судовими установами.

При цьому потребує вирішення ряд інших проблем вітчизняного правоустрою, зокрема проблема визначення, які з положень міжнародних договорів можуть безпосередньо застосовуватись судами [8, с.485]. В майбутньому не виключено, що при вирішенні проблеми щодо встановлення вимог до положень міжнародних угод, які здатні мати пряму, може бути використано досвід вирішення цього питання Судом ЄС.

Не менш важливе значення має й вирішення проблеми вибору способів реалізацією Україною своїх міжнародних зобов'язань [8, с.485-486], зокрема, визначення порядку трансформації норм угоди про асоціацію у вітчизняне право, проблема реалізації на практиці пріоритету норм права міжнародних договорів над нормами національного законодавства, а також проблема внутрішнього тлумачення положень міжнародних договорів.

Без вирішення зазначених проблем, що стоять перед конституційним правом України, домогтися інтеграційного зближення України з Євросоюзом, зокрема в економічній сфері,

буде досить складно. На наш погляд, спонукати вітчизняні органи державної влади до вирішення вказаних правових проблем зможе активність українських юридичних та фізичних осіб щодо судового захисту прав, наданих їх угодою про асоціацію. Адже, як свідчить досвід ЄС, свого часу успіх економічної інтеграції ЄС значною мірою завдячував активності юридичних та фізичних осіб держав-членів щодо відстоювання прав, наданих їм установчими договорами ЄС в судовому порядку. Досить згадати класичні справи San Giorgio [23], Dassonville [24], Cassis de Dijon [25] та інші, які забезпечили запровадження в ЄС вільного руху товарів, та інших основ внутрішнього ринку ЄС. В кінцевому рахунку це дозволить українським фізичним і юридичним особам захищати свої права, надані положеннями угоди про асоціацію, та сприятиме ефективному виконанню Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань.

Крім судових установ, важливу роль в реалізації положень угоди про асоціацію зможуть відігравати інститути асоціації. Свого часу ст.96 УПС передбачала можливість виносити на рівень Ради з питань співробітництва й скарги фізичних і юридичних осіб, але тільки у випадку, якщо одна сторона захоче порушити таке питання під час засідання Ради. Однак, рішення інститутів, створених відповідно до УПС, могли носити лише рекомендаційний характер. Натомість практика угод про асоціацію, що укладаються ЄС з третіми країнами свідчить, що особливістю рад асоціацій порівняно з радами з партнерства та співробітництва є наділення їх компетенцією приймати обов'язкові для сторін рішення. Наділення Ради асоціації Україна - ЄС повноваженнями приймати обов'язкові для сторін рішення, безумовно, сприятиме ефективній імплементації угоди про асоціацію. Рішення рад асоціацій становлять складову частину права Євросоюзу і можуть тлумачитися Судом ЄС [26, с.1331]. Питання тлумачення та прямої дії рішень Ради асоціації в праві України очевидно потребуватиме законодавчого врегулювання.

Таким чином, в проведеному дослідженні було зроблено спробу спрогнозувати вплив угоди про асоціацію України з ЄС на розвиток права України. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що в разі створення асоціації України з ЄС на засадах, визначених в ПДА, українська правова система почне зазнавати посилений вплив права Євросоюзу. Такий вплив здійснюватиметься як за рахунок відтворення в угоді частини положень установчих договорів ЄС, так і шляхом поширення на український правопорядок значної частини вторинного законодавства ЄС, принаймні в сферах секторального співробітництва.

Виконання зобов'язань, передбачених угодою про асоціацію, вимагатиме від України вирішення ряду правових проблем, пов'язаних зі створенням засад для дії норм угоди про асоціацію у її внутрішньому правопорядку. Серед них проблема прямої дії норм угоди про асоціацію в праві України, реалізації на практиці примату норм міжнародного договору над нормами українського законодавства тощо.

Виконання угоди про асоціацію за наявності відповідної політичної волі може започаткувати якісно новий етап інтеграції України з Євросоюзом та стати чинником, що зумовить подальші напрямки розвитку правової системи України.

Джерела

1. Порядок денний асоціації між Україною і Європейським Союзом, затверджений на засіданні Ради з питань співробітництва від 8 червня 2009 року // UE-UA 1056/2/09 Rev 2- 38 с.
2. Communications from the Commission to the European Parliament and the Council «Eastern Partnership», COM(2008) 823, 3 December 2008.

3. Case C-188/91, Deutsche Shell v Hauptzollamt Hamburg [1993] ECR I-363, P. 14.
4. Case 106/77 Simmental I [1978] ECR 629.
5. Конституція України. Закон № 254к/96-ВР від 28.06.1996.
6. Муравйов В.І. Вступ до права Європейського Союзу. – Київ: ВПЦ, 2007. – 303 с.
7. Закон України «Про міжнародні договори України» № 1906-IV від 29.06.2004 року.
8. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В.І. Муравйова. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.
9. Правове регулювання відносин Європейського Союзу з асоційованими країнами: дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Березовська Ірина Андріївна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. - К., 2005. - 198 с.
10. Муравйов В.І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика). – Київ: Академ-Прес, 2002. – 426 с.
11. JOCE. 1994, №L 358/1.
12. Versions consolidйes du traitй sur l'Union europйenne et du traitй sur le fonctionnement de l'Union europйenne // JO C115 du 9.05.2008
13. Березовська І.А. Правові механізми інтеграції в рамках Європейського економічного простору: досвід для України // Право України – К., 2011. - №8.
14. JOCE L 304 du 30.9.2004
15. JOCE. 2004, № L 084
16. Affaire Pabst et Richarz / Hauptzollamt Oldenburg 29 avril 1982, 17/81, Rec.
17. Affaire Anastssiou, C-432/92, Rec.
18. Arrкt du 30.09.1987, Demirel c. Ville de Schwdbisch Gmьnd, aff.12/86, Rec.
19. Case 438/00 Deutscher Handballbund eV v Maros Kolpak [2003] ECR I-4135.
20. Паліюк В. Запровадження європейських стандартів у галузі прав людини в українську судову практику // Юридичний журнал. - 2008. - N7/8. - С. 73-81.
21. Постанова Вищого господарського суду України у Справі N 28/296-03-6901 від 22.07.2004.
22. Постанова Вищого господарського суду України у Справі N № 7/299-0 від 23.03.2005.
23. Case 1199/82 San Giorgio [1983]
24. Case 8/74 Dassonville [1974]
25. Case 120/78 Rewe Zentrale AG (Cassis de Dijon) [1979]
26. Kapteyn P.J.G., VerLoren van Themaat P. Introduction to the Law of the European Communities. – 3-rd Edit. – London: Edit. Kluwer Law International, 1998. – 1447 p.

УДК 339.9

Хмара М.П.*

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ТУРЕЦЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ В РАМКАХ СТВОРЕННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ

Стаття присвячена розгляду питання стану створення зони вільної торгівлі між Україною та Турецькою Республікою та перспектив її формування.

Ключові слова: зона вільної торгівлі,зовнішньоекономічне співробітництво, двостороння торгівельні відносини.

Статья посвященна рассмотрению вопроса состояния создания зоны свободной торговли между Украиной и Турецкой Республикой и перспектив ее формирования.

Ключевые слова: зона свободной торговли, внешнеэкономическое сотрудничество, двустороннее торговые отношения.

Article states to consider the issue of establishing a free trade area between Ukraine and the Republic of Turkey and the prospects for its formation.

Key words: free trade, foreign economic cooperation, bilateral trade relations.

Постановка проблеми. Активізація політичних та економічних контактів, консультацій, переговорів з провідними країнами Близького Сходу розглядається Україною як необхідна умова закріплення та подальшого зміцнення зовнішньоекономічних позицій України в даному регіоні. Просування інтересів України на Близькому Сході здійснюється цілеспрямовано та на системній основі.

Основний зміст статті. На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин Турецька Республіка набуває статусу вагомого регіонального гравця, розширює географію розповсюдження своїх інтересів і заявляє про наміри стати вагомим глобальним актором. Відносини між Україною і Туреччиною традиційно характеризуються як стратегічне партнерство. Водночас залишаються серйозні перешкоди на шляху співпраці, з-поміж яких такі проблеми політичного характеру, як неврегульованість візового режиму між країнами, недосконалість вітчизняного законодавства, що перешкоджає реалізації спільних проектів тощо. Об'єктивним чинником впливу на українсько-турецькі відносини в економічній сфері стала світова фінансова криза, яка призвела до зменшення обсягів торгівлі практично вдвічі.

На протязі багатьох років питання створення зони вільної торгівлі між Україною та Турецькою Республікою перебуває на порядку денному двосторонньої співпраці. Питання щодо створення зони вільної торгівлі між Україною та Турецькою Республікою було ініційовано в рамках засідань Міжурядової українсько-турецької комісії з торговельно-еко-

* кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Хмара М.П., 2011

номічного співробітництва. З цього моменту почалась історія перспективності створення зони вільної торгівлі між Україною та Турецькою Республікою.

Перший раунд консультацій щодо можливого укладання Угоди про вільну торгівлю між двома країнами було проведено 29 червня 2007 року. В рамках зазначеного заходу турецькою стороною було презентовано проект документу, який охоплює переважно питання, пов'язані із торгівлею товарами та передбачає протокол щодо процедури визначення країни походження товару. Наступний етап зустрічей відбувся після набуття Україною повноправного членства в Світовій організації торгівлі. Третій раунд консультацій було проведено 20-21 травня 2009 року в м. Києві. Під час переговорів українською делегацією було досягнуто зменшення фактично наполовину ввізного мита на український металопрокат в Турецьку Республіку.

В Угоді зазначені такі питання як торгівля товарами; торгівля послугами, інвестиції та рух капіталів; правила походження; державні закупівлі; права інтелектуальної власності; врегулювання суперечок; конкуренція; співробітництво в митній справі та спрощення процедур торгівлі. В свою чергу набули суттєвої трансформації наступні розділи: «Технічні бар'єри у торгівлі», «Санітарні та фітосанітарні заходи», «Конкуренція», підготовлено проект розділу «Торгівля послугами», також підготовлено коментарі до запропонованого турецькою стороною розділу «Врегулювання суперечок». Було проведено узгоджувальну нараду та залучено представників об'єднань ділових кіл до роботи над проектом Угоди з метою захисту інтересів національних товаровиробників. За результатами наради було досягнуто згоди щодо доцільності вилучення з режиму вільної торгівлю найбільш чутливих груп товарів.

У рамках Сьомого засідання Міжурядової українсько-турецької комісії з торговельно-економічного співробітництва, проведеного 24 – 25 травня 2010 року у м. Стамбулі, було обговорено відкриті питання, що заважають активізації переговорного процесу стосовно укладення угоди про вільну торгівлю з Туреччиною. Українська сторона висунула вимоги щодо приведення рівня ввізного мита на український метал до рівня 2008 року. На теперішній час турецька сторона визначається із терміном проведення чергового раунду консультацій.

Також підписано Спільну декларацію про створення Стратегічної ради високого рівня між Україною та Туреччиною. Декларація є дієвим механізмом співпраці на двосторонньому рівні. Ставиться завдання на перші п'ять років збільшити товарообіг між двома країнами до рівня 10 млрд. доларів, а за 10 років підняти його ще вдвічі. Україна та Турецька Республіка домовилися спільно поліпшувати роботу українських компаній на території Туреччини і навпаки. Особливу увагу треба приділити енергетичній галузі. У транспортній сфері необхідно утворити трансрегіональні транспортні коридори, які з'єднають Східну та Північну Європу з Близьким Сходом і Середньою Азією. У сфері військово-промислового комплексу Туреччину цікавить проект Ан-148, а Україну - співпраця у питаннях підготовки проекту турецького танка. Українські компанії готові до участі у тендерах для забезпечення потреб турецької армії.

Було підписано низку двосторонніх документів. Зокрема, міжурядову Угоду про організацію міжнародного прямого вантажного залізнично-поромного сполучення, Угоду про співробітництво між Українським національним інформаційним агентством «Укрінформ» і Турецьким інформаційним агентством «Анадолу Ажанси», Програму реалізації Меморандуму про наміри щодо співпраці у сферах технічного регулювання, стандартизації, метрології, оцінки відповідності та захисту прав споживачів між урядами на 2011-2012 роки, Програму співробітництва між Державною інспекцією ядерного регулювання

України та Державним агентством Туреччини з питань атомної енергетики на 2011-2012 роки та Меморандум про взаєморозуміння у галузі енергетики між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України і Міністерством енергетики та природних ресурсів Туреччини.

Розглянемо більш детально зовнішньоекономічне співробітництво Турецької Республіки. Активна зовнішня торгівля є одним з найважливіших факторів динамічного економічного розвитку Туреччини. Це пояснюється недостатністю власної ресурсної бази, що об'єктивно обумовлює залежність турецької економіки від світового ринку (наприклад діяльність основних галузей турецької промисловості - від текстильної до електронної - у значній мірі визначається наявністю імпортованої сировини, енергоносіїв, напівфабрикатів). У структурі турецького експорту на першому місці знаходяться споживчі товари - продукція легкої промисловості та сільського господарства. Крім того, в останні роки в експорті країни зросла частка продукції машинобудування й металообробки, хімічної промисловості, що є результатом структурних змін турецької економіки й цілеспрямованої державної політики стимулювання експорту.

Зовнішньоторговельна діяльність Туреччини традиційно орієнтована на ринки країнчленів Європейського Союзу. Більше половини її зовнішньоторговельного обігу припадає на країни-члени Європейського Союзу. Надзвичайно важливою подією стало укладання угоди про вступ Туреччини до митного союзу з країнами Європейського Союзу, починаючи з 1996 року. Аналіз даних показує, що вже перший рік участі Туреччини у митному союзі привів до істотної зміни ситуації в зовнішній торгівлі з країнами ЄС. [1]

В свою чергу Сирія стала першою арабською державою, що підписала з Туреччиною Угоду про створення зони вільної торгівлі. Це дозволило значно збільшити обсяги двостороннього товарообігу. Представники турецьких ділових кіл мають намір розширювати інвестиції в сірійську економіку, що слугує важливим показником настрою на довгострокове співробітництво. Найбільш важливою областю співробітництва між двома державами визнана енергетика.

Туреччина також проводить переговори щодо створення зони вільної торгівлі з Йорданією, Португалією, Фарерськими островами, Південноафриканською республікою та Мексикою.

Що стосується двосторонньої торгівлі товарами між Україною та Турецькою республікою то її можна охарактеризувати наступним чином:

- стабільним та високим зростання товарообігу;
- значним позитивне сальдо зовнішньоторговельного обігу;
- Туреччина виступає одним з основних імпортерів українських товарів;
- у межах двосторонніх торговельних відносин Україна має високу порівняну конкурентоспроможність в торгівлі сировиною та харчовими продуктами, Туреччина – готовими виробами;

Таким чином, в двосторонній торгівлі України та Туреччини, незважаючи на значне зростання обсягів торгівлі та високе позитивне сальдо, Україна здебільшого залишається постачальником сировини та споживачем готової продукції. В свою чергу двостороння торгівля послугами демонструє динамічний розвиток та є асиметричною та взаємодоповнюючою між двома країнами. Зважаючи, що обсяг імпорту послуг обох країн є значно нижчим середньосвітового рівня, скасування певних бар'єрів у двосторонній торгівлі послугами може надати додатковий поштовх для росту двосторонньої торгівлі.

Також, слід зазначити, що Україна значно відстає від Туреччини за обсягами прямих іноземних інвестицій, проте їх частка у внутрішньому валовому продукті обох країн є

майже однаковою. Двостороннє інвестиційне співробітництво України та Туреччини залишається на дуже низькому рівні при існуючому високому потенціалі розвитку двостороннього співробітництва у цій сфері. Станом на 1 січня 2011 р. сума турецьких інвестицій в Україну складала 150,625 млн. дол. США, значна частка яких припадає на Крим. Прямі інвестиції України в Туреччину за той же період складали 100,8 тис. дол. США і були спрямовані у переробну промисловість, металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів.

В Україні діє 601 підприємство з турецькими інвестиціями. Найбільші обсяги цих інвестицій припадають на добувну та переробну промисловість, будівельну сферу, хімічну та нафтохімічну, харчову промисловості, металургію, переробку металів та оптову торгівлю. На турецькому ринку діють усього 2 спільних підприємства. За даними казначейства Турецької Республіки, функціонує 30 представництв та підприємств з українським капіталом, які працюють у сфері транспорту та послуг.

Співробітництво України та Турецької Республіки у сфері науки і технологій набуває важливого значення як в рамках двостороннього, так і регіонального співробітництва. Пріоритетними напрямками взаємодії у цій сфері є підготовка концептуальних документів, забезпечення діяльності спільних науково-дослідних структур, зокрема, Українсько-турецького комітету з питань науково-технічного співробітництва та Координаційного комітету з питань діяльності Міжнародної лабораторії високих технологій, здійснення обмінів та виконання спільних досліджень.

Співробітництво України з Турецькою Республікою у сфері енергетики є одним із пріоритетних напрямків взаємодії та одним із ключових елементів формування стратегічного партнерства між двома країнами. Сучасний етап розвитку цього співробітництва має конкурентний характер та відзначається слабкою взаємодією сторін щодо виокремлення спільних інтересів у питаннях забезпечення енергетичної безпеки, розвитку та модернізації нафто- і газотранспортної системи, диверсифікації джерел і шляхів постачання енергоносіїв, пошуку та розробки родовищ енергоресурсів на території держав та розвитку співробітництва щодо їх реалізації. Однією із перспективних сфер стає сфера атомної енергетики.

Таким чином, в разі створення зони вільної торгівлі між Україною та Туреччиною можна припустити наступне:

- Україна застосовує значно нижчий рівень тарифного захисту, тому його повне скасування значно менше вплине на обсяги та структуру імпорту товарів з Туреччини ніж навпаки;
- скасування надзвичайно високих та «заборонних» ставок імпортного мита Туреччини позитивно вплине на розвиток українського експорту, насамперед, сільськогосподарської продукції, що в свою чергу надасть додатковий поштовх для інвестування та розвитку цієї галузі;
- скасування достатньо високих ставок мита Туреччини на готову продукцію може створити основу для інвестування у відповідні галузі та їх розвиток в Україні.

Туреччина (з 1995 року) і Україна (з 2008 року) є членами Світової організації торгівлі (СОТ). Отже у двосторонніх торгівельних відносинах країн необхідно приділяти увагу питанню використання відповідних інструментів СОТ для захисту економічних інтересів України.

Висновки. Активізація економічних стосунків з Ліваном, Кувейтом, Туреччиною, Єгиптом, Сирією, Саудівською Аравією, Об'єднаними Арабськими Еміратами та іншими країнами регіону, а в подальшому створення зон вільної торгівлі з вищезазначеними краї-

нами має велике значення з точки зору забезпечення економіки України альтернативними джерелами енергоносіїв та фінансовими «портфельними» інвестиціями.

Регіон може стати великим споживачем інженерно-технічних послуг України по спорудженню промислових та цивільних об'єктів, транспортної і комунальної структури. За певних умов доцільно буде співробітничати у розвитку трансконтинентальної системи транспорту та зв'язку. Виважена політика дозволить українським підприємствам військово-промислового комплексу одержати необхідні кошти від торгівлі військовою технікою, озброєнням та ремонтними послугами.

Література

1. Звіт про науково-дослідну роботу. Розробка методики оцінки наслідків для галузей економіки України створення зон вільної торгівлі та її апробація для режиму вільної торгівлі з Туреччиною та Сирійською Арабською Республікою. Міністерство економіки України. Науково-дослідний економічний інститут (НДЕІ). 2009 р.
2. Інтернет посилання. http://www.ukurier.gov.ua
3. Інтернет посилання. http://www.niss.gov.ua

Дальський В.Б.*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ ЄС ЩОДО СУСІДНІХ ДЕРЖАВ

Розширення Європейського Союзу у 1990-ті та 2000-і рр. актуалізувало пошуки посадовцями ЄС відповідей на питання про роль та місце об'єднаної Європи у сучасному світі, а також про засади її взаємодії як з провідними глобальними акторами, так і з найближчим міжнародним оточенням.

Природно, що зі збільшенням складу учасників ЄС до 27 країн його потенціал в політичній, економічній та інших сферах також значно зріс, втім зворотним боком такого посилення стало безпосереднє наближення кордонів Союзу до країн пострадянського простору, усі позитивні і негативні аспекти трансформації яких відтоді сильніше позначаються і на його членах.

З одного боку, ЄС зацікавлена у стабільному, незалежному та ринково орієнтованому розвиткові колишніх республік СРСР, аби не отримати нове закрите об'єднання на своїх східних кордонах, що в умовах інституційної недосконалості, економічних проблем та реінтеграційної політики Росії видається реалістичним сценарієм подій. З іншого боку, негативні аспекти перехідного періоду нових сусідів безпосередньо для Європейського Союзу обертаються такими традиційними наслідками, як міграція, особливо нелегальна її складова, та транскордонна злочинність. Зрозуміло, що високопосадовці об'єднаної Європи зацікавлені у приборканні цих моментів саме у місцях їхнього генерування.

Передумови запровадження ЄПС

Такий безпековий аспект взаємодії з найближчим оточенням варто визнати центральним фактором у формуванні структурами ЄС, особливо Європейською Комісією, своїх підходів та методів співпраці не лише з країнами пострадянського простору. Так започатковане 1995 року Евро-Середземноморське партнерство, назване за місцем установчої конференції Барселонським процесом, було спробою країн Союзу доступними засобами створити регіональні структури, що убезпечували б європейські держави Середземномор'я від негативних похідних Палестинського конфлікту, соціальної нестабільності, авторитарних режимів, екстремізму, тероризму тощо [1].

Втім, якщо розглянути особливості міжнародної діяльності ЄС, особливо до набуття чинності Лісабонської угоди, то, попри величезний потенціал, його можливості щодо формування сприятливого зовнішнього контексту виявляться досить скромними. Передусім, варто зазначити, що до Лісабону Євросоюз фактично не був повноцінним суб'єктом міжнародних відносин зі своєю зовнішньою політикою, а тривалий характер узгодження позицій його членів обмежував поле для маневру для його посадовців, що відповідали за зовнішні зносини. Крім того, сам порядок взаємодії із зовнішніми суб'єктами не був чітко відпрацьованим: окремими аспектами займалися водночас Генеральні директорати зовнішніх зносин, розширення, розвитку, ЄвропЕйд.

* політолог ІІ категорії НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Дальський В.Б., 2011

Після підписання Лісабонської угоди консолідованість зовнішньої діяльності ЄС зросла, проте інструментарій впливу на партнерів у світі все ще залишається обмеженим, особливо через відсутність дієвої військової складової, яку так і не вдалося наробити в межах СПБО та СЗППБ [2].

За таких умов посадовці Союзу концентрують свою увагу на своїх невійськових перевагах, головним чином в економічній сфері та пов'язаних з нею політичних аспектах, що серед європейських науковців прийнято називати «цивільною силою» [3], або, слідом за американським дослідником Джозефом Наєм-молодшим, «м'якою силою» [4]. Останній вираз особливо популярний серед посадовців Європейської Комісії як обґрунтування усього комплексу заходів щодо партнерів ЄС, що включає торгівельні преференції, різні види економічної допомоги, підтримку у світовій політиці та міжнародних організаціях тощо. Наприклад, Комісар Беніта Ферреро-Вальднер під час своєї каденції послуговувалась терміном «м'яка сила» саме щодо нових сусідів [5], крім того, подібні позиції озвучували Голова Комісії Романо Проді [6], Комісар з розширення Оллі Рен та інші офіційні особи [7].

Європейські чиновники мають тенденцію до універсалізації м'якої сили, намагаючись представити її самодостатньою основою зовнішньої політики Європейського Союзу, що, без сумніву, відбиває слабкість військової складової його безпекової стратегії.

Наповнення м'якої сили с точки зору посадовців Європейської Комісії можна умовно поділити на дві складові: пасивну та активну. Перша відбиває привабливість позитивного, хоча моментами і суперечливого, доробку країн ЄС в економічній, соціальній, технологічній, культурній сферах загалом, і європейській інтеграції зокрема. Усвідомлення Європейського Союзу як величезного ринку, сформованого відносно розвинутими та успішними країнами, на думку посадовців у Брюсселі змушує будь-яку державу світу до налагодження з ним тісних відносин, а у випадку сусідніх країн, економіки яких не є самодостатніми, - і до інтеграції, що дає ЄС серйозні важелі для впливу на партнерів. Таку похідну особливостей Союзу свого часу згадана вже Беніта Фереро-Вальднер та Генеральний директор з зовнішніх зносин Енеко Ландабуру називали «гравітаційною силою», або «силою приваблення» (power of attraction) [8] .

В якості активної складової м'якої сили Євросоюзу варто розглядати так звану «нормативну силу», яка базуючись на силі привабливості, полягає у мирній трансформації міжнародних відносин через поширення на інші країни світу норм та цінностей ЄС, зокрема таких, як права людини, демократія та добре врядування [9].

Варто зазначити, що наведене вище розуміння місця та можливостей Європейського Союзу у світі, спонукали 2002 року Голову Комісії Романо Проді окреслити за офіційну мету набуття об'єднаною Європою ролі дієвого глобального гравця сучасної світової політики. Природно, що така роль відображає не лише посилення впливу ЄС на міжнародні процеси, а й формування географічно окресленого простору, на якому цей вплив буде домінантним, що доцільно і з безпекового ракурсу, і з точки зору посилення політичної ваги [6].

Започаткування ЄПС

Подібне обґрунтування вже було застосоване посадовцями Європейського Союзу під час його розширень 2004 та 2007 років, наслідки від яких були визнані цілком відповідними тим завданням, що їх встановив ЄС напередодні збільшення свого складу. Так Комісар Оллі Рен, коментуючи прийняття заявки на вступ Македонії, охарактеризував досвід попередніх розширень як найбільш успішну політику Союзу, адже вона дозволила до-

сягти стабілізації Центральної та Південно-Східної Європи, а також Прибалтики через поширення норм та принципів ЄС, водночас посиливши вагу об'єднання [10].

Виходячи з такої практики, цілком логічно виглядає намагання Комісії продовжити застосування опрацьованих методів на нових кордонах, якими на той момент стали терени Східної Європи. Втім досвід останніх розширень, які спонукали ЄС піти на витрати значних ресурсів та внутрішні інституційні перетворення, засвідчив, що об'єднана Європа не має і у середньостроковій перспективі не матиме необхідних засобів для трансформації пострадянських країн у такий же спосіб, як їхніх західних сусідів.

За таких умов брюссельським посадовцям довелось формувати нову ідеологічну оболонку для взаємодії з новими партнерами. І такою оболонкою стала концепція Ширшої Європи, яку Комісія розробляла, передусім, для взаємодії з Білоруссю, Молдовою та Україною, а також Росією (пізніше доповнені Азербайджаном, Вірменією та Грузією), проте через внутрішню дискусію між урядами країн-членів ЄС змушена була перетворити на загальну платформу взаємодії з усіма сусідніми державами, яким не збиралася надавати можливості членства, зокрема, зусиллями Франції, Іспанії та Італії, із середземноморськими партнерами Союзу [11]. Таким чином три наведених члени ЄС попередили можливість посилення східного вектору його міжнародної політики за рахунок південного. Крім того, на момент оформлення концепції Ширшої Європи Барселонський процес увійшов у період стагнації, викликаючи розчарування у державах Північної Африки та Близького Сходу, і з цим необхідно було щось робити. Варто нагадати, що започаткований 1995 р. у час посилення позитивних процесів міжнародних відносин, зокрема активізації близькосхідного врегулювання, БП мав консолідувати країни середземноморського басейну у єдиний політичний, економічний та культурний простір за рахунок розвитку внутрішньорегіональної співпраці і за підтримки ЄС. Втім, провал програм врегулювання палестинського питання наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років разом з продовженням арабо-ізраїльського протистояння та практикою закритості авторитарних режимів до змін перекреслили шанси на успіх Євро-Середземноморського партнерства у середньостроковій перспективі [12].

Показово, що поєднання двох різних регіонів у єдиному форматі відбилося і на його назві: від Ширшої Європи Комісія перейшла до оформлення політики сусідства, ідею якої одразу відкинула Росія, не бажаючи нівелювання свого виключного місця у міжнародній політиці ЄС і цілком вдовольняючись форматом стратегічного партнерства.

Досить цікавим виявилось і концептуальне наповнення нового формату, що відбилося вже у першому документі Комісії щодо нього – комюніке «Ширша Європа – Сусідство: нові межі для відносин з нашими східними та південними сусідами», презентованого 11 березня 2003 р. [13].

У документі за новою платформою взаємодії ЄС з найближчим оточенням було закріплено назву Європейської політики сусідства. Показово, що її метою було прописано формування з окремих партнерів «кільця друзів» Європейського Союзу, що цілком вкладається до безпекової логіки спрямованої на чіткий розподіл ролей між глобальним гравцем та його сателітами, які б не утворили цілісної структури без сторонньої підтримки.

Що ж до підходів та інструментарію нового формату, то ЄПС стало полем для застосування багатьох наробок політики розширення, що і не дивно з точки зору так званої обмеженої раціональності, характерної для чиновників різних рівнів, які у будь-якому новому контексті намагаються відтворити ті форми та методи роботи, що їх вони знають найкраще.

Показово, що сама розробка політики сусідства була розпочата у Генеральному директораті розширення, а група, яка цим займалась звітувала Комісару з розширення Гюн-

теру Ферхойгену, причому 18 її членів були співробітниками ГД з розширення і лише 10 представляли ГД із зовнішніх зносин [2].

Тож природно, що модель зближення Євросоюзу з сусідами наслідувала порядок адаптації країн останніх хвиль розширення, починаючи з імплементації норм ЄС до внутрішнього законодавства країни-партнера, через формування асоціативних відносин сторін до поглиблення інтеграції, що у випадку розширення закінчувалося повноправним членством, а у контексті сусідства зупиняється на стадії політичної асоціації та економічної інтеграції. І хоча усунення перспективи членства вважається найслабшою ланкою усієї політики сусідства, оскільки знижує мотивацію партнерів ЄС до адаптації її правил, проте досвід країн Європейської асоціації вільної торгівлі, наприклад Норвегії, які зупинились на стадії тісної економічної інтеграції з Євросоюзом, засвідчує, що і на такому рівні держава-партнер має змогу користуватись багатьма досягненнями об'єднаної Європи.

Серед найбільш характерних принципів, що були перенесені з досвіду розширення на практику ЄПС варто виокремити такі:

1. Базування на спільних цінностях – аспект, що постулював прийняття партнерами цінностей та норм ЄС, які є вже давно усталеними на засадах поваги прав людини, демократії та доброго врядування, отримуючи втілення в усьому комплексі acquis communautaire. Цілком очевидно, що цінності Союзу виробляються його членами, а не партнерами, яким задля зближення з ЄС залишається тільки приймати запропоновані правила.

2. Принцип умовності, що ставить розвиток відносин ЄС та його партнерів у залежність від успішного досягнення погоджених цілей. Причому сам порядок взаємодії сторін успадкований від політики розширення. Так спочатку цілі співпраці, засновані на пропозиціях Комісії, приймаються Європейською Радою, після чого на їхній основі укладаються відповідні угоди з партнерами, які беруть на себе деталізовані зобов'язання, щодо умов та строків їхнього досягнення. Під час процесу виконання зобов'язань партнери отримують фінансову, технічну, консультаційну підтримку з боку ЄС та його членів, в той час як Комісія здійснює моніторинг досягнень у своїй штаб-квартирі у Брюсселі через делегації за кордоном та двосторонні комітети, періодично публікуючи оцінку їхніх результатів і повідомляючи про це Європейську Раду та Європарламент. Після завершення погоджених термінів досягнення окремих цілей Європейська Рада на основі оцінки їхнього виконання затверджує нові завдання двосторонньої взаємодії, або ж коригує попередні. Такий контроль з боку Комісії за поетапною адаптацією сусідами пропонованих правил в обмін на фінансову допомогу, торгівельні преференції, мінімізацію процедурних обмежень тощо якнайкраще дозволяє ЄС застосовувати свою м'яку силу щодо партнерів.

3. Принцип диференціації, що органічно продовжує практику розподілу країн-партнерів на більш та менш успішні, подібно до принципу регати запропонованого державам-кандидатам на вступ на Гельсінському саміті ЄС 1999 року, за яким більш успішні країни отримують більше переваг від співпраці. В умовах паралельного існування ЄПС та Барселонського процесу цей принцип мав особливе значення, бо давав можливість найбільш успішним середземноморським країнам поглиблювати відносини з Європейським Союзом, не чекаючи на формування загальнорегіональної зони вільної торгівлі та прогрес інших партнерів. Найбільш схвально така акцентуація на двосторонньому підході замість багатостороннього підходу Барселонського процесу була сприйнята Ізраїлем, який попри солідні показники розвитку та позитивну динаміку взаємодії з ЄС через неврегульованість палестинського питання не міг розраховувати на повноцінну співпрацю у багатосторонніх структурах Євро-Середземноморського партнерства з арабськими країнами [14].

Таким чином загальні підходи політики Європейського Союзу щодо сусідніх країн варто розглядати в якості похідних від успішного досвіду політики розширення у 2004 та

2007 роках, застосованого бюрократичним апаратом Європейської Комісії у новому контексті, але з добре відомим інструментарієм, що, з точки зору посадовців якнайкраще використовує можливості м'якої сили ЄС у формі сили привабливості та нормативної сили для формування сприятливого міжнародного оточення Союзу та ствердження його у якості дієвого глобального гравця.

В умовах неможливості у середньостроковій перспективі застосування розширення як ефективного способу реалізації м'якої сили політика сусідства дає можливість ЄС активно співпрацювати зі своїми європейським сусідами, попри відсутність можливості членства як дієвого фактору приваблення партнерів.

Разом з тим, варто зазначити, що м'яка сила ЄС не є достатньою для ефективного формування сприятливого та стабільного простору на кордонах Союзу, що засвідчує практика Барселонського процесу.

Джерела та література:

1. Commission of the European Community (1995): Strengthening the Mediterranean Policy of the European Union: Proposals for Implementing a Euro-Mediterranean Partnership, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, COM(95) 72 final.
2. Can the Discourse on «Soft Power» Help the EU to Bridge its Capability-Expectations Gap? / European Political Economy Review, No. 7 (Summer 2007), P. 197
3. Tulmets Elsa , Policy adaptation from the enlargement to the neighbourhood policy : a way to improve the EU's external capabilities ? / Politique europйenne, 2007/2 , № 22, P. 57.
4. Nye, Joseph S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs, 2004, 191 pp.
5. Ferrero-Waldner B. (2006), «The EU in the World», speech/05/59, European Policy Centre Breakfast Meeting, Brussels, 2 February.
6. Prodi R. (2002). «A Wider Europe. A Proximity policy as the key to Stability», Brussels, SPEECH/02/619.
7. Olli Rehn EU Commissioner for Enlargement «Europe's Soft Power in a Changing World» SEMINAR ON GLOBAL SECURITY AND STRATEGY 2030 Helsinki, 29 November 2007/
   http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/07/822&type=HTML
8. Landaburu Eneko (2006), «From Neighbourhood to Integration Policy : are there concrete alternatives to enlargement ?», conference CEPS «Revitalising Europe», Brussels, 23 Jan.
9. Manners Ian (2002), «Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?», Journal of Common Market Studies, 40 (2), PP. 235-58.
10. Agence Europe (2005), «EU/Enlargement: The Commission pleads for 'consolidation' of enlargement process…», Bulletin Quotidien Europe, (9065), 10 Nov., P. 2.
11. Лонгхарст Керри. Дифференциация европейской политики соседства и ее последствия для Украины/Russie.Nei.Visions. - №32, Июль 2008.
12. Del Sarto, Raffaella A. (2003a) 'Israel's Contested Identity and the Mediterranean', Mediterranean Politics, Vol. 8, No. 1, spring 2003, PP. 34.
13. Wider Europe-Neighbourhood: a New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council.- 11/03/2003. - COM(2003) 104 final.
14. Европейская Комиссия. Европейская политика соседства – Работаем сообща. – Люксембург: Бюро официальных публикаций Европейских Комиссий, 2006

Кориневич А.*

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В ДОГОВОРІ ПРО ЗАСНУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СПІВТОВАРИСТВА: ПЕРСПЕКТИВИ І ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ

Стаття присвячена аналізу положень Договору про заснування Енергетичного Співтовариства та зобов'язань, які він накладає у енергетичній сфері. Аналіз договору таких зобов'язань є актуальним для України, адже з 1 лютого 2011 р. наша держава є членом Енергетичного Співтовариства.

Статья посвящена анализу положений Договора об учреждении Энергетического Сообщества и обязательств, которые он накладывает в энергетической сфере. Анализ договора и таких обязательств является актуальным для Украины, ведь с 1 февраля 2011 г. наше государство является членом Энергетического Сообщества.

The article is dedicated to analysis of the Treaty establishing the Energy Community and of its obligations in the energy sphere. The analysis of this treaty and of such obligations is of crucial importance for Ukraine as from 1 February 2011 our country is member of the Energy Community.

25 жовтня 2005 року в м. Афіни був підписаний Договір про заснування Енергетичного Співтовариства [1]. Його сторонами стали Європейське Співтовариство з одного боку, Албанія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Румунія, Сербія, Хорватія, Чорногорія, Тимчасова Адміністративна Місія ООН у Косово з іншого. Згодом до них приєдналася Молдова [2]. Договір набув чинності 1 липня 2006 року. За договором між сторонами засновується енергетичне співтовариство. Завданням Енергетичного співтовариства є організація зв'язків між сторонами і створення правової та економічної бази щодо енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі. Це все необхідно для створення стабільної регуляторної та ринкової структури, здатної залучати інвестиції в газові мережі, створення єдиного регуляторного простору енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі, поліпшення безпеки постачання в єдиному регуляторному просторі за допомогою запровадження стабільного інвестиційного клімату, поліпшення екологічної ситуації стосовно енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі, розвитку конкуренції на ринку енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі. Діяльність Енергетичного Співтовариства охоплює запровадження сторонами нормативно-правової бази Європейського Союзу (далі – ЄС) з енергетики, навколишнього середовища, конкретної політики та відновлюваних джерел енергії, встановлення певної регуляторної системи, що сприяє ефективному функціонуванню ринків енергопродуктів,

* юрист ІІ категорії НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Кориневич А., 2011

створення сторонами ринку енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі, без внутрішніх кордонів. Комісія ЄС є координатором цих видів діяльності. Будь-які дискримінаційні дії в рамках цього Договору є забороненими.

Стаття 10 Договору про заснування Енергетичного Співтовариства встановлює, що кожна сторона зобов'язується реалізовувати положення нормативно-правової бази Європейського Співтовариства з енергетики. Ця нормативно-правова база складається з Директиви Європейського парламенту й Ради Європи 2003/54/ЄС від 26 червня 2003 року стосовно загальних засад функціонування внутрішнього ринку електроенергії, Директиви Європейського парламенту й Ради Європи 2003/55/ЄС від 26 червня 2003 року стосовно загальних засад функціонування внутрішнього ринку природного газу та постанови Європейського парламенту й Ради Європи 1228/2003/ЄС від 26 червня 2003 року стосовно умов доступу до мережі транскордонної передачі електроенергії. Стаття 20 передбачає, що кожна сторона повинна надавати протягом одного року після набрання чинності цим Договором Європейській Комісії план впровадження директиви Європейського парламенту й Ради Європи 2001/77/ЕС від 27 вересня 2001 року стосовно сприяння використанню електроенергії, виробленої за допомогою відновлюваних джерел енергії, на внутрішньому ринку електроенергії та директиви Європейського парламенту й Ради Європи 2003/30/ЕС від 8 травня 2003 року стосовно сприяння використанню біопального та інших відновлювальних видів пального для транспорту. Стаття 29 договору стосується безпеки постачання енергетичних ресурсів. Вона передбачає, що протягом одного року з дати набрання чинності договором сторони затверджують звіт з безпеки постачання, який описує, зокрема, багатоманітність поставок, технологічну безпеку, географічне походження імпортованих енергоносіїв. Звіти повідомляються Секретаріатові та доступні кожній зі Сторін Договору. Звіти поновлюються кожні два роки. Глава II договору врегульовує питання створення внутрішнього енергетичного ринку. Вона встановлює, що мита й кількісні обмеження імпорту й експорту енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі, і всі заходи, що мають подібний результат, між Сторонами забороняються. Ця заборона застосовується також до мит фіскального характеру. Енергетичне Співтовариство може вживати заходів для створення єдиного ринку без внутрішніх кордонів для енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі. Енергетичне Співтовариство може вжити необхідних заходів для регулювання імпорту та експорту енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі, стосовно третіх країн з погляду забезпечення еквівалентного доступу до ринків третіх країн, що стосується основних екологічних норм чи гарантії безпечного функціонування внутрішнього енергетичного ринку.

Таким чином, Договором про Енергетичне Співтовариство створена правова основа спільного внутрішнього ринку електроенергії та природного газу держав-учасниць.

Договір про заснування Енергетичного Співтовариства має розвинений інституційний механізм, який регулюється розділом V договору. Рада Міністрів визначає принципи загальної політики, вживає заходів, а також приймає процедурні акти, які, за певних умов, можуть включати делегування конкретних завдань, повноважень та зобов'язань для реалізації політики Енергетичного Співтовариства Постійно діючій групі високого рівня, Раді регуляторних органів чи Секретаріатові. Рада Міністрів складається з одного представника від кожної договірної сторони та двох представників від Європейського Співтовариства. Головування здійснюється по черзі представниками кожної договірної сторони на строк у шість місяців у порядку, визначеному процедурним актом Ради Міністрів. Постійно діюча група високого рівня готує роботу Ради Міністрів, дає згоду на запити сто-

совно технічної допомоги з боку міжнародних організацій-донорів, міжнародних фінансових інститутів і двосторонніх донорів, звітує Раді Міністрів стосовно прогресу в досягненні цілей Договору, вживає заходів, якщо на це уповноважена Радою Міністрів, приймає процедурні акти, що не передбачають делегування завдань, повноважень чи зобов'язань іншим інституціям Енергетичного Співтовариства, обговорює розробку нормативно-правової бази Європейського Співтовариства. Постійно діюча група високого рівня складається з одного представника від кожної Договірної Сторони та двох представників від Європейського Співтовариства. Рада регуляторних органів надає консультації Раді Міністрів чи Постійно діючій групі високого рівня стосовно законодавчих, технічних та регуляторних норм, надає рекомендації стосовно врегулювання транскордонних спорів між двома чи більше органами регулювання на вимогу будь-якого з них, вживає заходів, якщо вповноважена на те Радою Міністрів, приймає процедурні акти. Рада регуляторних органів складається з одного представника органу регулювання енергетики від кожної Договірної Сторони згідно з відповідними частинами нормативно-правової бази Європейського Співтовариства з енергетики. Європейське Співтовариство представлене Європейською Комісією, якій допомагає один регуляторний орган від кожного Учасника та один представник від Європейської групи регулювання електроенергетики та газу. Рада регуляторних органів збирається в Афінах.

Також в інституційній структурі Енергетичного Співтовариства є два Форуми, до складу яких входять представники всіх заінтересованих сторін, у тому числі промисловості, регуляторних органів, груп представників промисловості й споживачів, надають консультації Енергетичному Співтовариству. Форум з електроенергетики збирається в Афінах. Форум з газу збирається у визначеному Процедурним актом Ради Міністрів місці. Нарешті, договором засновується Секретаріат, який здійснює адміністративне забезпечення роботи Ради Міністрів, Постійно діючої групи високого рівня, Ради регуляторних органів, Форумів. Секретаріат спостерігає за виконанням сторонами взятих на себе зобов'язань за цим Договором та передає щорічні звіти про хід виконання зобов'язань Раді Міністрів. До складу Секретаріату входить директор і такий персонал, якого може потребувати Енергетичне Співтовариство. Місцезнаходження Секретаріату є м. Відень. Стаття 97 договору встановлює, що договір укладається на 10 років з дати, коли він набере чинності. Строк чинності договору може бути продовжений одностайним рішенням Ради Міністрів.

Україна була прийнята в Енергетичне Співтовариство 18 грудня 2009 року на засіданні Ради Міністрів Енергетичного Співтовариства в м. Загребі. 21 вересня 2010 р. Президент України видав розпорядження щодо уповноваження міністра палива та енергетики України Ю. Бойка на підписання від імені України Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства. 24 вересня 2010 р. у Скоп'є під час восьмого засідання Ради Міністрів Енергетичного Співтовариства відбулося підписання Протоколу про приєднання України до Договору про Енергетичне Співтовариство [3]. 15 грудня 2010 р. Верховна Рада України Законом України № 2787-VI ратифікувала Протокол про приєднання України до Енергетичного Співтовариства. Закон набрав чинності 30 січня 2011 р. Після здачі ратифікаційної грамоти депозитарію Договору про Енергетичне Співтовариство Генеральному Секретарю Ради Європейського Союзу 1 лютого 2011 р. Україна стала членом Енергетичного Співтовариства. Європейський Союз прагнув включити Україну до Енергетичного Співтовариства з тим, щоб правила щодо енергетичних ринків, які функціонують в ЄС, поширювалися і на Україну. Це забезпечить прозорість відносин України й ЄС у газовій та електроенергетичній сферах і сприятиме

зміцненню енергетичної безпеки ЄС. Для України Договір про заснування Енергетичного Співтовариства – це гармонізація і адаптація законодавства і процедур, що регулюють енергетичну сферу, з правилами і процедурами ЄС.

Для того, щоб в повній мірі зрозуміти зобов'язання України за Договором про заснування Енергетичного Співтовариства в енергетичній сфері, розглянемо основні положення актів права ЄС, які зобов'язуються реалізувати держави-члени Енергетичного Співтовариства, а саме: Директиви Європейського парламенту й Ради Європи 2003/54/ЄС від 26 червня 2003 року стосовно загальних засад функціонування внутрішнього ринку електроенергії, Директиви Європейського парламенту й Ради Європи 2003/55/ЄС від 26 червня 2003 року стосовно загальних засад функціонування внутрішнього ринку природного газу та регламенту Європейського парламенту й Ради Європи 1228/2003/ЕС від 26 червня 2003 року стосовно умов доступу до мережі транскордонної передачі електроенергії.

Процеси лібералізації в енергетичному праві Євросоюзу були також підтримані прийняттям Директиви 96/92/ЄС щодо спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії (Електроенергетичної Директиви) [4], що встановила спільні правила для внутрішнього ринку електроенергії. Електроенергетична Директива відкрила енергетичні ринки для конкуренції і встановила спільні правила створення та розповсюдження електроенергії. Проте ця директива мала також значні прогалини. Вона не врегульовувала питання відкритості ринку, організації доступу до електроенергетичних мереж, регулювання ринку електроенергії. Всі ці питання підлягали регулюванню національним законодавством держав-членів ЄС. На практиці це призводило до ситуації, коли ринки електроенергії одних держав-членів ЄС є більш відкритими до конкуренції ніж ринки інших держав-членів і це спотворювало конкуренцію. З метою побороти спотворення конкуренції на ринку електроенергії та створення внутрішнього ринку електроенергії, Європейська рада у 2000 році закликала Комісію ЄС, Раду ЄС і держав-членів до ефективної роботи у цьому напрямку. У березні 2001 року Комісія запропонувала внести зміни до газової та електроенергетичної директив і у 2003 році була прийнята нова електроенергетична директива – Директива 2003/54/ЄС [5]. Нова Електроенергетична Директива відмінила стару Директиву і була імплементована державами-членами Євросоюзу до 1 червня 2004 року. Стаття 3 (1) Директиви встановлює, що держави-члени ЄС повинні пересвідчитися, на основі принципу недискримінації, що діяльність у сфері електроенергетики проводиться у відповідності з принципами цієї Директиви, з метою досягнення конкурентного, безпечного і сталого ринку електроенергії, який би ґрунтувався на основі захисту навколишнього середовища. Це положення є ілюстрацією трьох основних цілей енергетичної політики Європейського Союзу: сталого розвитку, конкуруючих енергетичних систем, безпеки поставок [6]. Стаття 3 (2) передбачає, що держави-члени ЄС можуть брати участь у регулюванні таких питань як безпека, безпека поставок, захист навколишнього середовища, енергоефективність. Таке державне регулювання енергетичного сектору повинно бути чітко виписане у національному законодавстві держав-членів ЄС, бути прозорим, відбуватися на основі принципу недискримінації і повинно гарантувати газовим компаніям з Європейського Союзу рівний доступ до споживачів у державах-членах ЄС. З метою здійснення такого державного регулювання щодо забезпечення безпеки поставок, енергоефективності, досягнення цілей із захисту навколишнього середовища, держави-члени ЄС можуть розробляти довгострокові плани. Держави-члени повинні пересвідчитися у тому, що всі домашні користувачі підключені до електроенергетичних мереж і отримують так зване «загальне обслуговування» («universal service»). Таке «загальне обслуговування» визначається як право отримувати поставки якісної електрое-

нергії за розумними, прозорими цінами. Стаття 3 (8) передбачає, що держави-члени можуть не застосовувати положення статей 6, 7 (генерування), 20 (доступ третіх сторін) і 22 (правила щодо прямих ліній), якщо застосування цих статей ускладнить виконання функцій державних органів, але лише у тому випадку, якщо це не матиме спотворюючого впливу на торгівлю і не суперечитиме інтересам Співтовариства. Дослідники вбачають, що держави-члени можуть відмовитися від застосування цих статей лише у певних конкретних випадках, а не на постійній основі [7]. Держави-члени повинні повідомляти Комісію ЄС з приводу прийнятих заходів щодо «загального обслуговування» і обов'язків органів державної влади, включаючи захист споживачів і навколишнього середовища і з приводу можливого впливу цих заходів на конкуренцію на національному і міжнародному рівнях, незалежно від того, чи будуть відповідні заходи становити вищенаведені відхилення від положень цієї Директиви. Кожні два роки держава-член повинна інформувати Комісію ЄС про будь-які зміни щодо цих заходів незалежно від того, чи становлять вони відхилення від положень Директиви. Щодо генерування електроенергії, то стаття 6 Директиви передбачає, що спорудження нових генеруючих установок і станцій повинно здійснюватися на основі процедури надання дозволу. Ця процедура повинна бути проведена на основі об'єктивних, прозорих і недискримінаційних критеріїв. Якщо держава-член відмовляє у дозволі на спорудження генеруючої установки чи станції, то така відмова повинна ґрунтуватися на об'єктивних, недискримінаційних, добре обгрунтованих причинах. Будь-яка відмова державних органів у наданні такого доступу може бути оскаржена. Стаття 23 Директиви визначає, що держави-члени повинні наділити один або більше органів регуляторними функціями щодо ринку електроенергії. Ці органи повинні бути повністю незалежними від інтересів електроенергетичної індустрії. Вони повинні слідкувати за тим, що не порушувався принцип недискримінації, щоб існувала ефективна конкуренція, щоб функціонував ринок. Головним завданням цих органів є встановлення або затвердження, до початку виконання своїх функцій, методів, за якими вони будуть вести розрахунки або встановлення умов для приєднання і доступу до національних мереж, включаючи тарифи на передачу та розподілення електроенергії. Стаття 24 встановлює, що держави-члени ЄС можуть приймати запобіжні заходи у випадку несподіваної кризи енергетичного ринку або коли під загрозою знаходяться фізичний захист чи безпека персоналу чи установок. Держави-члени повинні забезпечити, щоб такі заходи були пропорційними до потреб і якомога менше спотворювали функціонування внутрішнього ринку.

У серпні 2003 року набув чинності Регламент Європейського парламенту й Ради Європи 1228/2003/ЄС від 26 червня 2003 року стосовно умов доступу до мережі транскордонної передачі електроенергії [8]. Основною метою цього регламенту є забезпечення раціональних тарифів на транскордонний доступ до електроенергетичних мереж і зменшення вартості транскордонних операцій. Регламент запровадив механізм компенсації при транскордонних потоках електроенергії. Обмін електроенергією між державами означає, що на певній ділянці держави-експортера певний обсяг електроенергії поміщається у систему передачі електроенергії і такий же об'єм електроенергії експлуатується потім державою-імпортером. Такий експорт електроенергії впливає не лише на мережі держави-експортера і держави-імпортера, але може також впливати на мережі держав-членів, де електроенергія не поміщається і не витребовується. Також на основі певних фізичних законів, які визначають характер і поведінку електроенергії у мережі, такий експорт часто призводить до фізичних потоків електроенергії у державах-членах, які не є задіяними у схемі такого експорту у якості експортера чи імпортера. Стаття 3 Регламенту визначає, що оператору системи передачі електроенергії, який приймає такі транскордонні потоки

у своїй мережі, повинна бути сплачена компенсація. Ця компенсація повинна бути сплачена операторами системи передачі електроенергії з держав, у чиїх мережах розпочинається і закінчується такий транскордонний потік. З метою прийняття швидких рішень щодо компенсацій, Комісія ЄС на постійній основі приймає рішення щодо встановлення виплат таких компенсацій. Іншою важливою новацією Регламенту щодо умов по доступу до мережі для транскордонного обміну електроенергією є встановлення видатків і платежів за доступ до мережі. Загальноприйнято, що експортери та імпортери електроенергії повинні виплачувати національній мережі кошти, які є пропорційними до генерування електроенергії у державі-експортері і/або до споживання у державі-імпортері. Проблема може виникнути тоді, коли сума цих коштів буде значно відрізнятися у різних державах-члена. В такому випадку буде спотворено ринок електроенергії, оскільки виробники, що платитимуть одним державам-членам за користування їх мережами менше будуть мати конкурентну перевагу над тими виробниками, що платитимуть іншим державам-членам більші видатки. З метою уникнення такого спотворення ринку стаття 4 Регламенту передбачає гармонізацію суми видатків, що застосовується операторами мережі для доступу до їхніх мереж. Варто зауважити, що повної гармонізації у цьому питанні досягти неможливо, зважаючи на специфічні особливості кожної окремої національної системи. Тому однаковими у всіх державах-членах ЄС є базові принципи. Стаття 4 (1) Регламенту встановлює, що видатки, які застосовуються операторами мереж для доступу до їхніх мереж повинні бути прозорими і повинні брати до уваги потребу безпеки мережі та відображати реальні затрати. Стаття 4 (2) передбачає, що видатки, сплачені за доступ до мережі виробником електроенергії повинні бути меншими, ніж видатки, сплачені споживачем цієї електроенергії. Таким чином, основний тягар оплати за доступ до мережі лежить на споживачеві електроенергії. Таким чином, Директива 2003/54/ЄС щодо спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії та Регламент щодо умов по доступу до мережі для транскордонного обміну електроенергією є правовою основою функціонування внутрішнього ринку електроенергії Європейського Союзу.

Головною правовою нормою ЄС, що регулює газове питання, довгий час була Директива 98/30/ЄС, відома також як Газова Директива [9]. Газова Директива встановила спільні правила щодо постачання, зберігання, розповсюдження природного газу. Директива заборонила національні монополії на постачання газу у державах-членах Європейського Союзу і запровадила конкуренцію на газовому ринку. Газова Директива також заборонила створення штучних бар'єрів на газовому ринку, щоб зробити вільним рух товарів, осіб та послуг між державами-членами. Таким чином, Директива 98/30/ЄС розповсюдила режим і правила внутрішнього ринку ЄС на природний газ. Держави-члени Євросоюзу повинні були імплементувати цю Директиву до 10 серпня 2000 року. Більшість країн-членів лібералізували свої ринки відповідно до Директиви. Нова Газова Директива 2003/55/ЄС була прийнята 26 червня 2003 року і була імплементована більшістю держав-членів до 1 липня 2004. Нова Газова Директива 2003/55/ЄС, так само як і Директива 98/30/ЄС встановлює спільні правила щодо постачання, зберігання, розповсюдження природного газу, доступу до ринку та ін. Нова Газова Директива містить загальні правила організації та функціонування газового сектору. Директива має на меті досягнення найвищих можливих стандартів виконання функцій державної влади у газовому секторі. Функції та повноваження державної влади в газовому секторі повинні бути обґрунтованими і пропорціональними. Вони не повинні перешкоджати головній меті Директиви – встановленню лібералізованого і прозорого внутрішнього ринку природного газу. Функції та повноваження державної влади у газовому секторі ЄС необхідні для того, щоб захистити

споживача, забезпечити захист навколишнього середовища і забезпечити безпеку постачання природного газу. Стаття 3 (1) Директиви встановлює, що держави-члени ЄС повинні слідкувати за тим, щоб діяльність у газовому секторі здійснювалася таким чином, щоб забезпечити конкурентний, безпечний, сталий ринок природного газу, який би був заснований на основі поваги до захисту навколишнього середовища. Пункт 2 статті 3 передбачає, що держава приймає участь у регулюванні таких питань як безпека, безпека поставок, захист навколишнього середовища, енергоефективність. Таке державне регулювання енергетичного сектору повинно бути чітко виписане у національному законодавстві держав-членів ЄС, бути прозорим, відбуватися на основі принципу недискримінації і повинно гарантувати газовим компаніям з Європейського Союзу рівний доступ до споживачів у державах-членах ЄС. Стаття 4 Директиви стосується питання надання доступу, спорудження та управління спорудами з передачі, зберігання і розповсюдження природного газу і скрапленого природного газу. Будь-яка відмова державних органів у наданні такого доступу може бути оскаржена. Стаття 8 (1) встановлює, що кожен оператор постачання, зберігання природного або скрапленого газу повинен відповідати за здійснення, підтримання і розвиток безпечного та ефективного постачання і зберігання природного та/чи скрапленого газу з належною увагою до навколишнього середовища, утримуватися від дискримінації між користувачами, надавати будь-якому іншому оператору постачання, зберігання і розповсюдження інформацію, достатню для того, щоб пересвідчитися, що транспортування і зберігання природного газу відбувається на основі принципів безпеки та ефективності, надавати користувачам інформацію, необхідну для їхнього ефективного доступу до системи постачання, зберігання чи розповсюдження природного газу. Стаття 25 Директиви передбачає, що держави-члени ЄС повинні наділити один або більше органів регуляторними функціями. Ці органи повинні бути повністю незалежними від інтересів газової індустрії. Стаття 26 дозволяє державам-членам ЄС приймати запобіжні заходи у випадку несподіваної кризи енергетичного ринку або коли під загрозою знаходяться фізичний захист чи безпека персоналу чи установок. Про прийняття таких запобіжних заходів держава повинна повідомити інших держав-членів ЄС, а також Комісію ЄС. Комісія ЄС вправі вимагати, щоб держава-член змінила або відмінила такі запобіжні заходи якщо вони спотворюють конкуренцію або негативно впливають на торгівлю. 28 вересня 2005 року був прийнятий Регламент щодо умов участі у мережі постачання природного газу [10], який набрав чинності у листопаді 2005 року. Метою прийняття цього регламенту було встановлення правил щодо недискримінації для доступу до мереж постачання природного газу. Прийняття цього регламенту стало суттєвим кроком на шляху до реалізації стратегії Європейського Союзу щодо становлення та функціонування внутрішнього газового ринку [11].

Отже, метою створення Договору про заснування Енергетичного Співтовариства є створення внутрішнього енергетичного ринку між ЄС та державами-учасницями договору. Метою діяльності Енергетичного Співтовариства є запровадження державами-учасницями нормативно-правової бази ЄС з енергетики, навколишнього середовища, конкурентної політики та відновлюваних джерел енергії, встановлення регуляторної системи, що сприятиме ефективному функціонуванню ринків енергетичних продуктів, створення сторонами ринку енергопродуктів і матеріалів (для транспортування яких використовуються енергетичні мережі). Договір про заснування Енергетичного Співтовариства має розвинений інституційний механізм і містить конкретні зобов'язання в енергетичній сфері. Держави-члени Енергетичного Співтовариства зобов'язуються реалізувати положення Директиви Європейського парламенту й Ради Європи 2003/54/ЄС від 26

червня 2003 року стосовно загальних засад функціонування внутрішнього ринку електроенергії, Директиви Європейського парламенту й Ради Європи 2003/55/ЄС від 26 червня 2003 року стосовно загальних засад функціонування внутрішнього ринку природного газу та регламенту Європейського парламенту й Ради Європи 1228/2003/ЕС від 26 червня 2003 року стосовно умов доступу до мережі транскордонної передачі електроенергії. Звичайно, з одного боку, це є непростим завданням для вітчизняної енергетичної галузі, проте, з іншої, суттєво наблизить її до енергетичних стандартів ЄС і сприятиме подальшій інтеграції України в Європейський Союз.

Посилання

1. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства. − Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_926&p=1283842403933260.
2. Список учасників Договору про Енергетичне Співтовариство. − Режим доступу: http://www.energy-community.org/portal/page/portal/ ENC_HOME/ENERGY_COMMUNITY/Stakeholders/Parties.
3. Meeting of the Ministerial Council of the Energy Community 24 September 2010, Former Yugoslav Republic of Macedonia, Skopje. – Режим доступу: http://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/INST_AND_MEETINGS/Ministerial_Council/2010/24_Sep.
4. Directive 96/92/EC of the European Parliament and of the Council of 19 December 1996 concerning common rules for the internal market in electricity. − Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996L0092:EN:HTML.
5. Directive 2003/54/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 concerning common rules for the internal market in electricity and repealing Directive 96/92/EC. − Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:176:0037:0037:EN:PDF
6. Delvaux B. EU Energy Law. Electricity Market Legislation / Bram Delvaux // Energy Law in Europe / [Ed. Martha M. Roggenkamp, Anita Rшnne, Catherine Redgwell, Icigo del Guayo] — Oxford : Oxford University Press, 2007. − P. 345.
7. Там же, P. 347.
8. Regulation (EC) 1228/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 on conditions for access to the network for cross-border exchanges in electricity. − Режим доступу: http://www.energy-community.org/pls/portal/docs/36276.PDF.
9. Directive 98/30/EC of the European Parliament and of the Council of 22 June 1998 concerning common rules for the internal market in natural gas. − Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998L0030:EN:HTML.
10. Regulation (EC) No 1775/2005 of the European Parliament and of the Council of 28 September 2005 on conditions for access to the gas transmission networks. − Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:289:0001:0013:EN:PDF.
11. Delvaux B. EU Energy Law. Gas Market Legislation / Bram Delvaux // Energy Law in Europe / [Ed. Martha M. Roggenkamp, Anita Rшnne, Catherine Redgwell, Icigo del Guayo] — Oxford : Oxford University Press, 2007. − P. 375.

УДК 339.9

Лебедь І.Г.*

ФОРМУВАННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ У РАМКАХ СПІВДРУЖНОСТІ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття присвячена розгляду проблемних питань у створенні зони вільної торгівлі в межах Співдружності Незалежних Держав та перспектив її формування.

Ключові слова: інтеграція, форми інтеграції, інтеграційні об'єднання, Співдружність Незалежних Держав, зона вільної торгівлі.

В статье рассматриваются проблемы создания зоны свободной торговли в рамках Содружества Независимых Государств и перспективы ее формирования.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного світового господарства характеризується прискоренням глобалізаційних тенденцій, посиленням міжнародної конкуренції, удосконаленням продуктивних сил на основі науково-технічного прогресу, що зумовлює поглиблення процесів інтернаціоналізації, активізацію інтеграції національних економік у систему міжнародного поділу праці і формування регіональних інтеграційних об'єднань, націлених на створення локальних середовищ, які сприяють підвищенню національної конкурентоспроможності й поліпшенню економічних і політичних позицій окремих держав на світовій арені. Досвід функціонування інтеграційних об'єднань, зокрема, таких угруповань, як ЄС, НАФТА, МЕРКОСУР, АСЕАН, свідчить, що в їх межах спостерігається позитивна динаміка зростання показників експорту та імпорту, ВВП та обсягів інвестицій, поглиблюється міжнародна спеціалізація економіки, яка спричиняє позитивну реструктуризацію економічних систем країн - членів та оптимізацію структури національних економік, що, в свою чергу, сприяє подальшому створенню сприятливих умов соціально-економічного розвитку. В той же час відзначимо, що інтеграційні процеси на пострадянському просторі перебувають лише на початкових стадіях інтеграційної еволюції, а деякі напрямки і сфери інтеграції є більше проектами, аніж реальними економічними процесами. Саме тому розгляд проблем та перспектив створення зони вільної торгівлі в межах СНД бачиться актуальним дослідницьким завданням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сутність, еволюцію та проблематику інтеграційних процесів досліджували зарубіжні вчені: Б. Балашша, П. Зільтенер, У. Корден, Дж. Мід, О. Булатов, Ю. Шишков та ін. Серед вітчизняних вчених процеси інтеграції досліджені в працях В. Будкіна, І. Бураковського, В. Мунтіяна, В. Новицького, Ю. Пахомова, С. Пирожкова, О. І. Рогача, А. С. Філіпенка, О. І. Шниркова та ін.

Виявлення невирішених проблем. Віддаючи належне науковому доробку названих авторів, слід відзначити, що дослідження інтеграційних процесів на пострадянському про-

* економіст ІІ категорії НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Лебедь І.Г., 2011

сторі є порівняно новою науковою проблемою, внаслідок чого потребує постійного моніторингу конкретної політико-економічної ситуації, що перманентно змінюється. Вказані обставини визначили вибір теми і головну мету даної статті, зумовили її актуальність та практичне значення.

Формування цілей статті. Головною метою дослідження є аналіз та інтерпретація специфіки формування зони вільної торгівлі в межах Співдружності Незалежних Держав.

Основний зміст статті. Ідея формування багатобічної зони вільної торгівлі (ЗВТ)[1] у межах СНД була закладена в підписаному 24 вересня 1993 року Договорі про створення Економічного союзу. Створення ЗВТ розглядалося як перший етап створення єдиного економічного простору, при цьому малося на увазі, що ЗВТ дозволить зняти численні торговельні бар'єри, буде стимулювати збільшення товарообігу й створить передумови для стійкого економічного зростання країн СНД. Угода про зону вільної торгівлі країн СНД була підписана 15 квітня 1994 році всіма країнами СНД, крім Туркменістану. Угода про ЗВТ являє собою багатобічну договірно-правову базу регіональної торгівлі на преференційних умовах, у рамках ЗВТ державами повинна здійснюватися безмитна торгівля, відміняються тарифні й нетарифні обмеження у взаємній торгівлі з метою забезпечення своїх інтересів у розширенні економічних зв'язків, безкризисного розвитку економіки [1, с.8].

Однак багатобічний режим вільної торгівлі введений не був. Учасники Угоди так і не приступили до узгодження загального переліку вилучень із режиму вільної торгівлі, що відповідно до умов цього міжнародного договору повинен був стати його складовою частиною. Головною причиною недієвості даної Угоди більшість експертів називає той факт, що вона не була ратифікована російським парламентом [11, с.122].

Формально країни - члени СНД ще кілька разів доходили згоди щодо утворення зони вільної торгівлі. Основні ідеї Угоди про створення зони вільної торгівлі, як, до речі, й ряду попередніх та подальших двосторонніх домовленостей в рамках СНД щодо вільної торгівлі, є типовими для інститутів подібного типу. Ними є:

- вільне переміщення товарів територією країн зони;
- незастосування ввізного мита стосовно товарів національного виробництва країни-експортера;
- застосування таких ставок ПДВ і акцизного збору при імпорті товарів, які не перевищують установлених для аналогічних товарів національного виробництва країни ввозу;
- кількісні обмеження щодо імпорту окремих товарів у разі необхідності застосовуються тільки протягом обмеженого терміну і за умови надання обґрунтованої мотивації при проведенні двосторонніх консультацій [3].

Однак ці ідеї залишались та залишаються, фактично, замороженими, оскільки ряд держав, і передусім Росія, вважають для себе невигідною пов’язану з ними модель від-

[1] У традиційному розумінні, зона вільної торгівлі – це група країн, які відмінили між собою тарифи на всі чи більшість товарів та нетарифні заходи, які впливають на торгівлю між ними. Зони вільної торгівлі не мають єдиного спільного зовнішнього тарифу, країни, що беруть участь у них, можуть застосовувати свої власні тарифи до третіх країн. Згідно із Статтею XXIV ГАТТ, зони вільної торгівлі повинні відмінити мита та інші обмежувальні заходи торгівлі «суттєво на всю торгівлю» між сторонами, щоб відповідати критерію вільної торгівлі. Традиційно в угодах про вільну торгівлю встановлюється режим вільної торгівлі не менш, ніж для 90% торгівлі з країнами-преференційними партнерами. Відповідно до Статті XXIV ГАТТ, допускається можливість існування у членів СОТ преференційного режиму у торгівлі, зокрема, для учасників угод про створення зони вільної торгівлі у розумінні Статті XXIV ГАТТ і Домовленості про тлумачення Статті XXIV ГАТТ 1994 року. У період з 1947 року до даного часу до ГАТТ/СОТ було заявлено про близько 100 регіональних торгових домовленостей згідно із Статтею XXIV, яка надає законодавче право на звільнення від потреби поширювати режим найбільшого сприяння (РНС).

носин, надаючи перевагу концепції Митного союзу і створенню наднаціональних органів управління (як правило, не враховуючи, чи ефективними та реалістичними є ті або інші структури і проекти). Що стосується позиції України, то вона такий підхід розглядає як економічно невиправдану спробу прискорити інтеграційні процеси, що мають переважно політичне забарвлення [3].

Внаслідок того, що ця угода так і не запрацювала, в останнє десятиліття виникла певна «клаптева ковдра» двосторонніх угод про вільну торгівлю (УВТ), що зв'язують більшість країн СНД. Двосторонні УВТ передбачають вільну торгівлю всіма товарами між країнами-учасниками угод, але в кожній угоді передбачені різна продукція й різні виключення, а також правила реалізації, такі як застосування мер захисту й кількісних обмежень. Як слідство, у цей час існує дуже складна мережа УВТ між різними країнами, охоплення й правила в яких часто змінюються, деякі види продукції (наприклад, алкоголь і тютюн) виключені зі всіх угод. Однак зусилля по створенню стандартизованого переліку виключень поки ні до чого не привели. Виключення можуть вводитися в однобічному порядку й повинні супроводжуватися графіком припинення їх дії, однак ці графіки найчастіше не дотримуються, а штрафи за порушення практично відсутні. Хоча виключення поширюються лише на деякі види продукції, їх стримуючий вплив на торгівлю представляється досить значним. Зараз діє більше 100 УВТ між різними країнами СНД, що створює незручності й приводить у результаті до різних дискримінаційних наслідків у торгівлі [6, с.154]. Саме тому сьогодні дуже актуальним завданням є заміна УВТ одним багатобічним договором – Угодою про ЗВТ.

Але ухвалення договору про створення ЗВТ в межах СНД, яке планувалося зробити на засіданні глав урядів країн-членів цієї організації 19 травня 2011 року у Мінську, було відкладено внаслідок того, що країни і досі не можуть погодити низку спірних питань. Відтак, документ відправили на доопрацювання до Економічної ради СНД. Створити ЗВТ в межах Співдружності керівники урядів країн СНД сподіваються на наступній зустрічі у Санкт-Петербурзі, яка запланована на жовтень 2011 року [10].

Відзначимо, що на сьогодні Україна добилася для себе максимально вигідних умов у договорі про ЗВТ в рамках СНД і була готова підписати цей документ. Відносно України діє вилучення щодо цукру і горілки, але навіть такий варіант дуже вигідний для нашої країни. Узгоджені умови торгівлі надають Україні можливість збільшити товарообіг із країнами СНД на 30-40%, а з урахуванням скасування спецрозслідування за домовленістю з Росією - ще додатково один мільярд доларів. Такий варіант договору відстоює національні інтереси. Наприклад, із Казахстаном на початку переговорів було 286 вилучень, а зараз 4 - лише щодо горілки. Було знайдено компроміс із Вірменією - ця країна буде щорічно скорочувати, а з 2014 року взагалі скасує мита на вітчизняні сигарети з фільтром. Щодо цукру Україна добилася скорочення мита на 50%. Таким чином, товарообіг може зрости за рахунок скасування існуючих вилучень із зони вільної торгівлі, різкого зниження кількості антидемпінгових та спеціальних захисних заходів, скорочення та скасування технічних бар`єрів. А головне - за рахунок анулювання експортних мит, у тому числі в перспективі - на енергоресурси [3].

Підписання Угоди не відбулося через позицію Узбекистану. Зона вільної торгівлі повинна бути без вилучень і обмежень, але Узбекистан заявив, що не буде скасовувати експортних та імпортних мит. Крім того, проти договору виступив Туркменістан без пояснення причин. Експерти впевнені, що відмова від підписання була пролобійована Росією, яка, таким чином відреагувала на рішення України про вибір європейського вектора економічної інтеграції. Раніше Росія обіцяла, що ЗВТ буде створена тими учасниками

СНД, які готові до такого кроку, але потім раптом зажадала консенсусу всіх 11 країн СНД по всіх нормах договору, що й призвело до провалу переговорів. Таким чином, вважають фахівці, зрив переговорів про ЗВТ у рамках СНД, напряму пов'язаний із провалом консультацій між РФ та Україною з питання участі останньої в Митному союзі (МС) Росії, Білорусі й Казахстану - українська влада заявила, що країна не має намірів вступати в МС і планує максимально задіяти механізми майбутньої ЗВТ СНД для розвитку співробітництва із країнами МС [3].

Митний союз - це угода двох або кількох країн про скасування митних кордонів між ними. Територія держав, тих, що входять до митного союзу, є єдиною митною зоною із загальним митним тарифом. Учасники такого союзу скасовують митні збори у взаємній торгівлі і встановлюють спільний митний тариф у торгівлі з третіми країнами. Зона вільної торгівлі також передбачає скасування митного кордону між державами, що уклали угоду про її створення, але на відміну від митного союзу країни - учасниці зони не встановлюють єдиного загального митного тарифу з країнами, що не є її учасницями. Таким чином, митний союз є, безумовно, більш вираженим інтеграційним об'єднанням, чим зона вільної торгівлі. Проте, на наш погляд, «більша інтегрованість» не є замінником слова «краща». Адже, з одного боку, переходу до будь-якого інтеграційного об'єднання має передувати складний та багатоаспектний процес узгодження інтересів і вироблення механізмів їх урахування. З іншого боку, інтеграційні завдання можуть бути не тільки конструктивними. Вони, наприклад, можуть мати декларативно-популістську природу, бути пов'язаними з національно-егоїстичною політикою, вписуватись у контекст великодержавної стратегії. У таких випадках повноцінної інтеграції може і не відбуватися або вона може розвиватися в обмежених і навіть спотворених формах. Тому позиція України з цих питань базується на еволюційній моделі побудови торговельних відносин, яка передбачає поступальний перехід від менш до більш виражених інтеграційних форм відповідно до передумов, що реально постають. Такий підхід відображає як позитивний досвід провідних інтеграційних угруповань світу, так і негативні прояви інтеграції на пострадянському просторі.

На сучасному етапі Україна застосовує, з нашої точки зору цілком слушно, вибірковий підхід до процесу утворення інститутів та підписання й ратифікації міжнародних домовленостей у рамках СНД. Критерій участі або неучасті в певних структурах, приєднання чи не приєднання до тих або інших домовленостей один - відповідність таких заходів національним інтересам. В цілому Україна зацікавлена у корекції договірного процесу в рамках СНД у напрямку зниження та скасування тарифних і нетарифних бар'єрів у взаємній торгівлі, у розв'язанні технічних проблем забезпечення торгівлі, в узгодженні правових підходів до регулювання експортно-імпортної діяльності окремих учасників СНД, а саме:

- у гармонізації митних режимів та проведення відповідних переговорів і консультацій з метою вироблення уніфікованого підходу до організації митного контролю;
- у розробленні та підписанні міжурядових угод щодо забезпечення конкурентного середовища та захисту ринків;
- в узгодженні та балансуванні податкового навантаження на експортно-імпортні операції, маючи на меті створення рівних умов для суб'єктів господарювання, зокрема при обкладанні непрямими податками під час здійснення експортно-імпортних операцій;
- у зближенні національних тарифів на перевезення вантажів і проведення консультацій та переговорів з цього питання;
- у гармонізації законодавств держав щодо захисту прав споживачів;

- у подальшому розробленні законодавчої бази держав у галузі створення міждержавних фінансово-промислових груп та інших спільних структур, які є суб'єктами спеціалізації виробництва й міжнародної торгівлі;
- у спрощенні митних процедур у взаємній торгівлі та вдосконалення методів роботи контрольних і регулюючих торгівлю органів;
- в уніфікації технічної експортно-імпортної документації в рамках СНД, зокрема відповідно до європейських стандартів;
- у здійсненні спільного митного контролю в пунктах пропуску;
- у створенні системи пільг та преференцій з метою пріоритетного розвитку прикордонної торгівлі країн СНД .

Отже, основним змістом позиції України щодо формування торговельних режимів на пострадянському просторі зі своєю участю є встановлення режиму зони вільної торгівлі у відносинах як із окремими країнами, так і з економічними угрупованнями світу, блоками держав. Це ж саме завдання можна розглядати і стосовно групи країн СНД.

Розглядаючи загальні особливості економічної інтеграції в рамках СНД, необхідно відзначити, що економіка Співдружності за час свого існування пройшла шлях від єдиного народногосподарського комплексу у 1991 році до групи взаємозалежних (у різному ступені) економік незалежних держав у 2011 р. Але на пошук оптимальної моделі інтеграції в рамках СНД, що відповідає вимогам сучасної економічної модернізації, істотно впливають об'єктивні особливості співробітництва. Вони багато в чому визначають необхідність різнорівневої і різношвидкісної інтеграції.

По-перше, країни СНД, як неодноразово відзначалося як зарубіжними, так і вітчизняними експертами, відрізняє істотна диференціація рівнів соціально-економічного розвитку, що підсилюється [1; 5; 8]. Світовий досвід показує, що такі країни не можуть відразу створити об'єднання на зразок Європейського Союзу й звичайно обмежуються лише організацією зони вільної торгівлі. Так, наприклад, зробили високорозвинені країни США та Канада й Мексика (країна, що розвивається), уклавши Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (НАФТА). Одинадцять держав СНД підписали подібну ж угоду. Зона вільної торгівлі поширюється лише на товари, вироблені країнами Співдружності. Але на практиці, в умовах відсутності діючої сертифікації товарів за країною походження, під видом євразійських на ринок Співдружності попадають китайські, турецькі, польські й інші товари. Тому і важливим є підписання Договору про зону вільної торгівлі, що повинен замінити застарілу Угоду 1994 року й відбити нові реалії СНД: участь у СОТ чотирьох країн і створення Митного союзу Білорусі, Казахстану й Росії.

По-друге, у СНД об'єднані країни, основний обсяг торгівлі яких сьогодні доводиться на держави іншого світу. Так, в 2010 році частка Співдружності в загальному обсязі експорту й імпорту країн СНД склала відповідно: у Росії - 16 і 14%, Азербайджані - 9 і 28 %, Вірменії - 19 і 31 %, Білорусі - 42 і 61 %, Казахстані - 14 і 43 %, Киргизстані - 32 і 58 %, Молдові - 32 і 37 %, Таджикистані - 20 і 58 %, Україні - 31 і 42 % [1, с.18-19].

По-третє, у рамках СНД поєднуються як країни, що не володіють паливними й енергетичними запасами (Білорусь, Молдова, Україна), так і країни з потужним сировинним потенціалом (Азербайджан, Казахстан, Росія). На відміну від Співдружності Європейський Союз - це об'єднання розвинених, але бідних природними ресурсами країн. У той час як багаті сировиною держави уникають входження в Європейський Союз, Росія й Казахстан навпаки виступають ініціаторами євразійської інтеграції, хоча й у цих країнах існує конфлікт інтересів. Наприклад, у Російській Федерації інтереси паливно-енергетичного комплексу й обробної промисловості не збігаються. Обробна промисловість роз-

вивається в рамках міжнародної виробничої кооперації, тому для підвищення конкурентоспроможності авіабудування, суднобудування, автомобілебудування життєво важливе зняття будь-яких бар'єрів у рамках СНД. В той же час, на наш погляд, паливно-енергетичний і сировинний комплекс Росії більше зацікавлені у створенні картельних угод про ціни й обсяги ресурсів, що поставляються на світовий ринок.

По-четверте, у рамках СНД поєднуються як країни-члени СОТ (Киргизстан, Вірменія, Молдова й Україна), так і країни, що проводять переговори про вступ до цієї організації.

По-п'яте, загальний ринок товарів і послуг повинен органічно доповнюватися розвитком ринків праці й капіталу, при цьому інтереси країн СНД у різних сегментах ринку не завжди збігаються. Більшість країн СНД зацікавлена в експорті трудових ресурсів у Російську Федерацію й Республіку Казахстан. Останні, у свою чергу, зацікавлені в експорті капіталів. Саме тому критерієм багаторівневої й по-різному швидкісної інтеграції не може бути тільки ринок товарів.

4-5 серпня 2011 року в Москві відбулося чергове, тринадцяте засідання робочої групи щодо узгодження остаточного проекту договору про зону вільної торгівлі СНД на підпис главам урядів, які зберуться в жовтні поточного року. На жаль, домовленості вкотре не було досягнуто. На сьогодні перепонами для остаточного погодження тексту проекту Договору є позиції декількох держав СНД: Таджикистан, який експортує кольорові метали, бавовну й трохи фруктів, а решту - імпортує, наполягає на впровадженні імпортних мит у взаємній торгівлі в СНД, Узбекистан, зі свого боку, бажає відмовитись від застосування положень угод СОТ з деяких питань. Не до кінця зрозумілою (а мабуть навпаки – повністю зрозумілою) залишається позиція найбільшої й найголовнішої держави СНД, яка є перепоною на шляху остаточного погодження, – Російської Федерації.

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволяє підвести певні підсумки. Найпоширенішою формою розвитку співробітництва в економічній сфері стало створення зони вільної торгівлі, що проголошено в усіх проектах регіональної інтеграції. Зона вільної торгівлі є початковим етапом інтеграції, проте на відміну від наступних стадій, не передбачає створення наднаціональних регулюючих органів. Це приваблює усі пострадянські держави, що усвідомлюють переваги від розвитку економічного співробітництва. На практиці виявилось, що країни не здатні реалізувати всі ці домовленості у повному обсязі через позицію окремих сторін та прагнення захистити власні економічні інтереси. Поступово набула поширення ідея створення спільних економічних просторів (ОЦАС, ЄврАзЕС, ЄЕП, МС тощо). Таким чином, можна стверджувати, що нині в рамках СНД тривають процеси створення, співіснування та переформатування кількох інтеграційних об’єднань. Країни пострадянського простору задіяні в інтеграції, яка має різношвидкісний, багатовекторний та фрагментований характер, проте жодне з інтеграційних утворень ще не досягло поставленої мети.

У випадку СНД створення ЗВТ зштовхується із об’єктивними проблемами і труднощами. Це - системна соціально-економічна криза, що переживають країни Співдружності, процес реформування економічних і суспільних відносин, становлення демократичних основ управління. Значні розходження у рівні соціально-економічного розвитку, спрямованості і темпах економічних і політичних реформ, що проводяться, у зовнішньоекономічних і зовнішньополітичних орієнтаціях, неурегульовані міждержавні і міжнаціональні конфлікти, позиції окремих держав, не сприяють остаточному оформленню ЗВТ у рамках СНД.

Що стосується України, то вона дотримується позиції, обґрунтованої з економічного погляду і адекватної підходам переважної більшості угруповань світу до питань стратегії

розвитку інтеграційних процесів. Вона полягає в тому, що реалізація на території Співдружності будь-яких проектів створення Митного союзу, спільного ринку або економічного та валютного союзу можлива лише після завершення процесу формування в межах СНД ефективно діючої ЗВТ. Участь України у ЗВТ в межах СНД істотно розширить ринки збуту виробленої продукції й дозволить більш повно реалізувати свій транзитно-транспортний потенціал. Створення режиму вільного переміщення товарів і послуг за умов узгодження правової бази, розвитку кооперaційних механізмів є об'єктивним фактором подальшого поглиблення економічної інтеграції. На наш погляд, перспективи майбутньої геоекономічної стратегії України можуть пов'язуватися не тільки з формуванням ЗВТ країн СНД, а й з усебічним розвитком двосторонніх торговельних контактів з країнами СНД згідно з загальновизнаними у світовій практиці механізмами податкового, митного, правового регулювання міжнародного співробітництва на основі принципів національної економічної безпеки, розвитком багатостороннього торговельного співробітництва в рамках субрегіональних угруповань (ГУУАМ, ЧЕС). Такий підхід надасть можливість проводити більш виважену політику внутрішнього регулювання із запровадженням гнучкого вибіркового підходу до встановлення розмірів ввізного мита з урахуванням наявності власного виробництва імпортоконкурентних товарів, рівня насиченості внутрішнього ринку відповідними товарами, їх технологічної значущості для вітчизняної економіки.

Джерела

1. Галумов Э. А. Анализ формирования механизмов экономической интеграции в СНГ // Проблемы системной организации территориальных и хозяйственных отношений. — М., 2009. — С. 4–26.
2. Грущинська Н.М. Україно-російське співробітництво в контексті регіональних інтеграційних об'єднань//Н.Грушинська. //[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2010_4/Grushin.pdf
3. Домовленості про вільну торгівлю в СНД гальмує Росія ? //[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/news/2011/05/23/6227935/
4. Карнаков І.А. Проблеми багатовекторної інтеграції України в систему міжнародних економічних зв'язків у сучасних умовах// І.А.Карнаков. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kiazsu.pdf
5. Патратій Н. Розвиток процесів регіоналізації та специфіка інтеграційних процесів на просторі СНД // Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір. — К., 2010. — С. 174–184.
6. Пекна Г.Б. Регіональна інтеграція України з країнами СНД в системі національної економічної безпеки// Безпека у XXI столітті. Вчені записки., 2011. – С. 153-159.
7. Портников В. Непотрібна зона: чому Україна так і не вступила до зони вільної торгівлі із країнами СНД /Віталій Портников. // Контракти. - 2011. - 30 трав. (№ 22). - С. 6.
8. Розпутенко І. В. Геоекономічний зріз багатовекторності державної політики України / І. В. Розпутенко // Наук.-інформ. вісн. з держ. упр. – 2010. – № 1. – С. 6–11.
9. Соколов В. Г. Об условиях экономической интеграции стран СНГ // Ученые записки кафедр общественных наук вузов Санкт-Петербурга. Политическая экономия. — Спб., 2010. — Вып.32: Интеграционные процессы в странах СНГ. — С. 99–106.
10. У Азарова зібралися в зону вільної торгівлі СНД//[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/news/2011/08/20/6514676/
11. Україна та Росія: потенціал взаємодії та співробітництва. Збірник наукових праць. — К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2010. — 208 с.

Ананко Л.В.*

РЕАДМІСІЯ ЯК ШЛЯХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄС

Міграційні процеси у світі досягли глобальних масштабів, охопивши різні соціальні верстви населення та сфери суспільної життя. За даними ООН кількість міжнародних мігрантів у світі потроїлася, починаючи із 75 мільйонів осіб у 1960 р. до 191 мільйона у 2005р.[1], а на сьогоднішній день становить вже 214 млн. осіб [2]. Якщо між законною міграцією та розвитком інтеграційних процесів існує прямий зв'язок, то незаконна міграція призводить до соціальної, демографічної, економічної нестабільності, загострює конкуренцію на ринках житла та праці, викликає соціальну напругу, ріст екстремізму та ксенофобії.

Прозорість та лібералізація режиму перетину кордонів між Україною, Молдовою, Росією та Білоруссю, небачені раніше за масштабом сучасні міграційні переміщення можуть привести до перетворення України на буферну зону для нелегальних мігрантів, які у пошуках кращої долі намагаються потрапити до країн ЄС. Тому для України, як країни транзитної міграції, нагальним завдання є розробка сучасної стратегії управління у сфері міграції та побудові міграційних відносин з новими членами ЄС з урахуванням власних інтересів. Одним з пріоритетних напрямків цієї роботи є демаркація і захист українських кордонів та укладення двосторонніх угод про реадмісію, у першу чергу, з країнами походження та транзиту нелегальних мігрантів.

Розширення ЄС, світова економічна криза, проблеми працевлаштування власних громадян, а також зростаюча кількість біженців через військові конфлікти в Африці, сприяли тому, що вирішенню питань нелегальної міграції у країнах Європейського Союзу приділяється значна увага. Для власного захисту вони вживають різнопланові організаційні, управлінські, технічні та фінансові заходи щодо зміцнення своїх східних кордонів у рамках розробленої концепції «Фортеця Європа». Ще одним механізмом протидії нелегальній міграції в Європі є підписання Євросоюзом угод про реадмісію з третіми країнами. Практика реадмісії у міжнародному праві є відносно новим поняттям, яке виникло після Другої світової війни в умовах відновлення зруйнованої європейської економіки.

Реадмісія – це передача компетентними органами держави однієї Сторони і приймання компетентними органами держави іншої Сторони осіб, які в'їхали чи знаходяться на території держав Сторін, порушуючи законодавство з питань в'їзду, виїзду і перебування іноземних громадян і осіб без громадянства [3].На сьогодні Україна має підписані двосторонніх угод про реадмісію з 17 країнами, але вони ратифіковані і діють з Грузією, Молдовою, Польщею, Словаччиною, Туреччиною, Угорщиною та Швейцарією [4].

Угода про реадмісію передбачає швидкі й ефективні процедури ідентифікації та організованого повернення осіб, які не виконують умов, передбачених для в'їзду на територію України або однієї з держав - членів Європейського Союзу та перебування на ній, або припинили виконувати такі умови, а також полегшити транзитний проїзд таких осіб [3]. Угода поширюється на власних громадян країни-учасниці, на громадян третіх країн та осіб без громадянства. Дотримання положень угоди про реадмісію означає, що Україна

* аспірант кафедри політичної аналітикита прогнозування НАДУ

© Ананко Л.В., 2011

має взяти на себе відповідальність за прийняття, утримання, необхідне для ідентифікації, видачу проїзних документів і повернення нелегальних мігрантів, які потрапили до країн ЄС з території України на їх батьківщину.

Натомість, відповідно до угоди про реадмісію, Україна користується спеціальними фондами, що дозволяє компенсувати її витрати на повернення та облаштування нелегалів. В розпорядженні МВС України є два пункти тимчасового перебування, розташовані у Волинської та Чернігівській областях, вживаються заходи для відкриття ще 5 таких установ в Одеській, Харківській, Закарпатській, Київській областях та АР Крим. У 2010 році у Харкові в рамках фінансованого проекту ЄС відкрито нове приміщення для тимчасового утримання нелегальних мігрантів. Два таких центри відкрито в Сумській області, ще два розпочнуть роботу в Одесі та Луганську [5]. Але їх кількість недостатня. За даними Державної прикордонної служби України за три місяці 2011 року на кордонах України виявлено 2180 незаконних мігранта, що в 2,7 рази менше ніж за аналогічний період 2010 року (5784 особи) [6].

Підписання угоди про реадмісію має для України позитивні та негативні особливості. Серед недоліків підписання угоди про реадмісію з ЄС варто виділити те, що:

- країна бере на себе відповідальність за прийняття, утримання, видачу проїзних документів і повернення нелегальних мігрантів на батьківщину у разі документального підтвердження їх проникнення до країн ЄС безпосередньо з території України, що становить значні витрати для Державного бюджету;
- держава має депортувати незаконного мігранта на батьківщину, а це в середньому коштує 1000 доларів;
- владні структури зобов'язані видати виїзні документи й візу. Очікуючи на вирішення цих питань, нелегал має мешкати в міграційному таборі, де його повинні обслуговувати, надавати медичну допомогу, а утримання одного нелегального мігранта обходиться Україні від 700 до 800 гривень на місяць.

Переваги підписання Україною угоди про реадмісію з ЄС полягають у тому, що:

- практика неухильного застосування угоди може змусити кримінальні угруповання, що займаються переправленням нелегальних мігрантів, змінити основні маршрути руху, обминаючи Україну;
- спрощується процедура повернення нелегальних мігрантів;
- проводиться демаркація кордонів з Росією, Білоруссю, Молдовою шляхом отримання фінансової допомоги від ЄС;
- побудова сучасних пунктів тимчасового перебування нелегальних мігрантів здійснюється за рахунок не тільки державних ресурсів, а і коштів ЄС;
- спрощується оформлення віз для певної категорії громадян України.

Загалом за перші дев'ять місяців 2010 року – з початку дії Угоди –прийнято від суміжних країн в рамках стандартної процедури – 800 осіб (всі громадяни України) та прискореної процедури - 573 особи, із них громадян України – 357, громадян СНД – 157, громадян інших країн – 89 [7].

Таким чином, для вирішення проблеми міграції, а особливо нелегальної, яка останнім часом дуже гостро стоїть перед урядами багатьох країн світу, підписання угоди про реадмісію для України є одним з вагомих стимулів більш активної протидії незаконному перетину державних кордонів нелегальними мігрантами з Росії, Білорусії, Молдови, країн Азії та подальшої інтеграції до ЄС. Накопичення нелегальних мігрантів в Україні зумовлює загострення санітарно-епідеміологічної ситуації, проблем проживання, соціального та медичного забезпечення, а витрати, пов'язані з необхідністю ідентифікувати, утриму-

вати, створювати тимчасові пункти для нелегальних мігрантів, а також процедура повернення їх на батьківщину стає додатковим навантаження на відповідні міграційні служби та Державний бюджет України і потребують значних фінансових витрат. Значну частину цих втрат, відповідно до умов угоди про реадмісію, надає Європейський Союз.

Отже, держава не завжди здатна ефективно боротися з небажаною міграцією як одним з наслідків глобалізації. Але, в той же час, вона повинна виробити стратегію управління міграційними процесами на основі домовленостей та співпраці з країнами постачання, транзиту та призначення нелегальних мігрантів для забезпечити дотримання міжнародних стандартів, нейтралізуючи негативні прояви міграції та використовуючи позитивні обставини для зростання економічного добробуту населення країни.

Список використаних джерел

1. Міжнародний день мігранта [Електронний ресурс] Веб-сторінка Організації Об'єднаних Націй в Україні // Електронні дані. – Режим доступу; http://www.un.org.ua/ua/news/2006-12-18/
2. International Organization for Migration. Facts & Figures [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/facts-and-figures/lang/en
3. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб // (Угоду ратифіковано Законом N 116-VI (116-17) від 15.01.2008, ВВР, 2008, N 9, ст.86) [Електронний ресурс] Інтернет-портал Верховної Ради України.// Електронні дані. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_851
4. Прибыткова І. Миграционные тенденции 2004-2006 в странах Седеркопинского процесса / І. Прибыткова, Ю Громовс. // Європейська комісія, 2007. – 74 с.
5. ЄС відкрив центр тимчасового утримання нелегальних мігрантів [Електронний ресурс] Європейський простір - портал проєвропейського громадянського суспільства України // Електронні дані. – Режим доступу: http://eu.prostir.ua/news/240208.html?print
6. Результати оперативно-службової діяльності Держприкордонслужби [Електронний ресурс]. Офіційний сайт Державної прикордонної служби України. // Електронні дані. – Режим доступу: http://www.pvu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=48708&cat_id=78111
7. Чумак В. Не така страшна реадмісія, як її малюють // Деркало тижня. - 2010. - №40 (820). -С. 7.

Гнатенко Н.Г.*

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ЛОБІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

У цьогорічному зверненні Президента України В. Януковича до Верховної Ради України було наголошено, що чинна система взаємодії влади та суспільства потребує модернізації і одним із її шляхів є «удосконалення механізмів участі громадськості в розробленні, ухваленні та реалізації управлінських рішень». На переконання Глави держави: «Настав час запровадження суспільної моделі, відповідно до якої питання життєдіяльності суспільства вирішується самими громадянами та добровільно створеними ними об'єднаннями на основі узгодження індивідуальних і групових інтересів» [1].

Одним із механізмів залучення організованих груп громадян до процесу вироблення державної політики є інститут лобізму. В Україні лобістська діяльність наразі не має правового регулювання. Проте існування цього явища де-факто визнається і політиками, і науковцями. Така неврегульованість відносин між групами інтересів (як правило, економічними) та органами державної влади у свідомості громадян ототожнюється з непрозорістю процесу прийняття державних рішень, а отже корупцією.

Саме на цьому наголошує і Парламентська асамблея Ради Європи. У Рекомендаціях ПАРЄ 1908 (2010) «Лобіювання в демократичному суспільстві (Європейський кодекс поведінки при лобіюванні)» зазначено, що відсутність регулювання лобістської діяльності на законодавчому рівні виводить з-під суспільного контролю діяльність груп інтересів та підриває суспільну довіру до органів влади. Особливо небезпечна така ситуація, на думку ПАРЄ, для держав-членів Ради Європи, де демократичні традиції не мають глибокого коріння і де відсутні ефективні механізми контрою з боку громадянського суспільства. За таких умов нелегальний лобізм несе загрозу демократичним принципам врядування [2].

Слід зазначити, що на сьогодні триває дискусія щодо легалізації лобістської діяльності серед десяти країн-членів Європейського Союзу. Чотири країни вже прийняли відповідний нормативно-правовий акт. Серед них такі країни колишнього т.зв. «соціалістичного табору» як Угорщина, Польща та Литва.

В Україні також здійснювались спроби ввести лобістську діяльність у межі правового поля.

Указом Президента України В. Ющенка «Про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» N 742/2006, від 11 вересня 2006 р. «неврегульованість процедури і механізму лобіювання законних політичних, соціально-економічних та інших інтересів у виборних органах» було віднесено до корупційних ризиків. Засобом його подолання мав стати відповідний Закон України.

На виконання зазначеного Указу Кабінетом Міністрів України було затверджено план заходів на період до 2011 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України № 657 від 15 серпня 2007 р.). Відповідно до цього плану законопроект «Про лобіювання» мав бути поданий на розгляд Кабінету Міністрів України у листопаді 2009 р.

* аспірант кафедри політичної аналітики і прогнозування Національної академії державного управління при Президентові України

© Гнатенко Н.Г., 2011

22 квітня 2009 р. на засіданні Кабінету Міністрів України за словами Міністра Юстиції М. Оніщука було ухвалено концепцію законопроекту «Про лобіювання». Але попри озвучену назву законопроекту Розпорядженням Кабінету Міністрів України (№ 448-р від 22 квітня 2009 р.) було схвалено концепцію проекту закону вже під іншим заголовком, а саме «Про вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів». Така зміна назви ще раз засвідчила негативне сприйняття лобізму серед громадськості та ототожнення його із протиправними, корупційними вчинками. Сам законопроект так і не було направлено до парламенту.

Після перемоги на президентських виборах В. Януковича одним із прикладів спадковості влади стало затвердження Міністром Юстиції України О. Лавриновичем документу під назвою «Пріоритети у роботі Міністерства юстиції на 2010 рік» від 18 березня 2010 р. У ньому наголошувалось, що до заходів із реалізації першого серед 11 пріоритетів у роботі Міністерства юстиції («удосконалення законодавчого регулювання реалізації конституційних прав і свобод людини») належало розроблення і забезпечення супроводження у Верховній Раді України проекту Закону України «Про вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів» («Про лобіювання»). На жаль, і у 2010 р. проект відповідного нормативно-правового акту не був направлений до Верховної Ради України.

З боку самих народних депутатів України також здійснювались неодноразові спроби легалізувати лобізм. Так, у липні 1999 р. парламентом було схвалено Державну програму розвитку законодавства України до 2002 року, 31-м пунктом якої значився Закон про лобістську діяльність. Впродовж роботи Верховної Ради України третього скликання було зареєстровано два відповідних законопроекти, подані народними депутатами Ю. Сахном «Про правовий статус груп об'єднаних спільними інтересами (лобістських груп) у Верховній Раді України» та І. Шаровим «Про лобіювання в Україні», але зазначені ініціативи до обговорення в сесійній залі не дійшли. У парламенті четвертого скликання народним депутатом І. Гринівим було зареєстровано ще один законопроект «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України», але і він мав долю своїх попередників. На сьогодні у парламенті зареєстровано проект Закону «Про регулювання лобістської діяльності в Україні», поданий народним депутатом В. Коновалюком. Не зважаючи на те, що парламентар входить до складу провладної Фракції Партії Регіонів у Верховній Раді України, законопроект вже понад півроку не виноситься на розгляд парламенту.

Вищезазначене засвідчує, що влада усвідомлює необхідність легалізації лобістської діяльності, але неоднозначне сприйняття цієї проблеми суспільством стримує її від такого кроку. Саме тому відповідний нормативно-правовий акт має розглядатись у контексті антикорупційних заходів. Це, по-перше, сприятиме новому «антикорупційному» сприйняттю самого терміну «лобізм», а по-друге дозволить комплексно підійти до вирішення проблеми.

Щоб не дискредитувати ідею легалізації лобістської діяльності, сфера застосування закону на першому етапі має обмежуватись парламентським лобізмом. Публічність діяльності Верховної Ради України, яка випливає із її представницького характеру, дозволить експертам відстежувати реалізацію норм закону, в той час як у органах виконавчої влади через закритість процедури прийняття рішення зробити це буде майже неможливо. Поряд із законом, який покликаний регулювати діяльність лобістів, необхідно приймати Кодекс поведінки народних депутатів та деталізувати антикорупційне законодавство у питаннях конфлікту інтересів, обмеження права займатися лобізмом членам парламенту по завершенню депутатських повноважень тощо. Внаслідок такого комплексного підходу, у межі правового поля потраплять і суб'єкт, і об'єкт лобістської діяльності. Це сприятиме ефективності нормативно-правового акту.

Очевидно, що легалізація лобізму не призведе до миттєвої детінізації процесу прийняття політичних рішень в Україні, проте саме визнання цього явища на рівні Закону сприятиме створенню цивілізованих механізмів взаємодії парламенту та груп інтересів. Це стане ще одним кроком у напрямку інтеграції країни до ЄС.

Список використаних джерел

1. Модернізація України - наш стратегічний вибір // Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс] : за станом на 07.04.2011 р. - Режим доступу : http://www.president.gov.ua/news/19738.html
2. Recommendation 1908 (2010). Lobbying in a democratic society (European code of good conduct on lobbying) // Assembly debate on 26 April 2010 (11th Sitting) [Електронний ресурс] : за станом на 07.04.2011 р. - Режим доступу: http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta10/EREC1908.htm
3. Пріоритети у роботі Міністерства юстиції України на 2010 р. // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс] : за станом на 07.04.2011 р. - Режим доступу : http://www.minjust.gov.ua/0/28940

Козловский К.В.*

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ РИНКУ АВІАПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ

В статье исследуется современная инфраструктура обслуживания ринка авиаперевозок в Украине, проблемы и перспективы разработки государственной программы поддержки этой отрасли.

У статті досліджується сучасна інфраструктура обслуговування ринку авіаперевезень в Україні, проблеми і перспективи розробки державної програми підтримки цієї галузі.

Ключові слова: аиіакомплекс, повітряне судно, тренувальні літаки ультралайт, ринок авіаційних послуг, міжнародні авіалінії, міжнародні авіаційні стандарти.

This article researches the modern aviatravel market service infrastructure in Ukraine, problems and perspectives of the supporting government program to this industry.

Key words: aviacomplex, airplane, training airplanes ultralight, market of aviaservice, international airlines, international aviation standarts.

Вступ. Повітряні перевезення, зокрема ділова авіація, яка є складовою частиною повітряного транспорту, у тому числі міжнародного, повітряні судна якої призначені для здійснення нерегулярних перевезень пасажирів і багажу за індивідуальними замовленнями або для власних (у тому числі корпоративних) потреб власників і експлуатантів повітряних суден ділової авіації. Потреба вивчення та дослідження ринку ділової авіації пов'язана із необхідністю дедалі більшої інтеграції України в міжнародне європейське співтовариство. При запровадженні нових проектів, нових підходів та нових технологій виробництва та надання послуг міжнародного рівня українська ділова авіація стане складовою частиною глобальної системи. Створення сприятливих умов, економічних стимулів та досконалого правового регулювання в сфері повітряного законодавства сприятимуть розвитку авіаційної діяльності як значного сектору економіки. Організаційна, виробнича, наукова і інша діяльність фізичних і юридичних осіб, спрямована на підтримку і розвиток авіації, задоволення потреб економіки і населення в повітряних перевезеннях, авіаційних роботах і послугах, у тому числі на створення і використання аеродромної мережі і аеропортів і є основними завданнями, які стоять перед державою для розвитку авіаційної діяльності. Дослідження даної теми також є важливим з точки зору аналізу обсягу ринку зареєстрованих українських бізнес-літаків за кордоном та в Україні для визначення та розробки рекомендацій щодо реєстрації ділової авіації за українськими

* здобувач кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Ступницький О.І.

© Козловский К.В., 2011

законами. Основи дослідження розвитку ринку ділової авіації закладено в працях Легенького Г. В., Новикової О. П., Левковець П. Р., Марунич В. С., Галан Н. І., Лозової Г. П., Максимовича А. О. та іншими вченими економістами. Вагомий внесок у розвиток загальних та специфічних міжнародних економічних відносин, стратегії менеджменту і маркетингу здійснили вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як О. Рогач, Д. Лук'яненко, І. Буранівський, А. Кірєєв, В. Будкін, Ю. Макогон, І. Фамінський, Л. Островський, Б. Стріклент, Дж. Томпсон, Ф. Котлер та багато інших.

Постановка завдання. Однак, у сучасній вітчизняній науковій літературі майже не досліджуються проблеми розвитку інфраструктури обслуговування ринку авіаперевезень, організації системи підготовки і перепідготовки авіаційного персоналу ділової авіації в міжнародному бізнесі, механізм регулювання ринку ділової авіації.

Результати. Сучасні потреби розвитку інфраструктури аеропортів України повинні відповідати зростаючим потребам населення і економіки в повітряних перевезеннях і авіаційних роботах, інтеграції України у світові ринки товарів та послуг, у тому числі ринки авіаперевезень і аеропортового обслуговування. Загалом, міжнародне визначення аеропорту тлумачиться як транспортне підприємство, призначене для забезпечення повітряних перевезень пасажирів і вантажів, та складається з аеродрому і комплексу будинків і споруджень, призначених для обслуговування перевезеного літаючими апаратами корисного навантаження: пасажирського і вантажного комплексів [1, с.14-15]. Розвиток інфраструктури обслуговування ділової авіації включає в себе наступні етапи: 1)розвиток аеропортів України згідно з міжнародними стандартами та вимогами; 2)будівництво бізнес-терміналів для розвитку держави та інтеграції в Європу; 3)розвиток хендлінгових компаній у всіх аеропортах; 4)будівництво ангарів для ремонту та сервісного обслуговування літаків бізнес-класу тощо. На початку 90-х років в Україні налічувалося 163 аеропорти різного масштабу, хоча значна частина з них – це злітно-посадочні смуги для сільськогосподарського призначення [2, с.44]. За офіційними даними об'єднання «Аеропорти України», в Україні у 2007 р. функціонував 31 аеропорт, призначений для обслуговування великих потоків пасажирів і вантажів у обласних центрах, а також у таких великих містах, як Маріуполь, Краматорськ, Сєвєродонецьк, Кривий Ріг, Керч. Однак більша частина з 31 аеропорту на сьогоднішній день не працює через низьке завантаження. За останнім даними в Україні діє не більше 10 аеропортів, хоча перспективи розвитку на Україні реально мають вісім аеропортів: два київські — «Бориспіль» і «Київ», а також аеропорти Сімферополя, Донецька, Харкова, Дніпропетровська, Одеси і Львова. На сьогоднішній день приблизно половина всього пасажиропотоку в Україні проходить через «Бориспіль», а інші аеропорти в основному обслуговують «місцеві», внутрішньоукраїнські пасажиропотоки. Аеропорт «Київ» орієнтований в основному на внутрішні перевезення, його «потужності» використовуються не більше ніж на 30%. Завантаження регіональних великих аеропортів становить 10-20%. Реально ж налічується 16 пунктів (які умовно за міжнародною класифікацією можна назвати аеропорти) повітряного зв'язку країни, які мають відносно міжнародний статус.

Державний міжнародний аеропорт «Бориспіль» - це підприємство, яке надає послуги авіаційним компаніям, пасажирам і іншим клієнтам в авіаційній і неавіаційній сферах діяльності, забезпечуючи регулярність і безпеку польотів. В 2004 році він обслужив майже 3,2 млн. пасажирів, що на третину більше ніж в 2003 році. В 2007 цей показник виріс до 4 млн. чоловік, а в 2008 році збільшився до 7,5 млн. та, згідно прогнозів до 2020 року він складе 18 млн. чоловік. Ще у 2002 році завершилося будівництво нової злітної смуги, і тепер аеропорт одержав можливість приймати будь-які літаки. Проте, проблема в тому, що

пропускна здатність цього комплексу - 950 пасажирів на годину, тоді як при існуючих обсягах перевезень цей показник, за міжнародними нормами, повинен бути вдвічі вище. Таким чином, існуючий термінал використовується приблизно на 55%. На «Бориспіль» доводиться 49% від загального обсягу відправлень із українських аеропортів. Бориспіль також є єдиним в Україні аеропортом, де відбувається постійне зростання пасажиропотоку. «Бориспіль» займає площу близько 1 тис. га, має дві злітно-посадочні смуги. На території аеропорту розташовано три пасажирські термінали і поштово-вантажний комплекс. Термінал «А» орієнтований на обслуговування авіапасажирів, які літають у межах України. У терміналі розташований зал очікувань, пункти обміну валют, авіадовідкова по рейсах у межах України, представництва авіакомпаній, що здійснюють внутрішні рейси. У міжнародному терміналі «В» аеропорту «Бориспіль» знаходиться система проходження пасажирами огляду на авіаційну безпеку, паспортний контроль і як основний термінал аеропорту він орієнтований на обслуговування міжнародних рейсів. У терміналі зосереджені представництва авіакомпаній, туристичних фірм, банків. Термінал «С» орієнтований на Vip - обслуговування пасажирів, які користуються послугами чартерних компаній. В Україні існує тільки два центри з обслуговування пасажирів Vip-класу, у міжнародному аеропорту «Бориспіль» та у Сімферополі [3].

Для обслуговування рейсів ділової авіації залучаються хендлінгові компанії. Оскільки слово «хендлінг» утворене від англійської комбінації «ground handling» і означає наземне обслуговування авіарейсів, тому компанії, що займаються комплексом заходів наземного обслуговування літаків (авіарейсів), називають хендлінговими. Вони виступають як єдиний оператор усіх підприємств, що працюють в аеропорті та агент підприємств аеропортового комплексу, працюючи з авіаперевізниками, укладаючи договір на організацію аеропортового і наземного обслуговування, представляючи інтереси авіакомпаній при взаєминах з підприємствами аеропорту і т.п.. Усі технологічні процеси координуються службою супервайзерів, які виконують функції хендлінгових агентів бізнес-авіації та супроводжують і регулюють обслуговування літака і пасажирів з урахуванням рівня літаків бізнес-класу і виконуваних на них Vip-рейсів. Усі дії по обслуговуванню регулярних рейсів і Vip-чартерів регламентуються загальними для всіх правилами цивільної авіації; повітряним суднам забезпечується наземне обслуговування в аеропортах: заправлення літака паливом, водою, завантаження бортового харчування, постановка в ангар, прибирання салону; пасажирам забезпечується паспортний і митний контроль, реєстрація.

У літака бізнес-класу існує життєвий цикл, який визначається 7 етапами розвитку. Для ефективного функціонування всіх стадій розвитку необхідно забезпечити практичну реалізацію від придбання літака до продажу іншому власнику. При обслуговуванні рейсів бізнес-авіації хендлінгова компанія враховує особливості її роботи. Оскільки літаки ділової авіації не прив'язані до розкладу, то хендлінгові агенти забезпечують оперативність змін часу прибуття/вильоту, маршруту, контролюють і координують практично всі етапи обслуговування літака і пасажирів, займаються, при необхідності, бронюванням готелю для членів екіпажу і наданням транспорту для екіпажу або пасажирів бізнес-рейсів. Також забезпечують послуги з координації дій кейтерінгу та здійснюють доставку харчування на борт [1, с.14].

На українському ринку бізнес-авіації є дві хендлінгові компанії, зокрема «Українська хендлінгова компанія» та «Авіахендлінг» (також є дочірнє підприємство SHANNON AIR INTERNATIONAL COMPANY – SHANNON AIR UKRAINE). В аеропортах перебувають незалежні хендлінгові агенти Vip-авіації, які займаються наземним обслуговуванням окремих літаків бізнес-класу корпоративного рівня, проте наразі всі ці компанії, не можуть

виконувати повний замкнутий цикл обслуговування бізнес-авіації, оскільки в Україні немає наземного центру із технічного обслуговування літаків бізнес-класу.

Загальний стан інфраструктури аеропортів характеризується значним коефіцієнтом зношуванням. Швидке зростання авіаперевезень, посилення вимог безпеки польотів, якості, надійності і регулярності авіаперевезень вимагає перегляду існуючих технологій наземного обслуговування авіаперевізників, пасажирів і вантажів в аеропортах. Для приведення цивільних аеропортів України у відповідність до міжнародних стандартів, вони потребують реконструкції, закупівлі навігаційного устаткування, будівництва термінальних комплексів для обслуговування пасажирів, нових злітно-посадочних смуг, рульових доріжок і місць стоянок. Сьогодні, фактично, реконструкція і модернізація на території України інфраструктури великих вузлових аеропортів, розвиток аеродромної інфраструктури з використанням ринкових механізмів, а також збереження і розвиток авіаційних перевезень місцевого значення і усього сегмента соціально значимих авіаційних перевезень повинне відбуватися при державній підтримці і залученні інвестицій.

При розробці концепції розвитку аеропорту необхідно широко використовувати міжнародний досвід по плануванню і розміщенню аеропортової і допоміжної інфраструктури [4, с.55]. Для цього необхідно зробити комплексну оцінку поточного стану інфраструктури аеропортів і розглянути можливі варіанти його модернізації. На основі отриманих даних і досліджень можна формулювати передпроектну концепцію і план розвитку аеропортової інфраструктури, відповідно до яких повинна бути зроблена модернізація. На основі зіставлення отриманих даних необхідно вибрати оптимальну стратегію розвитку аеропорту, злітно-посадочних смуг, нових терміналів тощо. Основне завдання реконструкції аеропортів полягає в створенні наземної інфраструктури, що забезпечує надання якісних аеропортових послуг, що містить у собі:

I. Розробка концепції розвитку аеропортів;

II. Реконструкція і будівництво терміналів для авіації загального призначення і бізнес-авіації;

III. Створення центрів технічного обслуговування літаків бізнес-класу;

IV. Забезпечення зберігання літаків бізнес-класу в спеціальних ангарах;

V. Уніфікація структури обслуговування літаків АЗП і ділової авіації: хендлінг.

Концепція розвитку опирається на наступні основні положення:

1. Види і обсяги діяльності. Забезпечення пасажирських і вантажних перевезень, польотів літаків авіації загального призначення і бізнес-авіації.

2. Територія. У цей пункт входить розширення об'єктів літного поля (штучних аеродромних покриттів ВПС, перонів, рульових доріжок тощо), будівництво нових будинків бізнес-терміналів і спорудження допоміжної інфраструктури у межах існуючого землевідводу. Такий підхід включає неминучі труднощі у відводі і оформленні нових ділянок землі. Оптимальне використання відведених земель можна досягти шляхом максимального блокування будинків і споруджень. Компактність забудови дозволить значно заощадити фінансові кошти за рахунок скорочення інженерних і транспортних комунікацій.

3. Зонування. Розвиток аеропорту передбачає зонування території аеропорту по видах діяльності; виділення секторів пасажирських авіаперевезень, вантажних авіаперевезень, бізнес-авіації, спортивної і аматорської авіації, службово-технічної забудови. Виділення функціональних зон дозволить: а)створити максимальні зручності користувачам аеропорту (пасажирам, орендарям, персоналу аеропорту); б)розділити потоки пасажирів, вантажів, технічного персоналу і пілотів-аматорів відповідно до особливостей технології їх перебування в аеропорті; в)раціонально і системно використовувати територію аеропорту;

г)планувати розвиток кожного сектору в межах відведеної території, не заважаючи при цьому інтересам інших напрямків діяльності.

4. Етапність розвитку. Принцип поетапної реконструкції дозволить: а)забезпечити поступове повернення витрачених коштів уже після реалізації першого етапу реконструкції і, тим самим, скоротити в цілому термін окупності об'єкта інвестування; б)знизити ймовірність технічних і організаційних помилок при реалізації проекту за рахунок внесення своєчасних коректувань у ході реконструкції; в)оперативно реагувати на потреби ринку аеропортових послуг, перерозподіляючи ресурси в процесі реконструкції і експлуатації об'єкта.

5. Технічні розв'язки. Прийняті на початкових етапах реконструкції розв'язки повинні забезпечити польоти всіх типів пасажирських літаків для авіаліній малої і середньої дальності (типу Як-42, Боїнг-737, А-319, А-320), літаків бізнес-авіації (Гольфстрім, Фалкон, Челленджер, Бомбордье і інші, включаючи Боїнг-BBJ) і вантажних літаків за нормами Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО).

Зростання обсягів польотів бізнес-авіації в українських аеропортах засвідчив, що утворилася необхідність розбудовувати бізнес-термінали для ділової авіації. Розвиток приватних бізнес-терміналів (залів вильоту і прильоту, побудованих на відстані від основних терміналів аеропортів) дозволить Україні сьогодні увійти у сферу активних учасників міжнародних авіавідносин. За рахунок них досягається максимальний комфорт і конфіденційність пасажирів Vip-класу, а усі сервіс-процедури пов'язані зі збільшенням пасажиропотоку приносить безпосередній прибуток у державний бюджет України. Розвиток бізнес-терміналів є дуже перспективним напрямком, а розвинена інфраструктура ділової авіації дозволить Україні надавати послуги пов'язані зі зберіганням повітряних суден бізнес-класу, здійснювати обслуговування і ремонт ПС бізнес-класу, залучати іноземних інвесторів. З метою запобігання і нейтралізації загроз національної безпеки, пов'язаних з незадовільним розвитком сучасної інфраструктури вітчизняних аеропортів, а також належної підготовки аеропортів для проведення в Україні футбольного чемпіонату Євро-2012 Президент України, РНБО і Кабінет Міністрів України почав розробляти Концепцію державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2020 року. Ця програма передбачає збереження державного підприємства «Міжнародний аеропорт «Бориспіль» як цілісного майнового комплексу із земельними ділянками у власності держави, перетворення комплексу в державне підприємство «Міжнародний аеропорт «Дніпропетровськ» тощо [5].

Крім того, Концепція розвитку аеропорту передбачає реконструкцію термінала «А» з метою поліпшення рівня обслуговування пасажирів на внутрішніх рейсах, реконструкцію термінала «С», будівництво пасажирської галереї площею 40 тис. квадратних метрів із пропускною здатністю 2 100 пасажирів у годину (2009-2010 рр.), будівництво термінала «D» за рахунок японського кредиту. В 2009-2010 роках також передбачається повна реконструкція центрального перону аеропорту і будівництво додаткових стоянок для літаків, в 2010-2012 рр. - будівництво термінала «Е» площею 60 тис. кв. м. і реконструкція літної зони №2 для обслуговування всіх типів літаків. Також концепція передбачає розвиток інфраструктури Борисполя: будівництво готельного комплексу (2009-2011 рр.), паркінгів (2009-2011 рр.), офісних будівель (2009-2011 рр.) тощо. Крім того, в 2010-2012 роках намічене будівництво швидкісної залізничної колії між аеропортом і Києвом, в 2011-2012 рр. - створення комплексу по обслуговуванню бізнес-авіації, 2009-2011 рр. - комплексу бортового харчування, в 2010-2012 рр. - комплексу вантажних перевезень. Згідно з концепцією, уже в 2010 році аеропорт Бориспіль зможе пропускати до 8 млн. пасажирів у рік, в 2015 р. - до 13,1 млн. пасажирів, в 2020 році - 18,4 млн. пасажирів.

Якщо, загалом, теоретично Концепція розвитку ділової авіації свідчить про те, що держава передбачає розвиток даної сфери, то практично розробка техніко-економічного обгрунтування і бізнес-плану розвитку інфраструктури бізнес-авіації знаходиться на початковій стадії. Справа в тому, що розвиток інфраструктури бізнес-авіації полягає не тільки у побудові бізнес-терміналів, а і в обслуговуванні літаків Vip-класу – тобто, необхідно в концепцію розвитку ділової авіації включити такий важливий аспект як обслуговування літак. Здійснення цього виду діяльності є не тільки дуже перспективним і таким, що швидко розвивається, але і надзвичайно прибутковим для держави в цілому. Згідно статистичним даним, Україна має на сьогодні 400 зареєстрованих суден бізнес-авіації, із яких 150 літаків закордонного виробництва знаходяться в системах і програмах різних закордонних компаній щодо страхування, обслуговування обладнання та двигунів (MSP - Maintenance System Programme, ISP - Insurance System Programme, GSSI), навігації тощо. Згідно умов, які надають компанії щодо обслуговування бізнес-джету, літак в середньому щомісяця повинен проходити технічний огляд сертифікаційним центром. Для побудови та розвитку такого центру обслуговування необхідно: а)розробити державну програму щодо розвитку центрів обслуговування літаків ділової авіацій; б)виділити на території аеропорту зону для центрів обслуговування; в)побудувати ангари для здійснення цієї діяльності; г)здійснити сертифікацію такого центру; д)залучити іноземних фахівців; е)навчити та підготувати персонал для здійснення обслуговування літаків; ж)сертифікувати працездатність інженерів тощо.

На сьогоднішній день існує дефіцит ангарів в українських аеропортах — це історична реальність. Цивільна авіація СРСР протягом десятків років була забезпечена ангарними спорудженнями на 20% від реальної потреби. Після розпаду СРСР Україна не займалася забезпечення та розбудовою ангарних споруджень (спеціальних приміщень для стоянки, технічного обслуговування і ремонту літаків, вертольотів та інших літаючих апаратів та промислових приміщень аркового або шатрового типу). Традиційно в аеропортах будували капітальні спорудження із великою шириною прольоту і як правило, такі ангари мали складні системи вентиляції і пожежогасіння, не пов’язані між собою комунікації (вода, електрика, стиснене повітря). Наразі українських аеропортах навіть таких ангарів залишилося мало і, крім того, вони перебувають в занедбаному стані. Тому сьогодні дуже гостро стоїть питання розробки державної програми щодо розвитку центрів обслуговування літаків ділової авіацій. А міжнародна практика свідчить, що існують і активно використовуються у зарубіжній практиці спеціальні конструкції для оптимального використання внутрішньої території: так новітні технології дозволяють використовувати ангари для: 1)авіаційної техніки; 2)виконання ремонтно-сервісних робіт; 3)зберігання бізнес-літаків; 4)логістичної системи аеропорту; 5)контрольно-пропускних пунктів; 6)пунктів сортування та огляду багажу; 7)зберігання багажу тощо. На початку минулого століття аероплани неможливо було зберігати на відкритому повітрі, тому що вони боялися дощу, снігу, вітру і прямих сонячних променів. Прогрес у проектуванні і будівництві ангарних споруджень відбувся в 30 роки XX століття, коли почався бурхливий розвиток усієї наземної інфраструктури військової і цивільної авіації. Множилося число постійних аеродромів, створювалися нові літаки, з’явилися і типові ангари [4, с. 56]. Поява в Україні перших бізнес-джетів спочатку не викликало особливих проблем з їхнім утримуванням, тому що кількість польотів була незначною. З розвитком української ділової авіації і появою літаків нового покоління ситуація стала критичною. Для підготовки і здійснення польоту в певних погодних умовах екіпаж змушений витрачати дуже багато часу для приведення літака в необхідний експлуатаційний вигляд. Тому і необхідно здійснювати

зберігання літаків бізнес-класу в ангарах, для підвищення ефективності менеджменту літаків.

Висновки. Отже, для розвитку інфраструктури обслуговування ділової авіації необхідно, по-перше, привести аеропорти України у відповідність до міжнародних стандартів, по-друге, зробити повну реконструкцію термінальних комплексів, зокрема бізнес-залів, по-третє, запровадити систему обслуговування літаків хендлінговими компаніями, і почетверте, розробити та запровадити концепцію щодо розбудови центрів технічного обслуговування літаків. Для вирішення питання щодо підготовки та перепідготовки авіаційного персоналу необхідно першочергово внести зміни до деяких законодавчих актів. Також, необхідно на базі провідних та авторитетних авіаційних компаній створити льотні школи підготовки авіаційного персоналу, створити сертифікаційні центри для отримання дозволів на польоти, залучити іноземних авіаційних фахівців для навчання та передачу досвіду, легалізувати сертифікати пілотів, створити базу даних авіаційного персоналу.

Список використаних джерел:

1. Рябоконов Д. Н. Аналитический обзор рынка деловой авиации // Business Week, Россия (Москва), № 027, 16.07.2007, С. 14-19.
2. Афанасьєв В. Г., Родченко В. В. Особливості організації і розвитку міжнародних повітряних перевезень у різних регіонах світу: Навчальний посібник. - К.: Транспорт, 1987. - 231 с.
3. www.airport-borispol.kiev.ua - Міжнародний аеропорт «Бориспіль».
4. Константинов Д. П. Развитие терминалов на постсоветском пространстве // Jet Бизнес Авиация. – 2007. - № 24. – С. 54-58.
5. Державна комплексна програма розвитку авіаційного транспорту України на період до 2010 року, затверджена постановою КМУ від 27.07.01 № 919.

Rogach T.*

JUDICIAL REVIEW OF THE EUROPEAN COMMISSION'S DECISIONS IN THE FIELD OF MERGER CONTROL: LESSONS TO BE LEARNED FOR UKRAINE

The article considers judicial review of the European Commission's decisions in the field of merger control as well as relevant procedure applicable to the Antimonopoly Committee of Ukraine under Ukrainian law. The article further identifies the scope of the standard of proof imposed on competition authorities in merger cases as well as the scope of judicial powers in merger control in general.

Стаття присвячена проблемам судового нагляду за рішеннями Європейської Комісії в сфері контролю за концентрацією та досліджує застосування європейського досвіду у відповідній практиці судового перегляду рішень органів Антимонопольного Комітету в Україні.

The role of judicial system in the dynamic development of competition law is undisputed. Judicial review contributes to the evolved complexity of merger analysis, ensures compliance with due process and puts high standard of proof on competition authority's decisions. Judicial review of the European Commission's decisions by the Court of Justice and the Court of First Instance in the field of merger control facilitated development of a more economic approach in the Commission's decision-making. The present article will consider the landmark cases assessed by the Commission and reviewed by the Court of First Instance on appeal. In the focus of attention is scrutiny of the Commission's economic assessment by the judiciary in order to verify whether it is supported by convincing and cogent evidence. Second part of the article will be dedicated to respective judicial review of the decisions of the Antimonopoly Committee of Ukraine. Finally, concluding remarks will be offered on improvement of judicial review process in the field of Ukrainian competition law and, more specifically, merger control.

I. Judicial Review of the EU Commission's Decisions: limits and challenges

The decisions of the European Commission in the field of merger control are subject to annulment procedure under Article 263 TFEU [1]. The decision may be challenged by the merging parties, their competitors or by a third party affected by the merger decision. Generally, the Commission enjoys wide margin of discretion in its analysis under Merger Regulation 139/2004 [2]. This approach has been repeatedly stressed by the CFI, stating in particular, that «it should be observed that the basic provisions of Regulation No 4064/89, in particular Article 2 thereof, confer a discretion on the Commission, especially with respect to assessments of an economic nature. Consequently, review by the Community judicature of the exercise of that discretion, which is essential for defining the rules on concentrations, must take account of the discretionary margin implicit in the provisions of an economic nature which form part of the rules on concentrations» [3].

* a researcher at the Faculty of Law, Centre for Common Law of Europe at Catholic University Leuven, Belgium.

© Rogach T., 2011

However, wide margin of discretion enjoyed by the Commission is balanced by judicial review on appeal. The Court of First Instance manifested its commitment to scrutinize economic assessment performed by the Commission in cases Airtours plc v. Commission [4], Schneider Electric SA v. Commission [5], Tetra Laval v. Commission [6], and IMPALA v. Commission [7], where the Commission decisions were annulled on appeal. The above decisions were found by the Court to be inadequately reasoned and analyzed, as well as lacking convincing or cogent evidence. Along with important procedural implications for the parties[8], the fundamental issues of the standard of proof and standard of judicial review imposed on competition authority arising thereof deserve more thorough consideration.

As a starting point, it appears useful to recall briefly the scope and grounds of judicial review performed by the European courts in relation to the European Commission decisions. Generally, Commission decisions can be challenged on the grounds of lack of competence, violation of procedural rule, error of law or misuse of power [9]. With time, the error of law has most notably expanded beyond mere misinterpretation or misapplication of law. It evolved so as to include errors of fact, lack of convincing reasoning and «manifest» errors of appreciation most often found in the economic assessment made by the Commission [10].

Although the Commission's margin of discretion in the economic assessment described above is widely recognised, it remains subject to strict limitations posed by the judicial review. This is evident from the judgement by the European Court of Justice in the Commission v. Tetra Laval case. While recognising margin of discretion held by the Commission in its economic assessment, the ECJ noted such margin of discretion «does not mean that the Community courts must refrain from reviewing the Commission's interpretation of information of an economic nature» [11]. In practice, the Court of First Instance repeatedly scrutinized economic issues such as relevant market, market structure or dominant position addressed in the Commission decisions [12]. The standard of judicial review under the Merger Regulation appears to be particularly high as is the standard of proof or «requisite legal standard» [13] imposed on the Commission in merger cases.

The aim pursued by the judicial review is, therefore, twofold. First, the court analyses the factual background of the decision to verify that the evidence presented are cogent and coherent. Second, the court verifies whether economic and legal analysis performed by the Commission contains manifest errors. By making conclusion to this effect, however, the court must maintain the delicate balance of power between judicial review and the Commission's recognised «margin of appreciation» [14]. Division of powers ensures that the court must refrain from substituting its own view for that of the Commission except for when the latter has made a manifest error of appraisal. In fact, it reflects the underlying goal of the judicial review of an administrative body decision: to exercise an appeal jurisdiction rather than review the case on its merits [15]. At the same time, it raises an intriguing question as to where the boundaries of the judicial review of economic assessment should be.

Judicial review of the Commission's economic reasoning in merger cases reveal striking similarity in the grounds for annulment as relied on by the courts. In Kali und Salz the ECJ contested one of the Commission findings by stating that it was «not supported by a sufficiently cogent and consistent body of evidence» [16]. In Airtours, the CFI annulled the Commission decision by concluding that it was «far from basing its prospective analysis on cogent evidence, vitiated by a series of errors of assessment» [17]. In Schneider v. Commission, the CFI found that there was not «sufficient evidence to support the Commission's findings» [18]. The CFI referred again to «specific and consistent evidence» in BaByliss case [19], where the question at stake was whether the Commission had met the requisite legal standard. These formulations are

consistent with those often used by the EU judiciary in cases of antitrust infringements or state aid review [20].

The question of convincing evidence emerged again in a strict legality test laid down by the CFI in Tetra Laval v Commission [21]. In examining the potential anti-competitive effects of the conglomerate mergers and the Commission's economic assessment thereof the Court held that:

«the Commission's analysis of a merger transaction which is expected to have an anti-competitive conglomerate effect calls for a particularly close examination of the circumstances which are relevant for an assessment of that effect ... where the Commission takes the view that a merger should be prohibited ... it is incumbent upon it to produce convincing evidence thereof .... [T]he proof of anti-competitive conglomerate effects of such a merger calls for a precise examination, supported by convincing evidence, of the circumstances which allegedly produce those effects» [22].

Tetra Laval judgment reopened the question of standard of proof imposed on the competition authority and relevant scope of such standard in the context of merger decisions [23]. However, in this regard, the judgement posed more questions than answers. It left open the question of where the judicial review should stop in relation to the margin of appreciation enjoyed by the Commission. As a result, the question of whether the margin of discretion has been trespassed inevitably emerges in each case where the court reviews the Commission economic reasoning with particular rigour. The extend, to which the courts will engage into increasingly rigour judicial review of the Commission margin of appreciation, on the other hand, will depend on the level of self-restraint possessed by the judiciary and the tolerance to its attempts to replace the Commissions view for its own [24].

The necessity of the weighed balancing approach to the scope of judicial review and the respective danger of substituting the Commission's views with that of the judiciary arising hereof were echoed in the responding ECJ judgement. In his opinion in Commission. v. Tetra Laval, [25] reviewed by the ECJ on appeal Advocate General Tizzano found that the competition authority cannot be required to establish with absolute certainty prospective anticompetitive effects of a given merger transaction [26]. The inherent difference between simple fact-finding and complex economic assessment involved in merger review inevitably poses limitations as to the scope of the judicial review. The need to maintain fundamental division of powers between the Commission and the EC judiciary requires, therefore, the latter to limit its review of the complex economic assessments made by the Commission to the following essential questions: (i) whether the factual information relied upon is accurate and correct; (ii) whether the Commission has diligently carried out a thorough investigation; (iii) whether the reasoning followed by the Commission is logic, coherent and appropriate. Exceeding the limits of the above competences would disrespect the Commission's margin of discretion and thus wrongly substitute their own view to that of the Commission [27].

II. The Role of Judiciary in Competition Law Enforcement in Ukraine

Judicial system of Ukraine comprises the Constitutional Court of Ukraine and the courts of general jurisdiction. Commercial courts have exclusive competence over commercial-related matters and disputes involving parties engaged in commercial activity. Prior to the 2001 judicial reform commercial disputes in Ukraine were addressed by the system of arbitral courts. However, they were poorly qualified to address competition related issues; judicial enforcement of competition law remained, therefore, rather fragmented. The modern judiciary plays more active role in the enforcement of competition policy. Primarily, this is done through judicial review of the decisions taken by the Antimonopoly Committee as an administrative authority. Another important direction is private enforcement of competition law by the courts, a field where

judges become increasingly active. Private actions for damages in competition law were first allowed in the 1996 Constitution and subsequently reaffirmed in the Law on Protection of Economic Competition [28]. Since then, courts have been enforcing competition law directly against violators in private actions without the need to refer first to the Antimonopoly Committee of Ukraine. Judicial decisions in private actions are subject to appeal by the higher instance of general jurisdiction.

Although there is no precedent value in judicial decisions the Antimonopoly Committee tries to keep consistency with important judgements. At the same time many scholars note general inconsistency of the judicial enforcement of competition law in Ukraine. In fact, competition related matters fall under the competence of different courts of general jurisdiction. Such inconsistency frequently results in adoption of opposite decisions or different approaches to competition law by different courts [29]. Civil law disputes related to anticompetitive concerted actions and unfair competition fall under the competence of general courts while cases brought by the Antimonopoly Committee as well as appeals of the Committee decisions are considered by commercial courts [30].

Commercial courts also consider private actions for damages under Article 55 of the Law on Protection of the Economic Competition. There is some ambiguity however, as to whether commercial courts have jurisdiction over private actions for damages brought by individuals rather than economic entities. Under the general rule, commercial courts hear cases brought by the economic entities or individual entrepreneurs [31]. This led some legal scholars to believe that competition related actions brought by individuals are subject to consideration in general courts rather than commercial courts [32].

Finally, anticompetitive behaviour (such as abuse of dominance and discrimination) falls under the jurisdiction of commercial and administrative courts [33]. Absence of a uniform procedure for consideration of competition cases resulted in proposals put forward for establishment of the Competition Court of Ukraine with exclusive competence over competition matters [34]. Numerous reasons are put in favour of such option. It is argued that establishment of the Competition Court could ensure fast track procedure for consideration of competition cases with appeals of its decisions made directly to the Supreme Court of Ukraine [35]. While Competition Court could undoubtedly play an important role in shaping coherent competition law principles this perspective raises some constitutional concerns.

The system of courts of general jurisdiction is explicitly outlined in the Constitution of Ukraine and this list is deemed to be exhaustive. Conclusive opinion to this effect was expressed by the Constitutional Court of Ukraine in its decision concerning establishment of the Court of Cassation [36]. There are also proposals widely expressed to achieve the fast track judicial review. This could be done through direct appeals of the Antimonopoly Committee decisions to the Higher Commercial Court of Ukraine, the third level instance. However, such mechanism leaves rather limited possibilities for further appeal. Decision of the Higher Commercial Court can only be subject to appeal in the Supreme Court of Ukraine. Although some scholars do not consider such mechanism to hinder the parties rights in any respect [37], such system appears to limit parties right for judicial protection from four appeal instances to just one.

III. The Scope of Judicial Review Applied to the AMC Decisions

The grounds for the judicial review of decisions taken by the Antimonopoly Committee of Ukraine as an administrative body can be derived from Article 59 of the Law on Protection of Economic Competition. Under these general provisions, the Committee decision can be annulled under the following conditions: (i) incomplete discovery of essential evidences; (ii) insufficient level of proof for the established evidences which have essential impact on the decision; (iii) er-

rors of assessment; and (iv) infringement or misapplication of material or procedural law [38]. Notably, that misapplication of procedural law can only constitute a valid ground for annulment if it directly resulted in the adoption of erroneous decision [39]. It can be seen from the above wording that grounds for annulment and, implicitly, for the judicial review of the Antimonopoly Committee decisions generally follow that of the EC law. However, the Law on Protection of Economic Competition neither specifies the scope of such review nor establishes its limits in relation to economic assessment performed by the Committee. In practice, courts have been keen to annul the Committee decisions only where the manifest error of material law was found. Errors of facts and substantive assessment implicitly remained subject to the Committee internal control based on its allegedly more qualified interpretation of relevant facts.

Such approach, however, does not appear entirely flawless. In competition law the distinction between an error of fact and law is not readily apparent. The definition of relevant product, geographic market or market shares and dominant position involves assessment of facts in the first place. Next, such assessment must be in line with the envisaged legal analysis; therefore an error of fact can easily be combined with an error of law [40]. Thus, it can hardly be justified that the Committee's interpretation of factual grounds and substantive assessment to support its finding goes unchecked. This position was indirectly confirmed by the High Commercial Court of Ukraine through its persistent review of legal qualification of facts presented by the Committee. In fact, the Court went so far as to challenge the definitions of relevant market and dominant [41].

The High Commercial Court raised the issue of the scope and boundaries of the judicial review once again in 2005 by annulment of the Committee decision due to assessment errors [42]. In its judgement, the High Commercial Court in fact confirmed the right of the judiciary to review and contest definitions of relevant market, market shares and dominant position contained in the Antimonopoly Committee findings. By doing so, the Court expanded the scope of the judicial review and raised accordingly the standard of proof imposed on the Antimonopoly Committee. However, the Supreme Court of Ukraine that reviewed the judgement on appeal set the limits of judicial review rather strictly. It explicitly noted that the definition of relevant product market as well as dominant position of an undertaking lies within the exclusive competence of the Antimonopoly Committee [43].

In reaching this conclusion the Supreme Court relied on Article 7 of the Law on the Antimonopoly Committee establishing general powers of the latter to define relevant market [44]. In a narrow interpretation of this clause the Court concluded that the abovementioned powers can not be performed by the judiciary; the High Commercial Court therefore exceeded the limits of its competence by challenging the definition of relevant market made by the Committee. In particular, the Court noted:

«Under Article 7 of the Law on the Antimonopoly Committee of Ukraine the definition of product market as well as dominant position of an undertaking on such market constitutes an exclusive competence of the Antimonopoly Committee of Ukraine and can not be performed by other state bodies. In contradiction with the above provisions and contrary to Article 19, item 2 of the Constitution of Ukraine that envisages that state bodies and their respective officials shall act within the limits of their respective competence established by law and the Constitution commercial courts defined relevant product markets…and dominant position …; [commercial courts] also defined the relevant market as «central drainage system» while the Antimonopoly Committee concluded that the relevant market was «industrial water cleaning»« [45].

The above decision clearly limits the scope of judicial review restricting the judiciary in its ability to challenge economic qualifications made by the Committee. It appears that the Supreme

Court intended to ensure the proper balance of powers between the Committee and the judiciary in the first place. However, as welcome as intention is, the decision still raises serious controversy. Restrictive provisions of Article 7 of the Law on the Antimonopoly Committee can be justified as long as they apply strictly to state bodies in the meaning of public entities [46]. An obvious intent of such provisions is to restrict ability of governmental agencies to interfere with the Antimonopoly Committee decision-making. Restricting ability of the judiciary to check the basis of decisions taken by the Committee appears is something completely different. Lack of judicial control in this regard can turn to be equally harmful.

At the same time, the Supreme Court of Ukraine insisted on maintaining the standard of proof imposed on the Antimonopoly Committee of Ukraine with the same rigour [47]. Having found the lack of sufficient proof in the Committee decision the Supreme Court showed greater tolerance towards judicial review of the substantive assessment on the verge of facts and law. The case concerned annulment of the Antimonopoly Committee decision on dominance by the Commercial Court of the City of Kiev in the first instance; The High Commercial Court confirmed the judgement. Both Commercial Court and the High Commercial Court annulled the Committee decision on the grounds of error of law as well as insufficient proof of evidence to support the finding of dominance. The first instance Court found the Committee to be in breach of the Methodology for establishment of the dominant position [48] which is in itself the rule of law. In addition, the Court established that the Committee infringed evidence collection rules of Article 41 of the Law on Protection of Economic Competition [49]. The Committee's definition of relevant product market, geographic market and assessment of major competitions, consumers and entry barriers was found not to be based on sufficient evidence. The Court, therefore, ruled that «the Committee failed to present sufficient evidence to support its findings» [50]. The High Commercial Court of Ukraine upheld the judgement on appeal. It concluded that

«…the court of first instance was right to conclude on absence of sufficient evidence to support the finding of dominance… and, therefore, [support of] respective legal qualifications of acts» [51].

The Antimonopoly Committee appealed the decision to the Supreme Court of Ukraine. In its appeal the Committee argued the contested decision to contradict the established practice of the Supreme Court of Ukraine on application of the rule of law. The Committee also contested different interpretation by the High Commercial Court of one and the same rule of law in the identical cases [52]. However, these arguments were not upheld on appeal. The Supreme Court concluded that different application by the High Commercial Court of one and the same the rule of law occurred in cases which were not identical in nature and therefore had no relevance whatsoever for the subject matter of contested decision. The Court further dismissed the argument by pointing out that the case referred to by the Committee raised different aspects of competition law that the dominant position. Therefore, it could, by no means define the circumstances under which an undertaking may be considered dominant and establish the standard of proof imposed on the Committee in dominant position cases [53].

Despite their practical value, the abovementioned judgements of the Supreme Court leave many questions unanswered. It appears that the Court deliberately refrained from going into a deeper discussion on the scope of standard of proof imposed on the Antimonopoly Committee and the scope of judicial review applied to its substantive assessment. Ambiguous as it is, existing system of judicial review of the Committee decision remains rather fragmented. As considerable number of its economic qualifications goes unchecked the Committee is widely engaged in discretionary interpretation of the facts and law. This results in increasing risk of substantive assessment errors and unjustified decisions made by the Committee. In its both

judgements the Court avoided explicit conclusion on the factual grounds of the Committee decisions; nowhere in the decision are they recognised as a subject to judicial review equal to the rules of law.

At the same time, the Court judgement in case No. 39/225 significantly contributed to raising the standard of proof imposed on the Antimonopoly Committee. In fact, the judgement implicitly suggests that the Antimonopoly Committee should be more careful in analysing the facts and evidence upon which it bases its findings. The Committee should also be prepared to show more diligence in presenting convincing evidences in decisions on economic issues such as dominant position or relevant market. In the past, the Committee has not always ensured completeness and cohesion of evidence in its conclusions. Therefore, in cases where the complex economic assessment was involved verification of underlying reasoning appears particularly problematic.

The judgement of the Supreme Court in case 39/225 may provide additional (albeit rather laconic) guidance for the judiciary on how to expand judicial control over the Committee decisions. It is beyond doubts that a more thorough control is needed. The purpose of a diligent scrutiny is not to overturn the higher number of the AMC decisions; much less to substitute them with that of the judiciary. The rigorous verification should rather serve to develop clear boundaries of the judicial review and ensure that the standard of proof imposed on the Antimonopoly Committee is sufficiently high to justify its decisions.

References

1. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, [2010] OJ C 83, Article 263 (ex Article 230 TEU).
2. Council Regulation (EC) No 139/2004 of 20 January 2004 on the control of concentrations between undertakings (the EC Merger Regulation), OJ L 24, 29.1.2004, P. 1–22.
3. Case T-221/95, Endemol Entertainment Holding BV v Commission [1999] ECR II-1299 [1999] 5 CMLR 611, para 106; Joined Cases C-68/94 and C-30/95 France and Others v Commission [1998] ECR I-1375, paras 223, 224.
4. Case T-342/99, Airtours plc v. Commission, [2002] ECR II-2585, [2002] 5 CMLR 317.
5. Case T-310/01, Schneider Electric SA v. Commission, [2002] ECR II-4071, [2003] 4 CMLR 768.
6. Case T-5/02 Tetra Laval v. Commission, [2002] ECR II-4381, [2002] 5 CMLR 1182.
7. Case T-464/04 Independent Music Publishers and Labels Association (Impala) v. Commission, [2006] ECR II-2289.
8. Where the Commission's decision is annulled, the concentration in question must be considered again, based on the new market conditions.
9. Treaty On European Union and Treaty Establishing the European Community, consolidated versions, 29 December 2006, O.J. (C321) E/1 (2006), Article 230.
10. See C. BELLAMY, Antitrust and the Courts, Roundtable, in 1998 Annual Proceedings of the Fordham Corporate Law Institute (New York, Juris Publishing, 1998), at P. 389.
11. Case C-12/03P Commission v. Tetra Laval BV [2005] ECR I-987, para 39.
12. Case T-310/01 Schneider Electric SA v Commission [2002] ECR II-4071; Case T-5/02 Tetra Laval BV v Commission [2002] ECR –II 4381; Case T-342/99 Airtours plc v Commission [2002] ECR II-2585; Case T-156/98 RJB Mining v Commission [2001] ECR II-337. [check]
13. Case T-342/99 Airtours plc v Commission [2002] ECR II-2585, para 62, 294.
14. Joint cases C-68/94 and C-30/95 France v Commission [1998] ECR I-1375, para 223, 224.

15. See Opinion of the Advocate-General Tizzano in Case C-12/03P, Commission v Tetra Laval, para 86, 89.
16. Joined cases C 68/94 & 30/95, France v. Commission [1998] ECR I-1375, para 228.
17. Case T-342/99, Airtours plc v. Commission, para 294.
18. Case T-310/01, Schneider Electric SA v. Commission, paras 179, 209.
19. Case T-114-02, BaByliss v. Commission [2003], ECR II-1279.
20. See L. PRETE, A. NUCARA, Standard of Proof and Scope of Judicial Review in EC Merger Cases, Id., at p. 695.
21. Case T-5/02 Tetra Laval v. Commission, [2002] ECR II-4381, [2002] 5 CMLR 1182.
22. Case T-5/02 Tetra Laval v. Commission, at para 155.
23. See L. PRETE, A. NUCARA, STANDARD of Proof and Scope of Judicial Review in EC Merger Cases, at p. 695.
24. See T. REEVS, N. DODOO, Standards of Proof and Standards of Judicial Review in European Commission Merger Law, 29 Fordham Int`l Law Journal, 2006, at p. 159-160; M. CLOUGH, The Role of Judicial Review in Merger Control, 24 NWJILB, 2004, at p.732-734; Y. BOTTEMAN, Mergers, Standard of Proof and Expert Economic Evidence, 2 J. Competition L. & Econ, 2006, at p.80-83; L. PRETE, A. NUCARA, Standard of Proof and Scope of Judicial Review in EC Merger Cases: Everything Clear After Tetra Laval, 26 ECLR, 2005, at p. 692.
25. Case C-12/03 P, Commission v Tetra Laval BV [2005], ECR I-987.
26. Opinion of Advocate General Tizzano in the case C-12/03 P, Commission v Tetra Laval BV [2005], ECR I-987, para 73-74.
27. Opinion of Advocate General Tizzano, at paras 87-89.
28. The Constitution of Ukraine, Article 42; the Law on Protection of Economic Competition, Article 55.
29. O. MELNYCHENKO notes conflicting decisions taken by district general court and district commercial court in one and the same case. See O. MELNYCHENKO, The Court of Special Jurisdiction, 1 Competition, 2004, at p. 45.
30. Under Article 12 of the Commercial Procedural Code of Ukraine, commercial courts hear cases involving claims on behalf of the bodies of the Antimonopoly Committee of Ukraine in all issues under their respective competence; the Law on Protection of Economic Competition, Article 60.
31. Commercial Procedural Code of Ukraine establishes the right of referral to commercial courts in economic entities and private (individual) entrepreneurs. Commercial Procedural Code of Ukraine dated 06 November 1991, Article 1 (1)(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, N 6, item 56).
32. See O. MELNYCHENKO, Id., at p. 47. At the same time, it should be noted that the Law on Protection of Economic Competition establish jurisdiction of commercial courts over private actions for damages as well as appeals of the Committee decisions (Article 55; Article 60). The question arises, therefore, about the supremacy of the Commercial Procedural Code provisions over more specific Law on Protection of Economic Competition in relation to the jurisdiction of commercial courts to hear competition cases brought by the individuals rather than economic enterprises.
33. Code on Administrative Judiciary establishes jurisdiction of administrative courts over cases involving the state governmental agencies or state (natural) monopolies where relevant regulatory powers have been delegated to such monopolies by respective governmental agencies. See Code on Administrative Judiciary of Ukraine dated 06 July 2005, Article 2 (1) (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005, N 35-36, N 37, item 446).

34. See V. MOYSYK, O. MELNYCHENKO, Protection of economic competition: Ukraine reaches new standard, 3 Competition, 2005,at p. 60-61. On proposals for Competition Court see also J.Jurick, Problems of Kegislatyive Reglamentation of Powersa of the Antimonopoly Committee; Competition Policy and legislationm at p. 6.
35. Direct appeals to the Supreme Court of Ukraine speed up the appeal process as long as there remains only one instance to review the court decision on a final basis instead of existing four.
36. The Constitutional Court ruled on unconstitutionality of provisions of the Law on Judicial System establishing the Court of Cassation of Ukraine. In its decision the Court pointed out «…construction of the system of courts of general jurisdiction shall comply with the stages of judicial process and form of procedure. Based on existing [constitutional] provisions... cassation proceedings can be performed by relevant courts outlined in Article 125 of the Constitution of Ukraine». As a matter of fact, no reference to the Court of Cassation was present in the constitutional provisions outlining the system of courts of general jurisdiction of Ukraine (Article 125 of the Constitution). The Court took narrow interpretation of Article 125 and concluded that cassation procedure can be performed within any existing type of court explicitly referred to in the Constitution. See Judgment of the Constitutional Court of Ukraine in the case No. 1-38/2003 dated 11 December 2003 (Офіційний вісник України dated 02.01.2004 - 2003., № 51, volume 1, p. 280, Article 2705), item 4.2, para 4.
37. See V. Moysyk, O. Melnychenko, at p. 60.
38. See the Law on Protection of Economic Competition (ВВР, 2001, 12, item 64), Article 59, item 1.
39. Id., item 2.
40. See Case 8/26, Judgment of the High Commercial Court of Ukraine dated 27 June 2001 (Постанови ВСУ та ВСГУ, 2003, No. 1). In this case, challenge by the Court of the definition of «monopoly high prices» was based on both factual assessment made by the Committee and legal analysis, which resulted in the Committee decision being annulled on the grounds of both errors of fact and law.
41. See Case 8/26, Judgment of the High Commercial Court of Ukraine dated 27 June 2001 (Постанови ВСУ та ВСГУ, 2003, No. 1); Case 20/225, Judgment of the High Commercial Court of Ukraine dated 26 August 2003 (Адвокат, 2004, No.3); Judgment of the High Commercial Court of Ukraine dated 18 March 2001 (Постанови ВСУ та ВСГУ, 2003, No. 2).
42. See Case No. 20/707-10/254, Judgment of the High Commercial Court of Ukraine dated 28 April 2005 (Постанови ВСУ та ВСГУ, 2005, No. 2). See also O. MELNYCHENKO, Is the Court to Define Relevant Market?, 4 Competition, 2005, at p. 56.
43. Case No. 20/707-10/254, Judgement of the Supreme Court of Ukraine dated 6 September 2005 (Інформаційний Лист ВГСУ № 01-8/2450 dated 13 December 2005), para 10.
44. The Law on the Antimonopoly Commitee of Ukraine, Article 7, para 11 (ВВР, 1993, No.50, item 473).
45. Case No. 20/707-10/254, Judgement of the Supreme Court of Ukraine dated 6 September 2005, para 10-11.
46. Under the cited provisions powers of the Antimonopoly Committee of Ukraine to define relevant market and dominant position of an undertaking on such market shall not be performed by any other state bodies (the Law on the Antimonopoly Committee of Ukraine, Article 7, para 20 (ВВР 1993, No.50, item 472)).
47. Case No. 39/225, Judgment of the Supreme Court of Ukraine dated 13 September 2005 (Інформаційний Лист ВГСУ № 01-8/2450 dated 13 December 2005).

48. Resolution of the Antimonopoly Committee N 49-p On Approval of the Methodology for Establishment of the Dominant Position dated 05 March 2002 (Офіційний вісник України dated 19.04.2002 - 2002 p., № 14, p. 396, item 778).
49. The Law on Protection of Economic Competition, Article 41, 1-3 (ВВР, 2001, No.12, item 64).
50. Case No. 39/225, Judgment of the Commercial Court of the City of Kiev dated 9 November 2004 (Інформаційний Лист ВГСУ № 01-8/2450 dated 13 December 2005).
51. The words «legal qualification of acts» referred to abuse of dominant position established by the Antimonopoly Committee in its contested decision. Case No. 39/225, Judgment of the High Commercial Court of Ukraine dated 26 April 2005 (Інформаційний Лист ВГСУ № 01-8/2450 dated 13 December 2005), para 38.
52. The Antimonopoly Committee contested different application by the High Commercial Court of Articles 1 and 12 of the Law on Protection of Economic Competition and the Methodology for Establishment of the Dominant Position in another case involving annulment of the Committee decision (Case No. 38/308, Judgment of the High Commercial Court of Ukraine dated 3 February 2003). The Committee argued the Case 38/308 to be identical in nature with the contested Case No. 39/225.
53. Case No. 39/225, Judgment of the Supreme Court of Ukraine dated 13 September 2005, para 13.

Харкова Л.О.*

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР УКРАЇНИ: МИТНИЙ СОЮЗ ЧИ ЗОНА ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ?

The offered research provides consideration of the problem of choice of integration vector of Ukraine of today, analyses of appropriateness of European or Eurasian choice for Ukraine, advantages and disadvantages from creation of free trade zone with EU or membership in Customs Union with Russia, Belorussia and Kazakhstan.

В предоставленном исследовании рассмотрена проблема выбора интеграционного вектора Украины на современном этапе, проанализирована целесообразность европейского или евразийского выбора для Украины, преимущества и недостатки от создания зоны свободной торговли с ЕС или членства в Таможенном союзе с Россией, Белоруссией и Казахстаном.

У наведеному дослідженні розглянуто проблему вибору інтеграційного вектору України на сучасному етапі, проаналізовано доцільність європейського або євразійського вибору для України, переваги та недоліки від створення зони вільної торгівлі з ЄС або членства у Митному союзі з Росією, Білоруссю та Казахстаном.

Ключові слова: ЄС, Митний союз, зона вільної торгівлі.

Відомо, що вже не перший рік Україна має намір вступити у міжнародні економічні союзи. Власне, головним напрямом з моменту отримання незалежності була визначена Європа, а першим істотним кроком стало приєднання України до СОТ.

З іншого боку, Україна тісно співпрацює з СНД, а отже має можливості розвитку та інтеграції у цьому векторі. За попередніми домовленостями у грудні 2011 року має відбутися саміт «Україна – ЄС», на якому очікується первинне твердження угоди про асоціацію з Євросоюзом та про зону вільної торгівлі.

В той же час Україну наразі «запрошують» вступити до Митного союзу, в який входить Російська Федерація, Білорусь та Казахстан. Проте вступ до одного з союзів через низку політичних та економічних факторів фактично виключає можливість України вступити до іншого. Отже наразі Україна постала перед вибором який з векторів подальшої інтеграції обрати. Більш детально переваги та недоліки кожного з них розглянемо далі.

Створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС належить до стратегічних цілей двостороннього торговельно-економічного співробітництва між Україною та ЄС і є логічним продовженням позитивних тенденцій у їх двосторонньому товарообігу в останні

* аспірантка кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: проф. Шнирков О.І.

© Харкова Л.О., 2011

роки. Крім того створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі в разі затвердження стане складовою частиною угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Переговорний процес зі створення зони вільної торгівлі розпочався у березні 2007 р. Станом на листопад 2011 року відбувся 21 раунд переговорів, на яких було врегульовано всі спірні питання за 15 напрямами: 1) торгівля та сталий розвиток; 2) тарифна пропозиція; 3)торгівля товарами; 4) торговельні відносини в енергетичній сфері; 5) митні питання, сприяння торгівлі та протидія шахрайству; 6) інструменти торговельного захисту; 7) технічні бар'єри в торгівлі; 8) антимонопольні заходи та державна допомога; 9) торгівля послугами, заснування компаній, рух капіталу та платежів; 10) інтелектуальна власність;11) географічні зазначення; 12) державні закупівлі; 13) санітарні та фітосанітарні заходи; 14) врегулювання суперечок та інституційне забезпечення; 15) транспарентність.

Крім того, за результатами переговорів досягнуті домовленості, які відкривають шлях для відповідних технічних процедур по підготовці Угоди про асоціацію до підписання. Єдине питання, яке наразі залишається невирішеним – європейські прагнення та європейська перспектива України.

Майбутня всеохоплююча та поглиблена зона вільної торгівлі ґрунтуватиметься на таких принципах:

1. відповідність вимогам СОТ;
2. поступове досягання п'яти свобод (рух товарів, послуг, капіталу, знань та частково – робочої сили);
3. чітке визначення перехідних періодів;
4. асиметрія, або відносна взаємність;
5. мораторій на введення нових торговельних обмежень [4].

Крім того, положення щодо створення зони вільної торгівлі визначатимуть правову основу для регуляторного наближення, що є умовою поступового входження економіки України до спільного ринку ЄС.

Варто зазначити, що про проєвропейський курс в Європу йшлося ще за часів розпаду СРСР. Пік орієнтації України на Європу припав на початок 90х років разом з незалежністю і перетворенням ЄЕС з регіонального економічного союзу на уніфікований ЄС. Саме з тих пір для будь-якої вітчизняної влади стали традиційними заяви про курс на членство у Євросоюзі та НАТО.

Новий поштовх євро-оптимізму надала помаранчева революція, коли багато хто вважав, що в країні нарешті утвердився прозахідний курс, а Брюссель справді був готовий робити кроки назустріч.

Проте з пожвавленням світових товарних ринків у 2003-2004 роках ЄС почав поступово закриватися від українського імпорту. Одним із характерних прикладів стали запроваджені на піку попиту захисні заходи проти металу з України. І досі на єврорінки, незважаючи на вступ до СОТ, поставляються в основному українські металеві напівфабрикати (товарна сталь), а не готова продукція – прокат.

Аналіз товарної структури українського експорту в ЄС показує, що в ньому переважають капіталомісткі товари стандартної якості (продукція чорної металургії), частка промислових виробів за період 2000-2008 роки зменшилась в 1,5 рази, зате збільшилась частка експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва майже в 2 рази - до 13 %, тобто галузі , які використовують дефіцитні для України енергетичні ресурси (вітчизняне сільське господарство – найбільш енергомістке в Європі). Невисоку частку займають товари з високою місткістю людського капіталу.

В імпорті з ЄС зростає частка споживчих товарів, яка досягла піку в 2008 році, коли почалась валютно-фінансова криза, що спостерігалось і в кризу 1998 року. Це свідчить про те, що вітчизняна структура виробництва споживчих товарів за міжкризовий період суттєво не змінилась. Це відрізняє економіку України від країн Центральної та Східної Європи, де споживчий імпортний бум закінчився в середині 90-х років, і почався період інтенсивних прямих іноземних інвестицій у створення нових товарів на споживчому ринку цих країн, що дало їм змогу тільки незначно девальвувати національну валюту.

На думку експертів, зона вільної торгівлі не відкриє західних ринків для вітчизняної продукції, хоча в той же час існує можливість посилення західних імпортних позицій на ринках вітчизняної продукції. Здебільшого мова йде про сегмент харчової продукції, готових машин та устаткування, проти імпорту яких зараз (незважаючи на СОТ) в Україні діє низка захисних мит.

Формально у рамках СОТ та зони вільної торгівлі встановлено вільний рух товарів. Однак не слід забувати про те, що в Європі діють різноманітні технічні методи регулювання якості імпортованої продукції. Одним із таких методів є нормативний пакет REACH (Реєстрація, Оцінка та Авторизація Хімікатів) регламент ЄС, що діє з 2007 року, який регламентує запити до хімічного складу товару. Наша промисловість багато у чому використовує застарілі технології, і за останні кілька років сертифікацію за нормами REACH пройшло всього кілька вітчизняних заводів. Отже існує ймовірність того, що українські товари наразі не будуть конкурентоспроможними на європейських ринках.

В ЄС держави мають приблизно однакову структуру економіки , що створює добрі перспективи для конкуренції, від якої виграють споживачі, так і виробники, з огляду на ефект масштабу. На даний момент часу українська економіка доповнює економіки країн ЄС, постачаючи, в основному сировинні товари, які є енергомісткими та капіталомісткими товарами, що ,в свою чергу, спричиняє інтенсивне використання дефіцитних для України факторів виробництва, а відповідно їх подорожчання.

В країнах ЄС переважає зовнішня торгівля на основі моделі внутрішньогалузевої торгівлі, а в Україні переважає міжгалузева торгівля, яка домінувала в Європі на початку XX століття. Для підвищення ефективності варто використовувати українську робочу силу, яка має достатньо високий рівень освіти та кваліфікації, тому інвестиції, кредити повинні скеровуватись та стимулюватись державою у трудомісткі технологічні галузі економіки.

Організаційне зближення з Євросоюзом може привести до розширення фінансово-економічної підтримки з його боку, наблизити запровадження безвізового режиму і, власне, асоціацію України з ЄС, що стане принципово новим етапом інтеграції.

Щодо торгівлі, якщо Україна має намір досягти швидких, але короткострокових результатів, то структура зовнішньої торгівлі та внутрішнього виробництва повинна залишатись такою, якою вона є сьогодні, а довгострокові ефекти для стабільного економічного зростання та високого рівня ВВП на душу населення можуть бути досягнуті тільки з більш ефективними країнами Європейського Союзу, і відповідно зона вільної торгівлі з ЄС дозволить, насамперед, провести інвестиційну революцію в Україні, які б дали можливість використати недооцінений людський капітал і забезпечити внутрішньогалузеву модель міжнародної торгівлі, без чого вступ в Європейський Союз досягнути неможливо в найближчій перспективі.

В той же час за роки незалежності Україна зробила певні кроки і в сторону інтеграції з СНД. 19 вересня 2003 р. Україна разом з Росією, Казахстаном та Білоруссю підписала Угоду про формування Єдиного економічного простору. На даний час Україна бере участь у формуванні Єдиного економічного простору з урахуванням застереження, висловленого

в момент підписання і ратифікації Угоди про формування ЄЕП, яке обмежує участь в угодах, які суперечать Конституції і міжнародним зобов'язанням України.

Відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 20 травня 2005 року «Про формування Єдиного економічного простору» № 952 від 15.06.2005р. основною метою участі України у формуванні та функціонуванні Єдиного економічного простору є створення зони вільної торгівлі без вилучень і обмежень, з урахуванням норм і принципів СОТ, а також вимог, що випливають з інтеграції України до Європейського Союзу.

Першочерговим етапом створення ЄЕП Українська сторона завжди вважала формування зони вільної торгівлі без вилучень та обмежень, так, як це передбачено Угодою про формування Єдиного економічного простору та Концепцією формування ЄЕП і які, нажаль, мають місце сьогодні, що буде розглянуто надалі. При цьому головними елементами зони вільної торгівлі повинні бути скасування і незастосування надалі у взаємній торгівлі експортного мита, кількісних обмежень, вилучень з режиму вільної торгівлі, обмежене застосування антидемпінгових, компенсаційних і спеціальних захисних заходів.

В той же час 5 липня 2010 року між Російською Федерацією, Білоруссю та Казахстаном було створено Митний союз, який наразі набирає обертів. До заходів, які було запроваджено в межах Митного союзу, серед іншого, відносяться скасування митного контролю між країнами – учасницями, уніфікація митної політики, скасування взаємних захисних заходів (зборів і спец розслідувань) між учасниками.

Щодо України, не дивлячись на запрошення України у Митний союз, він нещодавно запровадив захисні заходи проти імпорту української продукції. Мова йде про трубну продукцію, а також поліамідну технічну нитку - скловолокно, столових приладів, машинобудівних кріплень і кріпильних виробів. Такі дії Митного союзу експерти вважають відповіддю на небажання України вступати у Митний союз [1]. Такі захисні заходи є доволі відчутними для України, оскільки 40% товарів експортується саме до країн Митного союзу, у тому числі 28,5% з яких до РФ, і разом з їх введенням існує можливість витіснення українського експорту із зазначених ринків.

Втім такі захисні заходи проти імпорту різної продукції з України були запроваджені не вперше. Так, наприклад, проти ввезення труб до Російської Федерації вже багато років діють антидемпінгові мита, обмеження стосуються і інших товарних груп таких як, наприклад, продукти харчування.

В той же час, поки тривали переговори щодо підписання угоди про асоціацію України з ЄС в екстреному порядку відбулися 2 події. По-перше, в Донецьку (18.10.2011) президентами України і Російської Федерації підписано низку двосторонніх документів, які стосуються питань перетину кордону між країнами та перевезення через них товарів (з метою так би мовити «спрощення процесу проходження кордону») і по – друге, цього ж дня в Санкт-Петербурзі прем'єр-міністрами урядів України і Росії було підписано договір про зону вільної торгівлі в рамках СНД.

До речі, слід нагадати, що 15 квітня 1994 року Україною була вже підписана Угода про створення зони вільної торгівлі в СНД. Однак, як засвідчують результати зовнішньоторговельних зв'язків минулих років, не зважаючи на обнадійливі обопільні вигоди в переважно взаємнобезперешкодному (безбар'єрному) доступу продукції на внутрішні ринки країн зона вільної торгівлі СНД виявилася, зокрема для України, – анемічною.

Оскільки Росія (будучи для України одним із найбільш потужних партнерів у зовнішньоторговельних відносинах, наряду з прагматично-перманентним завищенням цін на імпортовані Україною енергоносії) є однією з основних країн експорту України, то

шляхом запровадження мита на десятки найбільш важливих найменувань потенційного вітчизняного експорту – вона фактично блокувала для України вигоди, передбачувані статусом ЗВТ.

Отже, які перспективи відкриваються, що надасть поновлена Санкт-Петербурзькою угодою зона вільної торгівлі в рамках СНД для України?

В цьому відношенні висловлюються різні точки зору. Зокрема, зазначається, що підписання договору про ЗВТ в рамках СНД надасть друге дихання як прихильникам, так і противникам вступу України до Митного союзу. До якого то шляхом обіцянок, то острахом застосування економічних санкцій, намагаються «запросити» нашу країну.

Неоднозначні думки і прогнози щодо участі України в ЗВТ висловлюються з боку вітчизняних та зарубіжних фахівців і експертів. Зокрема, з погляду чільного представника Національного інституту стратегічних досліджень (першого заступника директора Жаліло Я. А.), якщо раніше підписані двосторонні угоди з країнами СНД в дійсності не відігравали ключової ролі в розширенні економічних відносин, а то і взагалі не виконувались, то відтепер з новопідписаною угодою про ЗВТ на теренах СНД буде євроіснування торгівлі (тобто вона матиме європейське обличчя), і її створення – це альтернатива створенню Митного союзу. Така угода однозначно надасть поштовху для поліпшення зовнішньоторговельного сальдо України [5].

Щодо переваг, які Україна може отримати від вступу до Митного союзу. Серед таких переваг варто виділити зниження цін на природний газ, яке обіцяє РФ. Однак наскільки Україна виграє від цього сказати досить важко, оскільки невідомо в якій формі буде діяти така знижка у формі відмінної ціни, чи як це зроблено наразі, у формі відстрочки платежу, який може бути затребуваний до оплати у будь який момент.

Крім «газового питання», це, теоретично, спрощення поставок української продукції на три найбільших національних ринки СНД. Однак слід зауважити, що вже в 1994 році укладена Угода про вільну торгівлю між Україною та Росією передбачала можливість вилучення з режиму вільної торгівлі товарів, які згідно з законодавствами обох держав підпадають під дію експортного тарифу або підлягають квотуванню та ліцензуванню. Гарантій щодо того, що таке вилучення не матиме місце при вступі України до Митного союзу, немає, тим більше враховуючи те, що за останні роки такому вилученню підлягали десятки товарних позицій України і тому, що вступ до Митного союзу стане перешкодою до інтеграції України в Європу.

До однозначних позитивів можна віднести можливість спільних дій як на регіональному ринку СНД, так і у «далекому зарубіжжі». Це особливо важливо, тому що під час кризи глобальний попит на всі основні товари впав, і найбільші країни-виробники намагаються за будь-яку ціну підвищити збут своєї продукції, що добре помітно на прикладі експансії Китаю у країнах СНД.

У цілому промисловість України виграє від будь-якого зближення з Митним союзом. Особливо це стосується машинобудування, гірничо-металургійного комплексу, а також АПК – харчової і легкої промисловості [3]. Однак важко прогнозувати, чи буде такий ефект довготривалим.

Висновки: Україна наразі зайняла позицію багатовекторності. На офіційному рівні Україна допустила участь у МС за формулою «3+1» – на особливих умовах, декларуючи те, що асоціація з Європою все ж таки залишається її стратегічною метою. Як і слід було очікувати, Митний союз не пішов на такий крок.

Наразі питання залишається не вирішеним. Обидва вектори мають свої «за» та «проти». Укладення угоди про асоціацію ймовірно має стати останнім реальним шансом

України через певний час стати членом Європейського Союзу. Такого шансу ми не повинні втратити.

З іншого ж боку, підписання Санкт-Петербурзької угоди дає сподівання на те, що ЗВТ з СНД нарешті запрацює, що суттєво покращить торгівельне сальдо України. Однак, спірним залишається питання, яка роль залишиться Україні в разі, якщо її європейські сподівання не підтвердяться. Залишається сподіватися на значимість для України створення і адекватного використання можливостей та створення таких ЗВТ з СНД та ЄС.

Література:

1. Митний союз тисне на українських експортерів// Економічна правда. - 2011. - Доступно з: http://www.epravda.com.ua/news/2011/06/1/287683/view_print/
2. Порядок денний асоціації Україна – ЄС. – Доступно з; http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/2010_association_agenda_priorities_en.pdf
3. Официальная статистика СНГ и Украины. – Доступно с: http://marketing.rbc.ua/section/48
4. Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС. – Доступно з: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/trade_relation/free_trade_agreement/index_uk.htm
5. Туглук В., Громов О. «Ми потрібні СНД. А хто потрібний нам?» – Урядовий кур'єр № 196 від 22 жовтня 2011 року

Чорнобай Д.В.*

МІЖНАРОДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОМІРНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВІ

The article is dedicated to International liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by European law (International liability in case of loss from transboundary harm arising out of hazardous activities).

Інститут міжнародної відповідальності за правомірну діяльність своїми механізмами покликаний забезпечувати життя на Землі. Останнім пунктом на сьогоднішній день у розвитку цього правового явища є Резолюція Ради Безпеки ООН 1809 (2011). В ній зазначено, що вода має найважливіше значення для виживання людини, однак мільярд людей у світі не має доступу до питної води. У зв'язку з цим Парламентська Асамблея відзначає, що на Йоханнесбургському саміті в 2002 році було сформульовано завдання: до 2015 року скоротити на половину кількість людей, що не мають доступу до питної води. При цьому Асамблея посилається на свою резолюцію 1693 (2009) «Вода: стратегічний виклик для Середземномор'я», а також на пропозиції, внесені парламентами на 5-у Всесвітньому водному форумі, що відбувся у Стамбулі 19 березня 2009 року, на якому акцент був зроблений, зокрема, на ролі парламентаріїв в розробці правил раціонального використовування водних ресурсів, водопостачання, поширення дотримання права на воду і реалізації політики водокористування. Окрім цього, Асамблея висловлює занепокоєння, що уряди у своїй заяві від 22 березня 2009 року не визнали право на воду і санітарію як одне з прав людини. Асамблея відзначає, що 28 липня 2010 року Організація Об'єднаних Націй визнала доступ до води і санітарії як одне з найважливіших прав людини, і що 30 вересня 2010 року. У зв'язку з висловленим, Асамблея рекомендує урядам держав-членів Ради Європи і держав, що не є членами: визнати, що доступ до води є одним з найважливіших прав людини (резолюція 64/292 від 28 липня 2010 року Генеральної асамблеї ООН і резолюція 15/9 від 30 вересня 2010 року Ради з прав людини ООН); застосовувати, а при необхідності і переглянути, норми міжнародного водного права; проаналізувати системи сумісного управління трансграничними річками і водоносними шарами; та інше [1].

Людство великими темпами втрачає ресурси планети через ряд факторів, серед яких чи не найперше місце посідає проблема трансграничного забруднення навколишнього середовища. Зараз гостро постало питання вичерпання запасів води – природа заставляє відповідати за правомірні дії людства, суд її жорстокий та не підлягає оскарженню.

А як все починалось на території Європи:

У європейському праві існує велика кількість документів, що стосуються міжнародної відповідальності за правомірну діяльність, направлених на вирішення проблем у великій кількості сфер людської діяльності. Проте приведемо лише головні і найважливіші, в яких в подальшому виявлялося джерело для нових формулювань норм та удосконалень

* здобувач кафедри порівняльного та європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Білас І.Г.

© Чорнобай Д.В., 2011

попередніх таким чином, щоб вони були прийнятними для усіх держав-учасниць. Вважаємо за необхідне проаналізувати основні європейські акти в цій сфері.

Конвенція Лугано про цивільну відповідальність за збиток від діяльності, небезпечної для навколишнього середовища була прийнята під егідою Ради Європи в 1993 році. Її завданням було забезпечення адекватної компенсації за ушкодження від діяльності, небезпечної для навколишнього середовища, в ній передбачені заходи по запобіганню і відновленню. Вона застосовується до інцидентів на території держави-учасника, незалежно від того, де був нанесений збиток, а також до інцидентів за межами такої території, до транспортування по трубопроводах, а також до транспортування, здійснюваного виключно на установці або на місці, неприступному для населення, коли вона є допоміжною і не охоплюваною частиною інших видів діяльності [2].

Київський протокол про цивільно-правову відповідальність і відшкодування збитку, викликаного трансграничною дією промислових аварій на трансграничні води, був офіційно прийнятий і підписаний 22 державами на Конференції міністрів «Навколишнє середовище для Європи» в Києві, Україна, 21 травня 2003 року. Передбачає всесторонній режим цивільної відповідальності, адекватне і негайне відшкодування збитку, викликаного трансграничною дією промислових аварій на трансграничні води.

Аварії останнього десятиріччя в Європі і у всьому світі, висунули на перший план питання про ефективність стратегій по запобіганню таких катастроф і підкреслили необхідність перегляду політики у сфері міжнародної відповідальності за правомірну діяльність. Як на європейському, так і на міжнародному рівні почали здійснюватися заходи по зміцненню запобіжних заходів в області охорони оточуючого середовища, як життєвонеобхідного чинника людського існування. Після європейських аварій в Іспанії, Румунії і Швеції в жовтні 2000 року Європейська Комісія прийняла Повідомлення про безпечну роботу в добувній промисловості: по слідах аварій на шахтах [3], затверджене в резолюції Європейського Парламенту в 2001 року [4] в липні. В цих документах стисло висловлений загальний напрям, в якому передбачається розвиток правових норм щодо подальшого співробітництва, з метою усунення існуючих прогалин і запобіганню аваріям в майбутньому.

Відповідальність за правомірну діяльність в європейському праві регулюється низкою директив, серед яких:

1. Директива Seveso II. В результаті огляду міжнародного права європейських країн була проведена значна робота перегляду підходів по запобіганню аварій. Головні зміни і досягнення країн регіону призвели до внесення змін в Директиву Seveso II, яка отримала продовження в Директиві 2003/105/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 16 грудня 2003 року. Найважливішим доповненням до сфери дії Директиви стало включення ризиків, пов'язаних з діяльністю по зберіганню і переробці в добувній промисловості, ризиків, пов'язаних з піротехнічними і вибуховими речовинами, а також із зберіганням азотнокислого амонію і добрив на основі азотнокислого амонію.

2. Директива по управлінню відходами добувної промисловості

В ході подальшого удосконалення Директиви Seveso II, Комісія висунула нову законодавчу ініціативу про управління відходами добувної промисловості, внаслідок чого була допрацьована Директива Європейського Парламенту і Ради 2006/21/ЄС від 15 березня 2006 року про управління відходами добувної промисловості, а в Директиву 2004/35/ЄС були внесені поправки.

Важливим елементом Директиви є те, що в ній вимагається, щоб оператор споруди для відходів обслуговуючої добувне підприємство, представляв фінансову гарантію або її

еквівалент в порядку, який повинен бути узгоджений з державами-учасницями, для забезпечення того, щоб всі зобов'язання виконувалися, включаючи і зобов'язання, пов'язані із закриттям споруди для відходів і роботою після його закриття (стаття 14).

3. Новий проект документу про якнайкращі доступні технічні методи.

Третім важливим досягненням нормотворців була підготовка довідкового документу про якнайкращі доступні технічні методи (НДТМ), в якому описуються якнайкращі доступні методи управління відходами для зниження повсякденного забруднення і для запобігання або зниження числа аварій в добувному секторі у зв'язку з Директивою IPPC. Документ НДТМ по управлінню відходами збагачення і порожньою породою в добувній промисловості був завершений в липні 2004 року [5].

Важливо відзначити, що за останні роки в безпеці судноплавства також відбулися деякі зміни: після аварії Erika більше не дозволяється використовувати однокорпусні нафтові танкери, а старі судна повинні щорічно проходити перевірку.

4. Директива про екологічну відповідальність.

Європейське Співтовариство прийняло режим, визначений в Директиві 2004/35/ЄС, що містить концепцію екологічної відповідальності на основі принципу «забруднюючий платить», з метою запобігання і ліквідації шкоди оточуючого середовища. Директива набула чинності 30 квітня 2004 року, і до 30 квітня 2007 року вона повинна була відобразитись в національних законодавствах держав-членів [6].

Схема відповідальності застосовується до точно визначених видів професійної діяльності і до інших видів діяльності у випадках, коли оператор винен або проявив халатність. Державні органи влади також несуть відповідальність за забезпечення того, щоб оператори самостійно приймали або фінансували необхідні превентивні заходи або заходи по усуненню шкоди. По умовам Директиви екологічна шкода (збиток) визначається як прямий або непрямий збиток, що наноситься водному середовищу, підпадаючий під дію законодавства Співтовариства про управління водними ресурсами; прямий або непрямий збиток, що наноситься видам і природному середовищу, що охороняється на рівні Співтовариства Директивою про охорону диких птахів від 1979 року або Директивою по захисту незаселених середовищ 1992 року; пряме або непряме забруднення землі, що створює значний ризик для здоров'я людини [7].

Текст Директиви формулюється таким чином: Стаття 2.

1. «екологічний збиток» означає:

(a) збиток, що наноситься видам і природному середовищу, що охороняються, є будь-яким збитком має істотний негативний вплив на досягнення або підтримку сприятливого природоохоронного статусу таких видів і природного середовища. Значність такої дії повинна оцінюватися з посиланням на початкові дані (дані попереднього обстеження). Збиток, що наноситься видам і природному середовищу, що охороняються, не включає раніше встановлену негативну дію, що стала результатом дій оператора які були прямо санкціоновані відповідними органами влади відповідно до положень реалізовуючих статтю 6(3) і (4) або статтю 16 Директиви 92/43/ЄС або статтю 9 Директиви 79/409/ЄС або, у разі природного середовища і видів, що не підпадають під дію права Співдружності, в відповідності з еквівалентними положеннями національного законодавства про природоохоронну діяльність.

(b) збиток водним ресурсам, є будь-яким збитком, що спричиняє істотну негативну дію на екологічний, хімічний чи/або кількісний статус чи/або екологічний потенціал як визначено в Директиві 2000/60/ЄС, вказаних водних ресурсів, за винятком негативної дії у випадках, коли застосовується стаття 4(7) згаданої Директиви;

Принцип відповідальності застосовується до екологічного збитку і при безпосередній загрозі шкоди унаслідок професійної діяльності, коли є можливість встановити причинно-наслідковий зв'язок між шкодою і вказаною діяльністю. В Директиві розрізняються дві доповнюючі одна одну ситуації: професійна діяльність, конкретно згадана в Директиві і інші види професійної діяльності. Перша схема відповідальності застосовується до небезпечних або потенційно небезпечних видів професійної діяльності, перерахованим в Додатку III до Директиви. Це, в основному діяльність в промисловості або сільському господарстві, що покладає обов'язок ліцензування згідно Директиві про комплексне попередження і контроль забруднення діяльність, в ході якої виділяються тверді метали у воду або повітря установки, небезпечні хімічні речовини, що проводять, діяльність по управлінню відходами (включаючи місця поховання відходів і сміттєспалюючі установки) і діяльність, пов'язана з генетично модифікованими організмами і мікроорганізмами.

Відповідно до першої схеми оператор може нести відповідальність, навіть якщо він невинний. Друга схема відповідальності застосовується до всіх видів професійної діяльності, відмінних від перерахованих в Додатку III до Директиви, але тільки якщо завдана шкоди або є безпосередня загроза шкоди флорі і фауні, незаселеному природному середовищу, що охороняється за законодавством Співтовариства. В цьому випадку оператор нестиме відповідальність, тільки якщо він винен або проявив халатність. В Директиві передбачається певне число виключень з екологічної відповідальності, тобто схема відповідальності не застосовується у разі шкоди або безпосередньої загрози шкоди унаслідок збройного конфлікту, природної катастрофи, видів діяльності, на які розповсюджується дія Договору про створення Європейського співтовариства по атомній енергії, діяльності сил національної оборони або міжнародних сил безпеки, або діяльності, що підпадає під дію нині діючих міжнародних конвенцій.

Якщо є безпосередня загроза нанесення екологічної шкоди, компетентні органи, призначені кожною державою-учасником, повинні зажадати, щоб оператор вжив необхідних превентивних заходів, або вжити таких заходів самостійно, і пізніше поставити питання щодо відшкодування понесених витрат. Якщо екологічної шкоди завдано, компетентний орган повинен вимагати, щоб причетний оператор вжив необхідних відновних заходів (визначених на основі правил і принципів, перерахованих в Додатку II до Директиви), або вжити таких заходів самостійно, і пізніше вимагати відшкодування понесених витрат. Якщо відбулося декілька випадків нанесення екологічної шкоди компетентний орган може визначити порядок пріоритетності, згідно якому слід ліквідовувати наслідки.

Директива не зобов'язала операторів забезпечувати фінансову безпеку, таку як страхування, для покриття їх потенційної неспроможності (банкрутства). Проте відповідно до преамбули і статті 14 від держав-учасників потребується заохочування операторів у використовуванні таких механізмів і сприяти розвитку таких послуг.

Коли шкода або загроза нанесення шкоди зачіпає більш ніж одну державу-учасника, такі держави-учасники повинні співпрацювати і приймати сумісні заходи по запобіганню або ліквідації збитку.

5. Пропозиція по Директиві про екологічні злочини.

І, нарешті, слід згадати, що проводиться робота Європейською Комісією по розробці нового законодавчого акту про санкції за екологічні злочини [8]. Пропозиція направлена на створення ефективної системи переслідування в кримінальному порядку (і взаємної правової допомоги між державами-учасниками). В пропонованій Директиві визначається мінімальний ряд серйозних екологічних злочинів, які повинні вважатися кримінальними в всіх країнах Співтовариства, якщо вони скоюються умисно або унаслідок, як мінімум,

халатності, що призвела до серйозних наслідків. Участь в таких діях і підбурювання до них слід розглядати як кримінальний злочин рівної важкості. Детально визначається сфера відповідальності юридичних осіб.

Покарання за такі злочини повинні бути ефективними і пропорційними кримінальними санкціями, що мають також розхолоджуючий ефект, що застосовується до фізичних осіб, тоді як до юридичних осіб повинні застосовуватися кримінальні і некримінальні санкції. За злочини, скоювані при обтяжуючих кваліфікуючих обставинах, такі, як спричинення особливо тяжкої шкоди або з участю злочинної організації, мінімальний рівень максимальних санкцій для фізичних і юридичних осіб також підлягає апроксимації [9].

6. Протокол і Директива про екологічну відповідальність Європейського Союзу. Директива 2004/35, детально представлена в частині II.A.4 цього документа, частково співпадає з Протоколом, хоча наочний обсяг «rationae materiae» цих двох документів розрізняється. Обидва документи регулюють питання, пов'язані з нанесенням збитку навколишньому середовищу. При цьому в Директиві ці питання інтерпретуються в найзагальнішому плані, тоді як в Протоколі – в термінах профілактичних і оздоровчих заходів. В Директиві не розглядається тільки трансграничний збиток, заподіюваний промисловими аваріями, тоді як в Протоколі такий збиток розглядається. Директива передбачає не тільки відшкодування, але і запобігання збитку, і в цьому значенні вона більш широко охоплює проблему екологічного збитку в порівнянні з Протоколом. На відміну від Протоколу в Директиві не розглядаються інші види збитку. В параграфі 14 Преамбули Директиви прямо указується, що Директива не регулює такі питання, як тілесні пошкодження, збиток, заподіяний особистому майну, а також будь-який вид економічних збитків, і не впливає на які-небудь права, що стосуються цих видів збитку. Таким чином, фізичним і юридичним особам, що добиваються відшкодування «традиційних видів» збитку, доцільно звертатися тільки до Протоколу. Як Директива, так і Протокол передбачають фінансову відповідальність оператора за заподіяний збиток і, таким чином, виходять з принципу «платить забруднювач». При цьому в Директиві введено нове поняття публічної відповідальності, згідно якому суб'єкт зобов'язав виконати необхідні реабілітаційні заходи, а державні органи можуть стягнути з нього вартість витрат на реабілітаційні заходи, які вони виконали самі. Таким чином, оператор не несе відповідальності перед особами, яким був заподіяний збиток, як це має місце у разі встановлення цивільно-правової відповідальності. В параграфі 3 статті 3 Директиви прямо указується, що сторони – приватні особи не мають права регресу по відношенню до оператора, що заподіяв збиток. Механізми, передбачені Протоколом і Директивою, можуть мирно співіснувати, оскільки вони регулюють різні види позовів проти оператора. Перший механізм є класичним прикладом застосування режиму цивільно-правової відповідальності, а другий встановлює норми публічного права у сфері відносин між державними органами і операторами. В параграфі 12 Преамбули Директиви указується, що держави-члени повинні мати нагоду залишатися учасниками міжнародних угод, що стосуються цивільно-правової відповідальності, тоді як інші держави-члени не повинні позбавлятися можливості стати учасниками цих угод.

Підводячи до спільного знаменника результати дослідження регіональних міжнародно-правових комплексів європейського права слід відзначити велику кількість розроблених міжнародних нормативно-правових актів, які не рідко пересікаються у сферах регулювання, однак зазвичай є великим тягарем для діяльності операторів, що частково гальмує або взагалі унеможливлює розвиток їх економічної діяльності, що і стає причиною відсутності потрібної підтримки з боку держав. Нині діючі моделі відповідальності

за правомірну діяльність виявляються малоефективними з огляду на встановлений поріг виплат страховими компаніями у разі настання згубних наслідків не забороненої діяльності. Окрім цього, з огляду на показники розвитку економіки країн Європи, за пануючих підходів вирішення проблем інституту відповідальності за правомірну діяльність унеможливлюється втілення в життя механізмів, що реально здатні забезпечити сумісні з життям умови існування флори і фауни або, хоча б, утримати його на вже існуючому рівні.

Аналіз загальних нормативно-правових підходів у практиці Європи щодо інституту відповідальності за правомірну діяльність виявив можливість спрощення і підвищення ефективності нині існуючих моделей відповідальності за шкідливі наслідки дій не заборонених міжнародним правом шляхом покладення основного обов'язку реагування на відповідні державні постійно діючі організації та установи з подальшою компенсацією оператором затрачених на усунення збитків ресурсів. Такий підхід в контексті вирішення проблематики інституту відповідальності за правомірну діяльність відповідає основним вимогам і завданням інституту держави, відповідно до якого на органи державної влади покладається обов'язок захищати та створювати сприятливі умови для існування її громадян, та дозволяє, з погляду оптимальної доцільності, якомога ефективніше забезпечити високий рівень реалізації покладених на інститут відповідальності за правомірну діяльність функцій в умовах нашого життя. Таким чином, загальний вигляд механізму повинен містити наступні складові: держава забезпечує оперативне реагування на загрожуючу шкідливими наслідками ситуацію; оператор, діяльність якого стала причиною загрози чи збитків, відшкодовує затрачений державними органами ресурс; держава, у свою чергу, звітується та контролюється оператором щодо якості виконання взятих на себе обов'язків; потерпілі подають відповідні вимоги до державних установ визначених внутрішнім законодавством країни перебування; країна перебування і країна джерела збитку співпрацюють на дипломатичному, консульському рівнях між собою та єдиним Центром відповідальності за правомірну діяльність при ООН, надають Центру інформацію щодо характеристик необхідної допомоги; Центр разом з оператором проводить контроль за якістю проведених робіт та об'єктивною можливістю рівня їх проведення у відповідності до вимог міжнародного права та права прав людини зокрема. Лише такий механізм, окреслений в загальному вигляді, з огляду на позиції держав щодо механізмів відповідальності за правомірну діяльність, задовольнить вимоги об'єктивної реальності сьогодення та в подальшому.

Список використаної літератури та джерел інформації:

1. Документ: 12538(2011), доклад Комиссии по окружающей среде, сельскому хозяйству, местным и региональным вопросам: г-н Марке.– http://assembly.coe.int/
2. Existing international legal instruments on civil liability applicable to water-related incidents: coverage and possible gaps, MP.WAT/2001/1/Add 2. CP.TEIA/2001/1/Add 2
3. Безпечна робота в добувній промисловості: по слідах аварій на шахтах, COM (2000) 664
4. Безпечна робота в добувній промисловості: по слідах аварій на шахтах, COM(2000) 664 - C5-0013/2001 - 2001/2005(COS)
5. http://eippcb.jrc.es;
6. EU Directive 2006/21/EC on the Management of Waste from the Extractive Industries (The 'Mining Waste Directive'): Consultation Paper on Proposals for Transposition of the Directive in England and Wales, 07COMM04985, Published 17 January 2008

7. http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l28120.htm
8. Про захист оточуючого середовища в рамках кримінального права, COM (2007) 51
9. Материалы семинара 2007 года по трансграничному случайному загрязнению внутренних вод, ответственности и компенсации – вызовы и возможности - http://www.unece.org

Шинкаренко І.В.*

ПОДАТКОВА ГАРМОНІЗАЦІЯ ЯК ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

В цій статті автор досліджує концепцію податкової інтеграції у процесі економічної інтеграції. Метою цієї статті є вивчення та визначення терміну «податкова гармонізація», виокремлення та дослідження окремих стадій гармонізації, аналіз їх співвідношення зі стадіями економічної інтеграції. Стаття базується на результатах попередніх досліджень з цього предмету, проведених іншими науковцями, але при цьому автор робить самостійні висновки та надає власне визначення терміну «податкова гармонізація».

В настоящей статье автор изучает концепцию налоговой гармонизации в процессе экономической интеграции. Целью статьи является изучение и определение термина «налоговая гармонизация», выделение и изучение отдельных стадий гармонизации, а также анализ их соотношения со стадиями экономической интеграции. Статья основывается на результатах предыдущих исследований рассматриваемого предмета, проведенных другими исследователями, но при этом автор делает самостоятельные выводы и дает собственное определение понятия «налоговая гармонизация».

In this article the author examines the concept of tax harmonization during the process of economic integration. The purpose of this article is to study and define the term «tax harmonization», to determine and review stages of tax harmonization and analyze their correlation with stages of economic integration. The article is based on the previous research in respect of the discussed subject but the author also makes own independent conclusions as well as provides definition of the term «tax harmonization».

Економічну інтеграцію країн можна визначити як процес розширення та поглиблення економічних зв'язків та взаємозалежності між країнами [2, с.375]. При цьому аксіоматичним є твердження про те, що передумовою для успішного завершення інтеграції є зняття бар'єрів, які перешкоджають цьому процесу. Більшість науковців, які досліджують економічну інтеграцію, погоджуються, що один з таких бар'єрів, пов'язаний з оподаткуванням. Тобто різні податкові системи та ставки оподаткування обмежують вільний рух товарів (робіт, послуг) та факторів виробництва між країнами, що інтегруються [16, с.3].

* аспірант кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: проф. Шнирков О.І.

© Шинкаренко І.В., 2011

Для позначення зближення податкових систем країн у процесі економічної інтеграції використовують термін «податкова гармонізація» [13, с.270]. Так, процеси формування спільної податкової системи країн, що беруть участь в інтеграційних угрупованнях, нерозривно пов'язані з податковою гармонізацією, адже формування спільної податкової системи відбувається саме завдяки процесам гармонізації. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне детальніше проаналізувати явище податкової гармонізації у контексті міжнародної економічної інтеграції.

В першу чергу слід зауважити, що податкова гармонізація виступала у якості предмета багатьох наукових досліджень. Однак, необхідно констатувати, що єдине та загальноприйняте визначення цього економічного поняття відсутнє. Так, аналіз наукових досліджень показує, що термін «податкова гармонізація» використовується для позначення різноманітних процесів, починаючи від спонтанного зближення податкових систем країн світу під впливом глобалізації та закінчуючи встановленням єдиної податкової ставки. Як наслідок, виникли й різноманітні визначення цього терміну.

Почнемо з аналізу того, як термін «гармонізація» вживається на нормативному рівні, а саме у європейському законодавстві. Так цей термін згадується у статті 94 Амстердамського договору щодо змін до Угоди про ЄС та Угод про заснування Європейського співтовариства та пов'язаних актів. Зокрема, в статті 94 Амстердамського договору зазначається таке: «Рада повинна … затвердити положення щодо гармонізації законодавства у сфері податку з обороту, акцизних зборів та інших форм непрямого оподаткування до тієї міри, до якої така гармонізація є необхідною з метою забезпечення створення та функціонування внутрішнього ринку» [1]. В свою чергу, стаття 95 Амстердамського договору, яка стосується прямого оподаткування, використовує термін «зближення законів», а не «гармонізація законодавства», який вживався щодо непрямого оподаткування [1].

Визначення терміну «гармонізація» нормативно-правові акти ЄС не надають. Однак, з вищенаведених норм можна зробити висновок, що гармонізація вживається у нормативно-правових актах ЄС для позначення більш високого рівня конвергенції податкових систем, ніж суто зближення відповідних законодавчих актів.

Визначення терміну «податкова гармонізація» можна знайти у наукових працях, присвячених процесам зближення податкових систем під впливом процесів економічної глобалізації та інтеграції. Вважаємо за необхідне розглянути ці визначення. Так, Міжнародний податковий глосарій, виданий Міжнародним бюро фіскальної документації (IBFD), визначає податкову гармонізацію як усунення розбіжностей або суперечностей між податковими системами різних юрисдикцій або забезпечення взаємної узгодженості цих розбіжностей або суперечностей [14].

Визначення податкової гармонізації також надає відомий американський економіст Пеггі Б. Масгрейв [10, с.36]. Відповідно до цього визначення гармонізація – це процес погодження національних фіскальних систем з метою забезпечення їх відповідності вирішенню спільних економічних завдань.

Цікавий підхід до визначення податкової гармонізації був запропонований латиноамериканськими економістами Фернандо Велайосом, Альберто Барр'є та Луизом Віллела [12, с.2]. Так, базуючись на визначенні з тлумачного словника, ці економісти визначають термін «гармонізація» як приведення у гармонію, тобто забезпечення належного співвідношення між певними речами, або приведення у погодженість, консонанс двох або більше частин цілого, або речей, що мають знаходитися у погодженому стані. На підставі етимологічного аналізу дослідники роблять висновок, що термін «гармонізація» походить від давньогрецького слова armos, яке означає пристосування або з'єднання. На підставі

цього автори дослідження роблять висновок про те, що гармонізація позначає приведення податкових систем у гармонічний стан, який не повинен розглядатися суто як уніфікація відповідних норм та правил. Проводячи аналогію з музикою, автори звертають увагу, що можна узгодити податкові системи країн без їх уніфікації так само, як можна поєднати різні звуки й досягти гармонічного звучання, яке буде приємним для слухача.

Підводячи підсумок, наведені вище визначення податкової гармонізації досить повно розкривають сутність цього поняття. Якщо поєднати вищенаведені підходи, на нашу думку, можна дати таке загальне визначення податкової гармонізації: під податковою гармонізацією слід розуміти пристосування, яке не обов'язково супроводжується уніфікацією, податкових систем різних країн одна до одної з метою досягнення максимальної ефективності їх спільного функціонування з урахуванням спільних економічних завдань, які мають бути вирішені цими країнами.

З існуючих визначень податкової гармонізації можна зробити також висновок про те, що існує декілька рівнів гармонізації і ці рівні залежать від ступеня економічної інтеграції країн, які проводять політику гармонізації своїх податкових систем. Питання рівнів гармонізації податкових систем країн світу в залежності від стадій економічної інтеграції досліджувалося рядом науковців. Вважаємо за доцільне розглянути найцікавіші висновки дослідників.

Стадії податкової гармонізації

Для аналізу стадій податкової гармонізації важливе значення має підхід, який вперше був запропонований Я. Тінбергеном та більш детальне опрацювання дістав у роботах Дж. Піндера. Так, основоположним для цього підходу є тезис про існування так званих негативної та позитивної інтеграції. Під негативною інтеграцією розуміють зобов'язання країн не здійснювати певні дії з метою запобігання дискримінації суб'єктів економічної діяльності. В свою чергу, під позитивною інтеграцією розуміють розробку та затвердження спільних політичних рішень та координацію нормативного регулювання країн, що інтегруються [12, с.299].

На думку Гонзалеса Кано, існують два механізми податкової гармонізації: єдиний підхід та сумісність. Цей дослідник вважає, що забезпечення сумісності податкових систем є характерним для початкових стадій економічної інтеграції, коли податкова гармонізація також тільки зароджується. І навпаки, забезпечення єдиного підходу до оподаткування є характерним для більш високих етапів інтеграції [12, с.3]. Зазначений висновок суперечить пізнішим результатам теоретичного опрацювання процесу податкової гармонізації.

Цікаву класифікацію ступенів гармонізації запропонував С. Джеймс [9, с.265]. Так, на думку цього дослідника, ступінь гармонізації різниться починаючи від стадії, коли гармонізація податкових систем в принципі відсутня, до стадії, на якій досягається повна стандартизація підходів до оподаткування. Цей науковець вважає, що гармонізація розпочинається після того, як країни визначають однаковий набір податків, що має справлятися у цих країнах, тобто першочерговим завданням є гармонізація об'єкта оподаткування. Джеймс вважає, що без конвергенції об'єктів оподаткування країни можуть домовлятися у податковій сфері лише щодо заходів, направлених на уникнення подвійного оподаткування.

Висновки Джеймса становлять інтерес, оскільки він запровадив розмежування ступенів гармонізації. Втім, за межами його аналізу залишається гармонізація без формального оформлення, яку інші дослідники визначають як податкова координація. Також ним не розглядається співвідношення ступенів гармонізації з розвитком процесів економічної

інтеграції між країнами, а також інструменти гармонізації, які застосовуються урядами країн.

Цікавими є також висновки латиноамериканських науковців Альберто Барр'є та Луіза Віллела, які запропонували додатковий показник сучасної раціональної податкової системи до класичних показників, якими є достатність, ефективність, простота та справедливість. Так, зазначені дослідники запропонували показник здатності податкової системи до координації з податковими системами країн-основних економічних партнерів [5, с.32].

Слід зазначити, що найбільш фундаментально опрацьований розподіл гармонізації за ступенями, на нашу думку, був зроблений у спільній роботі Альберто Барр'є та Луізом Віллела у співавторстві з Фернандо Вєлайєсом [12, с.5].

Як зазначають науковці, першим кроком для розподілу гармонізації за ступенями є вироблення методологічних критеріїв такого розподілу. Принципово існує кілька критеріїв, які можна взяти за базу. Це, наприклад, нормативно-правові інструменти, що використовуються для досягнення гармонізації, наслідки для економіки або політичні зобов'язання, які беруть на себе країни. Саме останній з названих критеріїв був обраний зазначеними науковцями для розробки шкали ступенів гармонізації.

Цей вибір пояснюється тим, що використання інших критеріїв є недоцільним та складним з технічної точки зору. Так різні дії, направлені на гармонізацію податкових систем, можуть передбачати застосування різноманітних правових важелів. Що стосується економічних наслідків гармонізації, то висновки щодо зв'язку між гармонізацією та економічним розвитком напевно будуть змінюватися в залежності від групи країн, обраної для аналізу впливу різних стадій гармонізації. Тобто можна очікувати, що вплив, який справлятимуть певні домовленості щодо гармонізації на економіку країн МЕРКОСУР, відрізнятиметься від вплив, який аналогічні домовленості справлять на економіку країн ЄС, зважаючи на різницю у структурі економічної системи. Також важко сказати, чи мало створення митного союзу більш значні економічні наслідки для ЄС ніж спільна система з податку на додану вартість.

Що ж стосується політичних зобов'язань, що беруть на себе уряди країн, то цей критерій є достатньо універсальним, що надає можливість провести більш обґрунтоване розмежування між стадіями податкової гармонізації [12, с.5]. Так, рівні політичних зобов'язань, які приймають на себе країни у зв'язку з будь-якою дією, направленою на гармонізацію, можна визначити та порівняти між собою. Більше того, зазначений підхід дозволяє ввести у шкалу також неформальні інструменти координації податкової політики.

Виходячи з зобов'язань, які беруть на себе уряди країн у процесі податкової гармонізації, цей процес можна розділити на такі стадії, починаючи з найвищої [12, с.6-7].

- Стандартизація. На зазначеній стадії податкової гармонізації досягається повна уніфікація податкових систем. Тобто країни зрівнюють податковий тягар, що покладається на однакові об'єкти оподаткування в однакових умовах. Стандартизація є найвищим ступенем гармонізації податкових систем, які можуть досягти країни. У якості прикладу стандартизації можна навести затвердження спільного митного тарифу, тобто передбачається уніфікована тарифна політика по відношенню до товарів, що походять з третіх країн.
- Сумісність. Країни, що досягли стадії сумісності, налагоджують свої податкові системи таким чином, щоб компенсувати викривлення економічного розвитку в умовах інтеграції, які виникають внаслідок різниці у податках, що справляються в цих країнах. На відміну від уніфікації податкових систем сумісність не обов'язково пов'язана з уніфіка-

цією окремих її елементів. Так на зазначеній стадії країни не намагаються привести до єдиного знаменника такі елементи як ставки оподаткування та податкові пільги. Це залишає певний рівень суверенітету при визначенні податків урядами країн, що беруть участь у податковій гармонізації. Саме цей рівень зближення податкових систем іноді називають гармонізацією. Так за деякими визначеннями гармонізація означає уніфікацію баз та об'єктів оподаткування, за якої передбачається, що в урядів залишається свобода при встановленні ставок оподаткування та/або пільг.

Дослідники вважають, що сумісність податкових систем, як правило, досягається на вищих стадіях гармонізації. Однак цей процес може розпочинатися і раніше, наприклад, на етапі створення зони вільної торгівлі.

На цьому етапі необхідним є створення інституційних інструментів, які б дозволяли контролювати, щоб дії країн відповідали домовленостям, направленим на досягнення сумісності. Тобто регуляторний механізм, необхідний для цього етапу гармонізації, є більш складним ніж на стадії стандартизації, яка не потребує постійного моніторингу.

У якості прикладу забезпечення сумісності податкових систем можна навести Шосту Директиву ЄС щодо гармонізації податку на додану вартість.

• Координація. На сьогоднішній день концепція податкової координації не є чітко розробленою. Так, певні автори дотримуються підходу, що координацією слід вважати будь-які дії країн, направлені на зближення податкових систем, які не відповідають вищезазначеним стадіям гармонізації. Але, на думку Барр'є, Віллела та Велайеса, такий підхід є занадто обмеженим і не дозволяє відобразити багатогранність процесів податкової гармонізації.

У зв'язку з цим згадані науковці запропонували визначити, що координація є проміжною категорією, та віднести до цього етапу всі домовленості та зобов'язання, які не можуть бути віднесені до інших категорій [12, с.6]. Рівень політичних зобов'язань, які беруть на себе уряди країн, є вищим порівняно зі стадіями гармонізації, що будуть описані нижче. Прикладом координації є кодекси поведінки, які не мають формального обов'язкового характеру, але є орієнтиром, на який звертають увагу уряди країн при прийнятті політичних рішень.

• Співробітництво. Співробітництво між країнами передбачає надання взаємної допомоги у податкових справах [12, с.7]. Так, у певних випадках така допомога надається в очікуванні на подібну допомогу від іншої країни (це, наприклад, обмін інформацією між податковими адміністраціями країн). Інколи країни починають співробітництво, коли з'являється спільна проблема, що потребує вирішення, наприклад, виявляється подвійне оподаткування. Також слід розмежувати співробітництво з практичних питань оподаткування від теоретичного співробітництва, до якого можна віднести обмін досвідом з питань податкового адміністрування і т.д. Таким чином, співробітництво у податковій сфері не пов'язане зі зближенням податкових політик відповідних країн. Зважаючи на це існує думка, згідно з якою співробітництво, як таке, не можна віднести до податкової гармонізації [12, с.7]. Однак, слід зазначити, що незважаючи на відсутність зближення політики, співробітництво призводить до зближення податкових систем. Зокрема, діяльність податкових адміністрацій країн стає більш гомогенною, відповідно уніфікуються і підходи до податкового адміністрування.

• Конвергенція. Під конвергенцією розуміють спонтанне прийняття країнами однакового рішення з певного питання, що стосується оподаткування або обрання однакового інструментарію податкової політики під впливом глобалізації та податкової конкуренції [9, с.4]. Часто такий вибір є єдиним можливим у відповідних обставинах, хоча і не завжди він

є бажаним. З точки зору політичних зобов'язань ця стадія гармонізації є найнижчою, оскільки країни не здійснюють жодних свідомих дій, направлених на гармонізацію.

На підставі вищезазначеного розподілу стадій процесу податкової гармонізації можна зробити висновок, що на поточному етапі розвитку світогосподарських зв'язків важливим стає забезпечення здатності податкової системи країни до координації з податковими системами інших країн. Забезпечення здатності до координації передбачає можливість податкової системи брати участь у діях, направлених на гармонізацію з податковими системами країн - основних економічних партнерів, але без шкоди класичним принципам ефективної податкової системи, які згадувалися вище.

Економічна глобалізація змушує країни забезпечувати гнучкість їх податкових систем, оскільки лише таким чином податкові системи зможуть швидко адаптуватися до мінливої економічної кон'юнктури, особливістю якої є взаємопов'язаність економік різних країн. Цей висновок є особливо вірним, зважаючи на поглиблення процесів регіональної інтеграції та розширення інтеграційних об'єднань. В умовах сучасної економічної системи податкова гармонізація підтримує процеси економічної та торгівельної лібералізації [8, с.8].

Водночас слід зауважити, що процеси пристосування податкової системи країни до зовнішнього середовища часто сприймаються урядами країн негативно, оскільки податки забезпечують надходження, без яких існування сучасної держави є неможливим. Однак, на нашу думку, протидія процесам податкової гармонізації урядом певної країни на сучасному етапі є недалекоглядною, адже країна може почати відставати у процесі модернізації економіки та її інтеграції у світовий економічний простір.

Співвідношення між стадіями податкової гармонізації та економічної інтеграції

Зважаючи на очевидний взаємозв'язок між процесами податкової гармонізації та регіональної економічної інтеграції вважаємо за необхідне проаналізувати, як співвідносяться стадії економічної інтеграції з описаними вище етапами податкової гармонізації.

Класичною є класифікація стадій економічної інтеграції, розроблена Б. Баласса [4, с.124]. Він розрізняє 5 стадій або форм інтеграції: 1) зона вільної торгівлі, де скасовані тарифи та кількісні обмеження між країнами-учасницями; 2) митний союз, де, окрім того, введений єдиний тариф у торгівлі з третіми країнами; 3) спільний ринок, де усунені не лише торгові обмеження, а й обмеження на рух факторів виробництва; 4) економічний союз, де свобода руху товарів і факторів виробництва доповнюється узгодженням національних політик для усунення викривлень ринкового механізму, що виникають у зв'язку з різними економічними політиками; 5) повна економічна інтеграція, за якої відбувається уніфікація національних економічних політик країн (грошово-кредитної, фіскальної, соціальної та антициклічної політики).

Постає запитання: чи існує чітка взаємозалежність між стадіями податкової гармонізації та економічної інтеграції? Для того, щоб дати відповідь на це запитання спершу вважаємо за необхідне звернутися до висновків бельгійського науковця Жака Пелкманса. Так, він вважає, що три перших стадій інтеграції за Балласом є прикладом негативної інтеграції (тобто країни на цих стадіях домовляються не здійснювати певні дії для уникнення дискримінації), в той час як дві останні стадії асоціюються з позитивною інтеграцією (тобто розроблення спільної політики) [11, с.324].

Втім, слід зауважити, що цей висновок не є однозначним. Зокрема, створення митного союзу (друга стадія інтеграції за Балласом) передбачає затвердження країнам-членами інтеграційного об'єднання спільного митного тарифу, який є прикладом уніфікованої політики по відношенню до третіх країн. Тобто, спільний митний тариф насправді є при-

кладом саме позитивної інтеграції, яка зазвичай асоціюється з вищими стадіями інтеграції.

Таким чином, якщо зіставити вищенаведені висновки Пелкманса стосовно стадій економічної інтеграції з вищенаведеною шкалою етапів податкової гармонізації, то можна отримати наведений нижче результат.

Такі стадії податкової гармонізації як стандартизація та сумісність характерні для вищих стадій економічної інтеграції за Балласом, до яких відносяться економічний союз та повна економічна інтеграція. Винятком з цього правила є спільний митний тариф, який є прикладом стандартизації податкової політики. Водночас, такі стадії гармонізації як співробітництво та конвергенція є характерними для початкових етапів інтеграції, а саме зони митної торгівлі, митного союзу та спільного ринку. Координація є проміжною стадією, яка може мати місце як на вищих, так і на нижчих стадіях економічної інтеграції.

Слід зауважити, що вищезазначені висновки кореспондують з позицією науковців [12; с.30], згідно з якою найвищі стадії інтеграції призводять до двох протилежних наслідків. Так, з однієї сторони ринкові сили примушують прискорювати усунення бар'єрів, що стоять на шляху вільної торгівлі та інвестиційної діяльності. З іншої ж сторони розвиток податкової гармонізації зіштовхується з протидією з боку політичних кіл, оскільки у процесі гармонізації втрачається суттєва частина національного суверенітету у податкових справах. Цим пояснюється складність прийняття рішень з приводу податкових питань у інтеграційних об'єднаннях – у більшості випадків кожна країна має право накласти вето на будь-яку ініціативу в податковій сфері [15, с.9]. Саме у зв'язку з зазначеною складністю прийняття загальнообов'язкових рішень і виникли такі форми гармонізації як координація та співробітництво, які не передбачають обов'язкових зобов'язань у податковій сфері.

Необхідно також торкнутися питання особливостей юридичного інструментарію, що використовується в залежності від стадії гармонізації.

Поява нових складних юридичних документів, які не передбачають прямих зобов'язань для країн, що їх підписали, пов'язана з необхідністю шукати нові шляхи зближення податкових систем в особливо чутливих сферах. Це такі інструменти, як різноманітні кодекси поведінки, модельні конвенції і т.д. При цьому можна прослідкувати взаємозалежність між стадіями податкової гармонізації та юридичними інструментами, що застосовуються. Так, чим менші політичні зобов'язання щодо зближення податкових систем беруть на себе країни, тим складніші юридичні інструменти використовуються [8, с.328]. Іншими словами, чим вищі стадії економічної інтеграції країн, тим більш чутливі питання національного суверенітету мають бути вирішені у контексті гармонізації податкових систем. Відповідно, зростає потреба у використанні більш гнучких юридичних інструментів для продовження процесу гармонізації.

Висновки

Підводячи підсумки вищенаведеного аналізу, можна зробити висновок, що податкова гармонізація є ключовою категорією у контексті аналізу формування спільної податкової системи країн, що беруть участь у міжнародній економічній інтеграції. Як і економічну інтеграцію, податкову гармонізацію можна розподілити на стадії. Існують декілька підходів до розподілу податкової гармонізації на стадії, однак найбільш відповідним підходом вважаємо розподіл, виходячи з політичних зобов'язань щодо зближення податкових систем, які беруть на себе уряди країн. Що стосується взаємозв'язку між стадіями економічної інтеграції та податкової гармонізації, то можна зробити висновок, що він існує.

Зокрема, можна побачити взаємозалежність, за якої чим на вищій стадії економічної інтеграції знаходяться країни, тим менше зобов'язань щодо податкової гармонізації вони бажають брати на себе.

Список використаних джерел

1. Амстердамський договір про зміни Договору про Європейський союз, договорів, що затверджували європейські співтовариства та пов'язаних з ним актів 1997 року
2. Міжнародна економіка: Підручник / А.П. Румянцев, Г.Н. Климко, В.В. Рокоча та ін.; За ред. А.П. Румянцева. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 479 с.
3. Cockfield Arthur J. Globalization and Its Tax Discontents: Tax Policy and International Investments // University of Toronto Press. - August 21, 2010. – 320 pp.
4. Balassa B. The Theory of Economic Integration // Greenwood Press Reprint, new edition. - June 1982. - 304 pp.
5. Barreix, A. and Villela L. Tributaciyn en el MERCOSUR: Evoluciyn,comparaciyn y posibilidades de coordinaciyn // Buenos Aires: Inter-American Development Bank / INTAL. – 2003. – 157 pp.
6. Brooks, N. and Hwong, Th. Tax Levels, Structures, and Reforms: Convergence or Persistence // Theoretical Inquiries in Law. – 2010, - Vol. 11. - # 2. – Article 12.
7. James S. Can we harmonize our views on European Tax Harmonization? // Bulletin for international taxation // IBFD. - vol.54 #6. - Amsterdam: IBFD Publications. – August 2000. - pg. 263 – 269
8. Jimenez A.J.M. Towards Corporate Tax Harmonization in European Community // Boston: Kluwer Law International. – 1999. – 408 pp.
9. Kopits, G. Tax Harmonization in the European Community. Policy Issues and Analysis // IMF Occasional paper #94. - International Monetary Fund, Washington DC. – June 1992. – 115 pp.
10. Musgrave P.B. Harmonisation of direct business taxes: A case study in CS Shoup // Fiscal Harmonisation in Common Markets, Vol II, Practice. - Columbia University Press. – 1967
11. Pelkmans, J. European Integration. Methods and Economic Analysis // Financial Times Management; 3 edition. - September 2006. – 480 pp.
12. Velayos F., Barreix A. and Villela L. Regional Integration and Tax Harmonization: Issues and Recent Experiences // Taxation and Latin American Integration, edited by Tanzi, V., A. Barreix and L. Villela. – Inter-American Development Bank. – April 2008. – 35 pp.
13. Wilson J.D. Theories of Tax Competition // National Tax Journal. - Jun 1999; # 52, 2. - pg. 269 – 304
14. IBFD International Tax Glossary under edition of B. Larkin // IBFD. - 2005. – 514 pp.
15. Communication from the commission to the council, the european parliament and the economic and social committee: Tax policy in the European Union - Priorities for the years ahead // Commission of the European Communities. - Brussels, May 2001. – 25. - http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0260:FIN:EN:PDF;
16. Tax Policy in the European Union // European Commission Series: Europe on the move. - 2000 — 38 pp. - http://ec.europa.eu/publications/booklets/move/17/txt_en.pdf

Ястремська І.М.*

МІСЦЕ ЄС У ГЕОПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ КООРДИНАТ ІНДІЇ ТА ЯДЕРНИЙ ФАКТОР

В статті розглядаються особливості взаємодії Індії та ЄС, бачення ролі один одного в постбіполярний період, взаємні інтереси та інститути і механізми, які забезпечують чи стають на заваді їхній реалізації, в тому числі, у сфері ядерного співробітництва.

Ключові слова: Індія, ЄС, США, Китай, ядерні угоди, стратегічне партнерство

The article overlooks the peculiarities of interaction between India and the EU as well as their comprehension of each other's role in the postbipolar period, their common interests, institutions and mechanisms providing for or impeding with their implementation, including those in the sphere of nuclear cooperation.

Key words: India, the EU, USA, China, nuclear agreements, strategic partnership

Актуальності набирає багаторівневий аналіз відносин між двома потенційними центрами сили у майбутній світосистемі – Індією та ЄС, з яких перший, будучи протягом тривалого часу складовою частиною компоненту другого, після здобуття незалежності зажив чималого дипломатичного та політичного успіху та спромігся побудувати рівноправні взаємовигідні відносини не лише з колишньою метрополією, але й наддержавним об'єднанням, до складу якого вона входить. Проведення згаданого аналізу і ставить собі на меті автор; виходячи із зазначеної мети дослідження, були сформульовані наступні завдання:

- охарактеризувати відносини між Індією та ЄС в сфері торгівлі та ядерної енергетики;
- з'ясувати вплив ЄС на геополітику Субконтиненту;
- виявити проблемні сторони співпраці сторін.

Задля реалізації поставленої автором мети та завдань використані теоретичні напрацювання з даної проблематики Р.Мохана, Р.К.Джейна, Р.Кумара, Ю.Бави, А.Капура, С.Сінгха та ряду інших, фактичний матеріал для аналізу предмету статті застосований з документів, розміщених на офіційних сайтах ЄС, Білого дому та уряду Індії.

Європейський Союз почав сприймати Індію серйозно лише після проведення ядерних випробувань в 1998р. – підписавши шість років потому Угоду щодо стратегічного партнерства. В роки ж холодної війни лише Радянський Союз рятував Індію від повної та нищівної ізоляції в межах ворожого трикутника Китай-Пакистан-США. Враховуючи цей історичний досвід, перед лицем стрімко зростаючої економічної та глобальної потужності Китаю, Індія потребує зміцнення зв'язків з усіма провідними країнами, здатними про-

* аспірантка кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: проф. Галака С.П.

© Ястремська І.М., 2011

тистояти китайській загрозі з позиції сили – що й обумовлює європейський вектор в зовнішній політиці Республіки Індія: вона очікує, що ЄС має потенційну можливість зіграти в цьому важливу роль економічно та політично. Реалістичний підхід Нью-Делі до досягнення безпеки характеризується зусиллями щодо «керування асиметрією, а не подолання її, і формування багатостороннього стратегічного контексту на користь Індії» [1, с.43]. Індія розглядає значення відносин із ЄС по-перше, крізь призму сприйняття індійською елітою постійних регіональних зовнішніх загроз безпеці та прагнення утвердження в якості великої потуги 21 століття, не в останню чергу з огляду на спільний інтерес Брюсселю та Нью-Делі щодо створення симетричної мультиполярної міжнародної системи, а по-друге – в контексті протистояння ідеалістичного та реалістичного підходів, та продиктованих ними акцентів відповідно на soft power або на hard power у індійській зовнішній політиці. Проте аналітики стверджують, що хоча Нью-Делі розвиває нову модель стратегічного діалогу в політичній, економічній та військовій площині з ЄС та США, лише останнім вона відводить роль ключового фактора у власній зовнішній та безпековій політиці. Натомість ЄС не розглядається нею як важливий регіональний гравець всередині так званого стратегічного трикутника в Південній Азії здебільшого через відчутний брак спільних стратегічних інтересів.

Втім, якби саме торгівля була основним показником рівня розвитку відносин між країнами, ЄС був би чи не найважливішим партнером Індії. За показником двосторонньої торгівлі з Індією $35 млрд. ще у 2004-2005 рр. ЄС залишив далеко позаду США($19,5 млрд.), Китай($16,7млрд. включно з Гонконгом), не кажучи вже про Японію($4,9 млрд.) та Росію($1,8 млрд.) [2]. Щоправда, критики вказують на відносне(хоча й дуже поступове та повільне) зменшення європейського економічного впливу в Азії загалом і в Індії зокрема та поступову переорієнтацію Індії на економічне співробітництво з новими індустріальними країнами Азії. Індійські аналітичні видання нерідко змальовують ЄС як могутній, але без малого жорстокий та експлуататорський економічний полюс, який здебільшого роздає пустопорожні обіцянки щодо лібералізації міжнародної торгівлі. Зокрема, індійські експортери потерпають від різноманітних нетарифних бар'єрів, покликаних захистити європейський ринок від конкуренції країн, що розвиваються [3, с.266-269]. Будучи невдоволеною Спільною Сільськогосподарською Політикою «Європейської фортеці», Індія доклала зусиль до створення G20 під час Саміту ВТО у Канкуні в 2003 р. з метою завадити цій політиці, що потому проявилося у жорстких переговорах в Женеві та Гонконгу, хоча сільськогосподарська продукція не є основною статтею торгівлі між Індією та ЄС. Також для Індії ЄС є поставником високих технологій: збройного обладнання, цивільних літаків, активно розвивається співробітництво щодо освоєння космічного простору між ІСРО та Європейською Космічною Агенцією(Індія регулярно використовує ракети Ariane для запуску супутників) [4]. Європейське джерело технологій є важливим для Індії, оскільки надає великі можливості диверсифікації постачання чутливих технологій та обладнання, що є життєво важливим для індійського економічного та стратегічного розвитку. Окрім загальновідомої конкуренції між Boeing та Airbus, такий проект, як європейська система супутникової навігації Galileo конкурує на індійському ринку із американським GPS та російським Glonass [4]. З 2000 р. між Індією та ЄС ведеться політичний діалог на високому рівні шляхом щорічних самітів, за результатами яких проводяться і бізнесові зустрічі. Таким чином, індоєвропейські взаємовідносини розширюються за широким спектром питань: від безпекового діалогу до міграції, від індустріальної політики до науки та технологій, від торгівлі до проблем навколишнього середовища.

Хоча оцінити справжній характер взаємин між Європою та Індією непросто - передовсім тому, що ЄС в реальності не є федерацією держав, яка «говорить одним голосом».

Держави-члени ЄС проводять власну дипломатичну політику, мають власні диппредставництва, торгові місії, департаменти з питань культури та програми наукової кооперації з Індією. Взаємозалежність між європейськими державами не достатня щоб гарантувати, що їхні відповідні двосторонні відносини з Індією не суперечитимуть загальноєвропейському політичному курсу та принципам. З індійської точки зору, їй потрібно плекати множинне партнерство – з ЄС як таким та з його 25 членами. Поширене переконання, що сутність ЄС осягнути непросто – типовий опис індійського науковця характеризує ЄС як «дивне створіння, яке важко зрозуміти. Це унікум, який наділений атрибутами держави, але це не держава [...] - це багатогранний актор» [5, с.180]. За словами одного із учасників від індійської сторони, який був присутній на всіх індоєвропейських самітах, які мали місце: «коли ми маємо справу із компанією, розташованою в Каліфорнії, її називають американською, а не каліфорнійською компанією. Але, наприклад, як редактор індійської газети я маю справу не з ЄС, а з окремими країнами [6, с.100]». Переговори з торгівельних питань проводяться здебільшого з Європейською Комісією, але що стосується питань безпеки та глобальних відносин – індійський прем'єр та відповідні міністерства мають справу здебільшого з ключовими європейськими країнами, оскільки саме вони визначають порядок денний G8 та дві з них є членами Ради Безпеки ООН. В публічних заявах індійські дипломати люблять повторювати, що «Європа є не лише природним економічним партнером Індії, але Індія розглядає ЄС як один із важливих стовпів світоустрою, який робить свій внесок у вироблення правил регулювання міжнародного порядку» [7, с.3], однак за зачиненими дверима у вирішенні ключових питань, не пов'язаних із торгівлею, віддають перевагу Лондону, Парижу та Берліну, аніж Брюсселю.

Попри те, що індійці високо оцінюють ЄС як «економічну та торгівельну супердержаву», яка наростила чималі фінансові м'язи, його технологічну досконаліть та унікальний успіх інтеграційних процесів, у геополітичній площині все інакше. Індійські політики вказують на європейську військову та стратегічну неспроможність та відносне послаблення європейського впливу на світову політику з огляду на те, що «ЄС не є ані гегемоном ані контр-балансиром для США» [5, с.190]. Індійські політики, дипломати та науковці збігаються в думці про те, що із розпадом біполярної системи вони очікували, що архітектура міжнародних відносин 21-го сторіччя триматиметься на трьох основних стовпах – США, ЄС та Азії(зокрема Китаї). Натомість, всупереч цим прогнозам реальність є такою, що ЄС не можна вважати важливим гравцем та впливовим фактором азійської системи безпеки. За умов нинішньої «гібридної» моно-мультиполярної системи міжнародних відносин, яку дехто з науковців воліє визнавати швидше за трансформаційний процес, в зовнішній політиці Індії нерувіанський ідеалізм поступився місцем реалполітік, яка детермінує нові відносини з єдиною супердержавою США.

Найбільш відомим індійським критиком ЄС є вчений Раджа Мохан, який любить оперувати положеннями неоконсервативного аналізу щодо «трансатлантичного розподілу» та цитувати працю Р.Кагана «Американський Марс проти Європейської Венери», замальовуючи європейське тлумачення міжнародних подій як «примітивний ідеалізм» та стверджуючи, що консервативно налаштовані американці праві у своєму переконанні, що «Європейський тріумф з приводу їхньої надзвичайної пост-модернової наддержавної конструкції насправді свідчить лише про те, що Континенту більше не загрожують внутрішні та зовнішні безпекові загрози і Європа ухиляється від розв'язання викликів, які мало помалу накопичуються» [8, с.75-76]. Тож європейці, «які порівняно зі своєю тривалою історією, повною невщухаючих воєн, стали занадто м'якими, навіть уявити собі не можуть, що значить мати таких сусідів, як Пакистан та Китай [6, с.103]».

Очевидно проте, що індійські високопосадовці не є настільки категоричними та прямолінійними ані в заявах, ані в проведенні політичного курсу. В цьому контексті цікавим буде порівняти угоди, підписані між Індією і ЄС та Індією і США. В обох випадках ці угоди започаткували новий рівень кооперaційного процесу, який можна визначити як «стратегічне партнерство». 7 вересня 2005 р. в Нью-Делі ЄС та Індія за результатами шостого двостороннього саміту підписали План дій. Політична декларація, яка супроводжувала його прийняття, зобов'язувала обидві сторони «посилювати діалог та взаємодію як стратегічні партнери» [9]. Через півроку наприкінці візиту Дж. Буша до Нью-Делі Індія та США видали Спільну заяву, в якій йшлося про «просування стратегічного партнерства з метою протистояти глобальним викликам 21 сторіччя» [10].

Ці два документи містять чимало схожих положень в тому, що стосується дотримання спільних цінностей, підтримання плюралізму та різноманіття, просування демократії та прав людини в країнах третього світу, забезпечення економічного процвітання, торгівлі, інвестицій, захисту навколишнього середовища, боротьби з ВІЛ/СНІД, сприяння науковим дослідженням, науковому обміну та розвитку зв'язків між громадянськими суспільствами, боротьби з тероризмом тощо. Різняться ж вони в тому, що передбачають різну геополітичну перспективу. План дій Індії та ЄС схиляється до мультилатералізму: «Індія та ЄС переконані, що багатосторонній підхід, в якому провідна роль належатиме ООН, найкраще відповідає природі глобальних викликів». Це по суті співпадає із французькою та британською підтримкою індійських вимог щодо постійного членства у реформованій РБ ООН, американська ж адміністрація упускає це положення у Спільній заяві, оскільки Вашингтон наголошує на необхідності реформування всієї системи ООН перш ніж її керівного органу. З безпекових питань індоєвропейський документ підкреслює важливість миробудівництва, підтримки миру та пост-конфліктної відбудови. Індо-американське співробітництво у питаннях безпеки та оборони розвивається на якісно іншому рівні, оскільки США прагнуть бачити Індію як новий світовий центр сили включно із військовим виміром цього поняття. Ніщо не підкреслює кардинальну різницю між двома документами – та характером взаємин – краще, ніж ставлення до співробітництва в сфері ядерної енергетики. Під назвою «Роззброєння та нерозповсюдження ЗМЗ і безпековий діалог», ЄС та Індія підписали ні до чого не зобов'язуючу заяву: «Ми погоджуємося, що ефективні заходи з експортного контролю матеріалів подвійного призначення можуть зіграти важливу роль у запобіганні розповсюдженню, в той же час подібні заходи не повинні заважати міжнародній кооперації щодо матеріалів, обладнання та технологій для мирних цілей». З іншого боку, Спільна індо-американська заява від 2 березня 2005 р. «Задля енергетичної безпеки та чистого довкілля» відверто свідчила про готовність змінити існуючі правила гри в ядерній сфері і надала імпульсу підписанню історичної Об'єднаної угоди з ядерного співробітництва 18 липня 2005 р. – через місяць після «провалу» проекту європейської Конституційної угоди під час референдуму у Нідерландах та Франції. Очевидно, що європейські проекти контрастують із американською рішучістю сприяти посиленню глобальних позицій Індії. Вашингтон готовий розвивати привілейовані відносини з Індією, які визначатимуть майбутнє Азії в глобальному геополітичному ландшафті: американська «велика стратегія» віднині інкорпорує Індію як визнаного партнера «великої Азійської шахівниці», який водночас буде одним з ключових елементів світопорядку, який оформиться близько 2020-2030 рр.

Американський уряд хоча й не проводив консультацій з ЄС напередодні ухвалення Угоди з Індією, але інформував ключові європейські країни з цього приводу постфактум – не стільки тому, що 25 країн-членів ЄС становлять більше половини Групи Ядерних По-

ставників, скільки з причини їхньої безпосередньої зацікавленості в цій угоді. Великобританія та Франція підтримали Угоду. Приклад Франції із зазначеного приводу загалом є досить цікавим для розуміння реальної можливості країн ЄС приймати значущі, «переломні» для міжнародних відносин рішення. Зокрема річ у тому, що Франція та Індія обговорювали необхідність співробітництва в сфері цивільної ядерної енергетики з моменту започаткування між ними стратегічного діалогу у 1998 р. і навіть створили Спільну комісію з ядерної енергетики у 2002 р.[4], але змогли реалізувати свої амбітні плани лише після ухвалення індо-американської Угоди. В ядерній сфері Індія також в 2005 р. приєдналася до проекту запуску Міжнародного експериментального ядерного реактора, що будується на території Франції. Фінансування 50% з 10 мільярдного бюджету проекту взяло на себе ЄС [11].

Підводячи підсумки зазначимо, що різниця, безумовно, не стільки в сприйнятті Індії країнами ЄС як менш значущого актора порівняно із аналогічними американськими світоглядними концептами, а у самій природі Спільної Оборонної та Зовнішньої політики ЄС, оскільки ЄС не має чітко та однозначно визначеної «великої стратегії» подібної американській. По-перше, ЄС не готовий до різких змін свого курсу з чутливих питань з очевидних причин: допоки не буде прийнята Європейська Конституція, виконавча влада ЄС може лише слідувати консенсусу, якого не існує, скажімо, з приводу співпраці з Індією в питанні цивільної ядерної енергії. По-друге, це не стане на заваді для тих країн-членів ЄС, які прагнуть повномасштабного співробітництва з Індією, за умов, коли міжнародні правила процедури було переглянуто. По-третє, жоден член ЄС не є наразі достатньо впливовим для того, щоб одноосібно змінювати ці правила. Лише США можуть ініціювати подібні зміни, хоча США також потребують для цього підтримки країн-членів ГЯП.

До того ж слід зважати на те, що на відміну від США, які прагнуть посилити власну військову присутність у Східній Азії, мають життєвоважливі геополітичні інтереси в усіх регіонах земної кулі і обрали Індію на роль контр-балансира в Азії, ЄС не має жодного прямого геополітичного інтересу у Південній та Східній Азії і стримування зростаючої потужності Китаю не є для нього першочерговим безпековим питанням. ЄС та Китай контролюють кожний своє «близьке зарубіжжя», їхні сфери впливу не співпадають, що відповідно зменшує конфліктний потенціал [12, с.1].

Безумовно, не зовсім коректно аналізувати відносини між Індією та ЄС в постійній прив'язці до США, слід дещо відійти від діалектики простої дихотомії ЄС vs. США чи soft power vs. hard power, хоча подібні аналогії є цілком природними. Індія, з іншого боку, все ще є країною, яка розвивається. ЇЇ статус повільно зміцнюється, але процес перетворення її на глобальну потугу ще тільки розпочався. За показниками ВВП, військової спроможності чи дипломатичного впливу Китай впевнено переважає. Цей амбівалентний статус частково пояснює чому Нью-Делі може бути нетерплячим по відношенню до ЄС, якого вважає більш зацікавленим у розвитку відносин з недемократичним Китаєм, аніж з демократичною Індією, і чому американська конкретика в діях є набагато більш сприяє інтересам Індії в плані становлення в якості глобального гравця, аніж довгі європейські декламації. Як пише Р.Кумар: «Індія не розглядає багатополярність як засіб стримування домінування американської hard power, оскільки США надзвичайно допомагають нам зайняти своє місце у світі, керованому hard power» [13, с.46].

Серйозною проблемою є відсутність ефективних інституцій, запропонованих у Конституційному договорі 2005р., які б забезпечували швидке прийняття рішень та проведення більш суттєвої зовнішньої та оборонної політики. Це пояснює, чому зовнішня політика ЄС є набагато більш ефективною на макрорегіональному, аніж глобальному рівні

або ж через механізм європейської участі у НАТО чи участі країн-членів ЄС у операціях під егідою ООН. І проблему не буде розв'язано допоки ключові питання зовнішньої та оборонної політики ЄС прийматимуться консенсусом, а не кваліфікованою більшістю. Небажання індійських аналітиків вести відвертий безпековий діалог із ЄС та недостатнє усвідомлення останнім проблем та імперативів, що визначають зовнішню політику Індії, як скажімо, з приводу розглянутого нами ядерного питання не в останню чергу, окрім природних розходжень у поглядах країн-членів ЄС та їхніх громадян, визначається саме інституційною слабкістю та складністю системи управління ЄС. Як прямо заявляє один із провідних індійських експертів з європейських питань: «ЄС не має стратегічного бачення чи перспектив, таких як у США, з приводу того, яких відносин з Індією він насправді прагне» [14, с.8].

Проте, мабуть, недооцінювати значення ЄС для Індії також не варто. По-перше, обидві державні формації мають дещо схожі параметри (25 держав у ЄС та 28 штатів Індії та велика кількість мов), хоча утворилися внаслідок протилежних процесів: Індія самовизначилася як Союз штатів із центральним урядом та центральним парламентом, більш впливовими, ніж суб'єкти-компоненти, тоді як європейські держави, кожна зі своєю довгою історичною спадщиною, вирішили створити союз, пожертвувавши частиною суверенітету. Цей досвід може бути цікавим для Індії, яка розпочала своє існування в 1947 р. як компактна унітарна система, а нині просувається до більшої автономії своїх штатів. По-друге, європейські практичні надбання щодо врегулювання міждержавних конфліктів між сусідніми державами на основі спільної економічної ідеї можуть бути використані для стимулювання інтеграційних процесів в межах СААРК - цінним тут є також те, що модель ЄС вимагає від країн не лише відповідності економічним критеріям, але й демократичних перетворень.

Але реальною задачею, певно, є усвідомлення того, якого типу державою Індія прагне бути після повного розквіту і становлення як результату реалізації свого державного потенціалу. На сучасні перехідній стадії США можуть запропонувати Індії більше, аніж ЄС. По-перше, США мають по-справжньому глобальне стратегічне бачення на майбутні десятиліття. По-друге, Вашингтон готовий змінювати традиційні моделі, успадковані від холодної війни, і ця нова політика може задовольнити Індію, яка перебуває в стані фрустрації з приводу свого теперішнього статус-кво. По-третє, США здатні діяти. Проте слід зважати і на те, що зближення між Делі та Вашингтоном ще не означає автоматично що Індія, яка має за плечима три віки гіркого колоніального досвіду та чітке усвідомлення ще з часів Махабхарати скороминущості дружби та ворожнечі в міжнародному контексті за умов збереження константи національних інтересів, «зберігатиме всі яйця в одній корзині» [15, с.278, с.283].

Також доцільно дещо відступити від занурення в поточні зовнішньополітичні трансформації та оцінити їх перспективу крізь призму більш фундаментальних структурних параметрів, які свідчать про те, що актуальність дебатів soft power vs. hard power відходить у минуле. Звичайно, наразі ЄС є більш схильним до використання soft замість hard power, з огляду на те, що його держави-члени та більшість громадян не схильні до нарощування бюджетних витрат та проактивної глобальної інтервенціоналістської політики, але ЄС ще знаходиться на стадії формування. Сама ж Індія не виключає soft power зі свого порядку денного, адже вона відома в світі не тільки завдяки своїм військовим, політичним, ядерним та інформаційним технологіям: індійські письменники, режисери, художники, інтелектуальна та індустріальна еліта і представники індійської діаспори зробили свій внесок у перетворення Індії з developing на emerging country, що відзначає і колишній індійський

Радник з безпекових питань М.К.Нараян: «Імперія мусонів була побудована завдяки торгівлі, подорожам та потоку ідей» [16]. З іншого боку, хоча в Індії спостерігається відродження інтересу до реалполітік та прагнення утвердження міжнародного статусу в якості глобальної потуги, правляча верхівка лишається зваженою та збалансованою в своїх діях. Той же таки реалізм вимагає від індійської зовнішньої політики дотримуватись відкритого мультивекторного курсу.

Література

1. A. Kapur, India – From Regional to World Power// Oxon: Routledge, 2006
2. Government of India, Economic Survey 2005-2006, Statistical tables, 74-A&74-B
3. S.K.Bhattacharya, Non-Tariff Barriers, Indo-EU Trade and the WTO in R.K. Jain, H.Elsenhans (eds.), India, the European Union and the WTO// New Delhi, Radiant Publishers, 2006
4. R.K.Jain, India and the European Union. Building a Strategic Relationship// Radiant Publishers, New Delhi, 2007, chapter 4
5. U.S.Bava, India and EU, in N.S.Sisodia and C.U.Bhaskar(eds.), Emerging India: Security and Foreign Policy Perspectives// New Delhi: Institute for Defence Studies and Analyses, 2005
6. Daniel Novotnэ, The EU's Place in India's Foreign and Security Policy// External Affairs Review, July 2011, P.100
7. Sujatha Singh, Joint Secretary Europe, Ministry of External Affairs, Government of India. Introduction to the Seminar on the European Union – Why it matters to India// British High Commission, Delhi Policy Group and EU Delegation in India, New Delhi, 2006
8. C.Raja Mohan, Crossing the Rubicon. The Shaping of India's New Foreign Policy// Viking, New Delhi, 2003
9. E.U.-India Joint Action Plan. EU code: 05_jap_060905.pdf; Political Declaration on the EU-India Strategic Partnership. EU code: 05_pol_dec_070905.pdf
10. The White House. Office of the Press Secretary: U.S.-India Joint Statement. 2 March 2006
11. Nuclear Fusion. ITER settles in Cadarache, RTD Info.Magazine on EuropeanResearch: www.ec.europa.eu/research/rtdinfo/49/print_article_4091_en.html; www.iter.org
12. D.Gros, The EU and the Rise of China// European Security Forum Working Paper №30, 2008
13. R.Kumar, The European Union – Why it Matters to India. Paper presented at the seminar 'India and the European Union', 23-24 March 2006, New Delhi, 2006
14. R.K. Jain, India and the European Union. The Parameters and Potential of Strategic Partnership. Paper presented at the seminar 'India and the European Union', New Delhi, 23-24 March 2006
15. C. Raja Mohan, Impossible Allies. Nuclear India, United States and the Global Order// India Research Press, New Delhi, 2006
16. M.K.Narayan, Asia's Global Foreign Policy and Security Interest. Speech at the 42-th Munich Conference on Security Policy, 5, February, 2006

Карпець А.Ю.*

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО В РАМКАХ ПРОГРАМИ «ЄВРОПА «2020»

В статье анализируются основные задачи и цели программы «Европа 2020», так же приводятся основные направления деятельности Европейской комиссии как на национальном, так и на наднациональном уровнях. Также рассматриваются основные недостатки развития интеграционных процессов Украины в Европу, основными из них являются: недостаточное финансирование, влияние третьих сторон и отсутствие сотрудничества на уровне средств массовой информации.

Ключевые слова: европейская интеграция, «Европа 2020», стратегия развития, информационное пространство.

У статті аналізуються основні завдання і цілі програми «Європа 2020», так само наводяться основні напрями діяльності Європейської комісії як на національному, так і на наднаціональному рівнях. Також розглядаються основні недоліки розвитку інтеграційних процесів України в Європу, основними з них є: недостатнє фінансування, вплив третіх сторін і відсутність співпраці на рівні засобів масової інформації.

Ключові слова: європейська інтеграція, «Європа 2020», стратегія розвитку, інформаційний простір.

In this article were analyzed the primary goals and the program purposes of «Europe 2020» as the basic lines of activity of the European commission both on national, and on supranational level. Also the basic lacks of development of European integration processes of Ukraine are considered, the cores from them are: insufficient financing, influence of the third parties and absence of cooperation at level of mass media.

Key words: the European integration, «Europe 2020», development strategy, information field.

Нову економічну стратегію Євросоюзу «Європа-2020» активно підтримали всі 27 країн-членів ЄС. Згідно зі стратегією після кризи Європа повинна стати сильніше, ніж раніше. Економічні реалії розвиваються швидше політичних, що стало помітним на прикладі економічної кризи. Зростаюча незалежність економіки вимагає більш рішучих та узгоджених дій на політичному рівні.

За останні 3 роки дуже зріс рівень безробіття. Це призвело до збільшення боргових зобов'язань на багато років, а також до зростання соціальної напруги. Проблеми євро-

* старший лаборант НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Рижков М.М.

© Карпець А.Ю., 2011

пейської економіки вийшли на поверхню. Майбутнє ЄС залежить від того, з якими результатами Європа вийде з кризи.

Для досягнення стійкого зростання в майбутньому потрібно оглядати ситуацію більш ніж на найближче майбутнє. Європа повинна повернутися на той самий рівень і залишитися на ньому - це основне завдання стратегії «Європа 2020». Такий підхід стосується усунення безробіття, поліпшення якості життя громадян ЄС. Найближчі кілька років роботи покажуть, чи може Європа досягти розумного, стійкого і всеосяжного зростання, знайти способи створення нових робочих місць і позначити напрямок розвитку для суспільства.

Європейська Комісія пропонує п'ять основних напрямків діяльності, якими варто керуватися європейським державам: зайнятість; дослідження та інновації; зміна клімату і енергетика; освіта; боротьба з бідністю.

«Європа 2020» встановлює три основні чинники зміцнення економіки:

- Розумне зростання: розвиток економіки, заснований на знаннях та інноваціях.
- Стійке зростання: створення економіки, заснованої на доцільному використанні ресурсів, екології та конкуренції.
- Всеохоплююче зростання: сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціального та територіального згоди [1].

Необхідно визначити, яких результатів Європа збирається домогтися до 2020 року. У зв'язку з цим ЄС ставить перед собою наступні головні цілі:

- 75% населення у віці від 20 років до 64 років повинні бути працевлаштовані;
- 3% ВВП ЄС має бути інвестовано в дослідження та розробки;
- досягнення цілей енергетичної політики і політики з приводу зміни клімату (включаючи 30%-е зниження забруднення навколишнього середовища);
- частка учнів, що кинули школи, не повинна перевищувати 10%. Не менше 40% молоді повинні мати вищу освіту;
- скорочення числа людей, що знаходяться в небезпеці опинитися за межею бідності на 20 млн. [2].

Для того, щоб держави-члени змогли адаптувати стратегію «Європа 2020» до своєї конкретної ситуації, Європейська Комісія пропонує державам трансформувати цілі ЄС в свої національні стратегії.

Цілі відображають основну суть розумного, стійкого і всеосяжного зростання, але вони не є вичерпними, ЄС ставить перед собою велику кількість завдань в ході виконання стратегії «Європа 2020». Для якнайшвидшого розвитку і досягнення поставлених цілей ЄС вважає пріоритетними наступні 7 напрямів діяльності:

- «Інноваційний Союз» для поліпшення умов і можливостей фінансування досліджень і інновацій, щоб гарантувати, що інноваційні ідеї будуть використані в товарах і послугах, що сприятиме економічному зростанню і створенню нових робочих місць.

- «Рух Молоді» для посилення результативності освітніх систем та сприяння залученню молодих людей на ринок праці.

- «План розвитку цифрових технологій в Європі» для прискорення повсюдного розвитку високошвидкісного Інтернету і надання можливостей участі в загальному цифровому комерційному просторі для приватних фізичних і юридичних осіб.

Цей напрямок програми «Європа 2020» є, на думку автора, одним з найважливіших для розширення інформаційного простору. Метою є отримання стійкої економіки і соціальних благ шляхом створення Спільного Цифрового Ринку ЄС, заснованого на високошвидкісному Інтернеті і сумісних програмах з можливістю широкосмугового доступу

для всіх громадян ЄС до 2013 року, а також забезпечення збільшення швидкості користування Інтернетом до 2020 року, а крім того збільшення на 50% і більше кількості приватних осіб, підключених до Інтернету зі швидкістю понад 100 Мбіт/с.

На рівні ЄС Європейська Комісія буде працювати в наступних напрямках:

- забезпечити стабільну законодавчу базу, яка буде стимулювати приплив інвестицій у відкриту та конкурентоспроможну галузь інфраструктури, засновану на високошвидкісному Інтернеті і на пов'язаних з Інтернетом послугах;
- створити і розвивати ефективну лінію політики ЄС у цій сфері;
- сприяти можливості використання інвестицій в ході виконання даного плану дій;
- створити загальний цифровий ринок з використанням сервісів і контенту Інтернету;
- поширювати доступ в Інтернет серед громадян ЄС.

На національному рівні держави-члени ЄС будуть працювати в наступних напрямках:

- розробити стратегії розвитку високошвидкісного Інтернету, цільового фінансування, включаючи структурні фонди, в тих областях, які не повністю інвестовані приватними інвесторами;
- розробити законодавчу базу для координації робіт та зменшення вартості побудови мережі;
- просувати розміщення та використання сучасних мережевих сервісів (електронний уряд, охорона здоров'я «он-лайн», «розумний дім»).
- «Доцільне використання ресурсів в Європі», щоб зробити економічне зростання незалежним від ресурсів, сприяти переходу на економіку з низьким вмістом вуглецю, збільшити використання джерел відновлюваної енергії, провести модернізацію транспортного сектору і забезпечити розумне використання джерел енергії.
- «Індустріальна політика, спрямована на глобалізацію» для поліпшення підприємницького середовища, особливо для середнього і малого бізнесу, для підтримки розвитку потужної і стійкої промислової бази для повсюдної глобалізації.
- «План з розвитку нових здібностей і збільшення кількості робочих місць», щоб зробити модернізацію ринків праці, дати людям можливість отримувати нові знання та навички, щоб збільшити можливість працевлаштування, поліпшення співвідношення попиту і пропозиції на ринках праці, включаючи трудову мобільність.
- «Європейська політика проти бідності», щоб соціальна та територіальна взаємодія була поширена на всій території, і досягнення у сфері економічного розвитку та зайнятості населення зниження рівня бідності по всьому ЄС [3].

Сім основних напрямів діяльності, зазначені вище, є пріоритетними як для ЄС, так і для держав-членів. Політичні, економічні та соціальні інструменти ЄС, особливо внутрішній ринок, фінансові важелі, інструменти зовнішньої політики, будуть задіяні в усуненні перешкод і досягненні цілей «Європи 2020».

На думку автора, для того, щоб інтегруватися Україні до європейського інформаційного простору потрібно поставити та виконати ряд завдань та цілей. Потрібно розробити достатню інституціональну та правову базу, яка регулюватиме процеси інтеграційного розвитку. Лише недавно в Державному комітеті з питань телебачення та радіомовлення в Департаменті інформаційної політики було створено Відділ інтеграції в європейський інформаційний простір. Навряд чи можливості такої структури відповідають інформаційним викликам інтеграції з ЄС [4].

Наступною суттєвою проблемою є недофінансування проектів. Ініціативи не підтримуються через брак коштів. Єдиними двома позитивним реалізованими кроками можна

назвати експериментальну версію міжнародного україномовного каналу EuroNews та створення міжнародної європейської організації «Українська європейська перспектива» (УЕП). Міжнародна неурядова організація була зареєстрована в Празі в квітні 2011 року. Головою виконавчого органу організації - Ради - став екс-міністр економіки України Богдан Данилишин. Крім Богдана Данилишина серед активістів новоствореної організації - директор Української служби «Радіо Свобода» Ірина Халупа, представники українських громадських організацій у Австрії, Іспанії та інших країнах, які є асоційованими членами організації.

«Головне завдання, яке ми перед собою ставимо - зробити все для того, щоб Європа побачила найбільш конкурентні переваги нашої країни і зрозуміла, що Україна може бути інтегрована в Європу», - заявив Богдан Данилишин на презентації організації. Він зазначив, що УЕП має намір налагодити діалог з політиками розвинених країн, зокрема налагодженні зв'язків зі структурами Європарламенту і Європейськими громадськими організаціями, розвивати культурно-освітнє співробітництво і працювати в економічному напрямку - зокрема УЕП має намір сприяти успішному завершенню переговорів щодо створення зони вільної торгівлі між Україно та ЄС [5]. Але ресурси, які уряд країни витрачає на забезпечення проведення широкомасштабної агітаційно-інформаційної національної кампанії з метою сприяння інтеграції України до ЄС, розроблення і запровадження програми інформування широких кіл громадськості щодо ситуації в ЄС, проблем і успіхів, що існують на шляху інтеграції [6] є значно меншими, ніж, наприклад ті, які витрачала Польща, коли претендувала на втуп у Євросоюз. Фінансові труднощі виникають в першу чергу через нестачу інвестицій. За показником інвестицій на душу населення Україна в десятки разів відстає від країн Східної Європи. Незавершеність Інституційних перетворень, надмірне втручання державних органів у господарську діяльність підприємств і корупція не сприяють надходженню в Україну світових фінансових потоків. Тому зміна інвестиційного клімату та покращення міжнародного іміджу України — першочергове завдання всіх органів влади [7].

Не менш важливим фактором у розвитку інтеграційних процесів в Україні є відсутність співпраці з комерційними ЗМІ, особливо телеканалами та виданнями, які користуються набагато більшою популярністю від державних. Таким чином, основний інструмент для контакту із суспільством залишається незадіяним. Тобто є дуже багато інформації, але жодна не представляє українську культуру і традиції. Українська національна ідентичність не знаходить відображення на телебаченні. Варто також зазначити, що у суспільство майже не поширюється інформація про соціально-економічні та політичні результати співпраці між Україно та ЄС. Населення найчастіше отримує нейтральні факти, які не сприяють становленню загальної оптимістичної думки. Також у населення штучно створюються завищені очікування, щодо співпраці з Європейським Союзом. Значний акцент ставиться на вступ, в той час, як про нього не може йти мови, перспектива виглядає занадто далекою та нереальною.

Серйозні виклики створюють інформаційні впливи Російської Федерації в Україні. Популярність російських ЗМІ в Україні, особливо в її найбільш євроскептичних регіонах, становить неабияку перешкоду для промування євроінтеграційних ідей. Російські телеканали, радіостанції чи газети розповсюджують дві основні тези. Першою є наголошення на негативних наслідках інтеграції з ЄС для економік країн Центральної Європи. Повідомляють, що вступ до ЄС призвів до зростання безробіття, погіршення матеріального стану населення та втрати частини державного суверенітету. Ледь не кожен день сповіщають про «вибухи суспільного незадоволення» в державах ЄС [8]. Акцентується увага

на складності перебування українців на території ЄС, повідомляється про хвилі повернення невдоволених емігрантів на Україну. Експансія російських ЗМІ також спостерігається і у сфері розваг та відпочинку, тобто залучаються російські ведучі, виступають російські зірки шоу-бізнесу. Це робиться з метою того, щоб громадянин України перестав відрізняти себе від громадянина РФ, а навпаки почав асоціювати себе з ним.

Для подолання вищевикладених проблем потрібно поступово розширювати фінансування інформативних заходів, для того, щоб кожен мав можливість сформулювати власну думку, щодо євроінтеграції. Одним із шляхів розширення фінансування є заохочення іноземних інвестицій, а також підтримка та сприяння європейським програмам на території держави.

Одним із ключових ходів повинно бути започаткування регулярного діалогу з комерційними ЗМІ, особливо найпопулярнішими. Такий канал спілкування слід використати для зміни характеру повідомлень про ЄС і інтеграцію з ним України. Йдеться, по-перше, про збільшення кількості «позитивної» інформації про євроінтеграції та виділення їй належного місця в інфосервісах. По-друге, необхідне представлення інтеграції з ЄС як комплексу внутрішніх реформ із чіткою метою і можливими позитивними аспектами для кожної сфери. По-третє, треба сильніше задіяти основний аргумент на користь інтеграції з ЄС, яким є потенційні соціальні наслідки процесу.

Важливим є перейняття вдалого досвіду у європейських держав. Програма «Європа 2020» є зразком для наслідування. Багато її цілей повинно бути реалізованими і в Україні, тобто зменшення рівня безробіття, підвищення рівня освіченості серед молоді, вкладання коштів у розвиток інформаційної сфери та заохочення створення і використання новітніх технологій. «План розвитку цифрових технологій в Європі» для прискорення повсюдного розвитку високошвидкісного Інтернету і надання можливостей участі в загальному цифровому комерційному просторі для приватних фізичних і юридичних осіб повинен бути обов'язково прийнятий до уваги Україною, так як існує нагальна проблема недостатнього доступу до Інтернету та супутникового телебачення.

Література

1. Communication from the commission Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Preface of Josй Manuel Barroso [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF
2. My 2020 Europe. The 5 targets for the EU in 2020 [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.my2020europe.com/
3. Communication from the commission Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF
4. Сайт державного комітету телебачення та радіомовлення України [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=33095&cat_id=32819
5. Портал чеського інформаційного суспільства [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://ptel.cz/?tag=ukrainskaya-evropejskaya-perspektiva
6. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.uz.gov.ua/ci/ua/president/strategy_integration.html

7. Боринець С.Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини: Підручник. — 4-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2004.
8. Щоденна українська газета «День». Інформаційний простір: внутрішні та зовнішні небезпеки [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/198994

ЗМІСТ

Вітальне слово
Міністра закордонних справ України К.І.Грищенка..... 3

Вітальне слово
Народного депутата України, Першого заступника Голови Комітету з питань європейської інтеграції України В.М.Вечерка..... 6

Вітальне слово
Голови правління Міжнародного Фонду «Європейський Розвиток» В.С.Лук'янова..... 8

Виступ
Заступника Міністра закордонних справ України П.А.Клімкіна..... 10

Копійка В.В.
Східне партнерство як вияв реалізації регіональної політики Європейського Союзу: еволюція та перспективи..... 13

Шнирков О.І.
Трилема європейської інтеграційної моделі для України..... 23

Тодоров І.Я.
Європейська інтеграція України: сучасні виклики та перспективи..... 25

Філіпенко А.С.
Передумови і чинники формування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС... 31

Манжола В.А., Андрущенко С.В., Денисенко К.Ю.
Україна у європейському геополітичному середовищі..... 37

Макаренко Є.А.
Суперечності формування спільної політики європейської безпеки в контексті відносин України з ЄС..... 49

Рижков М.М., Піскорська Г.А.
Забезпечення національних інтересів України в контексті використання несилових впливів..... 59

Артьомов І.В.
Виконання Україною Плану дій з лібералізації ЄС візового режиму: перші успіхи та виклики..... 70

Динис Г.Г.
Міжнародно-правові особливості стратегії політики європейської інтеграції України..... 77

Андрейко В.І.
Чесько-словацьке міждержавне співробітництво в контексті інтеграції до ЄС: досвід для України..... 82

Велиев Я.М.
Серьезный очаг конфликта в Западной Европе..... 90

Гнатовський М.М.
Європейський суд з прав людини та міжнародне гуманітарне право: захист права на життя..... 95

Мазуренко В.П., Кондратчук К.С.
Моделювання динаміки процесів злиття і поглинання у світогосподарському просторі (на прикладі європейських країн)..... 100

Резнікова Н.В.
Єврозона в системі глобальної економіки: аспекти кризового розвитку..... 113

Сербіна Н.Ф., Кучмій О.П.
Культурна дипломатія як інструмент зовнішньої політики сучасної європейської держави..... 122

Смирнова К.В.
Аналіз еволюції відносин України з Європейським Союзом: правовий аспект..... 132

Гріненко О.О.
Політика сусідства Європейського Союзу та її значення для України..... 137

Гуменюк А.Г.
Євроінтеграційний курс - надійний механізм модернізації українського суспільства..... 144

Рилач Н.М.
Застосування гравітаційної регресійної моделі для аналізу впливу створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС на товарообіг..... 151

Хилько О.Л.
Концепція кооперативної безпеки в сучасному європейському безпековому контексті..... 162

Анісімова О.Ю.
Методологія оцінки ефективності зон вільної торгівлі..... 170

Березовська І.А.
Вплив угоди про асоціацію з Євросоюзом на правову систему України..... 179

Хмара М.П.
Стан та перспективи співробітництва України з Турецькою Республікою в рамках створення зони вільної торгівлі..... 186

Дальський В.Б.
Концептуальні засади політики ЄС щодо сусідніх держав..... 191

Кориневич А.
Участь України в Договорі про заснування Енергетичного Співтовариства: перспективи і зобов'язання в енергетичній сфері..... 196

Лебедь І.Г.
Формування зони вільної торгівлі у рамках Співдружності Незалежних Держав: проблеми та перспективи..... 204

Ананко Л.В.
Реадмісія як шлях інтеграції України до ЄС..... 211

Гнатенко Н.Г.
Легалізація лобістської діяльності в Україні як один із засобів боротьби з корупцією..... 214

Козловский К.В.
Сучасні особливості розвитку інфраструктури обслуговування ринку авіаперевезень в Україні..... 217

Rogach T.
Judicial review of the European Commission's decisions in the field of merger control: lessons to be learned for Ukraine..... 224

Харкова Л.О.
Інтеграційний вектор України: Митний союз чи Зона вільної торгівлі?..... 234

Чорнобай Д.В.
Міжнародна відповідальність за правомірну діяльність у європейському праві..... 240

Шинкаренко І.В.
Податкова гармонізація як процес формування спільної податкової політики інтеграційних об'єднань з урахуванням досвіду Європейського Союзу..... 247

Ястремська І.М.
Місце ЄС у геополітичній системі координат Індії та ядерний фактор..... 255

Карпець А.Ю.
Інтеграція України в європейське інформаційне суспільство в рамках програми «Європа «2020»..... 262

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Збірник наукових праць

ВИПУСК 100

(Частина І)

Засновано 1996 року.

Засновник: Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свідоцтво про державну реєстрацію: К1 № 292 від 05.11.1998 р.

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф. Шнирков О. І.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Протокол № 2 від 27 вересня 2011 року.

Підписано до друку 03.10.2011.
Наклад 1000 прим.

Відділ оперативної поліграфії
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Тел. 483–11–25